

O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI

(Oliy o'quv yurtlarining nomutaxassis ta'lim
yo'nalishlari uchun)

Darslik

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETI**

**O‘ZBEKISTONNING
ENG YANGI
TARIXI**

**(Oliy o‘quv yurtlarining nomutaxassis ta‘lim yo‘nalishlari uchun)
Darslik**

Toshkent – 2022

Muharrirlar: t.f.d., prof. R.H.Murtazayeva, t.f.d., prof. A.A.Ermetov, t.f.n. dots. A.A.Odilov

**Taqrizchilar: t.f.d., prof. D.B.Bobojonova
t.f.d., prof. X.E.Yunusova**

Tuzuvchi mualliflar: R.H.Murtazayeva, D.M.Inoyatova, A.A.Odilov, M.M.Xaydarov, A.A.Ermetov, K.D.Saipova, T.I.Doroshenko, S.M.Atadjanova, H.Holiqulova, R.Xomitov, D.To‘xtaboyeva, O.Alimardonov, A.Insopov, J.N.Polvonov, M.Topildiyeva, J.Karimjonov.

Mazkur o‘quv adabiyoti O‘zbekistonning mustaqillik davrida sodir bo‘lgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma‘naviy-ma‘rifiy jarayonlar hamda o‘zgarishlarni, ushbu davrda ro‘y bergan tarixiy voqeliklarni bevosita qamrab olgan. Ushbu darslik respublikada yuqorida nomi qayd etilgan fan bo‘yicha ilk bora tayyorlanib o‘quvchi e‘tiboriga havola qilinmoqda. Unda fan yuzasidan amalga oshirilgan innovatsiyalar, ilmiy tadqiqot xulosalari bevosita o‘rin olgan.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining 2022-yil 17-martdagi 106-sonli buyrug‘iga asosan oliy o‘quv yurtlarining nomutaxassis ta‘lim yo‘nalishlari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan.

MUNDARIJA

Kirish.....	4-6
1-mavzu. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, uni o‘rganishning nazariy-metodologik tamoyillari.....	7-28
2-mavzu. Mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.....	29-59
3-mavzu. Mustaqil O‘zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati.....	60-75
4-mavzu. O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li.....	76-90
5-mavzu. O‘zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan siyosiy islohotlar.....	91-134
6-mavzu. Iqtisodiy islohotlar, xususiy mulkchilikning shakllanishi. O‘zbekistonda bozor munosabatlarining rivojlanishi.....	135-162
7-mavzu. O‘zbekiston Respublikasidagi ijtimoiy o‘zgarishlar.....	163-180
8-mavzu. Mustaqillik yillarida O‘zbekistondagi ma’naviy va madaniy taraqqiyot	181-200
9-mavzu. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar.....	201-222
10-mavzu. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog‘iston Respublikasi.....	223-242
11-mavzu. O‘zbekiston va jahon hamjamiyati.....	243-280
12-mavzu. 2017-2021-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish Harakatlar Strategiyasi.....	281-306
13-mavzu. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o‘rni va nufuzining ortib borishi.....	307-321
Glossariy.....	322-346

KIRISH

“Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta’siri bo‘lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o‘rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur”.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev

Ko‘p ming yillik davlatchilik tarixi, boy madaniyat va ma’naviyatiga ega, jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan o‘zbek xalqi hayotida mustaqillik davri tom ma’noda ma’naviy yangilanish jabhasini boshlab berdi. O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, ma’naviy yangilanishlar bois mamlakatimiz XXI asrda milliy tiklanishdan milliy yuksalish tomon yo‘l oldi.

Globalashuv asri bo‘lmish – XXI asr, bir tomondan, umuminsoniy qadriyatlarni oldingi o‘ringa chiqishi, intellektual salohiyat ijtimoiy hayot mezonini belgilovchi darajaga aylanishi, informatsion texnologiyalar taraqqiy etishi bilan izohlansa, ikkinchi tomondan, umumjahon miqyosidagi ma’naviy tahdidlar, “omnaviy madaniyat”ni keng xalq ommasi, ayniqsa, yoshlar ongiga singdirish, ta’lim-tarbiya sohasida salbiy illatlarning ildiz otishiga sabab bo‘layotgan asr hisoblanadi. Shu bois ham Prezident Sh.M.Mirziyoyev bu masalaga global tarzda yondashib, o‘zining BMT Bosh Assambleyasining 2017-yil sentabrda bo‘lib o‘tgan 72-sessiyasidagi nutqida alohida to‘xtalib, o‘sib kelayotgan avlodni, avvalo, ma’rifiy savodxonlik ruhida tarbiyalash masalasiga alohida urg‘u berdi.

Shuning uchun ham hozirgi kunda o‘sib kelayotgan avlodning ongi va tafakkurini salbiy illatlardan himoya qilish ma’nosida ularda ma’naviy immunitetni hosil qilish, yoshlarning ongiga ajdodlarimizdan meros bo‘lib qolgan azaliy qadriyatlar – ezgulik, odamiylik, bag‘rikenglik, mehr-muhabbat, vatanparvarlik, yurtga sadoqat ruhini singdirishda tarix fanining o‘rni beqiyosdir. Aynan Vatan tarixini anglash orqali o‘sib kelayotgan avlod nafaqat shonli o‘tmish tarixini, balki istiqlolning tom mazmunini,

uning mamlakatimiz istiqboliga qaratilgan siyosati mohiyatini yanada teran tushunib yetadilar.

Mustaqillikning o'tgan yillarida respublika tarixchi olimlari tomonidan katta ahamiyatga molik, dolzarb mavzularga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirildi, qator o'quv adabiyotlari, darslik, qo'llanma, monografiyalar chop etildi. Ta'kidlash joizki, hozirgi kunda ham xalqimiz tarixini xolis va ilmiy asosda o'rganish jarayoni davom etmoqda. Xususan, mustaqillikning o'tgan o'ttiz yillik davri tarixining turli qirralari ko'plab olimlar, izlanuvchilar uchun tadqiqot ob'yekti bo'lib xizmat qilmoqda. O'zbekiston o'z rivojlanishining yangi, zamonaviy jabhasida Harakatlar strategiyasida – Taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amaliy hayotga tadbiq etishni maqsad qilib olgan holda yosh avlodni tarixiy o'tmishga ulkan muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash masalasini ustuvor vazifa sifatida belgilab oldi.

Shubhasiz, yangi avlod adabiyotlari ham yuqorida ta'kidlangan mulohazalarga hamohang ravishda zamonaviy talablarga javob berishi, ta'lim tizimining sifat jihatidan takomillashuvi uchun unga, avvalo, ilm-fan yangiliklari, innovatsiyalarni jo etish lozim.

Oliy o'quv yurtlari bakalavriat bosqichida ta'lim olayotgan talabalar uchun havola etilayotgan mazkur darslik yuqorida qayd etilgan fikr-mulohazalarni o'zida jam etgan. Darslikni tayyorlash jarayonida qator materiallar, xususan, tarixiy adabiyotlar va arxiv hujjatlari, mustaqillik davriga oid amalga oshirilgan tadqiqot natijalari: dissertatsiyalar, monografiyalar, risolalar, darsliklar, o'quv qo'llanmalari, hujjat va materiallardan keng foydalanilgan.

2020-2021 o'quv yilidan boshlab respublika Oliy o'quv yurtlarining barcha ta'lim yo'nalishlarida "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fani asosiy fanlardan biri sifatida o'quv rejaga kiritildi. Shu munosabat bilan bu fanni o'qitish yuzasidan o'quv dasturlari ishlab chiqilib, yangi avlod o'quv adabiyotlari nashr etila boshladi. Ushbu darslikda "O'zbekistonning eng yangi tarixi" o'quv fanining predmeti, maqsad va vazifalari, mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, mustaqil O'zbekiston Respublikasining tashkil topishi va uning tarixiy ahamiyati, O'zbekistonning o'ziga xos istiqloq va taraqqiyot yo'li, respublikada demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining shakllanishi, amalga oshirilgan

siyosiy islohotlar, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, bozor munosabatlarining rivojlanishi, ma'naviy va madaniy hamda ta'lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar, mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasidagi o'zgarishlar, O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi hamda xalqaro reyting va indekslardagi o'rni va nufuzining ortib borishi kabi masalalar yoritib berilgan.

Darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining "Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi uchun o'quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish konsepsiyasi"da ilgari surilgan talablarga mos ravishda tayyorlangan. Mavzular Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan nomutaxassis fakultetlar bakalavriat bosqichi talabalari uchun mo'ljallangan hamda shu yo'nalishda tasdiqlangan "O'zbekistonning eng yangi tarixi" namunaviy dasturi asosida yoritilgan.

Har bir mavzu so'nggida foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati, tayanch tushunchalar, savol va topshiriqlar berilgan. Darslik yuzasidan bildirilgan fikr-mulohazalar O'zbekiston Milliy universiteti Tarix fakultetining "O'zbekistonning eng yangi tarixi" kafedra mualliflari jamoasi tomonidan mamnuniyat bilan qabul qilinadi.

1-MAVZU. “O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI” O‘QUV FANINING PREDMETI, MAQSADI VA VAZIFALARI, NAZARIY-METODOLOGIK TAMOYILLARI.

Reja:

1. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining fan sifatida tutgan o‘rni. Uning o‘rganish ob‘yektini va predmetini.

2. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining metodologik, ilmiy-nazariy asoslari, usullari va tamoyillari.

3. O‘zbekistonning eng yangi tarixini davrlashtirish.

4. O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rganishning ahamiyati.

1. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining fan sifatida tutgan o‘rni. Uning o‘rganish ob‘yektini va predmetini.

Tarix fani ijtimoiy taraqqiyot va o‘tmishga oid turli xil voqelik hamda hodisalarning izchil rivojlanishi, ularning qachon, qayerda, qanday holatda yuz bergani, insoniyatning paydo bo‘lishi va uning tadrijiy-evolyutsion rivojlanishi, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy jarayonlar hamda madaniy-ma‘naviy hayot jabhasi va boshqalarni o‘rganadi. Shuningdek, O‘zbekiston tarixi umumjahon-insoniyat tarixining ajralmas qismi hisoblanib, o‘z navbatida, ahamiyatga molik voqeliklarga juda boydir. O‘zbekiston tarixi fani mana shu voqeliklarni boshidan kechirgan qadim va yaqin ajdodlarimizning hayoti qanday bo‘lganini, jahon tarixi taraqqiyotiga qo‘shgan ulkan hissalarini xolisona va haqqoniy tarzda o‘rganadi.

Ta’kidlash lozimki, tarixiy, milliy-madaniy, axloqiy va diniy qadriyatlarni o‘rganish, tiklash va yangi asoslarda rivojlantirish – yoshlar, ta’lim va tarbiya tizimidagi talabalarning dunyoqarashida milliy g‘urur hamda o‘zlikni anglash, ular ongi-shuurida vatanparvarlik, insonparvarlik g‘oyalarini yanada mustahkamlash bugungi davrning muhim talabi bo‘lib hisoblanadi. Aynan shuning uchun ham oliy ta’lim tizimida “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanini har tomonlama chuqur o‘qitish maqsadida yangi avlod o‘quv dasturlari, o‘quv qo‘llanmalar va darsliklar yaratilib, bu boradagi ilmiy tadqiqotlar natijalari o‘quv jarayoniga joriy etilmoqda. 1991 yildan O‘zbekiston tarixida boshlangan yangi mustaqillik davrini o‘rganish, shu davrda ro‘y bergan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar,

iqtisodiy hayot, madaniy-ma'rifiy yangilanishlar masalasini o'rganish – o'sib kelayotgan avlod, yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda, shubhasiz, katta ahamiyat kasb etadi.

Masala mohiyatining dolzarbligini hisobga olib, 2020-2021 o'quv yilidan boshlab respublika Oliy o'quv yurtlarida O'zbekistonning eng yangi tarixi fanini o'qitish jarayoni boshlandi. Shubhasiz yaqin o'tmish tarixini xolisona va ilmiy jihatdan o'rganish tarixchilar oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Tarixiy haqiqatning to'la ro'yobga chiqishi, haqqoniy tarix yozilishida tarix fanining predmeti va ob'yektining to'g'ri belgilanishi muhim ahamiyatga egadir. Chunki O'zbekistonning eng yangi tarixi fani uchun ham boshqa barcha fanlar qatori predmet va ob'yekt masalasi asosiy masala bo'lib hisoblanadi. Zero, fanning o'rganish predmeti va ob'yekti aniq bo'lmasa, uning oldidagi vazifa noaniq bo'lib, maqsadga erishish mushkul bo'ladi. Bunday holat o'quv jarayoni samaradorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonning eng yangi tarixi fani boshqa ijtimoiy va tabiat fanlaridan farqli o'laroq mustaqil fan hisoblanadi. Shuningdek, u barcha fanlar orasida alohida o'z o'rnini va mavqeyiga ega. U barcha fanlar tarixini ham o'z ichiga olgan holda ularning rivojiga katta ta'sir etadi. Bu uning o'rganish predmeti va ob'yekti hamda vazifasida to'la namoyon bo'lmog'i kerak. Tarix fani o'z xususiyatiga ko'ra, birinchidan, o'zining butun diqqat e'tiborini faqat yaqin o'tmishga qaratadi, undan saboq beradi, xulosa chiqaradi, o'tgan davrning hayot tarzi, ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy, iqtisodiy jarayonlarini o'rganadi.

Ikkinchidan, O'zbekistonning eng yangi tarixi fani boshqa ijtimoiy fanlarga nisbatan ancha aniq fandır. U matematika usulidan ham keng foydalanadi. Tarixiy voqea va hodisalar qat'iy aniqlikda, davriy ketma-ketlik – xronologik asosda o'rganiladi. Shuningdek, tarixiy voqea va hodisalar, hujjat va dalillarning haqiqiy va haqiqiy emasligi, ular qachon, qayerda, qanday tarixiy muhit va sharoitlarda tarixan voqe' bo'lgani aniqlanadi. Va nihoyat, bo'lib o'tgan voqeliklarning aniq sabab va oqibatlarini, shu bilan birga, ularning aniq shakl-shamoyillari va holatini aniqlanadi.

Uchinchidan, O'zbekistonning eng yangi tarixi fani mamlakatimiz yaqin o'tmishidagi siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy hayotining ahvoli, holatini

o'rganadi, ulardan kelajak uchun saboq va xulosa chiqaradi. Mustaqillikka erishishidagi murakkab siyosiy ahvol tahlil etilgan holda istiqloqlarning qanchalik ulug' ne'mat ekanligi ko'rsatib beriladi. Bu esa kelajak avlod uchun dasturilamal sifatida xizmat qiladi.

To'rtinchidan, O'zbekistonning eng yangi tarixi fani ko'p qirralik va xilma-xillik xususiyatiga ega. U jamiyat taraqqiyotining va inqirozlarining faqat bir tomoninigina emas, balki jamiyatning hamma tomonlarini uzviy, o'zaro bog'liqlikda, bir butunlikda o'rganadi. O'zbekistonning eng yangi tarixi fani mamlakatning yaqin o'tmishdagi voqeliklari, insoniyat hayoti, jamiyat taraqqiyotini tahlil qiladi. Uning o'rganish predmetiga esa mana shu makondagi jamiki voqelik va jarayonlar, ulardagi umumiy aloqadorlik va yaxlit birlik hamda qonuniyatlar hodisasi va jarayonlar, umuman, xalq va insonning yaratuvchanlik faoliyati kiradi.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, butun bir xalqlar, elatlar, millatlar va davlatlarga taalluqli bo'lgan murakkab ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlar tarixda o'z aksini topadi. Tadqiqotchilarning e'tirof etishlaricha, inson har qanday tarixning predmeti hisoblanadi. Har bir voqea, hodisa inson (yoki uning bir guruhi – xalq) xatti-harakati, uning ko'zlagan ma'lum maqsadga intilishi jarayonida sodir bo'ladi. O'zbekistonning eng yangi tarixi fanining o'rganish makoni – ob'yekti mamlakatning eng yangi tarixi davri hisoblanadi. Mazkur davr respublika mustaqillikka erishganidan to shu bugungi kunga qadar bo'lgan hayot tarzini qamrab oladi. Tarixiy ob'yekt (makon)ga nisbatan O'zbekistonning eng yangi tarixi fanining maqsadi, vazifasi, yo'nalishi va harakat (faoliyat) doirasi yoki chegarasi belgilanadi. Ma'lum bir ma'noda ob'yekt bilan predmet bir-biriga juda yaqin tushuncha bo'lsa-da, ular tarix fanida tutgan o'rni va vazifasi bilan farqlanadi.

Ob'yekt aniq tarixiy davr, makon, zamon va geografik mintaqaviy chegaralar, ma'lum bir xalq, millat, mamlakat tarixi bilan bog'liq bo'lib, ma'lum hudud doirasidagi voqea va hodisalarning bir butun va yaxlitlikda o'z ichiga oladi. Predmet esa mana shu bir butun ob'yekt ichidagi aniq siyosiy, tarixiy-madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardan iborat bo'ladi.

O'zbekistonning eng yangi tarixi fani fan sifatida ijtimoiy-siyosiy, umuminsoniy xarakterdagi fan bo'lib, inson va millat o'z o'tmishini bilishi, o'zligini anglashi hamda kelajagini belgilashida asosiy dasturilamal

hisoblanadi. Shu bilan birga, u ijtimoiy-siyosiy hayot sohasidagi yagona fan ham emas. Jamiyat, umuman, insoniyat o‘tmishini o‘rganuvchi boshqa soha fanlari ham bor. Masalan, arxeologiya, etnologiya, geologiya, antropologiya, demografiya, madaniyat, iqtisodiyot va boshqa fanlar shular jumlasidandir. Ammo boshqa fanlarning hammasi tabiat, jamiyat ham, avvalo, katta tarixda aks etadi. Soha tarixi fanlari ham tarix fanining o‘rganish ob‘yekti va predmeti hisoblanadi.

Tarix fani boshqa, ayniqsa, ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan mustahkam va uzviy aloqa birligida rivojlanadi. Shuning uchun ham tarixchilar falsafa, adabiyot, tilshunoslik, dinshunoslik va boshqa fanlarni bilmay turib, haqqoniy tarixni to‘la yoritib berolmaydilar.

Shuni ham aytish lozimki, tarix bilan boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarning o‘rganish ob‘yekti bitta, ya’ni jamiyat hisoblanadi. Predmeti esa inson va tabiatdir. Shuning uchun ham boshqa fanlar tarix fani taraqqiyotiga, tarixiy haqiqatlarning ro‘yobga chiqishiga bevosita yordam beradi. Shuningdek, tarix fani ham boshqa soha fanlari rivojiga katta ta’sir etadi. Bundan tashqari tarix boshqa fanlarni, shuningdek, ijtimoiy-gumanitar fanlarning ham tarixidir. Chunki boshqa fanlarning hammasi ham tarix mahsulidir.

Muxtasar qilib aytganda, tarix fani, ya’ni Vatan tarixi – millat va Vatan kelajagining ravnaq topishida muhim ahamiyatga ega. Masalaning mohiyati shundaki, birinchidan, ijtimoiy-gumanitar fanlarning rivojlanishi har jihatdan tarix fanining naqadar haqqoniy bo‘lishiga bog‘liqdir. Chunki ular tarix bilan bevosita bog‘liq. Ikkinchidan, tarix falsafasi qanchalik to‘la va ravon tarzda yuzaga chiqsa, boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarning mazmun va mohiyati hamda ta’sirchanligi ham shuncha yuksak darajada bo‘ladi.

Tarix falsafasi deganda, tarix, ya’ni o‘tmish tajribasi va sabog‘idan to‘g‘ri xulosa chiqara olish tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, o‘tmish-tarixga qarab, kelajakni his etish, ko‘ra bilish va to‘g‘ri belgilay olish ham tarix falsafasini anglashni bildiradi.

Tadqiqotchilarning e’tirof etishlaricha, insonning shaxsiy manfaat va ehtiyojlari, qolaversa, uning qobiliyati, iste’dodi, voqelikni teran idrok etishi tarix falsafasini anglab yetishda muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu nuqtayi nazardan olib qaraganda, inson aql-idroki, uning tafakkur

darajasi, hayotiy falsafasi, jamiyat taraqqiyoti yo‘lidagi barcha sa’y-harakatlari hamda intilishlari ma’lum millat va jamiyat mentalitetini belgilab beradi. Mana shu mentalitet millat yoki xalqning umummadaniy-ma’naviy darajasi, aql-idroki va tafakkur maydonining salohiyatiga qarab o‘ziga xos mazmun-mohiyat kasb etadi. Tarix esa ana shu murakkab, ziddiyatli, shu bilan birga, qudratli ruhiyat va faoliyat orqali xotiraga aylanadi. Bu holat tarix falsafasini o‘zida ifoda etadi.

2. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining metodologik, ilmiy-nazariy asoslari, usullari va tamoyillari.

Ta’kidlash lozimki, har qanday fan kabi O‘zbekistonning eng yangi tarixi fani ham o‘zining metodologik, ilmiy-nazariy asoslari va tamoyillariga ega fan hisoblanadi. Bular O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining asosini tashkil etib, uning rivojlanishi, jamiyat va millat manfaati yo‘lidagi nufuzining ortib borishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Muhimi, ilmiy-nazariy tamoyillar eng yangi tarixning haqqoniy yozilishi, tarixiy haqiqatni yuzaga chiqishiga xizmat qiladi.

Agar tarix insoniyat yashab rivojlanishi uchun ijtimoiy zaruriyat va ma’naviy-ma’rifiy ehtiyoj bo‘lsa, tarix fani esa bu ehtiyojlarni ro‘yobga chiqishi uchun mas’ul bo‘lgan yuksak intellektual ilmiy-amaliy faoliyatdir. Buning samarali bo‘lishi, ya’ni tarix fani rivojlanishida metodologik ilmiy g‘oya va nazariyalar, usul va uslubiy tamoyillarning ahamiyati benihoya kattadir. Chunki bular tarixning mazmun va mohiyati hamda falsafasini chuqurroq ochib berishga, shuningdek, tarix fanining maqsad va vazifasini to‘laroq ro‘yobga chiqishiga bevosita yordam beradi. Shuning uchun ham O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining metodologik ilmiy-nazariy asoslari, g‘oya va ta’limotlari nimalardan iborat bo‘lishi muhim masala sanaladi.

Mutaxassislarning fikricha, tarix moziyni o‘rganish haqidagi fan bo‘lib, ilmiy atama sifatida ikki o‘zaro aloqadorlikdagi tushunchani ifodalaydi. Birinchidan, tarix jamiyat taraqqiyoti to‘g‘risidagi fan bo‘lib, uning mavzusi kishilik jamiyati o‘tmishining, uning turli-tuman sohalardagi taraqqiyoti va o‘zgarib borish jarayonini o‘rganadigan fandır. Ikkinchidan, tarix bu insoniyat to‘g‘risidagi fan bo‘lib, jamiyatning o‘tmishini tadqiqot yo‘li bilan aniqlab, o‘tmishda inson tomonidan

yaratilgan, inson zakovatining natijalari bo'lgan jarayonni tadqiq etish va bizgacha bo'lgan davrni o'rganib, kelajak avlodga yetkazadigan fandır.

Tarixshunoslikdan ma'lumki, tarixiy jarayonlar undagi qonuniyatlar bilan asoslanadi. Tarix fanining asosiy tayanch tushunchasini tarixiy asos va tarixiy manba, tarixiy makon va tarixiy zamon tashkil etadi. Soha mutaxassislarining e'tirof etishlaricha, tarix fanini o'rganishdagi eng dolzarb muammo – bu tarixiy voqelik va tarixiy manbalar bo'lib, mana shu ikki muammoga tom ma'noda ilmiy yondashish tarix fanining nazariyasi va metodologiyasini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunonchi, har bir fanda bo'lganidek, tarix, jumladan, O'zbekistonning eng yangi tarixi fanining ham o'zining nazariyasi va metodologiyasi mavjud. Nazariya – bu ilmiy bilimlar yig'indisi va boshqa fanlar bilan mavjud bo'lgan aloqadorlikni bilish jarayonidir.

Tarixchilar, sohada izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar butun insoniyat, millat, xalq va o'rganish ob'yekti evolyutsiyasi, uning mazmun-mohiyatini to'g'ri anglash, tahlil qila olishi lozim. Agar tarix falsafasi tarixiy voqealıklar tahlilidan kelib chiqadigan haqiqat (xulosa)larning so'zdagi aniq ifodasi bo'lsa, tarix fani metodologiyasi mana shu tarixiy haqiqatlarning ro'yobga chiqishi – tarix haqqoniy tarzda yozilishi uchun birdan-bir to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi dasturdir. Yuqoridagi mulohazalarni muxtasar qilib aytganda, metodologiya fanlar ichidagi fan hisoblanadi.

Avvalo, metodologiya haqida to'xtalsak, metodologiyaning lug'aviy ma'nosi grekcha “Metodos” va “Logos” degan ikki so'z birikmasidan iborat bo'lib, metod, ya'ni usul – tadqiqot olib borish usuli (yo'li), nazariya, ta'limot, logiya esa fan deganidir. Demakki, metodologiya, ya'ni uslubiy ilmiy tadqiqot ishini olib borish yoki biror bir masalani ilmiy o'rganishning eng qulay usullari, eng to'g'ri va mukammal g'oyasi, nazariyasi va ta'limotlari majmuidan iborat bir butun fandır. Boshqa ma'noda esa metodologiya ilmiy bilish yoki ma'lum bir ilmiy faoliyatni tashkil etish va amalga oshirishda qo'llaniladigan usullar haqidagi fandır. Demak, tarix fani metodologiyasi tarixni o'rganuvchi va o'qituvchilarni aniq maqsad sari to'g'ri yetaklaydi, ya'ni tarix haqqoniy yozilishi va o'rganilishiga yo'l-yo'riq ko'rsatadi.

Har qanday fanning metodologiyasi deganda metod (usul)lar majmui tushuniladi. O'zbekistonning eng yangi tarixi fanini o'qitish

metodologiyasi deganda bu yoʻnalishdagi ilmiy bilimlarning tuzilishi va rivojlanishi, ularning natijalarini asoslash yoʻllarini amaliyotga tadbqiq etilishi, mazkur fanga xos boʻlgan ilmiy bilimlar mexanizmining samarali usullari tushuniladi. Tarix fani metodologiyasi deb tarix fanlari doirasidagi ilmiy bilimlarning tuzilish tamoyillariga, shakli va ilmiy jihatdan Oʻzbekistonning eng yangi tarixi fani doirasida qoʻllaniladigan taʼlimotga aytiladi. Oʻzbekistonning eng yangi tarixi fanining fan sifatidagi nazariy-metodologik asoslari oʻzida mazkur fanning qonuniyatlari va tamoyillarini, faqatgina shu fanga xos boʻlgan qatʼiy tushunchalar majmui va bilish metodlarini oʻz ichiga oladi.

Tarix fanining rivoji, uning metodologiyasi rivojiga bogʻliq boʻlganidek, tarix fani metodologiyasi yuksak darajada takomil topishi tarix fani qay darajada ekanligiga ham bogʻliq. Bu holdagi uzviy va ikki tomonlama bogʻliqlik har ikkala yoʻnalishning umumiy qonuniyatidir. Mana shu oʻzaro aloqadorlik qonuniyatini, mumtoz tarixshunoslik va hozirgi zamon sivilizatsion yondashuvlarga asoslangan holda Oʻzbekistonning eng yangi tarixi fani metodologiyasini quyidagi ikki qismga boʻlish tavsiya etiladi:

- Oʻzbekistonning eng yangi tarixi fanining metodologik ilmiy-nazariy, gʻoyaviy va falsafiy asoslari. Bunga quyidagilar kiradi:
 - Din bilan dunyoviylik oʻrtasidagi moʻtadil munosabat;
 - Tarixning milliy, umuminsoniy, qaytarilmas hodisa hamda qadriyat ekanligi;
 - Tarixga hozirgi zamon sivilizatsiyasi nuqtayi nazaridan turib, ilmiy va xolisona asnoda yondashish;
 - Tarixiy taraqqiyot asosini evolyutsion – tadrijiy yoʻl va islohotchilik tashkil etadi deb bilish;
 - Tarixga milliy mentalitet nuqtayi nazaridan, oʻzgalar tarixiga hurmat ruhida murojaat etish;
 - Tarix, jamiyat va tabiat hamda insoniyat (barcha tarixiy voqelik va jarayonlar) dialektika hamda sinergetika qonuniyatlari asoslarida rivojlanishini anglash;
 - Tarix milliy va umuminsoniy xotira, millat va xalqlarning maʼnaviy oʻzagi, tani hamda gʻoyaviy-mafkuraviy muhofaza quroli ekanligini tushunish.

• O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining ilmiy usul va tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Ilmiy xolislik (ob‘yektivlik);
- Tarixiy – tahliliylik;
- Mantiqiy – uzviylik;
- Vorislik va xronologik izchillik;
- G‘oyaviylik va vatanparvarlik;
- Qiyoslash, kuzatish va umumlashtirish;
- Bahslashish, munozara yuritish va asoslab berish;
- Matematik hisoblash;
- Shakllantirish va modellashtirish;
- Ayrimlikdan umumiylikka (induktsiya) va umumiylikdan ayrim (juz‘iy)likka (deduktsiya);

Ma‘lumki, sovet davridagi tarix fani o‘tmishni soxtalashtirdi, din ilmga zid, tarixiy taraqqiyotga to‘sqinlik qiladi degan dahriylikka amal qilindi. Sovet davlatida hukmron bo‘lgan kommunistik mafkura tarixiy o‘tmishga nisbatan bir tomonlama, sinfiy, partiyaviy yondashuvni rasmiy darajaga olib chiqqan edi. Tarixni xolisona o‘rganish zamonaviy dunyoda ustuvor darajada bo‘lmog‘i lozim. Shuning uchun ham u din bilan mu‘tadil, mutanosiblik asosida o‘rganilmog‘i hozirgi davrda asosiy ma‘naviy mezonlardan biri bo‘lib turibdi. Bu esa yoshlarni turli xil din niqobi aslida dinga aloqasi bo‘lmagan turli noqonuniy guruhlarga adashib kirib qolishlarining oldini oladi, shuningdek, tariximizni xolisona haqqoniy yoritilishiga imkon beradi. Tarixiy o‘tmishni ilmiy va xolisona o‘rganish zamonaviy dunyoning asosiy mezoniga aylanmoqda.

Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan va jahon hamjamiyatining yuksak e‘tirofiga sazovor bo‘lgan ijtimoiy hayot bobida “Ma‘rifat va diniy bag‘rikenglik” tamoyilini targ‘ib etish ulkan ahamiyat kasb etadi.

Qayd etish lozimki, tarixiy-tahliliylik tamoyili tariximizda qadimdan muarrixlar tomonidan qo‘llanib kelingan qulay usul hisoblanadi. Bu usul tarixiy voqea va hodisalarning nechog‘liq to‘g‘ri hamda noto‘g‘riligini aniqlashga, tarixni haqqoniy va to‘g‘ri yozilishiga yaqindan yordam beradi.

Har qanday fan kabi O‘zbekistonning eng yangi tarixi fani ham o‘zining metodologik ilmiy-nazariy asoslari va tamoyillariga ega. Bular

O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining asosini tashkil etib, uning rivojlanishi, jamiyat va millat manfaati yo‘lidagi nufuzining ortib borishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Eng muhimi, ilmiy-nazariy tamoyillar Vatan tarixining haqqoniy yozilishi, tarixiy haqiqatning yuzaga chiqishiga xizmat qiladilar.

O‘zbekistonning eng yangi tarixi mazmun-mohiyatiga ko‘ra, ilmiy va amaliy ahamiyatga egadir. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 1996-yil 13-dekabrda Farmoniga ko‘ra – O‘zbekistonning yangi tarixini tayyorlash va nashr qilish haqida qaror qabul qilindi. Shu asosda mustaqillik davri aks etgan qator adabiyotlar yuzaga keldi. 1998-yilda chop etilgan “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q” risolasida tarix fanining qator dolzarb masalalariga e‘tibor qaratildi.

Masala mohiyatini dolzarblik jihatidan kelib chiqqan holda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil yanvarida qabul qilgan qaroriga asosan Oliy va O‘rta maxsus ta‘lim vazirligi huzurida O‘zbekistonning eng yangi tarixi jamoatchilik kengashi tashkil etildi. Mazkur jarayonni yanada takomillashtirish maqsadida 2017-yil 30-iyunda Prezident Sh.M.Mirziyoyev imzosi ostida O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi huzurida O‘zbekistonning eng yangi tarixi bo‘yicha jamoatchilik kengashini tuzish to‘g‘risida”gi Qaror qabul qilindi.

Keyingi yillarda mamlakat tarixini ilmiy manbalar, arxiv hujjatlari, tarixiy adabiyotlar asnosida ilmiy va xolisona tarzda o‘rganish, tadqiq etish, yoshlarni tarixiy bilim bilan qurollantirish, ularda yuksak axloqiy, ma‘naviy fazilatlarini yuksaltirish borasida qator samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Zero, Respublika Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning qator chiqish va nutqlarida ta‘lim va tarbiya masalasi bevosita o‘rin egallamoqda. Xususan, 2021-yil 19-yanvardagi ma‘naviy-ma‘rifiy masalalarga bag‘ishlangan yig‘ilishda, respublikamizning mustaqilligining qutlug‘ 30 yillik tantana tadbirlari, 1-oktabr O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tadbirda tarix ilmini chuqur va asosli o‘rganish masalasiga alohida urg‘u berildi. Mustaqillik davrida o‘tgan kunlarni alohida o‘rganish, tadqiq etish, ilmiy-nazariy xulosalar chiqarishni taqozo etadi. Bu, birinchidan, istiqloq yillarida O‘zbekiston dunyo hamjamiyatida o‘ziga xos nufuzga ega bo‘ldi. Moddiy resurslari, ishlab chiqarish imkoniyatlari, aqliy va jismoniy salohiyatlariga ko‘ra, rivojlangan

mamlakatlar bilan tengma-teng turib, hamkorlik qilish imkoniyatlariga ega bo‘ldi; ikkinchidan, mamlakatimiz uchun og‘ir, mas’uliyatli paytda respublikamizda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy barqarorlik ta’minlandi. Respublika hukumati mana shunday ziddiyatli holatda vaziyatni tezda anglab yetdi va to‘g‘ri siyosat yuritdi. O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rganishda 90-yillarga oid arxiv hujjatlari, kinofoto va ovozli hujjatlar, tegishli adabiyotlar katta ahamiyat kasb etdi.

Istiqlol tufayli o‘z tariximizni o‘zimiz yozish va tarix fani metodologiyasini ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ldik. O‘tgan davr ichida O‘zbekistonning yangi tarixi yozildi va tarix fani jadal rivojlanmoqda. Butunlay yangicha ruh va mazmundagi ilmiy qarash (konsepsiya)lar paydo bo‘ldi, zamonaviy nazariy-kontseptual qarashlarni o‘zida aks ettirgan o‘quv qo‘llanma va darsliklar, tarixiy asarlar chop etildi. Bu o‘rinda yuqorida ta’kidlangan metodologik yondashuv ilmiy-nazariy asosga ega bo‘lib, uning ahamiyati yuqori darajada bo‘ldi.

3. O‘zbekistonning eng yangi tarixini davrlashtirish.

Markaziy Osiyo mintaqasi jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi bo‘lib, insoniyat qadimgi tarixi va madaniyati o‘choqlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Uzoq yillar mobaynida olib borilgan tadqiqotlar natijasida mintaqaning turli viloyatlarida umumiy, bir-biriga o‘xshash, ko‘p hollarda bir-birini takrorlaydigan madaniyatga oid yodgorliklar topib o‘rganilgan va ilmiy doiraga tatbiq etilgan. Chunonchi, O‘rta Osiyo hududlarida qadimgi davrlarda yuz bergan tarixiy-madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlar bir-biriga yaqin bo‘lib, turli migratsion jarayonlarga qaramasdan bu hududda yashagan qadimgi qabilalar hamda elatlarni umumiy va etnik ildizlar birlashtirib turgan. Shuning uchun ham O‘rta Osiyo xalqlarining tarixiy taqdiri qadimgi davrlardan boshlab bir-biriga uzviy bog‘langan bo‘lib, qadimgi davrlar haqida so‘zlaganimizda “Markaziy Osiyo tarixi” va “O‘zbekiston tarixi” atamalarini yonma-yon ishlatishimizning boisi ham ana shundadir. Ma’lumki, nafaqat O‘zbekiston, balki butun insoniyat tarixi uzoq va murakkab jarayon bo‘lib, tarixiy-madaniy voqealarga nihoyatda boy hisoblanadi. So‘nggi yillarda O‘rta Osiyoning turli hududlarida arxeologiya, antropologiya, etnografiya va numizmatikaga oid ko‘plab tadqiqotlar olib borildi hamda tariximizni xolisona yoritish uchun xizmat qiladigan muhim ma’lumotlar to‘plandi. Ushbu ma’lumotlar va ashyolar

o'lkada tarixining turli bosqichlaridagi iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy-siyosiy jarayonlari haqida yanada to'laroq tasavvurlar hosil qilish imkonini berib, ular eng qadimgi xo'jaliklar va mehnat qurollari, zamonaviy qiyofadagi odamning paydo bo'lishi, xo'jalikning ishlab chiqaruvchi shakllariga o'tilishi, ishlab chiqarishda metalning ishlatila boshlanishi, ayirboshlash va savdo-sotiq, ilk shaharlar va davlatlarning tashkil topishi kabi ko'plab tarixiy-madaniy jarayonlariga bog'liq ravishda bo'ladi. Tarixni davrlashtirishda ushbu jarayonlarga asosiy e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'rta Osiyo, jumladan, O'zbekiston tarixini zamon talablariga asoslanib davrlashtirish masalasida turlicha nuqtayi nazarlar mavjud. Bu masala yuzasidan, xususan, eng qadimgi davrlardan bugungi kunga qadar bo'lgan tariximizni davrlashtirishda e'tibor berilishi lozim bo'lgan tarixiy-madaniy jarayonlar, masalaga sivilizatsion yondashuv, davrlashtirishning metodologik asoslari kabi masalalarga A.Asqarov, E.Rtveladze, A.Sagdullayev va boshqa olimlar e'tibor qaratganlar. So'nggi yillarda amalga oshirilgan tadqiqotlardan kelib chiqib, O'zbekiston tarixini davrlashtirish masalalariga qisqacha to'xtalib o'tish lozim. Chunki o'rganilayotgan tarixni, avvalo, xronologik izchillikda davrlarga bo'lib, har bir davrning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib darslik nuqtayi nazaridan ma'ruzalar belgilash hamda dars soatlarini taqsimlash maqsadga muvofiqdir. Qanchalik sodda ko'rinmasin, bu jihat ham murakkab masala hisoblangan tarixni to'g'ri davrlashtirishni talab etadi. Masalaning eng muhim tomoni esa yoshlarimizga ilmiy asoslangan davrlashtirish yuzasidan tarix fanidan ta'lim berishdir.

Yuqorida ta'kidlanganidek, mustaqillik davriga kelib, haqqoniy tariximizni yaratish borasida olib borilgan tadqiqotlar tufayli sovet davri mafkurasiga asoslangan besh bosqichli formatsion davrlashtirish inkor etildi. Qadimgi tarixni davrlashtirish masalasida tarixiy-madaniy taraqqiyotining ijtimoiy-iqtisodiy omillariga asosiy e'tiborni qaratish g'oyalari paydo bo'ldi. Xususan, A.Sagdullaevning fikricha, Markaziy Osiyo tarixining eng qadimgi davri bir necha yuz ming yillarni o'z ichiga oladi. Yevropa va Osiyo hududlarida tarixiy va madaniy jarayonlar rivojlanishining notekisligi, ayniqsa, turli davrlarda moddiy madaniyatdagi o'zgarishlarning bir-biriga mos kelmasligi tufayli, ayrim hududlarga

tegishli tarixiy sana va davrlashtirish bir-biridan farqlanadi. A.Asqarovning fikricha, O‘zbekiston tarixi jahon tarixining tarkibiy qismidir. Bu zaminda yuz bergan tarixiy jarayonlarni jahon tarixidan ajratib o‘rganish mumkin emas. Ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlarining mahsulidir. Har bir xalq yer kurrasining qaysi mintaqasida yashamasin, taraqqiyotning barcha bosqichlarini u yoki bu darajada bosib o‘tishi shart. Ammo jamiyat rivojlanishi hamma yerda birday kechmagan. Jamiyatning notekis rivojlanish qonuniyati esa qadimgi zamonlarda ko‘proq mintaqaning tabiiy-geografik va ekologik imkoniyatlariga bog‘liq bo‘lgan. Jamiyat hayotida yuz beradigan tub ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, Markaziy Osiyo tarixining rivojlanish darajasi va ana shu mintaqa tarixi taqozo etgan holatdan kelib chiqib, Markaziy Osiyo, xususan, O‘zbekiston tarixini davrlashtirish mumkin. Tarixni davrlashtirish masalasi A.Asqarovning “O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi” monografiyasida ham keng yoritilgan va unda tarixni davrlashtirishda nimalarga e’tibor berish lozimligi ta’kidlanib, O‘zbekiston tarixini 7 ta davrga bo‘lib o‘rganish maqsadga muvofiqligi ilgari surilgan. Unda jamiyatda yuz bergan tub o‘zgarishlar hisobga olingan holda, birinchidan, har bir ulkan tarixiy davrda jamiyatning iqtisodiy asosini harakatlantiruvchi kuchlari kimlar edi? Ikkinchidan, jamiyatda mulkka egalik qilishning xarakteri qanday bo‘lgan? Uchinchidan, jamiyat ijtimoiy hayotining ma’naviy asosini qanday mafkura tashkil etgan? – degan savollar qo‘yilib, kishilik jamiyati tarixi davrlashtirilishi kerak, degan fikrni ilgari surgan. Shu bilan quyidagi davrlashtirish taklif etilgan:

O‘zbekistonda “Ibtidoiy to‘da davri”. O‘zbekistonda “Ibtidoiy urug‘chilik jamoasi va mulk egaligining shakllanish davri”. Bu davrni uch bosqichga bo‘ladi: 1-bosqich – matriarxat urug‘ jamoasi bosqichi. 2-bosqich – XX asrning ikkinchi yarmi davomida jahon fanida Shimoliy-Sharqiy Afrikaning Olduvay darasida olib borilgan arxeologik va antropologik izlanishlarga ko‘ra, odamzodning ilk ajdodlari bundan 2,5-3 million yil avval Afrika qit’asida yashay boshlagan. “Homo sapiyens, sapiyens” (aqlli odam) esa, yer kurrasida mil. avv. II million yildan boshlab yashay boshlagan, degan tasavvur paydo bo‘ldi. 3-bosqich urug‘ jamoalarining harbiy demokratiya bosqichi. O‘zbekistonda “Ilk o‘rta asrlar davri”. “O‘rta asrlar davri. Markaziy Osiyo, jumladan, O‘zbekiston

tarixining beshinchi davrini “Mustamlakachilik” deb atash mumkin. Uning davriy chegarasi – Rossiya imperiyasi bosqinidan to 1917-yil oktabr to‘ntarishiga qadar davom etgan davrni o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston tarixining oltinchi davri “Sovetlar hukmronligi davri” bo‘lib, bu davr 1917-yildan 1991-yilgacha davom etgan. O‘zbekiston tarixining yettinchi davri eng yangi deb nomlanib, bu davr 1991-yil 31-avgustdan to bugungi kungacha bo‘lgan davrlarni qamrab oladi. Yuqorida akademik A.Asqarovning mulohazasi bo‘yicha guruhlar ma‘lum juz‘iy o‘zgarishlar asosida qabul qilindi.

Mazkur davrlashtirish uslubida ham O‘zbekiston hududining o‘ziga xos taraqqiyot yo‘li aks etgan. Shuningdek, biz o‘rganayotgan davr, ya‘ni O‘zbekiston tarixining yettinchi davri “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” deb atalib, ushbu davr ham o‘z ichida bir necha bosqichlardan iboratdir. Xususan, mustaqillik davrida mamlakatimiz hayotining barcha sohalarida amalga oshirilgan tub o‘zgarishlar, respublika aholisining fidokorona mehnati tufayli qo‘lga kiritilgan katta yutuq va natijalarni, ularning mohiyati va ahamiyatini hisobga olib mustaqil taraqqiyot davrining 3 bosqichga bo‘linishini ko‘rish mumkin. Birinchi bosqich 1991-2000-yillarni o‘z ichiga olib, bu davrda mustaqillikning poydevori bunyod etilib, “o‘zbek modeli” asosida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sari yo‘l tutildi, O‘zbekiston jahon hamjamiyati tomonidan tan olindi, milliy istiqloq mafkurasi jamiyat hayotiga keng kirib bordi.

2001-2010-yillarni o‘z ichiga olgan ikkinchi bosqich, demokratik o‘zgarishlar, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, ijtimoiy-siyosiy hayot sohalarini izchil isloh qilishni ta‘minlash davri bo‘ldi.

Uchinchi bosqich esa 2010-yildan 2017-yilgacha bo‘lgan davr hisoblanib, bunda davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish, fuqarolik institutlarini rivojlantirish, bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberallashtirish – chuqurlashtirish davri bo‘lib qoldi. Ushbu davrning boshlanishi mamlakatda fuqarolik jamiyatini shakllantirish va demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish konsepsiyasining ishlab chiqarilishi bilan bog‘liqdir.

Shuningdek, O‘zbekistonning eng yangi tarixida yuqoridagi bosqichlarga qo‘shimcha ravishda 2017-yildan keyingi davrni ham alohida jarayon sifatida qabul qilish lozim. Mazkur davr tarixi 2016-yil dekabr

oyida saylangan O‘zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning strategik taraqqiyotga asoslangan keng ko‘lamli jadal islohotlar davri boshlangani bilan izohlash mumkin. Bu davr hozirgi kunda Yangi O‘zbekiston taraqqiyot davri deb ham nomlanmoqda.

Mustaqillikka erishganimizdan keyingi davrda O‘zbekistonning eng yangi tarixini yozish soha xodimlari oldidagi dolzarb masalalardan biri bo‘lib, bu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi qoshida “O‘zbekistonning yangi tarixi markazini tashkil etish” to‘g‘risidagi Farmoyishiga muvofiq hamda xalqimizning yangi tarixini o‘rganish va yozish, mamlakatimiz hayotida sodir bo‘layotgan katta o‘zgarishlar va uning jahonshumul tarixiy ahamiyatini ko‘rsatishni amalga oshirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 1996-yil 16-dekabrda “O‘zbekistonning yangi tarixi”ni tayyorlash va nashr etish to‘g‘risidagi qarorining o‘rni ahamiyatli hisoblanadi. Ushbu qarorga ko‘ra, O‘zbekistonning yangi tarixi”ni yozishda quyidagi asosiy yo‘nalishlar e‘tiborga olinishi belgilab berildi:

– xalqimiz o‘tmishidagi millat taqdiri bilan bog‘liq bo‘lgan tarixiy jarayonlarni chuqur ilmiy tadqiq etish va xolisona yoritish;

– “O‘zbekistonning yangi tarixi”ni yozishda tarix bosqichlari va ijtimoiy-siyosiy taraqqiyot uzluksiz jarayon ekanligini nazarda tutish, tarixiylik va vorisiylik tamoyillariga amal qilish;

– O‘zbekiston xalqining buyuk tarixiy merosga ega ekanligi va umumbashariyat qadriyatlariga munosib hissa qo‘shganligini e‘tirof etgan holda o‘ziga xos davlat qurilishi an‘analari va ularga nisbatan fikrlar, qarashlar xilma-xilligi mavjudligini hisobga olish;

– “O‘zbekistonning yangi tarixi”ning har bir qism va bo‘limlarini yozishda biryoqlama, sub’yektiv yondashuvlarga yo‘l qo‘ymasdan yagona tadqiqot uslubiga amal qilish;

– O‘zbekiston tarixiga oid voqea-hodisalarni yoritishda uning ko‘hna Turonzamin, Movaraunnahr, Turkiston tarixining tarkibiy qismi bo‘lganligini yodda tutish;

– O‘zbekiston tarixi dunyoning turli mintaqalarida sodir bo‘lgan ijtimoiy-tarixiy voqea-hodisalar hamda jahon taraqqiyoti jarayonlari bilan

uzviy bog‘liq ekanligini va ularning bir-biriga o‘zaro ta‘sirini hisobga olish;

– tadqiqot yaratishda eski kommunistik-bolshevistik mafkura aqidalariga va o‘tmishni soxtalashtirishga yo‘l qo‘ymaslik, tarixiy jarayonlarni xolisona baholash;

– yoshlarni milliy istiqlol g‘oyalari, vatanparvarlik va umuminsoniylik ruhida tarbiyalashda tarixiy voqea-hodisalarning ahamiyatini e‘tiborga olish.

“O‘zbekiston milliy davlatchiligining vujudga kelishi va taraqqiy topishining eng yangi tarixini tadqiq etish va o‘qitish, ilmiy, ilmiy-ommabop, o‘quv-metodik, ma‘rifiy adabiyotlarni tayyorlash va chop etish, ilm-fanning ta‘lim hamda boshqa ijtimoiy sohalar bilan integratsiyasi mexanizmlarini mustahkamlash va rivojlantirish borasida ilmiy, madaniy, ta‘lim, jamoat muassasalari va tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtirish ishlarining samaradorligini oshirish, yoshlarda, avvalambor, umumta‘lim maktablari, kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar o‘quvchilarida, oliy o‘quv muassasalari talabalarida mamlakat tarixi haqidagi chuqur bilimlarni shakllantirish maqsadida” O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 30-iyun kuni “O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzurida O‘zbekistonning eng yangi tarixi bo‘yicha Jamoatchilik kengashi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori ham O‘zbekistonning eng yangi tarixini yaratishda muhim burilish bo‘lib xizmat qildi. Mazkur qaror bilan O‘zbekistonning eng yangi tarixi bo‘yicha Jamoatchilik kengashining quyidagi asosiy vazifalari belgilandi:

– demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning “o‘zbek modeli” mohiyati va mazmunini, jamiyatda barqarorlikni, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni saqlash bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borish, hozirgi dunyoda O‘zbekistonning roli va o‘rnini chuqur o‘rganish hamda yaqqol ochib berish;

– O‘zbekistonning eng yangi tarixini zamonaviy nazariy-metodologik, fanlararo yondashuvlarga, tarixiylik va xolislik tamoyillariga asoslangan holda tizimli o‘rganishni tashkil etish, O‘zbekistonning eng yangi tarixi bo‘yicha dolzarb muammolarni ishlab chiqish, shuningdek, buyuk tarixiy-madaniy merosga ega bo‘lgan va jahon sivilizatsiyasining

rivojiga ulkan hissa qo'shgan o'zbek xalqining tarixiy o'tmishi va bugungi kuniga baho berishda bir yoqlama yondashuvlarga, aqidaparastlikka yo'l qo'ymaslik ishlarini amalga oshirish;

– ilmiy, o'quv, o'quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodini tayyorlash va chop etish ishlarini muvofiqlashtirish, ularda O'zbekistonning eng yangi tarixini umumjahon va mintaqaviy jarayonlar bilan, shuningdek, hozirgi O'zbekiston hududida shakllangan xalqlar va davlatlar sivilizatsiyasining tarixiy-madaniy merosi bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqishni ta'minlash;

– O'zbekistonning eng yangi tarixi bo'yicha ilmiy, o'quv va o'quv-metodik adabiyotlar, o'quv dasturlari monitoringini shakllantirish;

– sohada ilmiy-tadqiqot, o'quv-metodik ishlarning sifatini yaxshilash bo'yicha takliflarni ishlab chiqish va joriy etish;

– fuqarolarda tarixiy xotira, milliy o'zlikni anglash, yuksak ma'naviyat, xalqning tarixiy an'analari, madaniy merosiga hurmat, O'zbekiston mustaqillikka erishganligining buyuk tarixiy ahamiyatini anglash kabi fazilatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini, shu jumladan, ommaviy axborot vositalari orqali oshirib borishga ko'maklashish;

– O'zbekiston tarixi bo'yicha zamonaviy chet el ilmiy va o'quv adabiyotlarini o'rganishga yo'naltirilgan tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish, hozirgi O'zbekistonning tarixiy o'tmishi, sotsial-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy rivojlanishi, mamlakatda olib borilayotgan demokratik islohotlar to'g'risidagi xolis axborotni keng xalqaro jamoatchilikka ilmiy asosda yetkazish.

Qarorda, shuningdek, ijtimoiy-gumanitar fanlarni ta'lim bilan integratsiyalashuvini mustahkamlash va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Jamoatchilik kengashining ishchi organi sifatida O'zbekistonning eng yangi tarixi masalalari bo'yicha Muvofiqlashtiruvchi metodik markaz belgilangan bo'lib, uning asosiy vazifalari sifatida Jamoatchilik kengashi faoliyatini ilmiy-metodik ta'minlash, O'zbekistonning eng yangi tarixini o'rganish bo'yicha dolzarb masalalarni ishlab chiqish, O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi bilan birgalikda O'zbekistonning eng yangi tarixi bo'yicha o'quv, o'quv-metodik

adabiyotlar yaratish yuzasidan tanlovlar o'tkazishda ishtirok etish, davlat ilmiy-texnika dasturlari doirasida O'zbekistonning eng yangi tarixi tadqiqotlari bo'yicha ilmiy-texnika loyihalari tanlovlarini vazifalari ro'yxatiga kiritish uchun takliflar ishlab chiqish, O'zbekistonning eng yangi tarixini o'rganishning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish yuzasidan tadqiqotlar olib borish, har yili O'zbekiston eng yangi tarixining dolzarb masalalari bo'yicha o'tkaziladigan xalqaro va respublika konferensiya hamda seminarlari ro'yxatini amaldagi tartibda ishlab chiqish belgilangan.

Dunyoda, xususan, O'zbekistonda yuz berayotgan keng ko'lamli o'zgarishlar davrida tarix fani ham bir qator masalalarni qayta ko'rib chiqish va chuqur o'rganish muammosiga duch kelmoqda. Bu haqida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 18-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida "...milliy o'zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o'rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirish, gumanitar soha olimlari faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash lozim", degan fikrlari bayon qilingan va yuqorida ta'kidlangan masalalar sohaning oldiga ko'plab ilmiy masalalarni ko'ndalang qo'yadi.

4. O'zbekistonning eng yangi tarixi fanini o'rganishning ahamiyati.

Ma'lumki dunyoda mavjud 3,5 mingdan ziyod xalqlarning faqat 200 tadan ziyodi o'z davlatchiligiga ega. Xalqlarning o'z mustaqil davlatchiligiga ega bo'lishi, shubhasiz, shu hududda yashovchi barcha aholi uchun keng rivojlanish imkoniyatlarini ochib beradi. Mazkur imkoniyatlar o'zbek xalqi davlatchiligiga bevosita taalluqlidir.

Taraqqiy etgan millatlarning o'z tarixini yaxshi bilishi, tarixiy yodgorlik va obidalarini e'zozlashi, ularni ko'z qorachig'idek asrashining ko'pgina sabablari bor. Bu, eng avvalo, tarix insoniyat paydo bo'lganidan to hozirgacha davom etib kelayotgan ijtimoiy jarayon oynasi ekanligi bilan bog'liqdir. Ikkinchidan esa, butun insoniyat shu tarixga qarab, o'z o'tmishi va borligini anglaydi, kelajak rejalarini belgilaydi. Boshqacha bir ma'noda tarix buyuk faylasuf va donishmanddir. Uning mana shu dono falsafasini to'g'ri anglagandagina, xalqlar o'z kelajagi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Xristianlik falsafasi asoschisi A.Avgustian (354-430 yy.) hozirgi eramiz boshidayoq, ya'ni bundan bir ming olti yuz yil oldin tarixning xalq va millatning taqdirida tutajak o'rnini ko'rsatib, shunday degan edi: "G'aflatda yotgan xalqni uyg'otish uchun, avvalo, uning tarixini uyg'ot". Qadimgi Rimda esa "Tarix – hayotning muallimidir" degan yozuv shior sifatida shahardagi peshtoqlardan biriga yozib qo'yilgan edi. XIII asr Sharq tarixchisi Shahobiddin Muhammad an-Nasaviy ham bu fikrni o'zining quyidagi to'rtligida yanada teran ma'noda mana bunday bayon etadi:

Kimki tutmas qalbida tarixini,
U inson ham emas, olim ham emas.
Biroq kimki uqsa o'tmishini,
Ko'p boyitar o'z turmushini.

XXI asrga rivojlanishning zamonaviy taraqqiyot yo'li bilan kirib kelgan, boy madaniyati va bebaho ma'naviyatiga ega bo'lgan o'zbek xalqi o'zining ming yilliklar qa'riga kirib borgan tarixiy o'tmishi bilan alohida o'rin egallaydi. Hozirgi O'zbekiston Respublikasi hududlarida bo'lib o'tgan tarixiy-madaniy jarayonlar, ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishlar, turli davrlarda xalq farovonligi va taraqqiyotini ko'zlab o'tkazilgan ko'plab islohotlar, shuningdek, yuksalish va inqiroz holatlari, chet el bosqinchilariga qarshi ozodlik kurashlari yurtimizning serqirra va rang-barang tarixidan dalolat beradi. Shu bois ham bu tarix eng qadimgi davrdan boshlab ko'p ming yillar davomida ajdodlarimiz va xalqimiz tarixi sifatida nafaqat o'zbekistonlik, balki xorij olimlari tomonidan ham tan olinib o'rganildi, tadqiq etildi va ayni paytda ham shu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlar izchillik bilan davom etmoqda.

O'zbekiston davlat mustaqilligini qo'lga kiritgach, sovet davridagi tarixga munosabatdan farqli o'laroq o'tmish tarixiga munosabat tubdan o'zgardi. Haqqoniy tarixni tadqiq etish boshlanib, avvalo, tarixni davrlashtirishdagi besh formatsiyali noilmiy "izm"lardan voz kechildi. Zero, tarix ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar almashinuvi bo'lmasdan, balki bir-birini almashtirib va to'ldirib turuvchi, ma'lum xalqlar va elatlar, etnik guruhlar tomonidan yaratilgan sivilizatsiyalar hosilasi hamda zanjiri ekanligi respublika olimlari tomonidan yakdillik bilan e'tirof etildi.

Tarixning yaratuvchisi va ijodkori xalqdir. Bo'lib o'tgan tarixiy-madaniy jarayonlar, voqea va hodisalar, islohotlarni xalqsiz va tarixiy

shaxslarsiz tasavvur etish aslo mumkin emas. Tarix – xalqning fikr hamda tafakkurining hosilasidir. Aynan shuning uchun ham tarix – ibrat maktabi bo‘lib, o‘tmishda yo‘l qo‘yilgan nuqsonlarni anglash va ulardan tegishli saboq chiqarish, hushyorlik va ogohlikka, buzg‘unchi g‘oyalarga qarshi turishga undovchi, milliy birlik, hamkorlik va bag‘rikenglikka chaqiruvchi beqiyos ahamiyatli maktabdir. Shundan kelib chiqib ta’kidlash lozimki, qadim o‘tmish bilan bugungi kunning, o‘tmish ajdodlarimiz bilan bugungi avlodlarimiz o‘rtasidagi bog‘liqlikni unutmasdan yanada mustahkamlash milliy taraqqiyotning asosiy kafolati hisoblanadi. Bunday bog‘lanishda esa tarix asosiy ko‘prik vazifasini bajaradi.

Haqqoniy yozilgan Vatan tarixini o‘rganish va o‘qitish u soxta tarixiy tushuncha va tarixiy xotirasizlikka barham beradi, milliy g‘oya va mafkuraning takomillashuvini tezlashtiradi. Xalqimiz undan ruhiy quvvat olib, dushmanga bosh egmaslik, mustamlaka ilkiga tushmaslik, boshqalarga bo‘ysunmaslik, begona g‘oya va mafkura hamda zug‘umlar ta’siriga berilmaslik ma’naviyatiga ega bo‘ladi. Shuning uchun ham tarixni o‘rganish va o‘qitish zarur. Tarixni mukammal bilish, uning mazmun va mohiyati, falsafasini teran anglash millat uchun yuksak fazilat hisoblanadi.

O‘zbekistonning eng yangi tarixi fani oldida turgan asosiy vazifa quyidagilardan iboratdir: birinchidan, yoshlarga va bo‘lajak mutaxassis kadrlarga chuqur milliy va umuminsoniy tarixiy, g‘oyaviy-siyosiy, ilmiy-nazariy dunyoqarashni singdirish; ikkinchidan, yoshlarda milliy tafakkur, g‘urur va o‘zlikni, milliy vijdon va umuminsoniy barkomollikni tarbiyalash; uchinchidan, yoshlarda otashin vatanparvarlik va milliy jasoratni, millat va Vatanga sadoqatni rivojlantirish; to‘rtinchidan, yoshlarga milliy va tarixiy qadriyatlarni e‘zozlash, asrab-avaylash ruhini singdirish, ularda yuksak axloqiy fazilatlar (halollik, poklik, odillik, rostgo‘ylik, mehnatsevarlik, kamtarinlik, imon va e‘tiqodlik)ni tarbiyalash; beshinchidan, yoshlarni Vatan va xalq, millat, ota-ona, farzand, tabiat va jamiyat oldidagi muqaddas burchlarini chuqur his etish va ularga sadoqatlik ruhida kamol toptirish.

2017-yildan boshlab O‘zbekiston milliy tiklanishdan – milliy yuksalish tomon yo‘l oldi. Bunda Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan, mamlakatni zamonaviy asnoda rivojlantirishga qaratilgan Harakatlar strategiyasida belgilangan

ustuvor vazifalar katta ahamiyat kasb etmoqda. 2021-yil oxirlaridan bu strategiya – Taraqqiyot strategiyasi nomini oldi.

O‘zbekistonning eng yangi tarixi fani uzviy ravishda yuqoridagilar va bulardan boshqa o‘zining xilma-xil imkoniyatlaridan kelib chiqib, komil insonni tarbiyalashga katta hissa qo‘shadi. Vatan tarixining davlat boshqaruvi va qurilishida, jamiyat va insoniyat taraqqiyotida, millat va xalq hayotida tutgan o‘rni hamda ahamiyati benihoya katta ekanligi qadim-qadimdan e’tirof etib kelinmoqda. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, tarixning bu ajoyib xislati va tarbiyaviy ahamiyati, kuch-qudratini barchamiz teran his etishimiz va anglab yetmog‘imiz lozimdir.

Tayanch so‘zlar.

Fanning predmeti va ob’yekti, o‘quv jarayoni, O‘zbekiston, tarix, eng yangi tarix, mustaqillik, ijtimoiy fanlar, inson omili, millat o‘tmishi, tarixiy makon, voqea-hodisalar, inson va tabiat, tarix falsafasi, mentalitet, metodologiya, ilmiy-nazariy asoslar, usullar, tamoyillar, ijtimoiy zaruriyat, nazariya, sivilizatsion yondashuv, metodologiya tamoyillari, davrlashtirish, yordamchi fanlar, madaniy meros, fanning ahamiyati va vazifalari.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining fan sifatida tutgan o‘rniga baho bering.
2. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining predmeti va ob’yekti haqida nimalarni bilasiz?
3. O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining usullari va tamoyillari haqida nimalar deya olasiz?
4. O‘zbekistonning eng yangi tarixini davrlashtirishda nimalarga asosiy e’tibor berish lozim?
5. Metodologiya nima? Tarix falsafasining mohiyati nimada?
6. O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rganishdagi manbalar haqida ma’lumot bering.
7. O‘zbekistonning eng yangi tarixini o‘rganishda yordamchi fanlar haqida qanday fikr bildirasiz?
8. O‘zbekistonning eng yangi tarixi o‘rganishning ahamiyati nimada?

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

- Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
- Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
- Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
- O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. Xalq so‘zi. 2018-yil, 29-dekabr.
- 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha Harakatlar strategiyasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017.
- Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. – Toshkent: Sharq, 1998.
- Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
- Asqarov A. O‘zbek xalqining kelib chiqish tarixi.– Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
- Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Mas’ul muharrir: A.Sobirov. – Toshkent: Akademiya, 2013.
- Rasulov A., Isoqboyev A. Tarix fanining ilmiy tadqiqot asoslari va uslubiyoti. – Namangan, 2008.
- Toshpo‘latov T., G‘afforov Ya. Tarix o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2010.
- Eshov B. O‘zbekiston tarixini davrlashtirish masalalari // O‘zbekiston tarixi fanidagi innovatsiyalar. – Toshkent: Noshir, 2012. – B. 278-385.
- Eshov B.J., Odilov A.A. O‘zbekiston tarixi. Mas’ul muharrir: R.H.Murtazayeva. Darslik. I jild. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014.
- Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. Birinchi kitob. – Toshkent, Sharq, 2010 (Lotin alifbosida).
- Shamsutdinov R.T., Mo‘minov X. O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: Sharq, 2013 (Lotin alifbosida).
- Eshov B.J., Odilov A.A. O‘zbekiston tarixi. Tarix fakultetlari uchun darslik. II kitob. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2020.

- O‘zbekiston tarixi. Tarix fakultetlari talabalari uchun darslik. I kitob. Mas’ul moharrir: A.S.Sagdullayev. – Toshkent: Fan, 2019.
- Xolboyev S. Milliy mustaqillik va taraqqiyotning o‘zbek modeli. – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.

2-MAVZU. MUSTAQILLIKKA ERISHISH ARAFASIDA O‘ZBEKISTONDAGI IJTIMOIIY-SIYOSIIY JARAYONLAR.

Reja:

1. XX asr 80-yillari o‘rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy hayotidagi inqirozli holat.
2. Markazning O‘zbekistonda amalga oshirgan qatag‘on siyosati. “Paxta ishi”, “O‘zbeklar ishi” nomli soxta ishlar.
3. Aholi turmush tarzining og‘irlashuvi. Orol fojiasi.
4. O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy hayotning keskinlashishi. Farg‘ona voqealari.
5. Islom Karimov – O‘zbekiston rahbari. Mustaqillik Deklaratsiyasining qabul qilinishi.

1. XX asr 80-yillari o‘rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy hayotidagi inqirozli holat.

70 yildan ziyod davom etgan sovet tuzumi va Kommunistik partiya yakka hukmronligi davrida O‘zbekistondagi milliy urf-odatlar va an‘analarga qattiq zarba berildi. KPSS mafkuraviy siyosatining SSSR xalqlari ma’naviyatiga jiddiy salbiy ta’siri natijasida jamiyatda madaniy-axloqiy muhit zaiflashdi, ma’naviy qashshoqlik sovet jamiyatini inqirozga yetaklovchi kuchga aylandi. Bu holat oxir-oqibatda milliy tillarning jamiyat hayotidagi mavqeyining pasayishiga, uzoq yillar davomida shakllanib kelgan qadriyatlar, urf-odatlar, an‘analarni “o‘tmishning zararli sarqiti” sifatida ta’riflashga, ma’naviyatning uzviy qismi bo‘lgan dinni “xurofot va bid’at” deb talqin qilinishiga va shu asosda millatlarni qaramlik holatida saqlab turishga asos bo‘ldi. Bu yo‘l, o‘z navbatida, “yagona madaniyat” barpo etishga qaratalgan davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan edi.

Tabiiyki, SSSRda istiqomat qilgan turli xalq va elatlarning madaniyati shakli jihatidan har xil edi. Shubhasiz, har bir xalqning zabardast madaniyat arboblari – atoqli olimlari, yozuvchilari, rassomlari, bastakorlari kabi o‘ziga xos jihatlari ko‘pdir. Ular, o‘z navbatida, jahon fani va madaniyatiga munosib hissa qo‘shib kelganlar. Garchi bu yutuqlarning aksariyati sotsialistik ruh berib turuvchi baynalminal

madaniyat bo'lsa-da, uning ko'p jihatlari yuqori saviyaga mutlaq javob bermas edi.

Ta'kidlash joizki, sovet turmush tarzining ajralmas qismi bo'lgan sovet qonunlari o'z andozasiga mos an'ana va urf-odatlarni faol targ'ib etishi oqibatida umumsovet marosimlari va bayramlari an'ana tusiga aylana boshlagan edi. O'zbekiston aholisining 60 foizdan ko'pi, asosan, qishloq joylarida istiqomat qilganligi bois qishloq aholisi uchun o'ylab topilgan mafkuraviy xarakterga ega bayramlar tashkil etildi. O'zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumining 1956-yilgi qaroriga binoan paxta terimini boshlashdan avval, ya'ni avgust oyining oxirgi yakshanba kunlari "Qurultoy", "Urug' qadash marosimi", "Yoshlarni paxtakorlar safiga tantanali qabul qilish", "Birinchi gul bayrami", "Ilk maosh", "Qizil karvon" ("Birinchi oq oltin karvoni"), "Paxta bayrami" ("Hosil bayrami") nishonlandi.

Bir necha ming yillik tarixga ega bo'lgan, uzoq yillar davomida nishonlab kelingan "Navro'z" bayrami ham aynan mana shu yillarda ta'qibga uchradi. Tarixdan ma'lumki, "Navro'z" bayrami dehqonlar uchun yangi mehnat yili boshlanganini bildirar, bu bayram an'anaga muvofiq bahorda kun va tun tenglashganida nishonlanar edi. "Navro'z" bayrami asrlar davomida kishilarda ona yerga, tabiatga muhabbat tuyg'usini uyg'otgan, kishilarni bir-biriga nisbatan mehr-muruvvatli va oqibatli bo'lishiga chorlagan. Biroq XX asr 80-yillarining o'rtalarida "Navro'z" bayramini O'zbekistonda umumxalq bayrami sifatida nishonlash masalasida paydo bo'lgan to'siqlar qattiq tortishuvlarga ham sabab bo'ldi. "Navro'z" bayramiga qarshi harakatlar ham milliy madaniyatlarni qoralash va cheklashga qaratilgan tadbirlarning biri edi. O'zbekiston SSR Kompartiya plenumi (1984)dan so'ng yuzaga kelgan vaziyat I.O'smonxo'jayev va R.Abdullayevaning "mafkuraviy bo'shliqni" yuzaga keltirmaslik borasidagi sa'yi-harakatlari natijasida 1986-yilga kelib, "Navruz" bayrami bekor etildi. Islom diniga aloqasi bo'lmagan bayramga "diniy" degan tamg'a bosildi.

1985-1986-yillarda respublika ommaviy axborot vositalari ham bu bayramni o'z sahifalarida yoritmadi. Garchi "Navro'z" bayrami sovet hukumati tomonidan e'tiborga loyiq deya hech qachon rag'batlantirilmagan bo'lsa-da, lekin sovet hokimiyatining barcha

davrlarida bu bayram xalq orasida yashab, an'anaviy tarzda ham nishonlanib kelingan.

Dastlab bu bayram, aprel oyining o'rtalaridan sun'iy o'ylab topilgan "Navbahor" nomli bayram bilan almashtirildi. Biroq bunday bayramlarning ta'qiqlab qo'yilishi xalq noroziligiga sabab bo'la boshlagani uchun milliy an'analar, marosimlar va bayramlarni qayta tiklash jiddiy masalaga aylandi. "Navbahor" deb atalgan yangi bayram moddiy zaminga ega bo'lmagani sababli uzoq yashay olmadi.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, "Navro'z" bayramini ta'qiqlash haqida respublikada aniq bir qaror qabul qilinmasada, lekin respublika rahbariyati turli yig'inlarda bu bayram va uning "zararli" tomonlari haqida ma'ruza qilib, yangi madaniyatni shakllantirishda asosiy to'siq deb ta'riflab keldilar.

XX asrning 80-yillari O'zbekistonda dinga va diniy qadriyatlarga qarshi yangi harakatlar bo'lgani bilan ham xarakterlanadi. Bu yillarda mamlakatda diniy idoralarni qattiq nazorat ostiga olish, ularning sonini kamaytirish va faoliyatini doimo nazorat ostida olib turish kuchaydi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov dinning ma'naviy, ijtimoiy, tarixiy ildizlari, inson kamolotidagi o'rni va ahamiyati ustida to'xtalib, mustaqil taraqqiyotimizning ilk bosqichlaridayoq quyidagi teran fikrlarni aytgan edi: "Islom inson poklanishi, ruhiy qudrat olishi, qalban uyg'onishi manbaidir. Shu paytgacha bizga din af'yundir, deb kelishdi. Dindorlar quvg'in qilindilar. Ota-onasiga janoza o'qiganlar jazoga tortildilar. Xullas, ne hunarlar ko'rsatmasinlar islom yashashdan to'xtamadi. Nega? Chunki u bizning ongimiz, shuurimiz, hayotimiz, borligimizdir. Bugun ana shu din orqali vujudimizga musaffolik, dilimizga inshoolloh poklik kirib kelmoqda. Axloq-odob, ma'rifat yana xonadonlarimiz fayziga, odamlar hislatiga aylanishida islomning o'rni benihoya bo'lmoqda".

O'tmish va ma'naviyatga bo'lgan salbiy munosabat mustabid sovet tuzumining dinga bo'lgan munosabatida yaqqol o'z aksini topdi. Bu holni, jumladan, ikkinchi jahon urushidan keyin O'zbekiston misolida ham ko'rish mumkin. Ikkinchi jahon urushi davrida strategik maqsadlarga ko'ra, dinga vaqtinchalik "yon berish" siyosati, urush tugagandan keyin tez

orada kommunistik mafkura asosidagi davlatning u bilan “hamjihat” bo‘lishi maqsadga muvofiq emasligi yana bir karra namoyon bo‘ldi.

Shu o‘rinda qayd etish kerakki, bu davrda ta’lim infratuzilmasining ancha kengayishi mutaxassis kadrlarning tez ko‘payishiga yordam berdi. Respublikada mavjud bo‘lgan bir necha oliy o‘quv yurtlari O‘zbekiston SSR xalq xo‘jaligi uchun xizmat qiladigan mutaxassislarni ham yetishtirib berdi.

Masalan, 1988-yilda faqat Toshkent shahrining o‘zida 19 ta oliy o‘quv yurti bo‘lib, unda 162,9 ming nafar talaba tahsil oldi. Lekin “kommunizmga intilish”da sinfiylik, partiyaviylik ruhidagi tarbiya maktablarda milliylikni siqib chiqardi. Mavjud oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlarida har yili o‘rta hisobda yuz mingdan ortiq mutaxassis tayyorlangan. 1984-yilga kelib, O‘zbekistonda 1 million 300 ming nafar oliy va o‘rta maxsus ma’lumotli mutaxassislar bo‘lgani holda, 5-6 yil o‘qib oliy ma’lumot olgan kadrlarning anchagina qismi o‘zlari mutaxassis bo‘lgan sohalarda ishlamadi. Sirtqi o‘quv tizimida chuqur bilimga intilishdan ko‘ra diplom olish uchun harakatlar kuchayib ketdi. Masalan, 1982-yil O‘zbekiston SSR Xalq Nazorat Qo‘mitasi va O‘zbekiston SSR Prokuraturasi o‘tkazgan tekshiruvlardan ma’lum bo‘lishicha, Qashqadaryo viloyatidagi 251 hunar-texnika bilim yurtini bitirib chiqqan 117 mutaxassis viloyatning Chiroqchi tumanidagi Moskva sovxozi va Ohunboboyev nomli kolxozlariga yuborilgan. Lekin ularning atigi 6 nafari o‘z sohasi bo‘yicha ishlagan, 73 nafari bo‘lsa tayinlangan joyiga kelmagan.

Bunday ahvol sanoat shaharlarida ham mavjud bo‘lgan. O‘zbekiston SSR yengil sanoatining o‘zida dastgohlar va mashinalarga xizmat ko‘rsatishning tarmoqdagi normalarini o‘zlashtirish shaharlardagi yirik kombinatlarnikiga nisbatan ko‘p kuch talab qilgani holda, bu sohada ham master yordamchilari, elektriklar, santexniklar yetishmagan. Kommunistik mafkura o‘z hukmronligini ta’minlab borishida madaniyat ham, ayniqsa, muhim edi. Hukmron mafkura mahalliy ma’naviy-madaniy merosning tarbiyaviy ahamiyatini e’tiborga olmas edi. Davlat tomonidan qabul qilingan qator qaror va rejalar ham real imkoniyatlarni hisobga olmagan holda qabul qilinganligi uchun o‘zbek ma’naviy madaniyatida amalga oshirilgan ishlar ham o‘ziga xos yo‘nalishdan bordi va madaniyat sohalari siyosiy lashgan madaniy yo‘lga moslashdi.

Ayni paytda ta'limda, madaniyatda kommunistik g'oyalar ustunlik qilib, umumsovet madaniyatining me'yor va mezonlari keng targ'ib etilgani bilan bu davrda o'zbek madaniyati rivoji faqat tanazzullar va tushkunliklardan iborat bo'ldi deb e'tirof etish ham haqiqatga to'g'ri kelmaydi. Madaniyat va san'at arboblari ijodidagi o'zgarishlar jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar bilan birgalikda davom etdi. Teatr, rassomchilik, qo'shiqchilik, xususan, milliy qo'shiqchilik, ayniqsa, maqom yo'llarida ijod qilishda ko'plab iste'dodli xonandalar yetishib chiqdi. O'sha yillarda adabiyot maydoniga kirib kelgan iqtidorli ijodkorlar asarlarida nisbatan erkin, yutuq va kamchiliklarni ko'rsatib beruvchi ijodiy fikrlar paydo bo'ldi. Xususan, A.Muxtorning "Ildizlar", P.Qodirovning "Olmos kamar", O'.Umarbekovning "Bo'ribosar", Sh.Xolmirzayevning "Tabassum", "Kimsasiz hovli", M.Muhammad Do'stning "Iste'fo", T.Murodning "Oydinda yurgan odamlar" kabi asarlarida qisman bo'lsada, davr mafkurasidan holi bo'lishga, jamiyatdagi ba'zi kamchiliklarni ochib tashlashga, qadriyatlar qirralarini ko'rsatishta harakat qilindi.

H.G'ulomning "Qoradaryo" romanida XX asr 80-yillarining o'rtalariga kelib jamiyatdagi yuzaga qalqib chiqqan turli salbiy holatlarni Kampirravot darasidagi ulkan suv inshooti qurilishi misolida ko'rsatib berildi. Mazkur asar o'sha yillarda sovet mafkurasi bilan bog'langan, O'zbekiston Komnartiyasining XVI plenumidan so'ng yuzaga kelgan vaziyat bilan bog'liq deb tahlil etilgan bo'lsada, lekin kishilar asta-sekin sodir bo'layotgan o'zgarishlar hayotga yangicha qarash, jamiyatda inson omili degan tushunchalar bilan birinchi navbatda turishi lozimligini anglab kelayotganligidan dalolat berar edi.

Tahlil etilayotgan yillarda E.Eshmuhamedov va kinodramaturg O.Agishevning "Dahoning yoshligi" filmi SSSR Davlat mukofotiga sazovor bo'ldi. K.Kamalovning "Achchiq danak" filmi xalqaro kino festivalda sovrin bilan taqdirlandi. D.Sadimovning "Leningradliklar jigabandlarim mening", A.Qobulovning "Bo'ysunmas" R.Botirovning "Leytenant Nekrasovning xatosi", M.Abzalovning "Suyunchi", "Kelinlar qo'zg'oloni", A.Hamroyevning "Vodillik kelin", L.Fayziyevning hind kinochilari bilan hamkorlikda "Ali bobo va qirq qaroqchi" va "Sevgi afsonasi" kabi filmlari suratga olindi. Biroq oshkoralik yillari (1985) ham madaniyatni rivojlantirishdagi bu erkin harakatlarni yanada kengroq olib

borish o‘rniga studiyaning rejasini bajarish orqasidan quvish holatlari yuqori edi. Masalan, SSSR Kinematografiya Davlat Komitetining O‘rta Osiyo bo‘yicha muharriri I.Razdorskiy va A.Medvedevlar o‘zbek xalqining boy madaniy turmushini, qolaversa, ichki dunyosini tushunmagan holda markaziy studiyalar qabul qilmagan o‘rtamiyona va bo‘sh ssenariylarni “O‘zbekfilm”ga muntazam jo‘natib turdilar. Natijada N.Rojkov, L.Makarov, B.Saakov, L.Galiyev, Ya.Filippov kabi bir qator kinodramaturglarning mahalliy xalq ma’naviyati va qadriyatlariga yot bo‘lgan oddiy ssenariylariga keng o‘rin berildi.

Garchi “O‘zbekfil’m” jamoasi hozirgi kunga qadar xalq qalbidan muhim o‘rin olib kelayotgan “Alisher Navoiy”, “Maftuningman”, “Mahallada duv-duv gap”, “Nasriddin sarguzashtlari” kabi filmlarni yaratgan bo‘lsa-da, biroq bu jamoadagi kadrlar, asosan, markazda ta’lim olib kelganligi sababli, ular orasida o‘zbek tilini bilib, tushunadiganlar soni juda ozchilikni tashkil etar edi.

1980-yillarning ikkinchi yarmiga kelib O‘zbekistonning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi tahlikali vaziyatda ziyolilar ham partiya ko‘rsatmalariga to‘la amal qilmaganlikda ayblana boshlandi. Ulardan sovet turmush tarzini ulug‘lovchi asarlar talab etilib, ijodiy uyushmalar faoliyati esa qattiq mafkuraviy nazorat ostiga olindi. Bunday yondashuv O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qo‘mitasining 1986-yil oktyabrda bo‘lib o‘tgan uchinchi plenumida yaqqol namoyon bo‘ldi. Unda adabiyot, san’at va tarixni soxtalashtirish, milliy tarix va madaniyatni ilohiylashtirish avj olib ketganligi, tarixiy shahslarga baho berishda sinfiy yondashuv, ilmiylik, ob‘yektivlik tamoyillariga e’tibor berilmayotganligi keskin tanqid ostiga olindi. Ayniqsa, voqea-hodisalarga baho berishda mafkuraviy manfaatlarining inkor etilayotganligiga urg‘u berildi.

1986-yil 10-noyabrda O‘zbekiston SSR Fanlar Akademiyasining yig‘ilishi bo‘lib o‘tdi. Yig‘ilishda O‘zbekiston Kompartiyasi mafkuraviy ishlar bo‘yicha kotibi R.H.Abdullayevaning ma’ruzasi tinglandi. R.H.Abdullayeva respublikada yuzaga kelgan salbiy illatlar, jumladan, qo‘shib yozish, davlatni aldash, poraxo‘rlik, kadrlarni tanlashdagi mahalliychilik va oshna-og‘aynigarchilik respublikaning avvalgi rahbariyati tomonidan yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar ekanligini ko‘rsatib,

bunda mafkuraviy ishlar to'g'ri yo'lga qo'yilmagani, ziyolilarning faoliyati partiya talablari asosida olib borilmaganini alohida ta'kidlab o'tdi.

Yig'ilishda paxta sanoati, qo'riq yerlarni o'zlashtirish, respublikada yuzaga kelgan demografik jarayonlar, milliy munosabatlardagi muammolarni hal etishda, rivojlanishning o'ziga xos bo'lgan yo'nalishlarida O'zbekiston SSR FA olimlarining aniq taklif va mulohazalari yo'qligiga ham urg'u berildi. Shuningdek, O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komiteti kotibi tomonidan yoshlar ta'lim-tarbiyasida mafkuraviy jarayonlarning yetarli emasligi ko'rsatilgani holda, Amir Temur, Bobur Mirzo shaxsiga berilgan ijobiy ta'riflarga o'zgartirishlar kiritilmagani va bu o'tmishni ulug'lash holatlariga olib kelayotgani, respublika olimlari bu holatlarning oldini olish uchun hech qanday choralar ko'rmagani alohida qayd etildi.

Umuman olganda, kishilar ongini shakllantirish, milliy, diniy an'analar va qadriyatlarga munosabat masalasi jamiyat taraqqiyotidagi inson omili rolini belgilab beruvchi asosiy shartlardan biri bo'lib kelganligi uchun sovet davlatining so'nggi o'n yillicida e'tiqodlarga munosabat masalasi juda chuqurlashib ketdi. Aynan mana shu yillardagi chora-tadbirlarni kishilarning ongi va turmush tarzidagi o'tmish "sarqitlariga" qarshi kurashish, "reaksion" deb atalmish urf-odatlar, marosimlarga amal qilishga barham berish, baynalminal tarbiyani keng ko'lamda amalga oshirish xalqimizning mustahkamlanib kelayotgan milliy ongiga zarba berish uchun harakat sifatida izohlasa bo'ladi. Chunki xalqning ongi, e'tiqodi, turmush tarziga chuqur singib borayotgan diniy meros va qadriyatlarga qarshi kurash ham o'sha yillarda olib borilayotgan mafkuraviy-tarbiyaviy ishlarning asosiy yo'nalishi bo'lib qoldi.

SSSRdagi "qayta qurish" jarayoni avval boshdanoq siyosiy sohani qamrab oldi. Iqtisodiy islohotlar esa unga bo'ysunuvchan ahamiyat kasb etdi. Oradan ko'p o'tmay, jadallashib borayotgan siyosiy jarayonlar (oshkoralik, demokratiya) bilan sust rivojlanayotgan iqtisodiyot o'rtasida katta farq ko'zga tashlana boshladi. Bu paytda SSSRning tarkibiy qismi bo'lgan O'zbekiston SSR ham qayta qurish girdobiga tortildi, uning qonuniyatlariga amal qildi.

Qayta qurishning birinchi bosqichi (1985-1986-yillar), asosan, ma'muriy-tashkiliy tadbirlarning an'anaviy usullarda olib borilishi bilan

xarakterlanadi. Mazkur bosqichda kun tartibiga qo'yilgan vazifalardan biri ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlarini ishlab chiqarishga jalb etish asosida jamiyatda tub iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish va uning asnosida inson omilini faollashtirishdan iborat bo'ldi.

Shuning uchun ham 1986-yil 1-mart kuni KPSS XXVII s'yezdining KPSS Markaziy Komitetining siyosiy ma'ruzasi yuzasidan qabul qilingan rezolyutsiyasida fan-texnika taraqqiyotini ta'minlash masalasiga katta e'tibor qaratilgan edi.

Xullas, qayta qurishning dastlabki davrlarida asosiy e'tibor mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishga qaratildi. Ammo bunday jarayonni ijtimoiy munosabatlarni takomillashtirmasdan amalga oshirish mumkin emasligi tezda ayon bo'ldi. Shuning uchun 1986-yilda qayta qurish va ijtimoiy munosabatlar masalasiga alohida e'tibor qaratishga majbur bo'lindi. Bunday siyosatning markazida esa jamiyatni demokratlashtirish, ma'muriy-buyruqbozlik va byurokratizmga, qonunsizlikka qarshi qurash turar edi.

Bu davrda butun Sovet Ittifoqida bo'lgani singari O'zbekistonda ham dastlab ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotda ma'lum o'zgarishlar yuz bera boshladi, kishilarning ijtimoiy faolligi oshdi, demokratiya sari ayrim qadamlar tashlandi, milliy o'zlikni anglash jarayoni boshlandi. Ammo tub o'zgarishlar va barcha sohalarda haqiqiy islohotlarni amalga oshirish yo'lidagi urinishlar muvaffaqiyat qozonmadi. Statistik ko'rsatkichlarda qayd etilishicha, 1986-yildan boshlab mamlakatning iqtisodiy ahvoli battar yomonlasha boshladi, 1987-yil yanvardan ishlab chiqarish sur'atlari keskin pasaya bordi, iqtisodiyotda inqirozli holat yuzaga keldi. Qayta qurishning birinchi bosqichi shu tarzda mag'lubiyatga uchradi.

Mamlakatda tub demokratik o'zgarishlarni amalga oshirish, boshlangan islohotlarni oxiriga yetkazishning imkoni bo'lmadi. Bu quyidagi uch sabab bilan izohlanadi: birinchidan, qayta qurishning aniq, izchil, ilmiy jihatdan puxta ishlab chiqilgan strategiya va taktikasi hamda yagona dasturi yo'q edi. Ikkinchidan, kommunistik partiya rahbarlari (partokratiya) qayta qurish g'alabasidan manfaatdor emas edi. Ular har qanday demokratiya va oshkoralik mavjud tuzumning kushandasi ekanligini yaxshi bilishardi. Uchinchidan, M.S.Gorbachyov g'oyasi

asosida qayta qurishni amalga oshirish mumkin emas edi. Sotsializmga xos sinfiy munosabatlar, davlat mulkchiligi, milliy va ijtimoiy sohadagi siyosat yakka partiyaviy rahbarlik, kommunistik mafkura, mustabid boshqaruv usuli hech qachon demokratiya bilan kelisha olmas edi.

Ma'lumki, qayta qurish markazdan boshlandi. Mazkur jarayonning boshlanish paytida jamiyat a'zolari unga juda katta umid bog'ladilar. Ro'y berayotgan o'zgarishlar, ayrim siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy islohotlar kishilarda ertangi kun va porloq kelajakka ishonch ruhini yana uyg'otdi. Dastlabki davrda qayta qurish rahnamolari, ya'ni yuqorining quyi bilan munosabatlarida ma'lum kelishuvchilik, xayrixohlik sezildi.

Lekin keyinchalik vaziyat butkul o'zgardi. 1986-1987-yillarga kelib, iqtisodiy inqirozning kuchayishi, ijtimoiy muammolarni hal etishdagi uquvsizlik demokratik jarayonlar va oshkoralikning yarim yo'lda qolib ketishi – bularning barchasi jamiyat a'zolarida qayta qurishga bo'lgan munosabatni o'zgartirdi. Qayta qurishning uchinchi yilida uning to'liq mag'lub bo'lishi aniq ko'zga tashlanib qoldi. Amaliy ishlar, foydali tadbirlar o'rniga siyosiy jabhadagi turli tadbirlar: siyosiy safsatabozlik, quruq va'dalar, so'z bilan ish birligining yo'qligi jamiyatdagi loqaydlik holatini yanada kuchaytirdi. Ijtimoiy faollik o'rnini sustkashlik, davlat va firqa siyosatiga ishonmaslik, befarqlik va sovuqqonlik egalladi.

Qayta qurish siyosati ma'lum ma'noda oshkoralik, demokratiya va fikrlar xilma-xilligining kuchayishiga imkon yaratgan bo'lsada, lekin bunday jarayonlarni madaniy shaklda, xalqaro andozalar asosida olib borishga yo'l qo'yilmadi. Buning ustiga respublika rahbariyati O'zbekistonda demokratiya va oshkoralikning kuchayishiga turli to'siqlar qo'ydi. Bunga ko'proq kommunistik mafkuraning yakkahokimligi, ma'muriy-buyruqbozlik tizimi asoratlari ta'sir qilar edi. Natijada tom ma'nodagi oshkoralikka erishib bo'lmadi, demokratiya esa amalda navbatdagi siyosiy o'yinlar ko'rinishini oldi. Fikrlar xilma-xilligining turli ko'rinishlari esa yuqorining siyosiy va g'oyaviy masalalarda hurfikrlilik va demokratiyani ta'qib etishi asnosida yuz berdi.

Ana shunday sharoitda O'zbekistonning o'sha paytdagi siyosiy rahbariyati Markaz oldida o'zining no'noq va noshudligini ko'rsatdi. O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komiteti rahbariyati Markazdan

qochish, uni inkor etish siyosati o‘rniga ko‘proq unga yaqinlashish va mustahkam birlashish yo‘lini tanladi.

O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining birinchi kotiblari I.Usmonxo‘jayev va R.Nishonovda qat’iy jur‘at, Ittifoq doirasida respublikaning tutgan o‘rnini ochiq-oydin aytish uchun mardlik va iroda yetishmadi. Aksincha, bu rahbarlar va ularning o‘rinbosarlari Markaz vazifalarini tezroq uddalash, respublikaning Ittifoqqa boqimanda ekanligi to‘g‘risidagi soxta fikrlarni tasdiqlash va takrorlashdan nariga o‘tmadilar. Ijtimoiy va ma’naviy sohada milliylikning har bir ko‘rinishi internatsionalizm mohiyatiga yot ekanligini isbotlashga harakat qilindi. Bu narsa o‘zbek tiliga munosabat, islom dini, milliy urf-odatlar, an’analar va diniy marosimlar, xususan, Navro‘z bayramiga munosabatda yaqqol ko‘rindi.

Qayta qurishning ikkinchi bosqichi (1987-1990-yillar) jamiyatning barcha jabhalarini kompleks tarzda isloh qilishni kun tartibiga qo‘ydi. Bunday vazifa kommunistik mafkura tomonidan 1987-yil yanvarda yanada aniqlashtirildi. 1987-yil 27-28-yanvarda bo‘lib o‘tgan KPSS MK Plenumida KPSS Markaziy Komitetining Bosh sekretari M.S.Gorbachyov “Qayta qurish va partiyaning kadrlar siyosati to‘g‘risida” ma’ruza qildi. Unda siyosiy islohotlarning asosiy maqsadi oshkoralik va kadrlar siyosatini to‘g‘ri yuritish asosida sovet jamiyatini to‘liq demokratlashtirishga e’tibor qaratildi. Keyinchalik M.S.Gorbachyov o‘zining qayta qurish haqidagi mashhur kitobida bu g‘oyalarini davom ettirdi. Biroq siyosiy tuzumni isloh qilish va demokratlashtirish, keng xalq ommasining siyosiy va tarixiy jarayonlarda ishtirok etishi Markaz uchun kutilmagan oqibatlariga olib kelishi natijasida Moskva tomonidan siyosiy va iqtisodiy islohotlar boshi berk ko‘chaga kiritib qo‘yildi. Oqibatda 1990-yil qayta qurishning ikkinchi bosqichi nafaqat SSSR aholisi, balki butun dunyo umid ko‘zi bilan qarayotgan bu siyosat butunlay mag‘lubiyatga uchradi. Bu holat ham SSSR inqirozini tezlashtirdi va uning parchalanishiga olib keldi.

2. Markazning O‘zbekistonda amalga oshirgan qatag‘on siyosati. “Paxta ishi”, “O‘zbeklar ishi” nomli soxta ishlar.

Ma’muriy-buyruqbozlik hamda kommunistik mafkuraga asoslangan sovet davlati o‘z ichki siyosiy mavqeyini mustahkamlash maqsadida ma’lum davrlarda zo‘ravonlik siyosatini amalga oshirib turdi. Tazyiq,

zo‘ravonlik va qatag‘onlar boshqa xalqlar ichida milliy ruh va o‘zlikni yo‘qotishga, loqaydlik kabi kayfiyatlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘ldi. Sovet davlati tomonidan boshlangan qatag‘onlarning oxirgi davri O‘zbekistonda XX asrning 80-yillarida “paxta ishi”, keyinroq “o‘zbeklar ishi” degan mash‘um nom ostida tarixga kirdi. Sovet davlatini qamrab ola boshlagan inqiroziy holatlarni mavjud tuzum negizida emas, balki “yuzaga kelgan salbiy illatlarda” deb bilgan markaz, O‘zbekistonni tajriba-sinov maydoni sifatida tanlab oldi.

Mustabid tuzumning mash‘um “Paxta ishi” va “O‘zbek ishi” deb nomlangan qatag‘onlik siyosati 1982-yil noyabrda KPSS MQ Bosh kotibi L.I.Brejnev vafotidan so‘ng mazkur lavozimni egallagan Yu.V.Andropov mamlakatda kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo‘yish siyosatida ta‘qib va tazyiqqa asoslangan qattiqqo‘llik yo‘lining tarafdori sifatida maydonga chiqdi. Yu.V.Andropov o‘zining Davlat xavfsizlik qo‘mitasidagi uzoq yillik tajribasidan kelib chiqqan holda mamlakatning tobora og‘irlashayotgan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy hayotiga doir bo‘lgan barcha ma‘lumotlardan, jumladan, rahbar-kadrlar faoliyatidagi nuqson va kamchiliklardan xabardor edi. Markazdagi siyosiy rahbariyat mamlakatda yuzaga kelgan chuqur inqiroziy holatlarning sabablari hamda yechimini kadrlar siyosatida yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar, tartib-intizomning bo‘shashgani, mafkuraviy hushyorlikni yo‘qotish bilan izohladi. Hukmron partiyaning 1983-yil iyun plenumida ham aynan partiya ideologik, ommaviy-siyosiy ishining muhim masalalari ko‘rib chiqildi va jamiyatdagi poraxo‘rlik illatlarining asosiy sabablarini biron-bir xodimning xatolaridan, rivojlanishning aniq muammolaridan va qiyinchiliklaridan qidirish lozimligi ta‘kidlandi.

Respublika ijtimoiy hayotida katta “burilish” yasagan O‘zbekiston KP MQ 1984-yil XVI plenumi ham markazning respublikadagi “sog‘lomlashtirish” borasida ko‘rsatayotgan va belgilayotgan tadbirlarini qo‘llab-quvvatladi. Bunday tartib respublikaning ijtimoiy-iqtisodiy, ma‘naviy hayotiga salbiy ta‘sir etayotgan bo‘lsa-da, kadrlar bilan ishlashni partiyaning asosiy “vazifalaridan” biriga aylantirib olganlarga nisbatan hech qanday chora ko‘rilmagan edi. Mazkur plenum markazning “O‘zbekistonda turg‘unlik davri illatlariga qarshi kurash”ini qo‘llab-

quvvatlagan holda mahalliy rahbar kadrlarga turli yo‘llar bilan tazyiq ko‘rsatish va jazolash jarayonlarini boshlab yubordi.

Bunday holatlar O‘zbekiston sovet mamlakatidagi “poraxo‘rliklar, qo‘shib yozishlar, o‘g‘rilik kuchayib ketgan yagona hudud”, degan tushuncha paydo bo‘lishiga olib keldi. O‘zbekiston KP MQ XVI plenumi va XXI s‘yezdi qarori bilan O‘zbekistonga markazdan kadrlar jo‘natila boshlandiki, O‘zbekiston Kompartiyasi MQ, O‘zbekiston SSR Ministrlar Soveti, O‘zbekiston SSR Oliy Soveti, O‘zbekiston SSR Prokuraturasi, O‘zbekiston SSR Ichki Ishlar Ministrligi kabi muhim boshqaruv bo‘g‘inlari shunday kadrlar qo‘l ostiga tushib qoldi. Ular respublikadagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat yanada keskinlashishining asosiy sababchilariga aylana bordilar. Qisqa muddat ichida O‘zbekiston prokuraturasining eng yuqori, eng muhim lavozimlaridan tortib, oblast, rayon prokurorlarigacha markazdan doimiy ishlashga yuborilgan vakillari bilan almashtirilgan. 1984-yilda O‘zbekiston SSR Prokurori, uning muovinaridan uchtasi, eng katta boshqarmalarning boshliqlari lavozimlariga markazdan yuborilgan xodimlar qo‘yildi. Natijada Buxoro viloyatiga G.N.Matyushov, Samarqand viloyatiga V.I.Eremenko, Xorazm viloyatiga A.D.Titorenko, Navoiy viloyatiga A.P.Suxarev, Surxondaryo viloyatiga V.M.Jeltkov, Qoraqalpog‘iston ASSRga V.V.Dontsov, Toshkent shahariga G.P.Filippenkovlar prokuror etib tayinlandilar.

Bu hol aslida respublikadagi asosiy mas‘uliyatli lavozimlarga markazdan yuborilgan “desantchilarni” joylashtirish siyosati boshlanganidan darak berar edi. Ular ittifoq markazining respublikadagi tayanchi bo‘lishi va respublikada sovetcha usuldagi “tartib-intizom”ni yanada mustahkamlashlari lozim edi. Shubhasiz, mahalliy rahbariyat “iltimosiga binoan” yuborilgan kadrlar noqonuniy tarzda hibsga olinganlarning manfaatlarini himoya qilishi ham qiyin edi. Aksincha, “desantchilar” qatag‘onlik siyosatining davom etishida, respublikada nohaqlik va qonunbuzarlik, mansabni suiste‘mol qilishning avj olishida, zo‘ravonlik va tazyiqning kuchayishida “faol” rol o‘ynadilar. O‘z navbatida, ular markazning respublikadagi tayanchi bo‘lib qoldi va respublika huquq-targ‘ibot organlariga ehtiyojni “desantchilar” orqali to‘ldirib borishdi.

Ayni paytda o'zi egallab turgan lavozimiga noloyiq deb "hisoblangan" kadrlarga nisbatan ta'qib boshlanib, yetilib kelayotgan iqtisodiy inqiroz "gunohkorlar"ini topish, ularga partiyaviy jazo berish bilan, go'yoki, muammolarning oldini olish boshlandi. 1983-yilda SSSR Bosh Prokurori A.M.Rekunkov topshirig'iga ko'ra, SSSR Prokuraturasining alohida muhim ishlar bo'yicha tergovchisi T.Gdlyan boshchiligida mamlakatning turli mintaqalaridan to'plangan 200 kishidan iborat tergov guruhi tuzilib, O'zbekistonga yuborilgan. Bu "paxta ishi"ning amaldagi boshlanishi edi.

"Paxta ishi" uydirmalari boshlangan vaqtda xalq xo'jaligida "jinoiy ishlarga qo'l urgan" xodimlar javobgarlikka tortilib, ular xalq xo'jaligida "qo'shib yozishlarga" yo'l qo'yganlikda ayblandilar. Qo'shib yozishlarni tekshirishdan boshlangan tergov guruhining faoliyati asta-sekinlik bilan rahbarlik lavozimida ishlayotgan kishilarni ham torta boshladi. "Paxta ishi", "o'zbeklar ishi" nomini olib kelgan qatag'onga keyinroq milliy tus berilib, to'liq "o'zbeklar ishi"ga aylantirildi. Natijada mahalliy rahbar xodimlar, ziyolilar ham ta'qib ostiga olinib boshladi. O'zbekistondagi bu holatlar haqida markaziy matbuot sahifalarida shunchalik ko'p maqolalar chop etildiki, ulardan "xalqimizning tarixi, madaniyati, paxta va paxtakorning mashaqqatli mehnatlaridan bexabar odamlarda go'yo, o'zbeklar turli nopok yo'llar bilan daromad orttirib, yengil-yelpi hayot kechiradi", degan noto'g'ri tasavvur tug'ilishiga sabab bo'ldi.

Tergov guruhiga kirgan tergovchilarning asosiy qismi katta bilim va tajribaga ega bo'lmagan, noqonuniy holatlardan ko'z yumadigan, topshiriqlarni ko'r-ko'rona tarzda bajaradigan kishilar bo'lgan. Tergov guruhiga katta vakolat va imtiyozlar berilgan. Ular soxta ayblovlar bilan qonunsizlik yo'lga o'tib, tergov jarayonlarida tuhmat, ig'volar uyushtirish, faktlarni soxtalashtirish, kishilarni soxta ma'lumot berishga majbur etish, o'zlariga yoqmagan kishilardan o'ch olish vositasi sifatida foydalanganlar. T.Gdlyan olib borayotgan jinoyat-tergov ishlarining barchasi ochiqdan ochiq ayblov yo'nalishida bo'lgan. Ko'plab jismoniy va ma'naviy azoblardan so'ng qamoqqa olinganlar o'z ayblarini bo'yinlariga olishga majbur bo'lganlar.

Gunohi hali isbotlanmagan kishilarni qamoqlarda ashaddiy jinoyatchilar bilan birga bir kameralarda ushladilar, ularni shafqatsiz

kaltaklab, ruhiy azob berib, qo‘rqitib, tergovchilar avvaldan tayyorlab qo‘ygan hujjatlarga imzo chekishga majbur etdilar.

Mana shunday qabih yo‘llar bilan tergov guruhi guvohlik beruvchilardan o‘zlariga kerakli ma‘lumotlarni olgan. Noqonuniy qamoqqa olingan kishilar orasida ko‘p bolali onalar, homilador ayollar, yosh bolalar ham bo‘lgan. Bu ishlardan ko‘zlangan maqsad iqtisodiy “jinoatchilik”ni fosh etish emas, balki mamlakat hayotidagi umumiy salbiy holatlarning aniq bir ko‘rinishi bo‘lgan qo‘shib yozishga qarshi harakatlarni to‘xtatish, “temir intizom” bilan milliy kadrlarni jazolab, erkin fikrlaydigan ziyolilarni jilovlash, respublikalarda yuzaga kelayotgan ijtimoiy-siyosiy kuchlarni bo‘g‘ib tashlash, milliy ong, fuqaroning faolligini ham bir tizginda ushlab turishdan iborat edi.

T.Gdlyan guruhining O‘zbekistondagi faoliyati davomida O‘zbekiston SSR prokraturasi va O‘zbekiston SSR Ichki ishlar vazirliklarining 20 nafar rahbar xodimi, O‘zbekiston Kompartiyasi MQning to‘rt nafar kotibi, viloyatlardagi qo‘mitalarining sakkiz kotibi, O‘zbekiston SSR Ministrlar Soveti raisi, O‘zbekiston SSR Oliy Soveti prezidiumi Raisi, O‘zbekiston Paxta tozalash sanoati vaziri va boshqa bir qancha mas‘ul xodimlar, umuman, 62 nafar mas‘ul shaxs pora olishda ayblanib, jinoiy javobgarlikka tortildilar. 1989-yilning may oyiga qadar javobgarlikka tortilgan 35 nafar ayblanuvchining ishi sudga oshirildi. 1984-1989-yillar davomida T.Gdlyan guruhi tomonidan 800 dan ko‘proq “jinoiy” ish ko‘rilib, jinoiy javobgarlikka tortilganlarning 600 nafari rahbar xodimlar, 10 nafari Sotsialistik Mehnat Qahramonlari bo‘lgan. O‘zbekiston SSR Paxta tozalash sanoati vaziri V.Usmonovga esa 1986-yilda o‘lim jazosi belgilangan, hukm 1987-yilda amalga oshirilgan.

XX asr 80-yillariga kelib qo‘shib yozishlar, poraxo‘rlik, mansabni suiite‘mol qilish hollari ittifoqdosh respublikalarning barchasida kuchaygan edi. Shuningdek, bu illatlar faqat mahalliy rahbar kadrlar yo‘l qo‘ygan xato, kamchiliklarnigina emas, balki mamlakatda o‘tgan yillar ichida shakllangan ma‘muriy-buyruqbozlik tizimining natijasi edi. “Paxta ishi” uydirmalari bo‘lsa, o‘zbek xalqini kuchayib kelayotgan iqtisodiy inqirozlardan chalg‘itish, bunda biror bir xalqni “aybdor” qilib ko‘rsatish orqali xalq e‘tiborini boshqa tomonlarga burib yuborishdan iborat edi. Aslida shunday ham bo‘ldi, butun mamlakat bo‘ylab O‘zbekistondagi

“ulkan o‘g‘riliklar”, “poraxo‘rliklar” muhokama etildi. Natijada “turli millat xalqlarining buzilmas ittifoqi tashkil topgan” bu ulkan davlatda “do‘stlik va qardoshlarcha hamkorlik” bir chetda qolib, butun mamlakatga o‘zbek xalqiga nisbatan “boqimanda” degan yorliq yopishtirildi. Butun bir millatni ayblash yo‘liga o‘tib olgan siyosiy rahbariyat “paxta ishi”ni “o‘zbeklar ishi”ga aylantirib yubordi. O‘zbekiston mustaqil ravishda “paxta ishi”ni tekshirishni boshlaganda ishni mahalliy rahbarlarga berishni istamay, tekshiruv ishlariga to‘sqinlik qilishga, haqiqiy aybdorlarni yashirib turishga, barcha ayblovlarni yana o‘zbek xalqi yelkasida qoldirishga intildi.

3. O‘zbekistonda ekologik holatning og‘irlashishi. Orol fojeasi.

Ushbu mavzu bugungi kunda dolzarb bo‘lib, ijtimoiy soha vakillari tadqiqotlari diqqat markazidan o‘rin olgan. Jumladan, N.Jo‘rayev va H.Usmonov tadqiqotlarida mavzuning tarixiy jihatlari tahlil etilgan. O‘zbekistonning mustaqillikka erishuv yo‘lidagi harakatlari A.Azizxo‘jayev ilmiy izlanishlarida o‘z aksini topgan. Mustaqil O‘zbekistondagi demokratik jarayonlar, sud-huquq tizimidagi islohatlar hamda iqtisodiy hayot talqini taniqli olimlar – A.Saidov va M.Sharifxo‘jayevlar ilmiy ishlaridan o‘rin olgan. Umuman, ushbu mavzuni atroflicha o‘rganish o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

O‘zbekiston qishloq xo‘jaligining ko‘pgina tarmoqlari haqiqatda paxta ishlab chiqarish va uni qayta ishlash bilan bevosita bog‘liq bo‘ldi. Respublikada mamlakat va bir qator xorijiy davlatlardagi paxta yetishtiradigan mintaqalar ehtiyojini qondiradigan darajada qudratli paxtachilik mashinasozligi barpo etildi. O‘zbekiston jahondagi eng yirik paxta yetishtiruvchi hududga aylandi. Lekin bularning barchasi butun mamlakat manfaatlarini, ittifoqning iqtisodiy va siyosiy qudrati rivoji uchunгина edi. Paxta ekin maydonlarining to‘xtovsiz kengayib borishi, har qanday yo‘l bilan hosildorlikni oshirishga ruju qo‘yish, boshqaruvning ma‘muriy-buyruqbozlik tarzida ko‘r-ko‘rona tashkil etilishi hamda iqtisodiyotning ekstensiv tarzidagi inqiroziy holatlarining chuqur ko‘lami respublikaning chekka xomashyo zahira o‘lkasi sifatidagi o‘rnini aniq belgilab bergandi.

Ekin ekiladigan yerlar, asosan, bo‘z yerlar va oddiy tuproqdan, ba‘zi joylarda esa tuz aralashgan yerlardan iborat edi. Shu bois O‘zbekistonda

yer ko‘proq o‘g‘itlanar edi. Qadimdan mahalliy aholi yerlarni daryolardagi suvlar bilan sug‘organida, loyqa suv bilan uning tarkibida o‘simliklar uchun foydali turli moddalar ham oqib kelgan. Bular yerning quvvatiga quvvat qo‘shgan, tuproq qatlami ham loyqa hisobiga o‘sib borgan. Kanallar qurilishi bilan ular orqali sug‘orilgan yerlarga suv omborlarida obdon tingan muzdek suvlar kelishi ham yerning tarkibini o‘zgartirib yuborgandi.

Vaqt o‘tishi bilan maydonlar oriqlab, yerning hosildorligi imkoniyatlari kamayib, yer eroziyasi kuchaydi. Oxir-oqibatda ko‘proq mineral o‘g‘it solinmasa yerdan hosil olish mumkin bo‘lmaydigan darajaga kelib, tuproqdagi yo‘qolgan moddalarning o‘rnini mineral o‘g‘itlar bilan qoplash zaruriyati kuchaydi. 1984-yilga kelib respublikada 600 ming ga yer tezda meliorativ ishlar olib borilishini talab qiladigan holatga tushib qoldi. O‘zbekistonda har gektar yerga ishlatilayotgan mineral o‘g‘itlarning miqdori o‘rta hisobda 600 kgni tashkil etdi, bu esa jahonda qabul qilingan normadan 20-30 marta yuqori darajada bo‘ldi. Holbuki, bu o‘g‘itlarning deyarli 60 foizi o‘zlashtirilmay, tuproq sahnida qolib ketdi va yer tarkibini buzib yubordi.

Asosan, serhosil bo‘lgan Farg‘ona va Zarafshon vodiylarida sho‘r yuvish zarurati kelib chiqdi. Sho‘rxok yerlar respublikaning Buxoro, Qashqadaryo, Sirdaryo viloyatlari hamda Qoraqalpog‘istonning katta qismini tashkil etdi. 1985-yilga kelib respublikada sho‘rlangan yerlar sug‘oriladigan maydonlarning jami 25 foizini tashkil etdi. O‘sha yilning o‘zidagina haddan tashqari sho‘rlanib ketgani bois besh ming gektardan ko‘proq yer qishloq xo‘jaligi muomalasidan chiqarib tashlandi.

Mazkur holat o‘simliklarning tabiiy yo‘l bilan o‘zini himoya qilish immunitetini kamaytirib, dalalarda turli hashoratlar ko‘payishiga sabab bo‘ldi. Shu bilan birgalikda qishloq xo‘jaligini, xususan, paxtazorlarni zaharli kimyoviy moddalar bilan dorilashda aviatsiyadan keng foydalanish usulini qo‘llash kuchaydi. Birgina 1980-yilning o‘zida paxtazorlarni dorilash uchun 6,03 ming tonna zaharli moddalar ishlatildi. Paxta ekiladigan maydonlar turli kimyoviy moddalar bilan shunchalik zaharlanki, bu holat, eng avvalo, aholi sog‘ligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatdi. Har gektar yerga solinadigan pestitsidlar miqdori ham xavfli darajadan oshib, tuproq tarkibidagi gumus miqdori kamayib ketdi. G‘o‘zaga ishlov

berish uchun solingan bu moddalarning 45-50 foizi foydali ta'sirga ega bo'lgan holda, qolgan 50-55 foizi tuproqdan yuvilib havoga uchib, insonlarga, atrof-muhitga salbiy ta'sir etdi. Xo'jaliklar esa rejalashtirilgan hosilni ham olmadi. Tuproq tarkibi esa zararli tuzlar, ayniqsa, og'ir metall birikmalar – fluor, xrom, marganes, kobalt, nikel, mis, rux, kadmiy, simob, qo'rg'oshin, surma va boshqalar bilan ifloslanib ketdi. Tuproqning bu yo'l bilan zaharlanishining manbalari metallurgiya sanoati chiqindilar, ba'zi bir texnogen mahsulotlar, chiqindi gazlar qishloq xo'jaligida ishlatilayotgan pestetsid, gerbetsid va boshqalar bo'ldi.

Yuqoridagi holatlar natijasida hosildorlik kamayib bordi. Masalan, 1980-yilning o'zida paxtaning har bir gektar yeridan olinadigan hosil 1975-yilgi darajaga tushib qoldi, yillik rejaga nisbatan shu yili 350-400 ming tonna kam xomashyo olindi. Agar respublikada har gektar sug'oriladigan yerdan olingan daromad 1980-yilda 1.337 rublni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich, 1982-yilga kelib 1.241 rublga tushib qoldi. Faqat Qashqadaryo viloyatining o'zida 1984-yilda yangi yerlarga 685 million rubl mablag' sarflangan bo'lsa, har bir gektar yerdan 15 sentner hosil olinib, davlat belgilagan paxta tayyorlash rejasi faqat 55 foizga bajarildi. Olingan hosil esa 1980-yildagiga nisbatan 37 ming tonnaga kam bo'ldi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, paxta yakkahokimligining kuchayishi oziq-ovqat mahsulotlari, yem-xashak yetishtiriladigan yerlarga, chorvachilikka ham ta'sir etdi. 1980-1985-yillarga oid bo'lgan ma'lumotlarda ko'rsatilishicha, shu davr ichida O'zbekistonda 64,3 ming bosh yirik qoramollar (respublikadagi qoramollarning 20 foizi), 872,1 ming bosh qo'y-echki (barcha mayda mollarning 3,7 foizi), 215,1 ming bosh cho'chqa (mavjud cho'chqalarning 11,5 foizi) zaharlanish, kasallanish natijasida nobud bo'lgan. Bulardan kelgan zarar esa besh yil ichida 85,6 million rublni tashkil etdi. Ayni paytda shu yillarda bunday yo'qotishlarning sababi veterinariya ishlarining yomon yo'lga qo'yilganligi deb ko'rsatildi.

Natijada aholi turmush tarzining pasayib, genofond buzila boshladi, bolalar o'limi va turli kasalliklar tarqalishi avj oldi, ekologik vaziyat og'irlashib (tabiiy jabhalar – suv, havo, tuproqning zaharlanishi), ishsizlik, qambag'allashish va boshqa ijtimoiy salbiy illatlarning yuzaga kelishi

aynan bir tomonlama – paxta yakka hokimligiga asoslangan iqtisodiy siyosatning O‘zbekistondagi fojeali yakunlari edi.

Respublika agrosanoat kompleksini kengaytirish partiyaning oziq-ovqat dasturi bilan bog‘liq holda amalga oshirilsa-da, bunday katta tarmoqni boshqarish va hamma usullarni ishga solish qiyin edi. Ish, asosan, ekstensiv usulda olib borilar, rejani bajarishga intilib, bu kompleks xo‘jaliklarda har gektar yerga qilinayotgan xarajatlarni 22 foizga oshirib, 1980-1985-yillar davomida agrosanoat kompleksiga qarashli bo‘g‘inlarda mehnat unumdorligini 11 foizga, hosildorlikni 6 foizga kamaytirib yuborgandi. Har 100 rubl sarflangan kapital mablag‘lardan tushgan mablag‘ 1980-yilda 75 rubl bo‘lgan bo‘lsa, 1985-yilga kelib bu ko‘rsatkich 54 rublga tushdi. 1980-1985-yillar davomida agrosanoat kompleksiga qarashli 245,9 ming gektar yangi yerlar o‘zlashtirilib, bu kompleksga qarashli korxonalarda sabzovot yetishtirish 2,8 foiz, uzum – 2,8 foiz, tuxum – 7 foizni tashkil etdi, ish haqi faqat 1,8 foizga ko‘paydi.

Umuman, shu yillarda agrosanoat kompleksiga qarashli korxonalar berilgan rejalarni bajarmaslikdan ko‘rgan zararining 624 million rubli Qashqadaryo viloyatiga, 153 million rubli Buxoro viloyatiga, 81 million rubli Jizzax viloyatiga to‘g‘ri keldi. Bu kompleksda sabzavot, kartoshka, mevalarni tashish va saqlash hamda uni qayta ishlash ham qiyin masalalardan biri bo‘lgan. Respublikada sabzavot va mevalar saqlanadigan omborxonalar bilan xo‘jaliklarning atigi 50 foizi ta‘minlangan edi. Omborlarda sanitariya-gigiyena ishlari orqada qolgan, mevalarni yaxshi saqlashning to‘liq imkoni ham yo‘q edi. Bunday ahvolda yetishtirilgan mahsulotning sifati buzilib, iste‘molchiga tezda yetib borish imkonini bermas edi. Holbuki butun SSSRda O‘rta Osiyo va Qozog‘iston respublikalari qishloq xo‘jalik mahsulotlari yetishtirish bo‘yicha sobiq ittifoqdosh respublikalar orasida eng yuqori o‘rinda turardi.

O‘zbekiston XX asrning 60-yillaridayoq ittifoqdosh respublikalar orasida mineral o‘g‘itlar ishlab chiqarish bo‘yicha uchinchi o‘rinni egallagan, 1980-yillarga kelib mamlakatdagi butun kimyo korxonalarining beshdan bir qismi O‘zbekistonda joylashtirildi. Bu korxonalar ham mamlakat ehtiyoji uchun zarur bo‘lgan mahsulot ishlab chiqarib, respublika atrof-muhitiga tuzatib bo‘lmas darajada zarar keltirdi. Buning ustiga bunday korxonalar, asosan, aholi zich yashaydigan, namlik juda tez

soʻrilib ketadigan yerlarda qurildi. Masalan, Qoʻqondagi yangi kimyo zavodi ham ana shunday yerda qurilgan boʻlib, bu korxonada texnik tartibga rioya etilmasligi va uskunalarning ahvoli yomonligi oqibatida rejada belgilangandan 3 marta koʻp zaharli moddalar havoga chiqarildi. Oʻz navbatida, bu zaharlar oziq-ovqat mahsulotlari va ochiq suv havzalari orqali aholi organizmiga oʻtib, sogʻligiga salbiy taʼsir qildi. 1985-yilda Qoʻqon atrofida tekshirilgan oziq-ovqat mahsulotlarining 3,8 foizida, ichimlik suvining 4,9 foizida, atmosfera havosining 18,8 foizida inson salomatligiga zarar keltiradigan darajada koʻp zaharli kimyoviy moddalar borligi aniqlangan edi.

Qishloq xoʻjaligida hosildorlikni oshirish maqsadida kimyoviy moddalardan foydalanish, ayniqsa, 1986-yil KPSS MKning koʻrsatmalari asosida qishloq xoʻjaligini kimyolash keng koʻlamda boshlandi. Shu yillar davomida kimyoviy modda yetkazib berish ikki baravar oshdi va pestetsidlar, gerbetsidlar va oltingugurtli dorilarni sarflash sugʻoriladigan har gektar yer hisobiga 11,6 kg ga yetdi. Paxta maydonlariga sepilayotgan zaharli kimyoviy moddalar va defoliantlarning miqdori mamlakatdagi oʻrtacha miqdordan 10-15 marta koʻp boʻldi va 80 dan ortiq turi qoʻllanildi. Gerbetsid va pestetsidlar bilan zaharlangan dalalarda ishlashga “internatsional burchni bajarish uchun” ayollar ham chiqdilar. Tugʻilgan bolalarning 30-40 foizi har turli kasalliklarga chalindi. Meva va poliz mahsulotlari tarkibidagi pestetsidning eng kichik miqdori ham xavfli oʻsma hosil qilishi va asab sistemasini ishdan chiqarishi mumkin edi.

Oʻzbekistonda ekologik falokatning ogʻirlashib borishi juda koʻp omillar bilan bogʻliq boʻlib, sanoat korxonalarida ishlatiladigan suvni tejash va undan qayta foydalanish texnologiyasining mutlaqo yoʻqligi ham shular jumlasiga kirardi. Mirzachoʻl, Qarshi, Surxon-Sherobod dashtlarining qoʻriq yerlarida, Markaziy Fargʻonada va Amudaryoning quyi oqimida barpo etilgan yangi xoʻjaliklarda ham suv va yer osti resurslaridan foydalanishda jiddiy xatolar mavjud edi. Kombinatlardan chiqayotgan, yangi oʻzlashtirilayotgan yerlardan chiqqan oqava suvlar qumliklarga oqizilib, yangi koʻllar paydo qilar, eskilari kattalashib, chorva boqiladigan katta maydonlarni bosib ketardi.

Masalan, Zarafshon shaharidagi togʻ-kon metallurgiya kombinatida ham xuddi shunday ahvol mavjud boʻlib, har kuni suvni tozalamay

qumlarga oqizib yuborilgan. Bu yerda masala faqat foydalanilgan suvlarning iflos bo'lishida emas, balki uning oqibatlarida ham edi. Kombinatdan sahroga oqizib yuborilgan iflos suvlar Qizilqumdagi yer osti suvlari tarkibini ham buzib yubordi, ko'p yerlar sho'rlanishi va botqoqqa aylanishiga olib keldi.

1976-1985-yillar davomida respublikada 555,2 ming gektar yer sho'rlashib ketgan. Xorazm viloyatida sho'rlanmagan yerlar 1970-yilda 86 foizni tashkil etgan bo'lsa, 1989-yilga kelib bu maydonlar 68 foizga tushib qoldi. Qoraqalpog'istonda esa sho'r bosgan yerlar umumiy ekin maydonlarining 54 foizini tashkil etdi. Vaholanki, bu viloyatlarda har gektar yerni sug'orish uchun sarflangan suv o'rtacha 36.000 kub. metr ga yetib, bu ilmiy asoslangan sug'oruv normativdan 4 marta ko'p edi. Lekin bu suvlar ham qumliklarga oqizildi. Natijada qumliklarga, cho'llarga oqizib yuborilgan suvlardan hosil bo'lgan Arnasoy, Aydarko'l kabi ko'llar Orolga har yili oqib borishi lozim bo'lgan 5-8 kub.km suvni ushlab qoldi. Umuman, Amudaryo atroflarida yerlardan foydalanish, ularni o'zlashtirishdagi tuturuqsizliklar natijasida tang ekologik vaziyat yuzaga kelgandi.

Buning oqibatida daryo atrofida o'sadigan daraxtlar, qushlar va hayvonlarga boshpana bo'lgan katta to'qayzorlar qurib, Amudaryo suvlari, aniq o'zani bo'lmagani sababli Qoraqum kanali orqali qumli sahrolardan o'tib, Kaspiy dengiziga qarab oqdi. Daryoning toza suvlari Kelif-Uzboy botig'ini to'ldirib, sho'rlashish jarayoni tezlashdi. Xorazm va Qoraqalpog'istonga o'tadigan suv bo'lsa yil sayin kamayib ketdi.

Sirdaryo va Amudaryo atroflari Markaziy Osiyo mintaqasidagi asosiy industrial-agrar hududlardan biri hisoblanib, O'zbekiston qishloq xo'jaligi uchun Sirdaryo suvidan 100 foiz, Amudaryo suvidan 80 foiz miqdorda foydalanilar edi. Ayniqsa, Sirdaryo atroflarida turli korxonalar, 47,9 million gektar yer mavjud bo'lib, bu yerlarning 1,5 mln. gektari Namangan, Farg'ona, Andijon, Sirdaryo, Toshkent va Jizzax viloyatlariga to'g'ri kelgan. Bu yerdagi korxonalardan va ekin ekiladigan maydonlardan chiqqan 400 million kub.m. iflos suvlar Sirdaryoga quyilgan. Respublikaning sanoat markazlari Toshkent, Bekobod, Yangiyo'l, Ohangaron, Olmaliq, Chirchiq kabi shaharlarida to'plangan iflos suvlar ham, asosan, shu daryoga quyilgan. Umumiy tarzda Sirdaryo suvlari neft

mahsulotlaridan 30-60 marta, fenolam bilan 6 marta, sink bilan 13 marta, simob bilan 1,2 marta ko‘p zararlandi.

Buning ustiga 1965-1970-yillarda respublikada sug‘oriladigan yerlarning hajmi 7 foizga ko‘paygach, faqat Sirdaryo oqimida umumiy sathi 1,6 ming kv.km.ni tashkil etgan suv omborlari qurilgandi. Sirdaryoga suvning ko‘p qismi Farg‘onadagi eng sersuv bo‘lgan So‘x daryosidan kelib quyilgan. Tog‘lardagi irmoqlardan suv olgan bu daryoning yoz oylarida suvi ko‘payib, yerlarni sug‘orish uchun imkon bergan. Paxtachilikda hosildorlikni oshirish yo‘lida So‘x daryosida suv ombori qurish ishlari boshlanib, bunga katta mablag‘, texnika ham jalb etilgan edi.

Biroq suv ombori qurib bitirilmasidan Rishton shahrining aholi istiqomat qiladigan janubiy tomonlarida yer osti suvlari ko‘tarilib, botqoqlash holatlari yuz berdi.

O‘rta Osiyoda yuzaga kelgan ekologik tanglikning eng og‘iri Orol dengizining qurib borishi, uning atrofidagi hududlarda og‘ir ijtimoiy, iqtisodiy vaziyat yuzaga kelishi edi. Respublikada quruq yerlarni o‘zlashtirish va sug‘orish, xususan, qishloq xo‘jaligining yetakchi tarmog‘i bo‘lgan paxtachilikni yuksaltirish, hosildorlikni oshirish, birinchi navbatda, irrigatsiya va melioratsiya ishlari bilan ham bog‘liq edi. Bunday holat, o‘z navbatida, Orol dengizining qurib borishiga ham ta’sir etgan edi. Orol dengizi suvni, asosan, Amudaryo, Sirdaryodan olgan. Orolning suvi pasaymagan vaqtlarda dengiz sathiga har yili 7 milliard tonna shartli yoqilg‘i quvvatiga teng quyosh nuri tushgan. Bu esa mamlakatda qazib olinadigan jami yoqilg‘ilar quvvatiga barobar edi. Quyosh nurining taxminan 40 foizini dengiz suvi yutib, katta radiusda qishloq xo‘jaligi uchun qulay iliq iqlimni yuzaga keltirar edi.

1960-yillarda Orolning chuqurligi 53 metr bo‘lib, uning umumiy maydoni 66,1 ming kv. kmni tashkil etgan. 27 yildan so‘ng 1987-yilga kelib, uning akvatoriyasi 20.000 kv. kmgacha kamayib ketdi. Suvning umumiy hajmi ikki marta, qirg‘oq 30 kmdan 80 kmgacha qisqardi. Shuni alohida ta’kidlash joizki, Orol dengizi yer kurrasining cho‘l mintaqasida joylashgan eng yirik, suvi sho‘r va oqmaydigan ko‘llardan hisoblanib, kattaligi jihatidan dunyoda to‘rtinchi, ittifoqda Kaspiy dengizidan keyin ikkinchi o‘rinda turgan. Bu dengizning qurib borishi butun jahonni tashvishga solib turgan vaqtda, qurigan Orolning tubida yaxshi ekinzorlar

yaratamiz degan g'ayri ilmiy tasavvurlarga berilib, yangi yerlarni o'zlashtirish, irrigatsiya shoxobchalarini qurish masalasi ilgari surildi.

4. Farg'ona voqealari. 1989-yil o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'zgarishlar.

Ma'lumki, XX asrning 80-yillari oxirlariga kelib sovet tuzumi parchalanishi arafasida mamlakatdagi inqirozli vaziyat millatlararo munosabatlarning keskinlashuvida ham o'z aksini topdi. Chunki uzoq yillar davomida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohalarida to'planib qolgan muammolar millatlararo munosabatlarga ta'sir etmasdan qolmadi. Bunday nizolar O'zbekistonni ham chetlab o'tmadi. 1989-yil may-iyun oylarida Farg'ona viloyatidagi millatlararo mojarolar respublikadagi siyosiy vaziyatning keskin tus olishiga olib keldi. Respublikaning o'sha paytdagi O'zbekiston kompartiyasining sobiq birinchi kotibi Rafiq Nishonov boshchiligidagi siyosiy rahbariyati yuzaga kelgan bu murakkab vaziyatni to'g'ri baholay olmagan uchun yoshlarning ommaviy chiqishlari, millatlararo to'qnashuvlar sodir bo'la boshladi.

Shu narsa ayonki, deya yozadi Birinchi Prezident Islom Karimov "...o'shanda barcha voqealarning ildizi – Farg'ona vodiysida yashayotgan aholining og'ir ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli bilan chambarchas bog'liq edi. Yuzaga kelgan qaltis vaziyatni bartaraf etish uchun, eng avvalo, viloyatda, umuman, vodiy viloyatlarida yangi ish o'rinlarini yaratish, bir so'z bilan aytganda, odamlarga ta'minot va daromad manbayini topib berish zarur edi. 1989-yilning iyul oyiga qadar Farg'ona viloyati aholisining hayot darajasini oshirish, mehnatga yaroqli aholining bandligini ta'minlash bo'yicha maxsus dastur ishlab chiqildi va bosqichma-bosqich amalga oshirildi. 1989-yil 24 mayda Quvasoy shahrida yoshlar o'rtasida bo'lgan bezorilik millatlararo (mahalliy yoshlar bilan mesxeti turklar o'rtasida) to'qnashuvni keltirib chiqardi va bu mojaro Farg'ona vodiysida ommaviy tus oladi. O'sha davrdagi respublikaning rahbariyati yuzaga kelgan bu murakkab vaziyatni to'g'ri baholay olmadi. Natijada oddiy mojaro Farg'ona, Marg'ilon, Toshloq, Qo'qon, Andijon, Namangan, Toshkent viloyatida aholining, ayniqsa, yoshlarning ommaviy chiqishlariga aylanib ketdi va millatlararo to'qnashuvlarda namoyon bo'ldi.

Mamlakatimizga rahbar etib saylangan Islom Karimov hokimiyat tepasiga kelgach, eng avvalo, mamlakatda tartib o'rnatishga kirishdi.

O‘zbekistonning turli mintaqalaridan chiqqan etnik nizolar va ijtimoiy tanglik o‘choqlari shaxsan Prezident ishtirokida bartaraf etildi”. Rahbar nafaqat siyosatchi bo‘lishi, balki dastlab uning irodali, qo‘rqmas shaxs sifatida shakllanganligi ham e‘tiborlidir.

1989-yilning 23-iyunida Islom Karimov mamlakat rahbari bo‘lib saylangan kunining ertasigayoq, ya’ni 24 iyun kuni Ministrlar Sovetida Farg‘ona voqealariga bag‘ishlangan katta majlis o‘tkazadi. Mazkur majlisdagi chiqishida yangi rahbar siyosiy yetakchiga xos barcha fazilatlarini namoyon etadi. Islom Karimov davlat rahbari sifatida masalani keskin qo‘yadi: “Biz bundan buyon eskicha yasholmaymiz va bunday yashashga zamonning o‘zi yo‘l qo‘ymaydi” deya ta’kidlaydi.

Ertasigayoq respublika rahbari janjal-to‘polonlar ichida qolib ketgan Farg‘onaga boradi. Lovillab yonayotgan uylar, tahlika va sarosimaga tushgan shahar va qishloqlar, qahr-g‘azabga to‘lgan odamlarning ichiga dadil kirib boradi. Ular bilan chin dildan, hech narsani yashirmasdan ochiq gaplashadi. Bu insonlarning shu vaqtga qadar hech kim eshitmagan ohu nolalarini tinglab, o‘zining yurakdan chiqqan samimiy va haqqoniy so‘zlari bilan bamisoli ularning qalbidagi yaralariga malham qo‘ygandek bo‘ladi.

Ammo voqealar qaltis tus olgan kezlarda Farg‘ona fojialari haqida respublika matbuotida va boshqa ommaviy axborot vositalarida to‘g‘ri ma’lumot berilmaganligi, bu mojarolarning kelib chiqishida, asosan, “mahalliy aholi aybdor” deb bir tomonlama va noxolis baholanishi vaziyatni yanada keskinlashtirdi. Ta’kidlash joizki, 1989-yil 11-iyunda Toshkent shahrida ishlayotgan va o‘qiyotgan farg‘onalik yoshlardan yuzga yaqini ommaviy axborot vositalarining voqealarga munosabati haqida bir qator to‘g‘ri talablarni qo‘yadilar. Bunday ommaviy chiqishlarga, kommunistik mafkura tartibiga qarshi borishlarga “ko‘nikmagan” mustabid tuzum siyosiy rahbariyati namoyishchilarga qarshi harbiy qism tashlaydi. 1989-yil 8-iyunda Qo‘qonda tinch namoyishchilar ana shu harbiy qism askarlari tomonidan o‘qqa tutildi, natijada 50 dan ziyod namoyishda qatnashgan aholi halok bo‘ladi (ularning ko‘pchiligi yoshlar edi), 200 dan ortig‘i esa yarador qilinadi. Umuman 3-12-iyun kunlari Farg‘ona viloyatida bo‘lgan millatlararo to‘qnashuvlar va ularning harbiylar tomonidan o‘qqa tutilishi oqibatida 103 kishi halok bo‘lgan, 1009 kishi jarohatlangan va 650 xonadonga o‘t qo‘yilib, vayron qilingan.

Voqealarning keng miqyos va fojiali tus olganligi sababli sovet va ma'muriy organlar tomonidan mesxeti turklarini Farg'onadagi harbiy qism poligonidagi lagerga hamda Tojikistonning Leninobod (hozirgi Sug'd viloyati) viloyati Asht tumanidagi Novgarzon posyolkasiga shoshilinch ko'chiriladi. Minglab odamlarni bunday lagerlarda uzoq saqlab bo'lmadi. Shuning uchun 16.282 kishi Farg'ona viloyatidan Rossiyaning Smolensk, Orlovsk, Kursk, Belgorod va Voronej viloyatlariga ko'chirib olib borib joylashtiriladi. Zero, o'zbek xalqining vijdoni pok. Farg'ona voqealari o'zbek xalqining irodasi bilan sodir bo'lmadi. Bu voqealarga tuturuqsiz va g'arazli maqsadlarni ko'zlab, kim qanday bo'yoq bermasin, tarix, albatta, o'zining adolatli hukmini chiqaradi. Baynalminalchilik, mehmondo'stlik, yaxshilik, qalb saxovati hamisha o'zbek xalqiga xos fazilat bo'lib keldi. Ma'muriy buyruqbozlik tizimi, kadrlar siyosati, qatag'onlar, sanoat, elektroenergetika, mashinasozlik, asbobsozlik, irrigatsiya, melioratsiya, qo'riq va bo'z yerlar, ijtimoiy hayot, madaniy hayot, fan, adabiyot va san'at, ta'lim-tarbiya, "qayta qurish", "paxta ishi", paxta yakka hokimligi, ekologik muammolar.

Respublika rahbarining bunday qat'iyati asossiz ta'na va bo'xtonlardan ezilgan, turli tahdidlar oqibatida tahlikaga tushgan xalqning ruhini ko'tardi. Islom Karimov qonli voqealar haqidagi haqqoniy fikrlari bilan xalqimiz sha'niga otilgan malomat toshlari butunlay bo'hton ekanligini isbotlaydi. Ayni paytda vahshiylik qilgan, odam o'ldirgan, tartibsizliklarni keltirib chiqargan, uylarga o't qo'ygan, transport vositalarni yoqib yuborgan kimsalar o'zbek millatiga mansub emasligini, ularning hammasi ataylab tashkil etilganini markazdagi minbarlardan turib jasurlik bilan aytadi.

Davlat rahbari o'sha davridayoq Farg'ona voqealarining tub sabablari quyidagi masalalar bilan bog'liqligini asoslab bergan edi va bu sabablar Islom Karimovning asarida ham aniq ifodalangan. Bular quyidagilar:

1. Farg'ona vodiysida yashayotgan aholining og'ir ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli.
2. Odamlarning ta'minoti, daromadi, ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli haddan tashqari pastligi tufayli bunday holat O'zbekistonning boshqa joylarida ham sodir bo'lishi mumkinligi.

3. Ishsizlik, ish o‘rinlarining kamligi, ya’ni ortiqcha ishchi kuchining ko‘payib borishi.

4. Yoshlar va ularni ishga joylashtirish masalasi jiddiy o‘ylab ko‘rilmagani kabi sabablar. O‘zbekistonning yangi hukumati Markaz bilan bo‘ladigan munosabatlarni o‘zgartirmay turib, ijobiy siljishlarga erishib bo‘lmasligini va buning uchun respublikaning to‘liq mustaqilligini ta’minlash zarurligini tushunib yetdi. Islom Karimovning tashabbusi bilan O‘zbekiston hukumati tomonidan 1989-yil 15-avgustda “Kolxozchilar, sovxoz ishchilari, fuqarolar, shaxsiy tomorqa xo‘jaliklari va individual uy-joy qurilishini yanada rivojlantirish to‘g‘risida” maxsus qaror qabul qilindi. Garchi bu g‘oya ittifoq rahbarlariga yoqmagani bo‘lsa ham, Islom Karimov o‘z fikridan qaytmay, uni jasorat bilan amalga oshira bordi. Natijada o‘sha yilning 4-oyida aholi qo‘shimcha 90,7 ming gektar yer oldi.

XX asr 80-yillarining oxirlari – 90-yillarining boshlarida respublikada ma’muriy-buyruqbozlik tizimi o‘z umrini o‘tab, bozor munosabatlariga o‘tish harakatlari endigina ro‘y berayotgan bir davrda, O‘zbekistondagi og‘ir ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda jamiyatni demokratlashtirish, O‘zbekistonning haqiqiy suverenitetini o‘rnatish, mamlakatda yashayotgan ko‘p sonli millatlarning totuvligi va tengligini ta’minlashga erishishga kirishildi. 1989-yil 21-iyundan O‘z KP MQ birinchi kotibi lavozimiga kirishgan Islom Karimov boshliq siyosiy rahbariyatning asosiy vazifalaridan biri bu – O‘zbekiston xalqi bilan respublika rahbariyati o‘rtasida yuzaga kelgan vaziyatni barqarorlashtirish, iqtisodiy va siyosiy mustaqillikni ta’minlashdan iboratligi ma’lum bo‘ldi. Chunki O‘zbekiston rahbariyati xalqning xohish-irodasini hisobga olib, uning manfaatlarini ko‘zlab ish yuritishi lozim edi.

Vujudga kelgan o‘ta og‘ir sharoit, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy qiyinchiliklarga, turli to‘siqlarga qaramasdan, xalqimiz Islom Karimov boshchiligida o‘zining asriy orzusi – O‘zbekistonning davlat suvereniteti va mustaqilligi sari dadil va qat’iyat bilan harakat qilishda davom etdi. Shu bilan birga boshqa respublikalarda xususiylashtirish to‘g‘risida gap sotilayotganda, aynan muholiflar tomonidan o‘rinsiz tanqid qilinayotgan “konservatorlar respublikasi”da birinchilardan bo‘lib xususiy korxonalar paydo bo‘ldi. Respublikada do‘konlarni va maishiy xizmat ko‘rsatish sohasini xususiylashtirish boshlanib, 1990-yilning o‘zida 170 ming gektar

yer oilalarga meros qoldirish huquqi bilan ijaraga berildi. Bu raqamni yarim million gektargacha yetkazish belgilab olindi. Soʻnggi paytlargacha yerlarning bor-yoʻgʻi 4,5 foizida dehqonchilik qilgan shaxsiy xoʻjaliklar respublikadagi oziq-ovqat resurslarining 40 foiziga qadar bergani hisobga olinadigan boʻlsa, yerlarning umumiy salmogʻida bunday uchastkalar hajmi ikki barobardan ziyod oshganda oziq-ovqat mahsulotlari hajmi sezilarli darajada oshishi muqarrar.

5. Islom Karimov – Oʻzbekistonning birinchi Prezidenti. Mustaqillik deklaratsiyasi va uning tarixiy ahamiyati.

XX asrning soʻnggi yillariga kelib SSSR tarkibidagi respublikalar suverenitetini va inson huquqlarini poymol qilgan maʼmuriy buyruqbozlik tizimi oʻz davrini oʻtab boʻlganligi yanada yaqqolroq namoyon boʻla boshladi. Bu hol oʻzbek xalqining mustaqillik uchun boʻlgan kurashini tezlashtirib yubordi va bozor iqtisodiyotiga asoslangan fuqarolik demokratik davlat qurish asoslari shakllana boshladi.

80-yillarning oxirlarida Oʻzbekistonda tinch hayotni taʼminlagan holda davlatni boshqara oladigan, millat ravnaqi yoʻli asoslarini boshlab bera oladigan rahbar respublika uchun zarur edi. 1989-yil 24-iyunda I.A.Karimov Oʻzbekiston rahbari etib saylandi. U Oʻzbekiston rahbari etib saylangan kundan boshlab Oʻzbekistonda xalqning mustaqillikka erishishidan iborat azaliy orzusini amalga oshirishga qatʼiy kirishdi.

Mamlakatda shunday vaziyat vujudga keldiki, bir tomondan, biri-biriga qarama-qarshi boʻlgan turli qarashlar shakllandi. Ikkinchi tomondan, oʻsha davrdagi markaziy davlat rahbariyati mamlakat ichkarisidagi vaziyatni toʻgʻri baholay olmadi, milliy respublikalarda mustaqillikka erishish tobora kuchayib borayotganining oldini ololmay qoldi.

1990-yil boshida Oʻzbekistonda boshqaruvning Prezidentlik shakli masalasi koʻtarildi. Respublikada boshqaruvning shunday shaklining joriy etilishi, avvalo, siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, millatlararo va boshqa sohalardagi muammolarni hal qilish jarayonini tezlashtirishga koʻmaklashish vositasi edi. Eng muhimi, Prezident muassasasining joriy etilishi respublika uchun suverenitet va davlatchilikda mohiyat jihatidan yangi bosqichga oʻtishni bildirar edi.

Alohida shuni taʼkidlash kerakki, oʻsha kezlari keng miqyosda tartib va intizomni, eng avvalo, boshqaruvning barcha darajalarida va jabhalarda

ijro mexanizmini qayta qurishni tezlashtirish vazifalarini vaqtda hal etish, fuqarolar huquqlarini himoya qiluvchi barcha muassasalarni nazorat qilish masalalari ham katta ahamiyat kasb etmoqda edi.

Shu ob'yektiv holatni hisobga olib, 1990-yil 24-martda O'zbekiston Oliy Sovetining birinchi sessiyasi O'zbekiston tarixida birinchi marta Prezidentlik lavozimini ta'sis etish to'g'risida qaror qabul qildi. Sessiya yakdillik bilan Islom Abdug'aniyevich Karimovni O'zbekistonning Prezidenti etib saylash to'g'risida qaror qabul qildi. O'zbekistonda Prezident lavozimining ta'sis etilishi respublikaning siyosiy va iqtisodiy mustaqilligi uchun kurash borasida qo'yilgan dadil qadamlaridan ikkinchisi edi.

O'zbekistonning mustaqillika erishishida qo'yilgan navbatdagi muhim qadam 1990-yil 20-iyunda O'zbekiston Respublikasi Oliy Sovetining ikkinchi sessiyasida qo'yildi. Sessiyada O'zbekistonning "Mustaqillik Deklaratsiya"si qabul qilindi va uning kirish qismida quyidagicha yozib qo'yildi: "O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi Oliy Kengashi o'zbek xalqining davlat qurilishidagi tarixiy tajribasi va tarkib topgan boy an'analari, har bir millatning taqdirini o'zi belgilash huquqini ta'minlashdan iborat oliy maqsad haqida, O'zbekistonning kelajagi uchun tarixiy mas'uliyatni chuqur his etgan holda xalqaro huquq qoidalariga, umumbashariy qadriyatlarga va demokratiya prinsiplariga asoslanib, O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasining davlat mustaqilligini e'lon qiladi". Bu muhim hujjat O'zbekistonning mustaqillikka erishishida qo'yilgan navbatdagi muhim qadamlardan biri edi. Bu umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan Deklaratsiyani qabul qilishda respublika Oliy Soveti deputatlari faollik ko'rsatdilar. O'zbekistondagi tarixiy shart-sharoit va vaziyatni hisobga olgan 200 dan ortiq deputat XII chaqiriq respublika Oliy Sovetining ikkinchi sessiyasi (1990-yil 18-iyunda) boshlanishidayoq mustaqillik Deklaratsiyasi qabul qilishni kun tartibiga kiritishni va kechiktirmasdan shu sessiyada uni qabul qilishni qat'iy talab etdilar.

O'zbekiston SSR Oliy Soveti Rayosati a'zolari, komissiya raislari va muovinlari "Mustaqillik Deklaratsiyasi" xususida fikrlashib, deputatlar fikrini olish va so'ng uni sessiyaga olib chiqish lozim deb topdilar. 19-iyun kuni 40 dan ortiq deputat, doimiy komissiyalarning raislari,

huquqshunoslar tayyorlagan Deklaratsiya matni batafsil ko‘rib chiqildi. Natijada bu masala 20-iyun kuni sessiyada kun tartibiga kiritildi.

“Mustaqillik Deklaratsiyasi” deputatlar tomonidan moddama-modda, bandma-band muhokama qilindi, har bir millat o‘z taqdirini o‘zi belgilashi, Deklaratsiya qoidasi bilan kafolatlanishi qayta-qayta ta’kidlandi. Unda o‘zbek xalqining asrlar davomida qo‘lga kiritgan davlat qurilishi va madaniy taraqqiyot borasidagi boy tarixiy tajribasi va an’analari hisobga olinishi uqtirildi.

Shu kundan boshlab respublikada O‘zbekistonning iqtisodiy va siyosiy hayotiga doir masalalar mustaqil tarzda hal qilina bordi. O‘zbekiston rahbariyati va xalqi mustaqillik sari dadil qadam qo‘yaverdi.

1991-yil 17-martda umumxalq referendumini o‘tkazildi. Referendumda O‘zbekiston xalqining mutlaq ko‘pchiligi O‘zbekistonni mustaqil respublika sifatida ko‘rish xohishi borligini namoyon qildi.

O‘zbekistonning suvereniteti uchun kurash, avvalo, respublikada qabul qilingan har bir qonunning mazmuni va mohiyati jihatidan sobiq ittifoq qonunlaridan tubdan farq qilinishida, bundan tashqari, har bir qonun avvalgidek ittifoq qonuniga moslashtirib emas, balki respublika manfaatini ifoda etishi bilan ajralib tura boshladi.

1990-yillarning boshlariga kelib sobiq SSSRning ijtimoiy-siyosiy hayotida inqirozli holat tobora kuchaydi. Bu holat, ayniqsa, ko‘pchilik respublikalarning ittifoq tarkibidan chiqish, o‘z-o‘zini belgilash huquqini berish, markazning siyosiy-iqtisodiy, harbiy va tashqi siyosiy sohalardagi rolini qayta ko‘rish kabi talablarning haqli ravishda qo‘yilishida aksini topdi. Lekin markaziy rahbariyat xalqlar va ittifoqchi respublikalar siyosiy rahbariyatining chinakam mustaqillikka intilishi bilan hisoblashmadi. Bu munosabatni Markazning Boltiqbo‘yi respublikalarning ittifoq tarkibidan chiqib ketishi, O‘zbekistonda, keyinchalik esa boshqa respublikalarda ham prezidentlik boshqaruvining joriy etilishi va bu respublikalar tomonidan suverenitet to‘g‘risidagi Deklaratsiyalarning qabul qilinishiga tish-tirnog‘i bilan qarshilik ko‘rsatganligida ham ko‘rish mumkin.

Lekin baribir vujudga kelgan inqiroziy holatni to‘xtatib bo‘lmas edi. Shu sababdan ham davlat yemirilishidan jiddiy xavotirga tushgan sobiq ittifoq rahbariyati 1990-yilning kuzida markaz va respublikalar o‘rtasidagi

munosabatlarni yangi holatga o'tkazish maqsadida muzokara jarayonini boshlashga majbur bo'ldi.

Ma'lumki, mustaqillikka erishish ostonasida odamlarning ta'minoti, daromadi, yashashi uchun zarur bo'lgan kundalik mahsulotlarning eng kam miqdori, ortiqcha ishchi kuchining bandligi kabi masalalardagi ahvol og'ir bo'lgan. Buning asosiy sababi – bu yillarda har bir viloyat bo'yicha aniq dasturlar, ichki rezervlar hisobidan ishni to'g'ri tashkil etish, ishlab chiqarish quvvatlarini rekonstruktsiya qilish, qancha miqdorda, kimga va qachon qo'shimcha xom ashyo ajratish evaziga ahvolni yaxshilash imkoniyatlari to'g'risida amaliy tadbirlar bo'lmagan. Bu davrda yildan-yilga tobora keskinlashib kelayotgan asosiy ijtimoiy muammo – bu aholi o'rtasida ishsizlar sonining jadal ravishda o'sib borishi edi.

Ana shunday og'ir, sarosimali tahdid va taxminlar paytida O'zbekiston rahbariyati korxonalar va xo'jaliklarning rahbarlari, xalq noiblari, barcha sofdil kishilar, xalqni matonat va osoyishtalikka da'vat qildilar. Ayniqsa, Birinchi Prezident Islom Karimovning bo'layotgan voqealarga munosabati barchani qanoatlantirdi, uning xalqqa suyangani, u bilan dardlashgani xalq bilan hukumat o'rtasida sog'lom munosabatning vujudga kelishiga olib keldi.

Hindiston safaridan qaytgan O'zbekiston Birinchi Prezidenti I.Karimov 19-avgust kuni kechqurun Toshkent shahrining faollari bilan bo'lgan uchrashuvda O'zbekiston nuqtayi nazarini ma'lum qildi va Markazdan bildirilgan, qonunga xilof bo'lgan har qanday ko'rsatmalarni respublika rahbariyati tomonidan bajarilishini man etdi. 20-avgustda O'zbekiston SSSR Oliy Kengashi Rayosati va O'zbekiston SSR Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining respublika rahbarlari ishtirokida qo'shma majlisi bo'ldi. Unda fitna munosabati bilan vujudga kelgan vaziyat muhokama qilinib, O'zbekistonning mustaqillikka erishish yo'li o'zgarmasligi haqida Bayonot qabul qilindi. Unda O'zbekiston Mustaqillik Deklaratsiya qoidalarini amalga oshirish yo'lida boraveradi, deb ko'rsatildi. O'sha kuni O'zbekiston Birinchi Prezidenti I.Karimov respublika aholisiga murojaat bilan chiqib, O'zbekistonning mustaqilligiga erishish yo'li qat'iy ekanligini yana bir bor alohida uqtirdi.

Shunday og'ir sharoitda, tarixiy vaziyatni to'g'ri baholay bilish qobiliyatiga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti

I.Karimov Oliy Kengash sessiyasini chaqirish va unda O‘zbekiston Mustaqilligi haqida qonun qabul qilishni talab qildi. Respublika Oliy Kengashi 1991-yil 26-avgust kuni O‘zbekiston davlat mustaqilligi to‘g‘risida qonun loyihasini tayyorlash hamda 31-avgustda Oliy Kengash sessiyasini chaqirishga qaror qildi.

1991-yilning 31-avgustida O‘zbekiston zamonaviy tarixining yangi davri boshlandi. Shu kuni Oliy Kengashning navbatdan tashqari oltinchi sessiyasi “O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e‘lon qilish to‘g‘risida” Qaror qabul qildi, tegishli bayonot bilan chiqdi va “O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining asoslari to‘g‘risida”gi Qonunni tasdiqladi. Mamlakat taqdiri hal bo‘lgan bu hujjatlarda xalqning asriy orzulari mujassamlandi: u o‘z taqdirini o‘zi hal qiladigan bo‘ldi.

O‘z yeridagi barcha tabiiy boyliklarning, ota-bobolari mehnati bilan yaratilgan butun ishlab chiqarish va ilmiy-texnik kuch-qudratning to‘la huquqli egasiga aylandi.

Buyuk tarixi va madaniyatining munosib vorisi, buyuk ajdodlarning urf-odatlarini va insonparvar an‘analarining davomchisi, porloq kelajagining mustaqil ijodkori bo‘ldi.

“O‘zbekiston Respublikasining Davlat Mustaqilligini e‘lon qilish to‘g‘risida”gi Qarorda “1-sentabr O‘zbekiston Respublikasining Mustaqillik kuni deb belgilansin va 1991-yildan boshlab bu kun bayram va dam olish kuni deb e‘lon qilinsin”, – deb qat‘iy belgilab qo‘yildi.

Tayanch so‘zlar.

O‘zbekiston, SSR, sovet, s‘yezd, kompartiya, qaramlik, qatag‘onlik, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, demografik, urbanizatsiya, madaniy hayot, mafkura, “qayta qurish”, konsepsiya, ekologik fojea, Farg‘ona, Toshkent, Markaz, mustaqillik, deklaratsiya, Prezident, markaziy komitet, sotsialistik, agrar siyosat, sanoat, paxtachilik, xom ashyo.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

- XX asr ikkinchi yarmidan to mustaqillikkacha bo‘lgan davrda O‘zbekistondagi madaniy-ma‘naviy qaramlik qanday oqibatlarga olib keldi?

- Respublika iqtisodiy hayotidagi bir tomonlik va uning oqibatlarini tushuntirib bering.
- O‘zbekistonda kechgan demografik jarayonlarning asosiy xususiyatlari nimalarda namoyon bo‘ldi?
- Respublikada ekologik holatning keskinlashishi sabablari nimada edi?
- 1980-yillardagi “Paxta ishi”, “O‘zbek ishi” kampaniyalari xususida so‘zlab bering.
- “Qayta qurish” siyosati va uning O‘zbekistondagi salbiy oqibatlari haqida nimalarni bilasiz?
- XX asr 80-yillar oxirlari – 90-yillar boshida respublikadagi ijtimoiy-siyosiy hayot qay yo‘sinda kechdi?

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
2. O‘zbekiston Respublikasi: mustaqil davlatning bunyod bo‘lishi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1992.
3. Usmonov Q., Abdug‘aniyev A. O‘zbekiston-siyosiy va huquqiy islohotlar sari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
4. Usmonov Q., G‘aniyev D. O‘zbekiston mustaqil taraqqiyot yo‘lida. – Toshkent: O‘zbekiston, 1994.
5. Usmonov Q., Sodiqov M., Burxonova S. O‘zbekiston tarixi. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2006
6. Yusupov E. Istiqlol yo‘lida. – Toshkent: Fan, 1996.
7. O‘zbekistonning yangi tarixi. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Uchinchi kitob. – Toshkent: Sharq, 2000.
8. O‘zbekiston tarixi (1917-1991-yillar). Ikkita kitob. Mas’ul muharirlar R.Abdullayev, M. Raximov, K.Rajabov. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
9. O‘zbekiston tarixi. Darslik. R.H.Murtazayevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent, 2020.

3-MAVZU. MUSTAQIL O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING TASHKIL TOPISHI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI.

Reja:

1. Mustaqillik arafasida respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvol. O‘zlikni anglashga intilishning kuchayishi.
2. Siyosiy tizimdagi o‘zgarishlar. Mustaqillikning e‘lon qilinishi. O‘zbekiston Respublikasining tashkil etilishi.
3. I.Karimovning O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylanishi.

1. Mustaqillik arafasida respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvol. O‘zlikni anglashga intilishning kuchayishi.

XX asrning 80-yillari sobiq sovet davlatida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma’naviy jihatdan yaqqol tunazzul holati yuzaga kelib qolgan davr edi. **“Qayta qurish”** siyosati barbod bo‘lishi, ma’muriy-buyrukbozlikka asoslangan, mulkchilikning turli shakllari raqobat asosida saqlanishni inkor etgan mavhum siyosiy, sinfiy, umumiy manfaatlarni milliy manfaatlardan ustun qo‘ygan, yagona partiya ish hukmronligiga tayangan mustabid tuzum butunlay istiqbolsiz ekanini amalda yana bir bor ko‘rsatgan edi. Bu vaqtda O‘zbekiston iqtisodiy hayoti juda og‘ir ahvolda, xususan, **sanoatning bir yoqlama rivojlanib, “paxta” sanoat kompleksiga moslashishi, ekologik ahvolning og‘irlashib, onalar va bolalar o‘limining oshib ketishi, millatlararo munosabatlarda ziddiyatli holatlar yuzaga kelib, milliy mojarolar yanada kuchayib, milliy urf-odatlar, qadriyatlar ta’qib ostida qolishi respublikani tang ahvolga solib qo‘ygan edi.**

1989-yil sentabrda KPSS MQning navbatdagi plenumida ham I.A.Karimov respublikadagi **ijtimoiy-iqtisodiy** ahvol tang vaziyatga tushib qolganligini alohida ta’kidlab o‘tadi. Biroq markaz respublikalar milliy manfaatlarini o‘ylashdan yiroq edi. Respublikada sodir bo‘layotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar avvallari markazning qanchalik e’tiboridan chetda qolgan bo‘lsa endilikda ham uni mamlakatda iqtisodiy inqirozlar kuchayib turgan vaqtda bu hol umuman qiziqtirmas edi. Shuningdek, O‘zbekistonda ham ishlab chiqarish asta-sekin so‘na bordi. Masalan, 1987-yilda O‘zbekistonda milliy **daromad** kishi boshiga 1985-yildagiga nisbatan

94,5 %ni tashkil qildi. Ijtimoiy mehnat unumdorligi 1986-1990-yillarda biron marta ham 1985-yildagi darajaga yetib bormadi. Bu davrlarda sanoat va qishloq xo‘jaligining bir qancha sohalari nafaqat kishi boshiga, balki mutlaq miqdori ham kamayib ketdi. Po‘lat, traktor, paxta terish mashinalari, ekskavator, ko‘prikli kran, qog‘oz, paxta tolasi, shohi gazlama, go‘sht ishlab chiqarish miqdori ancha kamaydi. Qishloq xo‘jaligida ham paxta va sabzavot turlarining hosildorligi pasaydi. Aholiga maishiy xizmat ko‘rsatish, o‘rtacha ish haqi to‘lash va boshqa ijtimoiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha O‘zbekiston Rossiyadan deyarli ikki barobar orqada qola boshladi. Buning asosiy sababi – bu yillarda har bir viloyat bo‘yicha aniq dasturlar, ichki rezervlar hisobidan ishni to‘g‘ri tashkil etish, ishlab chiqarish quvvatlarini rekonstruksiya qilish, qancha miqdorda, kimga va qachon qo‘shimcha xom ashyo ajratish evaziga ahvolni yaxshilash imkoniyatlari to‘g‘risida amaliy tadbirlar bo‘lmagan. Bu davrda yildan-yilga tobora keskinlashib kelayotgan asosiy ijtimoiy muammo – bu aholi o‘rtasida ishsizlar sonining jadal ravishda o‘sib borishi edi. Mamlakatimiz rahbari o‘sha davrda vujudga kelgan ahvoldan chiqish yo‘li sifatida quyidagilarni belgilab berdi:

a) ishlarning ahvoliga xolis baho berish, respublikadagi vaziyatni sog‘lomlashtirishning konkret va aniq-puxta dasturini ishlab chiqish;

b) hayotning barcha sohalorida qat‘iy tartib va intizom o‘rnatish, rahbar kadrlarni joy-joyiga to‘g‘ri qo‘yish, ularga nisbatan talabchanlikni oshirish.

Demak, yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda harbiy xizmatchilar bilan olib boriladigan ma‘naviy-ma‘rifiy tayyorgarlik mashg‘ulotlarida mustaqillikkacha bo‘lgan davr bilan bog‘liq bo‘lgan tarixiy jarayonlarni falsafiy-mantiqiy tushunish, istiqloq tarixini anglash, tarixiy-siyosiy voqelik va hodisalarga tahliliy yondashish, ularning bosqichma-bosqich kurashlar evaziga qo‘lga kiritilganini idrok etish masalalarga chuqur yondashish zarur edi.

Respublikadagi vaziyatni yaxshi tushungan O‘zbekiston rahbari tashabbusi bilan 1989-yil 17-avgustda “Qishloqda yashovchi har bir oilani tomorqa bilan ta‘minlash, ularga yakka tartibda uy-joy qurish uchun barcha sharoitlarni yaratib berish haqida” qaror qabul qilindi. Mazkur qaror qabul qilinganidan so‘ng o‘tgan bir yil mobaynida 60 mingdan ziyod oilaga yer

uchastkalari ajratib berildi. Respublikada mavjud bo'lgan tomorqalar butun ekin maydonlarining 5 foizini tashkil etgan, jami 200 ming gektar yerni tashkil etdi. Ayni paytda bu yerlarning har gektaridan ko'plab daromad olindi.

Yer uchastkalari yiriklashtirilgan holda dehqon shaxsiy yordamchi xo'jalikda yetishtirilgan mahsulotning oilasidan ortgan qismini bozorga chiqarish imkoniga ham ega bo'ldi. Natijada mayda tovar ishlab chiqarish yo'lga qo'yila boshladi. Bunday yordamchi xo'jaliklar bozor munosabatlarini rivojlantirish, oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirishga muayyan hissa qo'sha boshladilar.

Bu harakatlar zamirida mustaqil tiklanish, milliy davlatchilikni tuzish uchun harakatlarni sezish mumkin edi. 1989-yilning oxirlariga kelib o'zbek tiliga ham Davlat tili maqomini berish uchun olib borilgan harakatlar milliy davlatchilikni rivojlantirishning bir yo'li edi. O'zbek tiliga davlat tili maqomini berish harakatlari 1988-yildan boshlangan bo'lsada, hali-hanuz bir qarorga kelishning imkoni yo'q, matbuotda esa bu haqida turli qarashlar va fikrlar bildirilar, aniq bir natija belgilashning imkoni bo'lmas, markazniig ta'siri ham kuchli edi. Respublikada rahbarlikni boshlagan I.A. Karimov alohida komissiya tuzish haqida ko'rsatma beradi. Ushbu komissiya xalq fikrini o'rganib, o'zbek tiliga davlat tili maqomini beruvchi qonun loyihasini tayyorlashi kerak edi. Yangi tuzilgan komissiya tarkibiga norasmiy tashkilotlarning vakillari ham kiritilgan edi. Loyiha muhokama qilinayotgan to'rt oy davomida komissiyaga jami to'rt mingga yaqin maktub kelib tushdi, bu xatlarga jami 150 mingdan ortiq kishi imzo chekkan edi.

Milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda bu takliflar o'rganib chiqildi va tezda qonun loyihasining yangi uch varianti yuzaga keldi. Bular komissiya loyihasi, yozuvchilar uyushmasi tuzgan loyiha, norasmiy tashkilotlar vakillari tuzgan loyihalardan iborat edi. Barcha loyihalar ochiq, xolis muhokama etildi va ularni o'rganish, umumlashtirish asosida yangi loyiha tayyorlanib, u 1989-yil 11-oktabr kuni matbuotda e'lon qilindi. Loyiha umumxalq muhokamasidan so'ng O'zbekiston SSR Oliy Sovetining 1989-yil 21-oktabrda bo'lgan 11-sessiyasida "O'zbekiston SSRning Davlat tili haqida" Qonuni qabul qilindi. Shundan so'ng davlat tilini izchil takomillashtirish maqsadida keng harakatlar boshlandi.

Qonunda belgilanganidek, Respublikada qonun loyihasini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan tadbirlar aniq belgilangan holda faqat rahbar xodimlargina emas, balki turli millat vakillari bilan muntazam aloqada bo'luvchi kishilar, huquqni himoya qiluvchi tashkilotlar, ijtimoiy ta'minot, xalq maorifi, madaniyat va sog'liqni saqlash, savdo, maishiy xizmat ko'rsatish, aloqa, transport, kommunal xo'jalik, ommaviy axborot vositalari xodimlari, o'z vazifalarini bajarishi uchun yetarli darajada davlat tilini bilishlari kerakligi ta'kidlangandi.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekiston rahbariyati o'zbek tilini davlat tili darajasiga ko'tarishda respublikada istiqomat qiladigan boshqa xalqlarning milliy manfaatlarini ham hisobga oldi. Davlat tili haqidagi qonunda o'zbek tilining davlat tili sifatida rivojlanishi boshqa milliy tillarning manfaatlariga zid kelmasligi belgilangan edi. Qonunga respublikada yashovchi barcha xalq va millat vakillari teng huquqli ekanini ko'rsatuvchi modda ham kiritildi.

Bunday yondashuv asosida 1995-yil 24-avgustda "O'zbek tilining asosiy imlo qoidalarini tasdiqlash haqida"gi Vazirlar Mahkamasining qarori e'lon qilindi. Bu qaror Davlat tili haqidagi Qonunni to'ldirdi. Shundan so'ng respublikadagi rusiyzabon aholining davlat tilini egallashlari uchun yanada ko'proq imkoniyat yaratish, shu munosabat bilan maktablar, maktabgacha ta'lim, maktabdan tashqari muassasalardagi o'zbek ta'limini yanada yaxshilash, takomillashtirish, ular uchun yangi dastur, darslik hamda boshqa o'quv qo'llanmalarini yaratish, davlat tilini jadallashtirib o'rgatishning zarur uslubiyotini tezkorlik bilan ishlab chiqish, bu muhim tadbirda ana shu soha mutaxassislarining keng va faol ishtirokini ta'minlash maqsadida bir qator vazifalar ham amalga oshirildi. Shuningdek, harbiy, diniy va boshqa sohalarda kerakli til belgilanishiga urg'u berildi.

O'zbek tilining ijtimoiy-siyosiy va ilmiy-texnikaviy atamalarini tartibga keltirish va takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Ministrlar Soveti huzurida maxsus Atamalar qo'mitasi tashkil etildi. Bu qo'mita oldiga tegishli vazifalar qo'yildi. Qo'mita dastlabki vaqtdan boshlab matbuotda berilgan, radio va teleko'rsatuvlarda qo'llangan atamalarni, 15 ta vazirlik, qo'mita va idoralardan kelgan, shu idoralarga taalluqli atama va nomlanishlarni to'plab, muhokama etdi.

Umuman, 1989-yilda qabul qilingan davlat tili haqidagi qonun ayrim kamchiliklardan holi bo'lmasa-da, biroq bu qonunning murakkab ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda qabul qilinganini hisobga olsak, bunday kamchiliklarning sabablarini tushunib olish qiyin emas edi. Mazkur qonun xalq madaniy merosi, milliy qadriyatlarini o'rganish, tarixiy xotirani tiklash, shu asosda milliy ong, ruhiyat mustahkamligi, ijtimoiy faollik kuchayishiga ham yo'l ochib berdi. Shu ma'noda milliy tillarga davlat maqomi berilishi sotsialistik tuzumga qarshi olib borilayotgan mustaqillik yo'lidagi harakatlarning kuchayishiga ham ijobiy ta'sir etdi. Davlat tili haqidagi qonun milliy o'zlikni anglash, milliy davlatchilikni tiklash yo'lida respublikadagi yana bir tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan muhim siyosiy qadam bo'ldi va milliy mustaqillikning ma'naviy poydevoriga asos bo'ldi. O'z-o'zidan, ushbu Qonun o'zbek xalqining mavqeyini tiklashga, uning ijtimoiy hayotning barcha sohalarida to'la amal qilishiga katta imkon yaratdi.

1990-yil 31-oktabrga kelib Oliy Sovetning 12-chaqiriq uchinchi sessiyasida O'zbekiston Birinchi Prezidenti tavsiyasi bilan respublika prokurorining ittifoq prokuroriga qaramligiga barham berish va bu tizimning mustaqilligini mustahkamlash maqsadida O'zbekiston Prokurori Respublika oliy organi tomonidan tayinlandi. Umuman, 1990-yilga kelib sovet davlatining hukmronligi inqirozga uchrayotgan, ittifoqdosh respublikalar o'z milliy mustaqilligi uchun keng harakatlarni olib borayotgan davrlar bo'ldi. O'zbekistonning yangi rahbariyati ham mustabid tuzum uchun butkul yot bo'lgan yangi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar bilan maydonga chiqdi. Aynan mana shu davr respublikaning mustaqillik sari yo'l olishi bilan ifodalandi. O'zbekistonning Birinchi rahbari I.A.Karimov boshchiligida boshlangan bu yo'l tarixiy-ma'naviy tiklanish, markaz tomonidan olib borilgan qatag'onlik siyosatiga chek qo'yish, o'zbek xalqi sha'nini himoya qilish, iqtisodiy tanazzul holatini cheklash, ichki bozorni himoyalash, butkul yangi ijtimoiy himoya siyosatini olib borish, markaz ta'sirini kamaytirish va boshqa keng qamrovli tadbirlardan iborat bo'ldi.

1990-yil bahorida Islom Karimov "Gorbachyovcha qayta qurish" boshi berk ko'chaga kirib qolganini anglab yetdi. O'sha vaqtda SSSR siyosatchilari orasida bunday odamlar kamdan-kam edi. Rossiyada va

boshqa ittifoqdosh respublikalarda tobora kuchayib borayotgan tartibsizliklar O‘zbekistonda ham yuz bermasligi uchun qat’iy choralar ko‘rish kerak edi. O‘zbekistonda hokimiyatning ozgina zaiflashuvi ham respublikada **millatlararo nizolar yangidan** boshlanishiga, ijtimoiy portlashlarga olib kelishi mumkin edi.

Lekin baribir vujudga kelgan inqiroziy holatni to‘xtatib bo‘lmas edi. Shu sababdan ham davlat yemirilishidan jiddiy xavotirga tushgan sobiq ittifoq rahbariyati 1990-yilning kuzida markaz va respublikalar o‘rtasidagi munosabatlarni yangi holatga o‘tkazish maqsadida muzokara jarayonini boshlashga majbur bo‘ldi.

1990-yil oxirlariga kelib Boltiqbo‘yi mamlakatlari mustaqillik to‘g‘risidagi talablarni SSSR Oliy Kengashi majlisi va xalq deputatlari qurultoyiga ko‘ndalang qilib qo‘yganlaridan so‘ng Prezident M.Gorbachev bir guruhni deputatlar va rahbarlar bilan vaziyatni o‘rganish, aniqrog‘i, tazyiq qilish, ta‘sirini o‘tkazish maqsadida Boltiqbo‘yiga bordi. Guruh tarkibida O‘zbekiston Prezidenti I.Karimov ham bor edi. U yerda I.Karimov **haqiqat bilan yuzma-yuz keldi va shunda juda katta** qat’iyat va favqulodda jur‘at bilan munosabatini bildirdi. Komissiya ishini yakun**amasdanoq Gorbachevni ham, uning manfaatlarini** qo‘llab-quvvatlovchi guruhni ham tashlab, tezda orqaga qaytdi. Bu bilan u Boltiqbo‘yi xalqlarining talablari qonuniy ekanligi, mustaqillik SSSR tarkibidan chiqish-tarixiy haqiqat, inson haq-huquqlarining tantanasi ekanligini oshkora namoyon qildi. Haqiqatdan ham ittifoq tarkibida turib hech qanday milliy ravnaq, ma‘naviy taraqqiyot to‘g‘risida gap bo‘lishi ham mumkin emas edi. 1991-yil avgust oyiga kelib butun mamlakatda voqealar shu darajada chuvalashib ketdiki, uning yechimini topish o‘ta mushkul bo‘lib qoldi. Shu vaziyatdan foydalanib **19-21-avgust kunlari Moskvada davlat to‘ntarishi qilishga** urinib ko‘rildi. Favqulodda holat davlat qo‘mitasi tuzilib, SSSR Prezidenti M.Gorbachev zo‘ravonlik bilan vazifasidan chetlashtirildi. Shu sababli Gorbachev va uning atrofida gilar norozi bo‘lishiga va qarshilik ko‘rsatishiga qaramay, O‘zbekiston Respublikasi respublika Prezidentligini joriy etdi.

2. Siyosiy tizimdagi o‘zgarishlar. Mustaqillikning e‘lon qilinishi. O‘zbekiston Respublikasining tashkil etilishi.

XX asr 90-yillariga kelib jahon va sobiq Ittifoqdosh o'zgarishlar hamda yuzaga kelgan vaziyat o'zbek xalqining mustaqillik uchun bo'lgan kurash jarayonini tezlashtirib yubordi.

O'zbekistonning mustaqil davlat deb e'lon qilinishida Respublika Oliy Kengashining XII chaqiriq navbatdan tashqari 1991-yil 31-avgustdagi VI sessiyasi katta tarixiy ahamiyatga ega bo'ldi. Unda "O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida" hamda "O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i to'g'risida"gi masalalar kun tartibiga qo'yilib, qizg'in muhokama qilindi. Sessiyada O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida Prezident I.A.Karimov ma'ruza qildi. U o'z nutqida Markaziy hukumat olib borayotgan ichki siyosatni tahlil qildi. 19-21-avgust kunlari Moskvadagi Favqulodda holat davlat komiteti (GKChP) a'zolari faoliyatining xalqlar ozodligi, respublikalar mustaqilligiga qarshi qaratilgani haqida ro'yi-rost fikr bildirildi. Oliy Kengash deputatlari har bir moddaning muhokamasidan so'ng "O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to'g'risida"gi Qonunni qabul qildilar. So'ngra "Respublika Davlat mustaqilligi to'g'risida"gi Bayonot qabul qilindi. O'zbekiston SSRning nomi O'zbekiston Respublikasi deb o'zgartirildi. Mustaqillik belgilangan kun – 1-sentabr 1991-yildan boshlab milliy bayram va dam olish kuni deb e'lon qilindi.

"O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to'g'risida"gi Qonun 17 moddadan iborat bo'lib, mustaqil respublika uchun vaqtincha konstitutsiya rolini o'ynaydigan bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining davlat Mustaqilligi asoslari to'g'risidagi qonun g'oyat katta ahamiyatga ega bo'lganligi uchun bu muhim hujjat haqida batafsil to'xtalish lozim. Mazkur qonun asosida O'zbekistonning huquqiy holati tubdan o'zgardi va unda O'zbekiston Respublikasining asosiy belgilari aniqlab berilgan.

1-modda.

O'zbekiston Respublikasi o'z tarkibidagi Qoraqalpog'iston Respublikasi bilan birga mustaqil, demokratik davlat deb e'lon qilinadi.

2-modda.

O'zbekiston Respublikasining xalqi suverendir va u respublikada davlat hokimiyatining birdan-bir sohibi ekanligi haqida gapiriladi.

3-modda.

O'zbekiston Respublikasi to'la davlat hokimiyatiga ega, o'zining milliy-davlat va ma'muriy-hududiy tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv idoralari tizimini mustaqil belgilash qonunlashtirildi.

4-modda.

O'zbekiston Respublikasining davlat chegarasi va hududi daxlsiz hamda bo'linmas bo'lib, uning xalqi o'z xohish-irodasini erkin bildirmasdan turib o'zgartirilishi mumkin emas.

5-modda.

O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va uning qonunlari ustundir. O'zbekiston Respublikasi davlat idoralarning tizimi hokimiyatni qonun chiqaruvchi, ijroiya va sud hokimiyatiga ajratish tartibi asosida qurilganligi gapirildi.

8-12-14 moddalarda O'zbekiston mustaqilligining iqtisodiy asoslari izohlab berilgan.

13-14-moddalarda O'zbekistonning tashqi siyosiy aloqalaridagi mustaqilligi sharhlandi.

15-moddada O'zbekiston Respublikasi hududida Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasiga muvofiq holda O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi joriy etilishi O'zbekiston Respublikasining barcha fuqarolari millatidan, elatidan, ijtimoiy kelib chiqishidan, qaysi dinga mansubligidan va e'tiqodidan qat'i nazar, bir xil fuqarolik huquqlariga egadirlar, respublika Konstitutsiyasi hamda uning qonunlari himoyasida bo'lishlari qonunlashtirilgan.

16-moddada davlat ramzlarini: gerbi, bayrog'i, madhiyasi haqida gapirilsa, 17-moddada esa O'zbekiston Respublikasi o'z tarkibidagi Qoraqalpog'iston Respublikasining hududiy butunligini va mustaqilligini e'tirof etadi. O'zbekiston Respublikasi bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar teng huquqlilik asosida, ular o'rtasidagi ikki tomonlama shartnomalar va bitimlar vositasida qurilishi e'tirof etilgan.

Bunday qonunning qabul qilinishi mustaqillik davrida qo'lga kiritilgan yutuqlarning natijasi hisoblanadi. Bu esa huquqiy, iqtisodiy hamda ma'naviy-axloqiy munosabatlar natijasi sifatida muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi e‘lon qilinishi bilan birga Davlat mustaqilligi bilan bog‘liq qonunlar tizimini yaratish zarur edi. O‘zbekiston erishgan istiqlolni mustahkamlash uchun mamlakatda referendum o‘tkazishga qaror qilindi. 1991-yili 18-noyabrda Oliy Kengash VIII sessiyasi O‘zbekiston Respublikasi referendumini o‘tkazish to‘g‘risida Qaror qabul qildi. Shunga muvofiq, 29-dekabrda “Siz Oliy Kengash tomonidan O‘zbekiston Respublikasi mustaqil davlat deb e‘lon qilinishini ma’qullaysizmi?” mavzuida referendum o‘tkazishga katta tayyorgarlik ko‘rildi. Referendum yakuniga ko‘ra, unda qatnashgan aholining 98,2 foizi O‘zbekiston mustaqillikni yoqlab ovoz berdi. Mustaqil O‘zbekiston dunyoga, jahonga yuz tutdi, qariyb yuz yildan ortiq vaqt davomida yopib qo‘yilgan chegaralari ochildi. Jahon hamjamiyati O‘zbekistonni quchoq ochib qabul qildi. Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq O‘zbekiston Respublikasini suveren davlat sifatida Turkiya, Amerika Qo‘shma Shtatlari, Kanada, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Saudiya Arabistoni, Eron, Pokiston, Hindiston, Xitoy singari yirik davlatlar tan oldilar.

3. I.Karimovning O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylanishi.

O‘zbekiston mustaqillik tomon yo‘l tutar ekan, 1989-yilning yoz oylari va 1990-yil bahorida O‘zbekiston hayotida uning rahbarligida burilish davri bo‘ldi. Xuddi shu paytlarda o‘zbek xalqining taqdirini hal qiladigan taraqqiyot yo‘llari ishlab chiqildi. Xususan, O‘zbekistonning demokratik yo‘lda rivojlanishi bosh strategik maqsad qilib belgilandi. Ana shu yo‘lning boshida, 1989-yil iyunidan O‘zbekistonning rahbari sifatida Islom Abdug‘aniyevich Karimov turdi. 1990-yil 23-martda esa O‘zbekiston Kompartiyasi MKning Plenumi ham respublika siyosiy tizimi to‘g‘risidagi masalani ko‘rib chiqqan va unda O‘zbekiston hokimiyatning Prezidentlik boshqaruvi shakliga o‘tishi respublika suvereniteti va davlatchiligida mohiyatan yangi bosqich ekanligi ta’kidlangandi. 1990-yil 24-mart kuni O‘zbekiston SSR Oliy Sovetining XII chaqiriq 1-sessiyasida SSSR doirasida birinchi bo‘lgan siyosiy hujjatni – “O‘zbekistonda Prezidentlik boshqaruvini ta’sis etish to‘g‘risida”gi qarorni qabul qildi va O‘zbekiston Kompartiyasi MQ birinchi kotibi Islom Abdug‘aniyevich Karimov O‘zbekiston SSR Prezidenti etib saylandi. Shu tariqa O‘zbekiston

– SSSR respublikalari ichida birinchi bo‘lib o‘zining milliy huquqiy va demokratik davlatiga mustahkam zamin yaratdi. O‘zbekiston xalqining manfaatlarini ko‘zlab I.A.Karimov tashabbusi bilan amalga oshirilgan dastlabki tadbirlarning o‘ziy oq prezidentlik boshqaruvining o‘z vaqtida ta’sis etilganidan dalolat berdi.

1991-yil 29-dekabrda o‘tkazilgan O‘zbekiston Respublikasining referendumida 9 million 898 ming 707 kishi yoki saylov ro‘yxatiga kiritilganlarning 94,1 foizi qatnashdi. O‘zbekiston Respublikasining mustaqil davlat deb e’lon qilinishini yoqlab 9 million 718 ming 155 kishi yoki referendumda qatnashganlarning 98,2 foizi ovoz berdi. Demak, O‘zbekistonning Davlat mustaqilligi umumxalq tomonidan yakdillik bilan ma’qullandi. Xuddi shu yilning 29-dekabrda xalqimiz birinchi marta umumxalq xohish-irodasi bilan mustaqil O‘zbekiston Respublikasi Prezidentini sayladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovini o‘tkazishga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish O‘zbekiston Respublikasi xalq deputatlari saylovini o‘tkazuvchi Markaziy saylov komissiyasining zimmasiga yuklandi. Saylovga puxta tayyorgarlik ko‘rildi. 13 ta okrug va qariyb 7 mingta uchastka saylov komissiyalari tuzildi. O‘zbekiston Prezidenti saylovi respublikada birinchi bor o‘tayotganligi inobatga olinib, bu tadbirni uyushqoqlik bilan o‘tkazish maqsadida saylov komissiyalari tarkibiga Xalq demokratik partiyasidan, O‘zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasidan, yozuvchilar uyushmasi va boshqa jamoat tashkilotlaridan ko‘pgina vakillar kiritildi.

O‘zbekiston Prezidenti saylovi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining VIII sessiyasida qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi Qonun asosida o‘tkazildi. Bu saylovning muhim tomoni shuki, u birinchi marta muqobillik asosida o‘tdi, ya’ni Oliy lavozimga ikki nomzod – O‘zbekiston XDP va O‘zbekiston kasaba uyushmalari federatsiyasi nomzodi I.A.Karimov va “Erk” Demokratik partiyasi vakili Saloy Madaminov (Muhammad Solih) nomzodi qo‘yildi.

Markaziy saylov komissiyasi saylovga doir barcha hujjatlarni, 11 mln nusxadagi Prezident sayloviga doir byulletenlarni markazlashtirilgan tartibda tayyorladi hamda okrug va uchastka saylov komissiyalari ular bilan o‘z vaqtida ta’minlandi. Prezidentlikka nomzodlar uchun saylovoldi

kompaniyasida, ularning saylovchilar bilan uchrashuvlarida va o'z dasturlarini ommaviy axborot vositalarida e'lon qilishlariga keng sharoit yaratildi. Saylovchilarning ro'yxatlarini tuzish, binolarni ovoz berish uchun jihozlash ishlari amalga oshirildi. Prezident saylovi jarayonida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotini ta'sis etgan mustaqil mamlakatlardan, **Amerika Qo'shma Shtatlari, Turkiya, Malayziya va boshqa davlatlardan,** xalqaro tashkilotlardan kelgan kuzatuvchilar qatnashdi. Ular O'zbekiston Prezidenti saylovi puxta tashkil etilganligini tasdiqladilar.

Saylovlar yakuniga ko'ra, **8 million 514 ming 136 kishi yoki** ovoz berishda qatnashganlarning **(86 %)** I.Karimov nomzodini, 1 **million 220** ming saylovchi (12,3 %) Saloy Madaminov nomzodini yoqlab ovoz berdi. Markaziy saylov komissiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risidagi qonunning **35-moddasiga asosanib Islom Abdug'aniyevich Karimovni 1991-yil 29-dekabr**dan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylangan deb hisoblashga qaror qildi. I.Karimov O'zbekiston Kengashining **1992-yil 4-yanvarda bo'lgan navbatdan** tashqari IX sessiyasida qasamyod qildi. **1995-yil 26-martda umumxalq ovozi** (referendumi) bilan I.Karimovning Prezidentlik vakolati 1997-yildan 2000-yilgacha uzaytirildi. O'tkazilgan referendum mamlakat hayotida katta siyosiy-ijtimoiy ahamiyat kasb etdi. Prezidentning vakolat muddatini 1997-yildan 2000-yilgacha uzaytirish masalasi bo'yicha umumxalq referendumi bo'lib o'tdi. **"O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vakolat muddatini 1997-yildan 2000-yilgacha uzaytirishga siz rozimisiz?"** degan savolga 11 mln 199 ming 415 kishi yoki ovoz berishda qatnashganlarning 99,6 foizi ijobiy javob berdi. Referendum natijalari Markaziy saylov komissiyasi qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining tegishli qarori bilan mustahkamlandi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining **1999-yil 19-20-avgust kunlari bo'lib o'tgan XI sessiyasi 2000-yil 9-yanvarda** O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovini o'tkazishga qaror qildi. Markaziy saylov komissiyasi O'zbekiston **"Fidokorlar" milliy demokratik partiyasi** nomzodi Islom Abdug'aniyevich Karimovni hamda **O'zbekiston xalq demokratik partiyasidan ko'rsatilgan Abdulhafiz Jalolovni** Prezidentlikka nomzod etib ro'yxatga oldi, yashirin ovoz berish byulleteniga kiritdi.

2000-yil 9-yanvarda muqobillik va demokratik tamoyillar asosida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi bo‘lib o‘tdi. Saylovda ro‘yxatga olingan saylovchilarning 95,10 foizi, 12 mln 123 ming 199 saylovchi qatnashdi. Saylovda qatnashganlarning 91,90 foizi Islom Karimov uchun, 4,17 foizi A.Jalolov uchun ovoz berdi. 3,93 foiz byulleten haqiqiy emas deb topildi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi Islom Abdug‘aniyevich Karimovning O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylanganligi to‘g‘risida qaror qabul qildi. 2000-yil 11-yanvarda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining navbatdagi majlisi 2000-yil 9-yanvar kuni bo‘lib o‘tgan O‘zbekiston Prezidenti saylovi natijalariga bag‘ishlandi.

Majlisda qayd etilganidek, 2000-yil 9-yanvari mustaqil O‘zbekistonimiz tarixida asrlar tutashgan paytda sodir bo‘lgan, davlatimizning XXI asrdagi hayotiga va taraqqiyotiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadigan muhim siyosiy voqea sifatida muhrlanib qoladi. O‘zbekiston fuqarolarining aksariyati Islom Karimov nomzodi uchun ovoz berdi. Bo‘lib o‘tgan saylovning ahamiyati uning muqobillik va demokratik tamoyillar asosida o‘tganligidadir. Saylovchilarga tanlash imkoniyati berildi va ular xohish-irodasiga binoan, o‘zi tanlagan nomzod uchun ovoz berdi. Shakshubhasiz bu hol jamiyatimizda siyosiy fikrlar xilma-xilligi va qarashlarining turlicha bo‘lishi uchun katta turtki berdi, davlatning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotini yanada erkinlashtirilishiga zamin hozirladi.

2015-yil 29-mart kuni yana bir O‘zbekiston Respublikasi Prezidentligiga saylov bo‘lib o‘tdi. Ushbu saylov jarayonida saylovchilar ro‘yxatiga kiritilgan 20 million 798 ming 52 nafardan 18 mln. 942 ming 349 nafar saylovchi ovoz berishda ishtirok etgani aniqlandi. Bu ro‘yxatga kiritilgan saylovchilar umumiy sonining 91,08 foizini tashkil etadi.

Ovoz berishda ishtirok etgan saylovchilarning 17 mln. 122 ming 597 nafari yoki 90,39 foizi Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasidan ko‘rsatilgan nomzod Islom Abdug‘aniyevich Karimovni yoqlab ovoz berdi. O‘zbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasidan ko‘rsatilgan nomzod Akmal Xolmatovich Saidovga – 583 ming 309 nafar saylovchi yoki 2,92 foizi, O‘zbekiston Xalq demokratik partiyasidan ko‘rsatilgan nomzod Hotamjon

Abdurahmonovich Ketmonovga 552 ming 309 nafar saylovchi yoki 2,92 foizi, “Adolat” sotsial-demokratik partiyasidan ko‘rsatilgan nomzod **Narimon Majitovich Umarovga** 389 ming 24 nafar saylovchi yoki 2,05 foizi ovoz berdi.

Amerika, Yevropa, Osiyo va Afrikaning 43 ta davlatidan va beshta xalqaro tashkilotdan: Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti Demokratik institutlar va inson huquqlari bo‘yicha byurosi, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi, Shanxay hamkorlik tashkiloti, Butunjahon saylov organlari assotsiatsiyasi va Islom hamkorligi tashkilotidan **299 nafar** kuzatuvchi ishtirok etgani saylov kompaniyasi demokratik va shaffof o‘tganligining yorqin dalilidir. Saylov jarayonini monitoring qilishda siyosiy partiyalardan 35 mingdan ortiq kuzatuvchilar ham ishtirok etdi.

Prezident saylovini mamlakatimizning qariyb **600 ta va 180 dan** ziyod xorijiy ommaviy axborot vositalari, shu jumladan, qariyb **180 ta** xorijiy va milliy internet nashrlari yoritib bordi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovini yoritish bo‘yicha Respublika matbuot markazi va hududiy matbuot markazlari tomonidan mamlakatimiz va chet el **ning 980** nafardan ortiq jurnalistlari ishtirokida saylov kompaniyasining muhim bosqichlariga bag‘ishlangan **70 dan ortiq matbuot anjumanlari**, brifinglar va onlayn brifinglar o‘tkazildi. Mamlakatimiz va chet el ommaviy axborot vositalarida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti sayloviga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish bilan bog‘liq **12750 dan ziyod** maqola va axborot materiallari, ko‘rsatuv hamda eshittirishlar e‘lon qilindi. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi Qonunining 35-moddasiga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi Islom Abdug‘aniyevich Karimovning O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylanganligi to‘g‘risida qaror qabul qildi.

Umumiy qilib aytganda, Islom Karimov O‘zbekiston davlati va davlatchiligini barpo qilish, demokratik fuqarolik jamiyati qurish asoslarini yaratdi, mamlakatimiz taraqqiyotining asosiy yo‘nalishini ishlab chiqdi, yurtimizning yorug‘ istiqboli yo‘lida ko‘pmillatli xalqimizni birlashtirib, uni ulug‘ maqsadlar sari boshlab bordi. Mana shunday buyuk ishlarni amalga oshirgan O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimov **2016-yil 2-sentabr kuni 78 yoshida Toshkent**

shahrida vafot etdi. U 2016-yil 3-sentabr kuni Samarqand shahrida dafn etildi. Dafn marosimida jahonning 17 ta mamlakatidan delegatsiyalar, davlat rahbarlari, ko'plab rasmiy doira vakillari, respublikaning keng jamoatchilik a'zolari ishtirok etdilar.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, yurtimizda qad ko'targan ko'plab noyob ishootlar, ulkan bunyodkorlik ishlari, ulug' ajdodlarimizning nomi bilan bog'liq bo'lgan me'moriy majmualar Islom Karimov nomi bilan bog'liqdir. O'tish davrining qiyinchiliklari, o'zligini topayotgan davlat mafkurasini yaratish, tinchligini saqlash va millatlararo totuvlikni ta'minlash kabi muhim vazifalar bu insonning yelkasiga yuk bo'lib tushgani, umrining oxiriga qadar bu ishlarni sharaf bilan uddalab o'tganini qayd etishimiz kerak. Shuningdek, u mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamlı islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, jamiyatda qonun ustuvorligini, insonlarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

2017-yil 27-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan "O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti, buyuk davlat va siyosat arbobi Islom Abdug'aniyevich Karimov tavalludining 80 yilligini nishonlash to'g'risida"gi qaror qabul qilindi, Toshkent, Samarqand va Qarshi shaharlarida Islom Karimov haykali o'rnatildi. Samarqand shahridagi Shohizinda me'moriy majmuasida Islom Karimov nomiga atab maqbara bunyod etildi, Toshkent davlat texnika universitetiga Islom Karimov nomi berildi.

Tayanch so'zlar.

O'zbekiston, SSR, sovet, s'yezd, kompartiya, istiqlol, suverenitet, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, demografik, urbanizatsiya, madaniy hayot, mafkura, mustaqillik deklaratsiyasi, konsepsiya, Toshkent, Markaz, mustaqillik, Prezident, markaziy komitet, sotsialistik, agrar siyosat, sanoat, paxtachilik, xom ashyo.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. Nima sababdan ittifoqdosh respublikalar SSSR tarkibidan chiqib boshladilar?
2. SSSR o'rniga qanday ittifoq tuzish masalasi ko'tarildi, u qanday prinsipda tuzilishi kerak edi?
3. XX asr 80-yillar oxirlari – 90-yillar boshida respublikadagi ijtimoiy-siyosiy hayot qay yo'sinda kechdi?
4. Referendumning ma'nosini bilasizmi?
5. “O‘zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to‘g‘risida”gi Oliy Kengash Bayonoti haqida so‘zlab bering.
6. Oliy Kengashning O‘zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligini e’lon qilish to‘g‘risidagi qarorining mazmunini bilasizmi?
7. “O‘zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida”gi Konstitutsiyaviy qonunni kutubxonadan toping va daftaringizga yozib oling.
8. Mustaqillik to‘g‘risidagi referendum va uning natijalarini bilasizmi?
9. O‘zbekiston Davlat mustaqilligini qo‘lga kiritishning tarixiy ahamiyati nimalardan iborat?
10. O‘zbekiston Prezidenti saylovi qanday qonun asosida tashkil etiladi?
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentligiga kimlar saylanishi mumkin?
12. Prezident saylovi kunini qaysi hokimiyat organi tayinlaydi?
13. Saylov okrugi va uchastkalari deganda nimalarni tushunasiz?
14. Saylov byulleteni nima?
15. O‘zbekiston Prezidentligiga birinchi umumxalq saylovi qachon bo‘ldi? Natijalarini bilasizmi?

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
2. O‘zbekiston Respublikasi: mustaqil davlatning bunyod bo‘lishi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1992.
3. Usmonov Q., Abdug‘aniyev A. O‘zbekiston-siyosiy va huquqiy islohotlar sari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.

4. Usmonov Q., G'aniyev D. O'zbekiston mustaqil taraqqiyot yo'lida. - Toshkent: O'zbekiston, 1994.
5. Usmonov Q., Sodiqov M., Burxonova S. O'zbekiston tarixi. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2006
6. Yusupov E. Istiqlol yo'lida. – Toshkent: Fan, 1996.
7. O'zbekistonning yangi tarixi. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Uchinchi kitob. – Toshkent: Sharq, 2000.
8. O'zbekiston tarixi (1917-1991-yillar). Ikkita kitob. Mas'ul muharrirlar: R.Abdullayev, M.Raximov, K.Rajabov. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
9. O'zbekiston tarixi. Darslik. R.H.Murtazayevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent, 2020.

4-MAVZU. O‘ZBEKISTONNING O‘ZIGA XOS ISTIQLOL VA TARAQQIYOT YO‘LI.

Reja:

1. O‘zbekistonning o‘ziga xos taraqqiyot yo‘lini tanlashi. Taraqqiyotning “o‘zbek modeli” va uning o‘ziga xos xususiyatlari.
2. Mustaqil O‘zbekistonning yangi Konstitutsiyasining yaratilishi.
3. Davlat ramzlarining qabul qilinishi.

1. O‘zbekistonning o‘ziga xos taraqqiyot yo‘lini tanlashi. Taraqqiyotning “o‘zbek modeli” va uning o‘ziga xos xususiyatlari.

Davlatimiz o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritishi bilan Vatanimiz hayotida tarixiy burilish sodir bo‘ldi. Endi O‘zbekiston oldida ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyot masalalarini milliy manfaatlarga mos ravishda mustaqil hal qilish, jamiyatni yangilash, demokratik davlat qurish yo‘llarini ishlab chiqish kabi dolzarb va mas’uliyatli vazifalar turardi. Mustaqillikning dastlabki kunlaridayoq O‘zbekiston qanday taraqqiyot yo‘lidan boradi, qanday jamiyat, qanday davlat quradi, uning qiyofasi qanday bo‘ladi, degan savollar ko‘ndalang turardi.

Barchamizga ma’lumki, 1990-yillarning boshlarida mustaqillikka erishgan ayrim davlatlarda eski tuzumni rad etib, uni buzib, demokratik jamiyat va bozor munosabatlari dasturini e’lon qilib, birdaniga demokratik davlat quramiz, birpasda rivojlangan mamlakatlar darajasiga erishamiz, deb jar solgan edilar. O‘sha paytdayoq O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti bunday shov-shuvlarga xomxayol, quruq gap deb baho bergan edi, amalda ham shunday bo‘lib chiqdi. Islom Karimov mustaqillikning dastlabki yillaridayoq eski tuzum o‘z o‘rnini osonlikcha bermasligini, uning zaharli mafkurasi odamlar ongini tez va yengil o‘z iskanjasidan chiqarmasligini ta’kidlagan edi. Eng muhimi, yangi ijtimoiy munosabatlarning zarur asosini, zaminini, poydevorini qurib olish uchun ma’lum vaqt, jamiyatni isloh qilish va yangilash jarayonini boshqaradigan va ta’minlaydigan, yangicha fikrlaydigan odamlarni tayyorlash-tarbiyalash kerak edi.

Dunyo mamlakatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, dunyodagi hamma mamlakatlar uchun maqbul bo'lgan bir xil taraqqiyot yo'li, bir xil andoza bo'lishi mumkin emas. Mustaqillikka erishgan har bir mamlakat o'ziga xos taraqqiyot yo'lini izlaydi, yangi jamiyat barpo etishda o'z andozasini ishlab chiqishga intiladi. O'zbekiston oldida ham nazariy-ilmiy va amaliy jihatdan puxta asoslangan o'ziga xos yo'lni ishlab chiqish zarur masala edi.

Vatan, millat taqdiri hal bo'layotgan mustaqillikning dastlabki murakkab, mas'uliyatli pallasida Birinchi Prezident Islom Karimov o'zining hayotiy tajribasi, har bir voqeaga ilmiy asosda yondashishi, kelajakni ko'ra bilish qobiliyatiga tayanib O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'lini ishlab chiqishga rahbarlik qildi. Islom Karimov o'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari to'qqizinchi sessiyasida (1992-yil 4-yanvarda) so'zlagan dasturiy nutqida hamda 1992-yil avgust oyida nashr etilgan "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" asarida O'zbekistonning taraqqiyot yo'lini har tomonlama puxta asoslab berdi.

O'z yo'limiz qanday shart-sharoit va zaminlarga tayanadi?

O'zbekiston yo'li, birinchidan, bozor iqtisodiyoti asosida taraqqiy topgan davlatlarning tajribasiga tayangan holda ishlab chiqildi. Bu biron-bir taraqqiyot yo'lini ko'r-ko'rona ko'chirib olishni emas, balki boshqa davlatlar taraqqiyoti jarayonida to'plangan va bizning mamlakatimiz sharoitiga tatbiq qilsa bo'ladigan barcha ijobiy va maqbul tajribalardan foydalanish, degan ma'noni bildiradi.

Ikkinchidan, soxta inqilobiy sakrashlarsiz, ijtimoiy larzalarsiz, evolyutsion yo'l bilan madaniyatli taraqqiyotga o'tish – tanlab olingan yo'lning asosiy mazmuni va mohiyatidir.

Uchinchidan, O'zbekiston yo'li o'zbek xalqining milliy xususiyatlari, davlatchilik tajribasi, ma'naviy qadriyatlari, Sharq madaniyatiga mansublik, ijtimoiy hamkorlik, vatanparvarlik, millatlararo totuvlik kabi fazilatlarga mos ravishda belgilandi.

To'rtinchidan, o'z yo'limizni belgilashda islom dini, uning jamiyat ma'naviy hayotidagi o'rni, musulmon davlatlar bilan o'zaro aloqalarni kengaytirishdagi ahamiyati hisobga olindi.

Beshinchidan, yangi yoʻlni tanlashda Oʻzbekistonning geostrategik mavqeyi, mustaqillikka erishgan paytdagi iqtisodiy imkoniyatlari, shart-sharoitlari, tabiiy resurslari asos qilib olindi.

Oltinchidan, respublikadagi oʻziga xos demografik vaziyat, aholi va mehnat resurslarining tez oʻsib borishi ham inobatga olindi.

Yettinchidan, odamlarning ijtimoiy ongi, dunyoqarashi ham eʼtiborga olindi. Negaki, sovetlar zamonida kishilarda shakllangan yaxshi ishlasa ham, yomon ishlasa ham davlat boqadi, degan boqimandalik, tayyorgarlik, mulkka nisbatan bepisandlik ruhiyatini tezlik bilan oʻzgartirib boʻlmas edi, buni hisobga olish zarur edi, albatta.

Mustaqilligimizning dastlabki kunidanoq chinakam Mustaqil Oʻzbekistonni barpo etish, har qanday “izm”lardan holi xalqchil, adolatli jamiyat qurish bosh maqsad qilib qoʻyildi. Davlatimiz ichki va tashqi siyosatining asosiy yoʻnalishlari ana shu bosh maqsaddan kelib chiqqan holda belgilandi. Jumladan, Oʻzbekiston Birinchi Prezidenti I.A.Karimov – Oʻzbekistonning oʻz istiqlol va taraqqiyot yoʻli asarida “Oʻzbekiston – kelajagi buyuk davlat. Bu – mustaqil, demokratik, huquqiy davlatdir. Bu – insonparvarlik qoidalariga asoslangan, millati, dini, ijtimoiy ahvoli, siyosiy eʼtiqodlaridan qatʼi nazar fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini taʼminlab boradigan davlatdir. Xalq davlat hokimiyatining manbaidir. Uning xohish-irodasi davlat siyosatini belgilab beradi” degan edi.

Buyuk kelajakka ega Oʻzbekiston davlatining siyosati inson va jamiyatning erkinligini, fuqarolarning farovon turmushini taʼminlashga qaratilgan. Yurtboshimiz oʻzining mazkur asarida jamiyatning siyosiy va davlat tuzilishini insonga siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy turmush tarzini oʻzi erkin tanlab olishini kafolatlaydigan darajada isloh etish, tubdan yangilash vazifalarini belgilab berdi.

Siyosiy sohada bu quyidagilarni anglatadi:

– xalq manfaatlariga mos keladigan haqiqiy demokratiya tamoyillarini qaror toptirishni, xalq ham bevosita, ham oʻz vakillari orqali davlat hokimiyatini amalga oshirishda toʻliq imkoniyatga ega boʻlishini;

– qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati vakolatlarini ajratish asosida milliy davlatchilikni barpo etishni, jamiyatning siyosiy tizimini, davlat idoralarining tuzilmasini tubdan yangilashni, respublika

hokimiyati bilan mahalliy hokimiyatning vakolatlarini aniq belgilab qo'yish va adolatli qonunchilikni vujudga keltirishni;

– barcha fuqarolarning qonun oldidagi huquqiy tengligini va qonunning ustuvorligini, jamiyat manfaatlari va aholi xavfsizligini kafolatlaydigan huquqiy davlatni barpo etishni;

– O'zbekistonda tug'ilgan, uning zaminida yashayotgan va mehnat qilayotgan har bir kishi, milliy mansubligidan va e'tiqodidan qat'i nazar respublikaning teng huquqli fuqarosi bo'lishga munosibdir, degan insonparvarlik qoidasini ro'yobga chiqarishni;

– ozchilikdan iborat millatlarning manfaatlari va huquqlarini himoya qilish, ularning madaniyati, tili, milliy urf-odatlarini va an'analari saqlanishi hamda rivojlanishini kafolatli ta'minlashni;

– bir mafkuraning, bir dunyoqarashning yakka hokimligidan voz kechish, siyosiy tashkilotlar, mafkuralar va fikrlar xilma-xilligini tan olishni;

– chinakam demokratiyaning zarur va qonuniy tarkibi sifatida ko'ppartiyaviylikni amalda shakllantirishni bildiradi.

Iqtisodiy sohada:

– milliy boylikning ko'payishini, odamlarning turmush va ish sharoitlarini munosib ta'minlaydigan qudratli, barqaror va jo'shqin rivojlanib boruvchi iqtisodiyotni barpo etishni;

– ijtimoiy jihatdan yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini bosqichma-bosqich shakllantirishni, tashabbuskorlik va ishbilarmonlikni rivojlantirishni;

– mulk egalari huquqlarining davlat yo'li bilan himoya qilinishini ta'minlash va barcha mulkchilik shakllarining huquqiy tengligini qaror toptirishni;

– iqtisodiyotni o'ta markazlashtirmaslik hamda yakka hokimlikka barham berish, korxonalar va tashkilotlarning mustaqilligini kengaytirish, davlatning xo'jalik faoliyatiga bevosita aralashuvidan voz kechishni;

– mehnat qilish, dam olish, ta'tilga chiqish, ishsiz bo'lib qolgan taqdirda ijtimoiy muhofazaga bo'lgan Konstitutsiyaviy huquqni ro'yobga chiqarishni;

– tabiiy resurslardan ayovsiz foydalanishga, atrof-muhitga, ekologik vaziyatga ziyon yetkazishga yo'l qo'ymaslikni bildiradi.

Ijtimoiy va ma'naviy sohada:

– umuminsoniy qadriyatlarga, insonparvarlik g'oyalariga sodiqlikni, inson, uning hayoti va shaxsiy daxlsizligi, erkinligi, qadr-qimmatini, yashash joyini tanlash huquqini, inson huquqlariga doir xalqaro me'yorlarni qaror toptirishni;

– ma'naviyat va axloqiylikni qayta tiklash, fuqarolarning vatanparvarlik his-tuyg'ularini rivojlantirish, tarixiy yodgorliklarni saqlash va ta'mirlashni;

– o'zbek tilini rivojlantirishni, bu tilning davlat maqomini to'liq ro'yobga chiqarishni;

– hurfiylikni, vijdon va din erkinligi qoidalarini qaror toptirishni;

– ijtimoiy adolat qoidalarini ro'yobga chiqarish, aholining eng nochor qatlamlari, ya'ni keksalar, nogironlar, yetimlar, ko'p bolali oilalar, o'quvchi-yoshlarning davlat tomonidan iqtisodiy muhofazaga bo'lgan kafolatli huquqlarini ta'minlashni;

– hamma uchun ma'qul sifatli tibbiy xizmatni ta'minlash, onalik va bolalikni muhofaza qilishni;

– yangi demokratik ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish, umumiy ta'lim olish, kasbni va tegishli maxsus tayyorgarlikdan o'tishni erkin tanlashda barchaga baravar huquq berishni;

– ijodning barcha turlarini rivojlantirish, odamlarning iste'dod va qobiliyatlarini namoyon etish uchun shart-sharoit yaratish, ma'naviy mulkni himoya qilishni bildiradi. Mana shunday siyosiy, davlat va Konstitutsiyaviy tuzumga erishishning kaliti fuqarolarning tinchligi va millatlararo totuvlikni ta'minlash, qonuniylik va huquq-tartibotni qaror toptirishdir.

Islom Karimovning keyingi asarlari ma'ruza va nutqlarida O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li yangi ma'no-mazmun bilan to'ldirilib, aniqlashtirilib borildi. 1993-yilda nashr etilgan "O'zbekiston – bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li" nomli asarida Islom Karimov yangi jamiyat qurishning besh tamoyilini asoslab berdi.

1. Iqtisodiyotni mafkuradan holi etish, iqtisodning siyosatdan ustunligi, o'ziga xos ichki qonunlarga muvofiq rivojlanishi.

2. Davlat bosh islohotchi, iqtisodiy o'zgartirishlarning tashabbuskori.

3. Qonun ustuvorligi, qonun oldida hammaning barobarligi va hammaning qonunga bo'ysunishi.

4. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning barcha bosqichlarida kuchli ijtimoiy siyosat yuritish, aholining muhtoj tabaqalarini ijtimoiy himoyalashning ustuvorligi.

5. Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich va izchil ravishda o'tish, islohotlarni inqilobiy sakrashlarsiz amalga oshirish.

Demak, shu tarzda O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li nazariy va amaliy jihatdan puxta belgilab olindi. Taraqqiyotning "o'zbek modeli" bundan oldin yaratilgan va mavjud bo'lgan modellarning birontasini takrorlamagan holda o'z mohiyati va mazmuni jihatidan butunlay yangi taraqqiyot modelidir. Bu yo'l xalqimiz tomonidan ham, xalqaro maydonda ham taraqqiyotning "o'zbek modeli" deb qabul qilindi.

Faqatgina O'zbekistonga xos taraqqiyot yo'lining nazariy, ilmiy, amaliy jihatdan puxta ishlab chiqilishi bizning eng katta yutug'imizdir. Tanlangan yo'lning to'g'riligini xalqimiz, dunyodagi nufuzli davlat arboblari, siyosatchilar, iqtisodchi olimlar e'tirof etdilar.

2. Mustaqil O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasini yaratilishi.

Deyarli asrlar mobaynida mustaqillikning ajralmas qismiga aylangan ramzlardan biri – Konstitutsiyadir. Dunyoda suveren deb e'tirof etilgan har bir mamlakat o'zining Konstitutsiyasi, davlat ramzlari – gerbi, bayrog'i, madhiyasiga ega. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq o'zining davlat ramzlarini yaratishga alohida e'tibor qaratdi. Oliy Kengash Davlat bayrog'i, Davlat gerbi va Davlat madhiyasi haqida qonun loyihalarini tayyorlash, Oliy Kengash sessiyasi muhokamasiga taqdim etish to'g'risida qaror qabul qildi.

Dastlab, Oliy Kengash Qo'mitalari Konstitutsiya komissiyasi bilan hamkorlikda o'zbek xalqining tarixi, ma'naviy qadriyatlari, mustaqil davlatimiz siyosatining mazmun-mohiyatiga mos davlat ramzlari variantlari tayyorlandi. Jahon tajribasi ko'rsatadiki, mustaqil demokratik, huquqiy davlatning tashkil topishi va rivojlanishining asosiy sharti Konstitutsiyaning mavjudligidir. Mustaqillik qo'lga kiritilgach, bir qator omillar respublika Konstitutsiyasini yaratishni zarur qilib qo'ydi. Mamlakatimizda milliy huquqiy davlat qurish, demokratik jamiyat barpo etish, bozor munosabatlarini shakllantirish kabi dolzarb vazifalar mustaqil

O‘zbekiston Konstitutsiyasini ishlab chiqishni taqozo etardi. Vujudga kelayotgan yangi siyosiy partiyalar, jamoat harakatlari, jamoat tashkilotlarining yuridik manfaatlari, jamiyatimizda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni, milliy totuvlikni ta’minlash masalalari yangi Konstitutsiya qabul qilishga ehtiyoj tug‘dirdi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro huquq sub’yektiga aylanishi, mustaqil davlat sifatida jahonga tanilishi ham Konstitutsiya qabul qilinishini talab qilardi. Aslini olganda, “Mustaqillik Deklaratsiyasi“ qabul qilingan O‘zbekiston Oliy Kengashining 1990-yil 20-iyunda bo‘lgan ikkinchi sessiyasidayoq yangi Konstitutsiya ishlab chiqish lozim, degan xulosaga kelingan edi. Sessiya O‘zbekiston Prezidenti Islom Karimov boshchiligida 64 kishidan iborat Konstitutsiya loyihasini tayyorlash bo‘yicha komissiya tuzish to‘g‘risida qaror qabul qiladi. Komissiya tarkibiga Oliy Kengash deputatlari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlar vakillari, davlat, jamoat tashkilotlari va xo‘jaliklarning rahbarlari, olimlar, mutaxassislar kiritildi. Konstitutsiyaviy komissiya O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini ishlab chiqish ustida qariyb 2,5 yil ishladi.

Konstitutsiyaviy komissiyaning 1991-yil 12-aprelda bo‘lib o‘tgan yig‘ilishida komissiya a’zolari hamda yetakchi mutaxassislar va olimlardan iborat 32 kishilik ishchi guruhi tuzildi. Konstitutsiya bo‘limlarini tayyorlash bo‘yicha 50 kishidan iborat 6 ta kichik guruhlar tuzildi. 1991-yil 31-avgustda O‘zbekiston davlat mustaqilligining e’lon qilinishi va “O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi, bu qonunga Konstitutsiyaviy maqom berilishi Konstitutsiyaviy komissiyaning mas’uliyatini yanada kuchaytirdi.

Komissiya tomonidan Konstitutsiya loyihasini ishlab chiqishda konstitutsiya rivojlanishining jahon tajribasi o‘rganildi, inson huquqlari, demokratiya va qonunchilik sohasida jahonda qo‘lga kiritilgan yutuqlar hisobga olindi. Milliy davlatchiligimizning tajribasi, Amir Temur va boshqa allomalarimizning davlatni idora qilish sohasidagi g‘oyalari yangi Konstitutsiyaga asos qilib olindi. 1992-yil 26-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining loyihasi umumxalq muhokamasi uchun matbuotda e’lon qilindi. Muhokama 2 oyga yaqin davom etdi. Muhokama jarayonida bildirilgan takliflar asosida tuzatishlar kiritilgan loyiha 1992-yil 26-noyabrda matbuotda ikkinchi marta e’lon qilindi. Umumxalq

muhokamasi davrida 6 mingdan ortiq taklif va mulohazalar bildirildi, ular inobatga olindi. Birinchi Prezident I.A.Karimov O‘zbekiston Konstitutsiyasini ishlab chiqishga rahbarlik qildi va o‘zining katta hissasini qo‘shdi. Oliy Kengashning 1992-yil dekabrda bo‘lgan XII sessiyasida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini qabul qilish masalasi muhokama qilindi. Konstitutsiya loyihasini yaratishda Birlashgan Millatlar Tashkiloti hujjatlariga, Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasiga, xalqaro huquqning barcha e’tirof etilgan qoidalariga amal qilindi. Shuningdek, rivojlangan demokratik davlatlar, jumladan, Amerika Qo‘shma Shtatlari, Yaponiya, Kanada, Germaniya, Fransiya, Portugaliya, Italiya, Shvetsiya, Turkiya, Ispaniya hamda Sharq mamlakatlari Hindiston, Pokiston, Misr davlatlarining tajribasidan foydalanildi. Sessiyada deputatlar loyihaga 80 ga yaqin o‘zgartirish, qo‘shimcha va aniqliklar kiritdilar. Shunday qilib, 1992-yil 8-dekabr kuni O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilindi va Konstitutsiya qabul qilingan sana umumxalq bayrami – O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi kuni deb e’lon qilindi.

Yangi ishlab chiqilgan mustaqil O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 6 bo‘lim, 128 moddadan iborat. U “Mustaqillik Deklaratsiyasi”, “O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida”gi Qonunda mustahkamlangan tamoyillar va g‘oyalarni o‘zida to‘la mujassamlashtirdi, ularni rivojlantirdi. O‘zbekiston Respublikasining Asosiy qonuni, pasporti hisoblanuvchi Konstitutsiya sovet davridagi barcha Konstitutsiyalardan tubdan farq qiladi. Biz buni quyidagilarda ko‘rishimiz mumkin.

Birinchiidan, yangi qabul qilingan Konstitutsiya mustaqil O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi bo‘lib, barcha moddalari mustaqillik g‘oyalari bilan sug‘orilgan. Ilgarigi Konstitutsiyalar esa O‘zbekistonning mustaqilligini to‘la ta’minlay olmaydigan, respublikaning “suveren”ligi haqida quruq gaplar yozilgan, huquqiy qoidalari qog‘ozda qolib ketadigan, rasmiy bir hujjat edi.

Ikkinchidan, yangi Konstitutsiya ijodkor xalqimizning xohish-irodasi va dono fikr-mulohazalari asosida hamda jahonda to‘plangan eng ilg‘or Konstitutsiyaviy rivojlanish tajribasini va milliy davlatchiligimiz xususiyatlarini hisobga olgan holda mustaqil ishlab chiqildi. Ilgarigi

Konstitutsiyalar esa Markaziy hokimiyat tomonidan tayyorlangan Ittifoq Konstitutsiyasi nusxalaridan ko‘chirib olinar edi. Shu boisdan ham yangi Asosiy qonunimiz mustaqil O‘zbekistonning birinchi Konstitutsiyasi hisoblanadi.

Biz O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini o‘rganish jarayonida uning mohiyatini ochib beruvchi asosiy tamoyillarini bilib olishga ahamiyat berishimiz zarur. Ular quyidagilar:

Birinchi tamoyil – davlat suverenitetidir. 1-6-moddalarda O‘zbekiston – suveren demokratik respublika, davlat xalq manfaatlariga xizmat qiladi, mustaqil ichki va tashqi siyosat yuritadi, o‘zbek tili davlat tilidir – deb belgilab qo‘yilgan.

Ikkinchi tamoyil – xalq hokimiyatchiligidir. 7-14-moddalarda xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbaidir, O‘zbekiston xalqini millatidan qat’i nazar uning fuqarolari tashkil etadi, davlat o‘z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko‘zlab amalga oshiradi – deb ko‘rsatilgan.

Uchinchi tamoyil – davlat hokimiyatining uch tarmoqqa bo‘linishidir. O‘zbekiston davlat hokimiyati tizimi hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga bo‘linishi qonunlashtirildi. Uch hokimiyatdan har biri faoliyatda mustaqil bo‘lib, faqat qonunga bo‘ysunadi. O‘zbekistonda qonun chiqaruvchi hokimiyat – Oliy Majlis, ijro etuvchi hokimiyat – Prezident rahbarligida faoliyat ko‘rsatuvchi Vazirlar Mahkamasidir. Sud hokimiyati – Konstitutsiyaviy Sud, O‘zbekiston Respublikasining Oliy Sudi va Oliy xo‘jalik Sudi, Qoraqalpog‘iston Respublikasining Oliy Sudi va Oliy xo‘jalik Sudi, viloyatlar, Toshkent shahar, tuman va shahar sudlari hamda xo‘jalik sudlaridan iborat. Konstitutsiyaning 76-88-moddalarida Oliy Majlisning tuzilishi, vakolatlari, qonunlarni ishlab chiqish va qabul qilish qoidalari belgilab berilgan. 88-98-moddalarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat va ijro etuvchi hokimiyat boshlig‘i ekanligi, uning vakolatlari va vazifalari, Vazirlar Mahkamasining faoliyat yuritish qoidalari qonunlashtirilgan.

To‘rtinchi tamoyil – bu demokratiyaga sodiqlikdir. Konstitutsiyada demokratiya va ijtimoiy adolatga sadoqat e‘lon qilinadi hamda insonparvar demokratik-huquqiy davlat barpo etish nazarda tutiladi. Konstitutsiyada umuminsoniy demokratik tamoyillarning, xalqaro huquq sohasida umum

e'tirof etilgan qoidalarning ustunligi tan olingan. O'zbekiston Konstitutsiyasida inson hayoti, erkinligi, or-nomusi, qadr-qimmati va boshqa dahlsiz huquqlari eng oliy qadriyat ekanligi belgilab qo'yilgan.

Beshinchi tamoyil – Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligidir. Konstitutsiyaning 15-moddasida “O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'radilar, deb belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning 16-moddasida birorta ham qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiya normalari va qoidalariga zid kelishi mumkin emasligi qayd etilgan.

Oltinchi tamoyil – xalqaro andozalar darajasida ifodalangan fuqarolar huquqlari, erkinliklari va majburiyatlarining tengligi hamda daxlsizligidir. O'zbekiston fuqarolarining huquqlari muhim xalqaro hujjatlar – “Inson huquqlari butun jahon Deklaratsiyasi”, “Iqtisodiy, sotsial va madaniy huquqlar to'g'risida xalqaro Pakt”, “Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida xalqaro Pakt” va boshqalar asosida bayon etilgan. Konstitutsiyaning 18-52-moddalari inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlariga bag'ishlangan. O'zbekiston davlati tomonidan fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida tan olingan va ular himoya qilinadi. Konstitutsiya bo'yicha har bir shaxsning o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishi kafolatlanadi. Konstitutsiyada har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli ekanligi, O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakldagi mulk tashkil etishi, barcha mulk shakllarining teng huquqli ekanligi belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning 21-moddasiga binoan O'zbekiston Respublikasining butun hududida yagona fuqarolik o'rnatilgan. O'zbekiston Respublikasining millati, elatidan qat'i nazar barcha fuqarolari O'zbekiston xalqini tashkil etadi.

Yettinchi tamoyil – qonuniylikdir. Qonuniylik jamiyatning bir maromda hayot kechirishini, davlat organlarining maromli faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'rgandagina jamiyatda barqarorlik va taraqqiyot bo'ladi. Mazkur tamoyil davlatga va uning organlariga, siyosiy partiyalar va jamoat uyushmalariga

o‘z faoliyatlarini O‘zbekiston Respublikasi qonunlari asosida amalga oshirishlarini talab qiluvchi Konstitutsiyaviy normadir. Konstitutsiyada siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalari, ommaviy axborot vositalarining tuzilishi va faoliyatining huquqiy jihatlari asoslab berilgan.

Sakkizinchi tamoyil – O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy qoidalarini aniq belgilab qo‘yilganligidadir. Konstitutsiyaning 17-moddasida: “O‘zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to‘la huquqli sub’yektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro huquqning umum e’tirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi”, deb belgilab qo‘yilgan. Konstitutsiyada davlat xalqning manfaatlari va xavfsizligini ta’minlash maqsadida boshqa davlatlar bilan ittifoq va do‘stona aloqalar o‘rnatishi hamda davlatlararo tuzilmalarga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkinligi qonunlashtirilgan.

To‘qqizinchi tamoyil – mahalliy o‘zini o‘zi boshqarishdir. O‘zbekistonda o‘zbek davlatchiligi rivojining tarixiy tajribasiga tayangan holda mahalliy hokimiyat boshlig‘i bo‘lgan hokim instituti joriy etildi. Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda hokimiyatning vakillik organlari xalq deputatlari kengashlari bo‘lib, ularga viloyat, tuman va shahar hokimlari boshchilik qiladilar. Konstitutsiyaning 99-104-moddalarida mahalliy davlat hokimiyati asoslari, hokimlarni tayinlash va tasdiqlash tartiblari, ularning vazifalari belgilab berilgan. Konstitutsiyada fuqarolik jamiyati qurishning muhim omili bo‘lgan fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarini tuzish tartiblari belgilangan. 105-moddada: “Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek, ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig‘inlari o‘zini o‘zi boshqarish organlari bo‘lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi”, deb belgilab qo‘yilgan.

O‘ninchi tamoyil – odil sudlov, sudyalarning mustaqilligi va daxlsizligidir. Sudya faqat qonunga bo‘ysunadi. Konstitutsiyaning 106-116-moddalarida O‘zbekistonda sud tizimi va ularning vazifalari belgilab berilgan. Konstitutsiyada sudya deputatlikka saylana olmasligi, siyosiy partiyalar va harakatlarning a’zosi bo‘la olmasligi qonuniylashtirilgan. Sud

majlisi ochiq va oshkora olib boriladi, sud ishlari davlat tilida yuritiladi va zarur holda boshqa tilda yuritilishi ham mumkin. Sud hokimiyati davlat hokimiyatining muhim bir tarmog‘i bo‘lib, Konstitutsiyada sudning hujjatlari barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, muassasalar va tashkilotlar, mansabdor shaxs va fuqarolar uchun majburiy ekanligi qonunlashtirib qo‘yilgan. O‘zbekiston Respublikasida Qoraqalpog‘iston Respublikasining huquqiy maqomi, O‘zbekiston bilan o‘zaro munosabatlarning huquqiy asoslari belgilab berilgan.

Shuni tan olish kerakki, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi mamlakatimiz hayotida katta ahamiyatga ega bo‘ldi. U mamlakatimizda qonunchilikning rivojlanishi uchun, huquqiy islohotlar uchun asos bo‘lib qoldi. Yuzlab qonunlar, kodekslar, milliy dasturlar ishlab chiqildi, umumxalq muhokamasidan o‘tdi, qabul qilindi va hayotimizning barcha jabhalarida amal qilinmoqda. O‘zbekiston Konstitutsiyasi davlatimiz suverenitetini ro‘yobga chiqardi. O‘zbekistonni dunyodagi barcha nufuzli davlatlar tan oldi, ular bilan siyosiy, diplomatik, iqtisodiy, madaniy, aloqalar o‘rnatildi va rivojlantirib borilmoqda.

3. Davlat ramzlarining qabul qilinishi.

Mustaqillikning asosiy ramzlaridan biri hisoblangan milliy bayroq 1991-yil 18-noyabrda qilindi. O‘zbekiston Respublikasining davlat bayrog‘i ramzi mamlakatimiz hududida ilgari mavjud bo‘lgan g‘oyat qudratli saltanatlar bayroqlariga xos bo‘lgan eng yaxshi an‘analarni davom ettirgan holda respublika tabiatiga xos xususiyatlarni, xalqimizning milliy va madaniy o‘zligini ham aks ettiradi. Bayroqdagi moviy rang – mangu osmon va musaffo suv ramzidir. Yaxshilikni, donishmandlikni, shon-shuhratga sadoqatni bildiruvchi moviy rang Sharqda azaldan qadrlanadi, o‘z vaqtida buyuk Amir Temur ham o‘z bayrog‘iga bu rangni tanlagan. Oq rang – tinchlik va poklik timsolidir.

Yosh mustaqil davlat o‘z yo‘lida baland dovonlardan oshib o‘tishi kerak. Bayrog‘imizdagi oq rang yo‘limizning musaffo va charog‘on bo‘lishi uchun yaxshi niyat ramzidir. Qizil yo‘llar – bu har bir tirik jonning qon tomirida urib turgan hayotiy kuch, tiriklik ramzidir. Yashil rang – serne‘mat va orombaxsh tabiat timsoli. Hozirgi vaqtda butun dunyoda atrof-muhitni muhofaza qilish harakatlari keng yoyilmoqda, uning ramzi

ham yashil rangdir. Yarim oy – O‘zbekiston xalqining ko‘p asrlik an‘analariga muvofiq keladi. Yarim oy va yulduzlar – musaffo osmonning va tinchlikning ramzlaridir. Bayrog‘imizda 12 yulduz tasviri bor, bu o‘lkamizda qadimdan barkamollik, mukammallik timsoli hisoblanadi. Davlat bayrog‘i – bizning o‘tmishimiz, bugungi kunimiz va kelajagimiz ramzidir. O‘zbekiston Respublikasining davlat bayrog‘i Nyu-York shahrida joylashgan Birlashgan Millatlar Tashkiloti qarorgohida dunyodagi suveren davlatlar bayroqlari qatorida turibdi. O‘zbekiston bayrog‘i O‘zbekiston Prezidenti qarorgohi Oqsaroy binosi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi binosi tepasiga ilib qo‘yilgan. O‘zbekiston sportchilari jahon sport musobaqalarida g‘oliblikni qo‘lga kiritib, shohsupaga ko‘tarilgan paytlarda ham O‘zbekiston bayrog‘i ko‘tariladi. Shu boisdan mamlakatimizda va jahon uzra O‘zbekiston bayrog‘ining ko‘tarilishi, bir tomondan, davlatimiz shon-shuhratini oshirsa, ikkinchi tomondan, barchamizga quvonch, faxrlanish, g‘urur bag‘ishlaydi.

“O‘zbekiston Respublikasining davlat gerbi to‘g‘risida”gi Qonun 1992-yil 2-iyulda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida qabul qilingan. Gerbning markazida tasvirlangan – qanotlarini keng yozib turgan Humo qushi – baxt-saodat va erksevarlik ramzidir. Buyuk bobokalonimiz Alisher Navoiy Humo qushini barcha tirik mavjudotlar ichida eng saxovatlisi deb ta’riflagan. Gerbning yuqori qismida respublikamizning sobit va barqarorligining ramzi sifatida sakkiz qirrali yulduz tasvirlangan. U “qutlug‘” degan ma’noni anglatadi.

Uning ichida yarim oy va besh qirrali yulduz ifodalangan. Quyosh tasviri – davlatimizning yo‘li hamisha nurli bo‘lishi uchun bildirilgan yaxshi niyat timsolidir. Ayni paytda u respublikamizning noyob iqlim sharoitini ham ko‘rsatib turadi. Boshhoqlar – rizq-ro‘zimiz bo‘lmish g‘allaning timsoli, oppoq bo‘lib ochilayotgan paxta chanoqlari tasvirlangan g‘o‘za shoxlari – serquyosh yurtimizning dong‘ini butun dunyoga taratgan asosiy boyligimizning ramzidir. Bug‘doy boshhoqlari va paxta chanoqlarining davlat bayrog‘iga o‘xshagan lenta bilan o‘rab qo‘yilgani – bu respublikada yashayotgan xalqlar yakdilligining timsolidir. Gerb rangli tasvirda bo‘lib, Humo qushi kumushrangda, quyosh, boshhoqlar, paxta chanog‘i va “O‘zbekiston” degan yozuv tilla rangda, g‘o‘za shoxlari va barglari, vodiylar yashil rangda, tog‘lar havo rangda, chanoqdagi paxta,

daryolar, yarim oy va yulduz oq rangda, O‘zbekiston Respublikasining davlat bayrog‘i tasvirlangan lenta to‘rt xil rangda berilgan. Gerb suveren davlatimiz ramzi sifatida ijtimoiy-siyosiy hayotda keng qo‘llaniladi. O‘zbekistonning xorijiy mamlakatlar bilan tuzilgan bitim va shartnomalarida, davlatlararo aloqa va diplomatik hujjatlarda O‘zbekiston Respublikasining davlat gerbi tasviri tushirilgan bo‘ladi. Shuningdek, gerb davlat ahamiyatiga molik ichki hujjatlarda, davlat korxonolari va muassasalarining muhrlarida, o‘zaro aloqa hujjatlarida ham gerb tasviri bo‘ladi. Milliy valyutamiz – so‘mda ham davlat gerbi o‘z ifodasini topgan.

“O‘zbekiston Respublikasi davlat madhiyasi to‘g‘risida”gi Qonun 1992-yil 10-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XII sessiyasida qabul qilindi. Shoir Abdulla Oripov va bastakor Mutal Burhonov tomonidan tayyorlangan variant tasdiqlandi.

Davlat madhiyasi mamlakat mustaqilligining timsoli bo‘lib, u O‘zbekiston fuqarosida vatanparvarlik tuyg‘usini uyg‘otadi. O‘zbekiston Respublikasining davlat madhiyasi jamoatchilik oldida ijro etilganida ishtirokchilar uni tik turib, qo‘lini ko‘ksiga qo‘yib kuylaydilar va tinglaydilar.

Tayanch so‘zlar.

Konstitutsiya, “o‘zbek modeli”, besh tamoyil, konstitutsiyaviy kengash, konstitutsiyaviy qonun, gerb, bayroq, madhiya, davlat ramzlari, milliy valyuta.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. Vatanimiz hayotida tarixiy burilish sodir bo‘ldi, deganda nimani tushunasiz?
2. Nima sababdan O‘zbekiston oldida yangi yo‘l tanlash zarur bo‘lib qoldi?
3. Birinchi Prezident Islom Karimovning “O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li” nomli asarini o‘qing va mazmunini qisqa qilib daftaringizga yozib qo‘ying.
4. O‘zbekistonning o‘ziga xos taraqqiyot yo‘lini ishlab chiqishda nimalar asos qilib olindi?
5. O‘zbekiston – kelajagi buyuk davlat deganda nimani tushunasiz?

6. Siyosiy sohada qanday vazifalar ilgari surildi?
7. Iqtisodiy sohada-chi?
8. Ijtimoiy va ma'naviy sohadagi vazifalarni bilasizmi?
9. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini ishlab chiqish va qabul qilish jarayonini tushuntirib bering.
10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy tamoyillarini bilasizmi?
11. Davlat ramzlari deganda nimalarni tushunasiz?
12. O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'ini tasvirlab bering, u qanday hollarda ko'tariladi?
13. O'zbekiston Respublikasining davlat gerbini tasvirlang, undan qanday paytlarda foydalaniladi?

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Usmonov Q., Abdug'anyiev A. O'zbekiston – siyosiy va huquqiy islohotlar sari. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.
2. O'zbekistonning yangi tarixi. 3-kitob. Mustaqil O'zbekiston tarixi. Mas'ul moharrir: N.Abdumuzova. – Toshkent: Sharq, 2000.
3. Jo'rayev N., Fayzullayev T. Mustaqil O'zbekiston tarixi. – Toshkent: Akademiya, 2013.
4. Noveyshaya istoriya Uzbekistana. Uchebnik pod red. D.i.n., prof. M.Raximova. – Tashkent: Adabiyot uchqunlari, 2018.
5. Shamsutdinov R., Mo'minov H. O'zbekiston tarixi. – Toshkent: Sharq, 2013.
6. Yusupov E. Istiqlol yo'lida. – Toshkent: Fan, 1996.
7. O'zbekiston tarixi. Darslik. R.H.Murtazayevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent, 2020.

5-MAVZU. O‘ZBEKISTONDA DEMOKRATIK, FUQAROLIK JAMIYATI ASOSLARINING SHAKLLANISHI, AMALGA OSHIRILGAN SIYOSIY ISLOHOTLAR.

REJA

1. Fuqarolik jamiyati – taraqqiyotning yuqori bosqichi.
2. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatining konseptual asoslarining shakllanishi.
3. O‘zbekistonda ko‘ppartiyaviylik tizimining shakllanishi va uning ahamiyati. Siyosiy partiyalar faoliyatidagi xususiyatlar.
4. O‘zbekistonda parlament tizimi va undagi islohotlar.
5. O‘zbekistonda nodavlat-notijorat tashkilotlar va ularning siyosiy, ijtimoiy hamda iqtisodiy jarayonlardagi ishtiroki. Ijtimoiy sherikchilik.
6. O‘zini o‘zi boshqaruv organlarining faoliyati va ularning jamiyatni demokratlashtirishdagi o‘rni.
7. O‘zbekistonda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. Inson haq-huquqlarini ta‘minlash va himoya qilish.

1. Fuqarolik jamiyati – taraqqiyotning yuqori bosqichi.

Mustaqillikka erishganimizdan keyin bozor iqtisodiyotiga asoslangan mustaqil demokratik davlat barpo etish, inson manfaatlari, huquq va erkinliklari, qonun ustuvorligi hamda mamlakatimizning barcha fuqarolari uchun qonun oldida tenglik ta‘minlanadigan fuqarolik jamiyatini shakllantirish strategik maqsad sifatida belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov “Bizning bosh strategik maqsadimiz qat’iy va o‘zgarmas bo‘lib, bozor iqtisodiyotiga asoslangan erkin demokratik davlat barpo etish, fuqarolik jamiyatining mustahkam poydevorini shakllantirishdan iborat” deb ta‘kidlagan edi.

Fuqarolik jamiyati tushunchasi – kishilik jamiyatining asrlar mobaynida shakllangan tafakkur mahsuli bo‘lib inson huquqlari va erkinliklarining holati bilan belgilanadi. Fuqarolik jamiyatining poydevorini yaratish va uni amalda shakllantirish uchun, avvalo, u haqdagi g‘oyalar genezisini, asoslarini bilish lozim. Fuqarolik jamiyati ma‘lum

asoslar, xususan, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, ma'naviy asoslar bilan shakllanishi mumkin. Bular quyidagilardan iborat:

iqtisodiy asos – shaxs va jamiyat manfaatlarining umumiyligiga asoslangan mulk shakllarining xilma-xilligi, iqtisodiy plyuralizm, ko'p ukladlilik, erkin bozor munosabatlari. Qaysiki jamiyatda uning har bir a'zosi, qandaydir mulkka ega bo'lishi, o'z xohishi bilan tasarruf etish, sarflash huquqiga ega bo'lishi, xususiy mulk daxlsizligi, davlat tomonidan kafolatlangan tadbirkorlik, mehnat va iste'mol faoliyati erkinligining ta'minlanganligi;

ijtimoiy-siyosiy asos – mustaqil davlatlarning tashkil topishi, iqtisodiy va siyosiy hokimiyatning ajratilishi. Insonlarning o'z maqsadlarini himoya qilish maqsadida ma'lum tashkilotlarga birlashishi, hokimiyatlar turli-tuman markazlar, tashkilotlar, siyosiy institutlar qo'lida jamlangan bo'lsa, ular bir-birini cheklaydi va muvozanatga solib turadi. Siyosiy plyuralizm, davlat hokimiyati funksiyalarining sekin-asta fuqarolik jamiyati institutlariga berib borilishi. “Kuchli davlatdan – kuchli jamiyat sari” tamoyilining namoyon bo'lishi;

huquqiy asosi – inson uchun ahamiyatli bo'lgan ozodlik, tenglik, adolat qadriyatlarining qaror topishi, yuridik tenglikning ta'minlanishi va ularga huquq hamda erkinliklar berish orqali qonun yo'li bilan tan olinishi;

ma'naviy asos – insonlar o'z qadr-qimmatiga, jamiyatning asosiy qadriyatlari himoyasida tura oladigan, zaruriyat tug'ilganda ular uchun kurasha oladigan bo'lishlari, vijdon erkinligi, axloqiy normalarga rioya qilish, yagona mafkura, dunyoqarashning yakka hokimligining mavjud emasligi, ijtimoiy jarayonlarni demokratlashtirishda bevosita va bilvosita ishtirok etishadi.

O'zbekistonda yangi jamiyatni rivojlantirish islohotlari jarayonida jahondagi turli mamlakatlarda fuqarolik jamiyati asoslarining yaratilishi turli darajada va davrlarda amalga oshirilganligining nazariy va amaliy jihatlarini, tajribalarini o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Chunki fuqarolik jamiyatining bu progressiv jihatlari (tamoyillari va belgilari) sinalgan tajriba sifatida o'tish davrini o'z boshidan kechirayotgan mamlakatlarda fuqarolik jamiyati qurishda e'tiborga olishga imkon beradi.

Aslini olganda “fuqarolik jamiyati” atamasi turli xorijiy adabiyotlarda alohida mazmun kasb etgan tushuncha bo'lib, u hozirgi davr

talqinida jamiyatning muayyan shakli (holati va xususiyati)ni, uning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va huquqiy tabiatini, rivojlanish darajasini ifodalaydi. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish masalalari doimo davlatni takomillashtirish, huquq va qonunning rolini yuksaltirish muammolarini hal etish bilan chambarchas tarzda o‘zaro bog‘liqdir.

Ma’lumki, yetuk fuqarolik jamiyatisiz huquqiy demokratik davlat qurish mumkin emas, chunki ongli erkin fuqarolargina kishilik jamiyatining eng oqilona shakllarini yaratishga qodirdirlar. Shunday qilib, fuqarolik jamiyati erkin individ va markazlashgan davlat xohish-irodasi o‘rtasida bog‘lovchi bo‘g‘in hisoblansa, davlatning vazifasi parchalanish, tartibsizlik, tanglik, tanazzulga qarshi ish ko‘rish, erkin shaxsning huquq va erkinliklarini ro‘yobga chiqarish uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat.

Bu haqda so‘z borar ekan, aytish mumkinki, mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab O‘zbekiston demokratiyani o‘z taraqqiyotining bosh yo‘li sifatida tanladi. Demakki, fuqarolik jamiyati va demokratik huquqiy davlatni qurish davlat va jamiyat oldida muhim vazifa bo‘lgan.

Fuqarolik jamiyati tushunchasini quyidagi jihatlarda ham ko‘rishimiz mumkin. Ya’ni u:

- davlat hokimiyati tizimining ijtimoiy negizi;
- jamiyat a’zolari ijtimoiy faolligini shakllantirish, ta’minlash makoni;
- jamiyatni demokratlashtirishning ijtimoiy zamini;
- davlat hokimiyati idoralari tizimi vakolatlari ta’siri doirasini oqilona chegaralash va uning ustidan jamoatchilik nazoratini yo‘lga qo‘yish vositasi;
- kishilar o‘rtasidagi iqtisodiy, ijtimoiy, ma’naviy munosabatlarning siyosiylashmagan tomonlari;
- siyosiy tizim, davlat hokimiyati shakllanishining dastlabki negizi kabilarni ham tushunish mumkin.

Huquqiy davlat – bu shunday bir davlat hokimiyatidirki, u huquq normalariga binoan va ularning doirasida ish ko‘radi, bu normalarni buzish, bekor qilish yoki cheklashga jur’at etmaydi, fuqarolar va ularning birlashmalarining uzviy tabiiy-tarixiy huquqlarini e’tirof etadi.

Fuqarolik jamiyatining yuzaga kelishi inson huquqlari va fuqaro huquqlarining farqlanishini belgilab berdi.

Inson huquqlarini fuqarolik jamiyati, fuqaro huquqlarini – davlat ta'minlaydi. Ikkala holatda ham shaxs huquqlari to'g'risida so'z yuritiladi, biroq birinchi holatda ayrim inson sifatidagi shaxsning yashash, erkinlik huquqlari nazarda tutilsa, ikkinchi holatda – uning siyosiy huquqlari nazarda tutiladi.

Inson huquqlari va fuqaro huquqlari o'rtasidagi farq muayyan asoslarga ega bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1) inson huquqlari davlat tomonidan e'tirof etilgani va qonun yo'li bilan mustahkamlanganidan, ularning egasi – inson u yoki bu davlatga mansubligidan qat'i nazar mavjud bo'lishi mumkin. Fuqaro huquqlari esa mazkur shaxs qarashli bo'lgan davlat tomonidan himoya qilinadi;

2) dunyoda hali anchagina odamlar umuman fuqarolik maqomiga ega emas (fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, apatridlar). Binobarin, ular rasmiy darajada fuqaro huquqlariga emas, balki inson huquqlariga egadirlar. Fuqarolik jamiyatining vazifasi ijtimoiy hayotning rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Shu sababli, uning asosiy tarkibiy qismlarining vazifalari qatoriga bu jarayon normal kechishi uchun shart-sharoit yaratib beruvchi institutlar faoliyati tashkil etadi.

Fuqarolik jamiyatining asosiy qadriyatlarini oila, mulk, shaxs, erkinlik, huquq, ma'naviyat, tartib, davlatchilik tashkil etadi. Bunda hammani va majburiy tartibda mulkdorlarga aylantirish nazarda tutilmaydi – ularning ko'pchiligi buni xohlamaydi, biroq bunday imkoniyat har kim uchun saqlanishi lozim. Mulk har doim shaxs va butun jamiyat erkinligining bosh omili sifatida amal qiladi. Mulkka nisbatan hurmat mavjud bo'lmagan joyda shaxsga nisbatan hurmat ham mavjud bo'lmaydi.

Fuqarolik jamiyati tuzilmalari “yuqoridan” turib emas, balki “quyidan”, fuqarolarning tashabbusi bilan, ixtiyoriy asosda, tabiiyki, muassislarning manfaatlari, qiziqishlari va moyilliklariga muvofiq tuziladi. Ularning erkinligi davlat tuzilmalariga qaram emaslikda, ichki qoidalar bilan nazarda tutilgan vazifalarni hal qilishga qaratilgan o'zini o'zi boshqarish faoliyatida namoyon bo'ladi.

Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari mavjud bo'lib ular quyidagilardir:

- erkin individlar uyushmasi;
- o‘zaro hamkorlikka asoslangan ijtimoiy tuzilma;
- murakkab tuzilishga ega bo‘lgan plyuralistik tizim;
- o‘zini o‘zi rivojlantiradigan va o‘zini o‘zi boshqaradigan tizim.

Fuqarolik jamiyatining eng muhim omillari:

- 1) iqtisodiy erkinlik, mulk shakllarining rang-barangligi, bozor munosabatlari;
- 2) inson va fuqaroning tabiiy huquqlarini so‘zsiz e‘tirof etish va himoya qilish;
- 3) hokimiyatning qonuniyligi va demokratik xususiyati;
- 4) qonun va odil sud oldida hammaning tengligi, har bir shaxsning yuridik jihatdan ishonchli himoyalanganligi;
- 5) hokimiyatning uchga bo‘linishi va hokimiyatlarning o‘zaro aloqasi prinsipiga asoslangan huquqiy davlat;
- 6) siyosiy va mafkuraviy plyuralizm, konstruktiv muxolifatning mavjudligi;
- 7) so‘z va matbuot erkinligi, ommaviy axborot vositalarining mustaqilligi;
- 8) fuqarolarning shaxsiy hayotiga davlatning aralashmasligi, ularning o‘zaro majburiyatlari va burchlari;
- 9) sinfiy va milliy totuvlik, ijtimoiy sherikchilik;
- 10) odamlarning munosib turmush darajasini ta‘minlovchi samarali ijtimoiy siyosat kabilardir.

Shunday ekan fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniyat yo‘nalishlaridagi masalalarni hal etish mumkin bo‘ladi. Unda ko‘pchilikning ishtirokini ta‘minlash imkoniyati yaratiladi.

2. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatining konseptual asoslarining shakllanishi.

Suveren O‘zbekiston tarixi hali nisbatan qisqa – respublika mustaqilligi 1991-yil 31-avgustda e‘lon qilingan, biroq o‘tgan vaqt ichida mamlakatimiz xalqaro miqyosda e‘tirof etildi va jahon hamjamiyatidan munosib o‘rin egalladi.

O‘tmish ham, kelajak ham o‘z holicha mavjud bo‘lmasligini O‘zbekiston fuqarolari yaxshi tushunadilar. Ular tarix qirg‘oqlari

oralig'ida, bir oqimda suzadilar, ularni tarixiy harakatning yagona sub'yekti – inson birlashtiradi.

Mustaqillikka erishganimizdan keyin bozor iqtisodiyotiga asoslangan mustaqil demokratik davlat barpo etish, inson manfaatlari, huquq va erkinliklari, qonun ustuvorligi hamda mamlakatimiz barcha fuqarolari uchun qonun oldida tenglik ta'minlanadigan fuqarolik jamiyatini shakllantirish strategik maqsad sifatida belgilangan.

Agar nazar tashlaydigan bo'lsak, 1991-2000-yillarda mamlakatda fuqarolik jamiyati qurishning poydevori – huquqiy davlatga xos bo'lgan qonunlar va boshqa huquqiy shart-sharoitlar shakllandi. Xususan, mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab O'zbekistonda xalqning davlat hokimiyatini boshqarishda ishtirok etishini ta'minlashning siyosiy-huquqiy asoslarining yaratilishiga alohida e'tibor qaratildi. O'zbekistonda yangi demokratik jamiyat asoslariga o'tish, totalitarizmdan meros bo'lib qolgan davlat va fuqaro munosabatlariga barham berish siyosatning ustuvor yo'nalishiga aylandi. Qisqa davrda mamlakatda “fuqaro – jamiyat – davlat” tizimi qonuniy asosga qo'yildi. Bu – siyosiy jihatdan keng va atroflicha tahlilga ega bo'lgan jarayon. Chunki uning mohiyati jamiyatda demokratik jarayonlarni amalga oshirishni nazarda tutadi, eng muhimi, fuqaro manfaati bilan davlat hokimiyatini boshqarish o'zaro muvofiqlashtiriladi. Bu jamiyatda insonning barcha huquqlari, xususan, davlat ishlarida qatnashish; e'tiqod erkinligi; yig'ilishlar; uyushmalar erkinligini amalda ta'minlash siyosiy voqelikka aylanadi. “Fuqaro” va “davlat” munosabatlaridagi mavjud begonalashish jarayonlariga barham berilib, ularning davlat hokimiyatini boshqarishga bo'lgan mas'ulligi hamda davlatning fuqarolar oldidagi javobgarligi vujudga keldi. Jumladan, bosh Qomusimizning 32-moddasida belgilab qo'yilganidek, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar, deb belgilab qo'yiladi. Bunday imkoniyat jamiyatda demokratik institutlarning rivoji bilan ta'minlanadi.

Demokratik institutlar – jamiyat hayotida demokratik tamoyillarning qaror topishiga xizmat qiladigan tashkilotlar va tuzilmalar majmuasi. Tarixiy jihatdan ularni shartli ravishda demokratik mazmunga ega bo'lgan an'anaviy, ijtimoiy-siyosiy institutlar (davlat, siyosiy partiyalar, jamoat

tashkilotlari, OAV) hamda faqat demokratik jamiyat sharoitida faoliyat yuritadigan maxsus institutlarga, masalan, inson huquqlariga amal qilinishini ta'minlovchi turli nodavlat tuzilmalarga ajratish mumkin.

Bugungi kunda O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan 200 dan ortiq qonun va qonunosti hujjatlari qabul qilindi. Bular jumlasiga asosiy hujjatlar sifatida "O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida" (1991-y.), "Kasaba uyushmalari, ularning huquqlari va faoliyatining kafolatlari to'g'risida" (1992-y.), "Nodavlat-notijorat tashkilotlari to'g'risida" (1999-y.), "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida" (1999-y.), "Siyosiy partiyalar to'g'risida" (1996-y.), "Jamoat fondlari to'g'risida" (2003-y.), "Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida" (2004-y.), "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida" (1991-y.), "Nodavlat-notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to'g'risida" (2007-y.), "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida" (1997-y.), "Jamoatchilik nazorati to'g'risida", "Ijtimoiy sherikchilik to'g'risida" (2014-y.) O'zbekiston Respublikasi qonunlarini e'tirof etish mumkin. Jamiyatda NNT tizimini rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratildi. Muhimi, "uchinchi sektor" deb ataluvchi NNT jamiyatning asosiy institutlari sifatida namoyon bo'la boshladi.

Jahon tajribasidan ma'lumki, aholi fuqarolik jamiyati institutlari, ya'ni jamoat tashkilotlari, siyosiy partiyalar, NNT, ayollar va yoshlar uyushmalari, o'zini o'zi boshqarish organlari, ayniqsa, mahallalar, ommaviy-axborot vositalari kabi ijtimoiy tuzilmalar vositasida davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ishtirok etishlari uchun shart-sharoitlar yaratishi talab etiladi. O'zbekistonda ham fuqarolik jamiyati institutlari o'sib bordi: agar 1991-yilda respublikamizda 200 ta fuqarolik jamiyati institutlari – NNT qayd etilgan bo'lsa, 2000-yilga kelib ularning soni 2585 taga, 2013-yilda esa 6000 taga yetdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 11-fevral kuni korrupsiyaga qarshi kurashish hamda jamoatchilik nazorati tizimlarini takomillashtirish masalalari bo'yicha yig'ilish o'tkazdi. Shunda mamlaktimizda 10 mingdan ziyod nodavlat-notijorat tashkilotlari mavjudligi ta'kidlandi.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini qurish va rivojlantirishga oid konseptual va strategik hujjatlarning qabul qilinishi 2000-2016-yillarni o'z

ichiga oladi. Biroq 2016-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev “Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak” prinsipini o‘rnatishga oid tashabbusi O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati rivojlanishining asosiy omili sifatida namoyon bo‘ldi. Prezident tashabbusi bilan 2017-yil esa “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili” deb e‘lon qilindi. Albatta, xalq bilan doimiy muloqot – bu fuqarolik jamiyatining eng asosiy prinsipi edi. Lekin mamlakatda davlat hokimiyati organlari boshqaruvining ahvoli qandayligi, fuqarolarning bu haqda qanday fikrda ekanligini aniqlash lozim edi.

2016-yilning 28-dekabrida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoni e‘lon qilindi. Unga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti devoni ishlar boshqarmasining Fuqarolar qabulxonasi negizida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonasi hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida, shuningdek, har bir tuman va shaharda (tumanga bo‘ysunuvchi shaharlardan tashqari) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining virtual qabulxonasi tuzildi. Bu borada aholi bilan doimiy muloqot qilish, ularni qiynayotgan muammolarni hal etishning yangi mexanizmlari va samarali usullarini joriy etishimiz darkor. Biz aholi eng ko‘p murojaat qiladigan davlat idoralari faoliyatida odamlar bilan ishlash bo‘yicha sifat jihatidan mutlaqo yangi tizimga o‘tish haqida o‘ylayapmiz”.

Albatta, 2017-yildan boshlab fuqarolik jamiyati qurishga yangicha qarashlar, bu sohadagi tub o‘zgarishlar o‘z natijasini bera boshladi. 10 oy ichida – 2017-yilning 21-iyuligacha Xalq qabulxonalariga bir millionta murojaat kelib tushdi. Hattoki, bu ko‘lamdagi xalq muammolariga doir axborotlar olib, ularni tahlil etadigan institutlar g‘arb davlatlari tarixida ham uchramaydi. Shu bilan birga murojaatlar ichida ularning bittasi ham davlat organlari e‘tiboridan chetda qolmaydigan mexanizm o‘z samarasini ko‘rsatdi.

2017-yil 7-fevralda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida “davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirishga yo‘naltirilgan demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni

modernizatsiya qilishda parlamentning hamda siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish, davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, davlat xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslarini rivojlantirish, “Elektron hukumat” tizimini takomillashtirish orqali davlat xizmatlari ko‘rsatishning samaradorligini oshirish, jamiyatda qonun ustuvorligini ta‘minlash” masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan.

2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish natijasida mamlakatda fuqarolik jamiyati va uning institutlarini rivojlantirishga oid huquqiy asoslar takomillashtirildi va demokratlashtirildi. 2017-yil 15-avgustgacha Harakatlar strategiyasining ijrosi yuzasidan davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini rivojlantirishga qaratilgan 15 ta qonun va 700 dan ortiq boshqa normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish sohasida zamonaviy talablar hamda ustuvor yo‘nalishlarni inobatga olgan holda 16 ta vazirlik, idora va boshqa tashkilotlarning tuzilmasi, vazifa va funksiyalari qayta ko‘rib chiqildi, 20 ta davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, boshqa tashkilotlar qayta tashkil etildi.

Bu kabi sa‘y-harakatlar tizimli ravishda olib borilmoqda.

3. O‘zbekistonda ko‘ppartiyaviylik tizimining shakllanishi va uning ahamiyati. Siyosiy partiyalar faoliyatidagi xususiyatlar.

Huquqiy-demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosiy prinsiplaridan eng muhimi davlat hokimiyati organlarining umumxalq saylovlari asosida shakllantirilishi hamda fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida bevosita yoki o‘zlari tomonidan saylab qo‘yilgan vakillari orqali ishtirok etishi hisoblanadi. Bunda, eng avvalo, jamiyat bilan davlat o‘rtasida o‘ziga xos “ko‘prik” vazifasini o‘tovchi va fuqarolik jamiyatining eng muhim institutlaridan biri bo‘lgan – siyosiy partiyalar asosiy rol o‘ynaydi.

Siyosiy partiya – bu qarashlar, manfaatlar va maqsadlar mushtarakligi asosida tuzilgan, davlat hokimiyati organlarini shakllantirishda jamiyat muayyan qismining siyosiy irodasini ro‘yobga chiqarishga intiluvchi hamda o‘z vakillari orqali davlat va jamoat ishlarini idora etishda qatnashuvchi fuqarolarning ko‘ngilli birlashmasidir. Siyosiy

partiyalar turli tabaqa va guruhlarining siyosiy irodasini ifodalaydilar va o‘zlarining demokratik yo‘l bilan saylab qo‘yilgan vakillari orqali davlat hokimiyatini tuzishda ishtirok etadilar.

Partiya so‘zi lotincha “partio” so‘zidan olingan bo‘lib, “bo‘lak, bo‘laman, ajrataman” degan ma‘noni anglatadi, ya‘ni butunning bir bo‘lagi, jamiyatning bir bo‘lagi degan tushunchalarni beradi. Shuningdek, partiya deganda “g‘oyaviy jihatdan maslakdosh, manfaatlari mushtarak bo‘lgan, shuningdek, muayyan ishni bajarish uchun ajratilgan kishilar guruhi”ni tushunish mumkin.

Ekspertlarning fikriga ko‘ra, siyosiy partiya – bu siyosiy ambitsiyaga ega bo‘lgan shaxslar tomonidan tuzilgan va boshqariladigan hamda umumiy mafkura asosida birlashgan tarmoqdir (networks). Siyosiy partiyalar, eng avvalo, o‘z elektorati manfaatlaridan, siyosiy mafkurasi va pozitsiyasidan kelib chiqib, siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonlariga yetarlicha ta‘sir o‘tkazishlari hamda o‘zining vakillari orqali davlatning markaziy va mahalliy ijroiya organlari ustidan jamoatchilik nazoratini o‘rnatishda qatnashishlari lozim.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab, erkin fuqarolik jamiyatini qurishni maqsad qilgan mamlakatimizda ko‘ppartiyaviylik tizimiga o‘tildi.

Aynan ko‘ppartiyaviylik tizimi tanlanishini quyidagicha izohlash mumkin:

birinchidan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 12-moddasida: “O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi” mazmunidagi qoida mustahkamlangan va uning mazmuni ko‘ppartiyaviylik tushunchasi bilan mutanosibdir;

ikkinchidan, salmoqli aholi soniga ega bo‘lgan bu davlatda fikrlar, qarashlar ham xilma-xil bo‘lishi tabiiy edi. Shuning uchun ham jamiyatda mavjud turli qatlamlar, guruhlarining manfaatini ifodalovchi hamda uni davlat boshqaruvida amalga oshishiga zamin yaratuvchi ko‘ppartiyaviylik tizimi zarur deb tanlandi;

uchinchidan, jamiyatdagi barcha siyosiy kuchlar, ijtimoiy tabaqalarning keng ishtirokini ta‘minlovchi ko‘ppartiyaviylikka asoslangan

saylov davlat hokimiyati vakillik organlarini tashkil etishning demokratik ko‘rinishi hisoblanadi.

Shunday ekan, mamlakatda fuqarolik jamiyati institutlarinnig muhim qismi bo‘lgan siyosiy partiyalarning faoliyatiga oid yetarli tashkiliy-huquqiy asoslari mustahkamlangan.

1991-yil 15-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasida Jamoat birlashmalari to‘g‘risida”gi Qonunning birinchi moddasida: “O‘z huquqlari, erkinliklarini hamda siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiy rivojlanish, fan, madaniyat, ekologiya va hayotning boshqa sohalaridagi qonuniy manfaatlarini birgalikda ro‘yobga chiqarish uchun birlashgan fuqarolarning xohish-irodalarini erkin bildirishlari natijasida vujudga kelgan ixtiyoriy tuzilma jamoat birlashmasidir. Siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar, kasaba uyushmalari, xotin-qizlar, yoshlar va bolalar tashkilotlari, veteranlar va nogironlar tashkilotlari, ilmiy-texnikaviy, madaniy-ma’rifiy, jismoniy tarbiya, sport va boshqa ko‘ngilli jamiyatlar, ijodiy uyushmalar, yurtdoshlar uyushmalari, assotsiatsiyalar va fuqarolarning boshqa birlashmalari jamoat birlashmalari deb e’tirof etiladi”, degan qoidada o‘z ifodasini topgan.

Siyosiy partiyalarning huquqiy asosi sifatida yana O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 34-moddasida: “O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga ega”ligi to‘g‘risida qoida belgilandi.

Asosiy qonunning 58-moddasida davlat siyosiy partiyalarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta’minlashi, ularga ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun teng huquqiy imkoniyatlar yaratib berishi lozimligi, shuningdek, davlat organlari va mansabdor shaxslar tomonidan siyosiy partiyalar faoliyatiga aralashishiga yo‘l qo‘ymasligi ham mustahkamlangan.

Siyosiy partiyalar fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatning ajralmas belgisi hisoblanar ekan, siyosiy partiyalar muhim konstitutsiyaviy institut ekanini namoyon qiladi. Buning asosi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida siyosiy partiyalar huquqiy maqomini belgilab beruvchi alohida “Jamoat birlashmalari” deb nomlangan XIII bobning mavjudligi, unda jamoat birlashmalari turi sifatida siyosiy partiyalar haqidagi tegishli

moddalarning kiritilishi Asosiy Qonunning hayotiyligidan, jamiyatdagi mavjud munosabatlarni tartibga solishga qaratilganligidan dalolat beradi.

Umuman olganda, Asosiy Qonunning 13 ta (ya'ni 10, 12, 32, 34, 56, 57, 58, 60, 62, 106, 108, 112, 120) moddalarida siyosiy partiyalar bilan bog'liq normalar haqida so'z yuritiladi.

Siyosiy partiyalar huquqlari O'zbekiston Respublikasining "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi Qonunining 12-moddasida mustahkamlangan, ya'ni:

- O'z faoliyati to'g'risida axborotni erkin tarqatish, o'z g'oyalari, maqsadlari va qarorlarini targ'ib etish;

- saylab qo'yiladigan davlat organlaridagi o'z vakillari orqali tegishli qarorlarni tayyorlashda ishtirok etish;

- qonunlarda belgilib qo'lgani kabi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat hokimiyati organlari saylovlarida ishtirok etish;

- partiya faoliyati bilan bog'liq yig'ilishlar, konferensiyalar va boshqa tadbirlar o'tkazish;

- qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda ommaviy axborot vositalari ta'sis etish va boshqa ommaviy axborot vositalaridan foydalanish;

- O'zbekiston Respublikasining siyosiy partiyalari bilan ittifoq (blok) tuzish, ular va boshqa jamoat birlashmalari bilan shartnoma munosabatlarini o'rnatish;

- qonunlarda nazarda tutilgan boshqa huquqlardan ham foydalanish mumkin.

Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, siyosiy partiyalarning boshqa nodavlat-notijorat tashkilotlardan farqi hech bir NNTi yoki jamoat tashkiloti o'z oldiga hokimiyatga erishishni maqsad qilmaydi. Bunga faqat siyosiy partiyalar haqli.

Siyosiy partiyalarning o'ziga xos muhim belgilari quyidagilardan iborat:

- muayyan rasmiy tashkilot sifatida mavjudligi;

- ma'lum bir faoliyat dasturiga egaligi ;

- alohida ijtimoiy maqomga egaligi;

- jamiyat siyosiy hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatishi;

- o‘z nomzodlari bilan saylov kompaniyasini tayyorlash va o‘tkazishdagi muhim roli;
- davlat boshqaruvchini shakllantirish va uning amal qilishidagi ishtiroki;
- muayyan ijtimoiy bazaning mavjudligi;
- muayyan iqtisodiy asosga ega ekanligi;
- o‘zining ramziy belgisiga egali va h.k.

Ma’lumot uchun aytish mumkinki, demokratik rivojlanish yo‘lini tanlagan davlatlarda mingdan ortiq siyosiy partiyalar faoliyat olib boradi.

Agar siyosiy partiyalarning vujudga kelish tarixiga qisqacha to‘xtalib, tushuncha hosil qilsak, zamonaviy partiyalar Angliyada XVII asrda vujudga kelganiga guvoh bo‘lamiz. Ammo 1832-yil saylov islohotidan keyingina hozirgi ko‘rinishni olgani ham ma’lum. AQShda partiyalar 1830-yillarda, prezident Jekson davrida tashkil topgan. Fransiya va Yevropaning boshqa mamlakatlarida parlament guruhlar va siyosiy klublarning ommaviy tashkilotlarga aylanishi 1848-yil inqilobi bilan bog‘liqdir. Sharq mamlakatidan esa Yaponiyada vujudga kelgan.

O‘zbekiston hududidachi? Mustaqillik uchun kurash jarayonida vujudga kelgan bir qator siyosiy harakatlarga to‘xtalib o‘tsak, ular “Birlik” harakati, “Erk” partiyasidir. Ularning faollari, asosan, yozuvchi va olimlardan iborat bo‘lgan. Xususan, 1988-yil 11-noyabrda Abdurahim Po‘latov, Muhammad Solih tomonidan asos solingan edi. Chunki o‘sha vaqtda sobiq ittifoqning g‘arbiy hududlarida ijtimoiy harakatlar faollashgan edi. Xususan, Boltiqbo‘yi respublikalarida “Sayudis” va boshqa harakatlar paydo bo‘lgan edi. “Birlik” harakati dastlab til, milliy ma’naviyat kabi masalalarni ko‘tarib chiqsada, so‘ngra siyosiy liderlari “shaxsiy manfaati yo‘lida” kurash boshlab, davlat va jamiyat faoliyatiga xavf tug‘dira boshladi. So‘ngra ularning faoliyati tugadi.

Keyin esa davlat va jamiyat rivojini ko‘zlab siyosiy partiyalar tashkil topa boshladi. Ulaning aniq maqsad va dasturlari mavjud edi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda beshta siyosiy partiya rasman ro‘yxatdan o‘tgan holda faoliyat olib bormoqda, bular: O‘zbekiston Xalq demokratik partiyasi; “Adolat” sotsial-demokratik partiyasi, “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi va O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasi hamda O‘zbekiston Ekologik partiyalaridir.

O‘zbekiston Xalq demokratik partiyasi (O‘zXDP) – 1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng tashkil qilingan birinchi siyosiy partiya. Mazkur partiyani ko‘p jihatdan sobiq kommunistik partiyaning merosxo‘ri sifatida ham e‘tirof etadilar. O‘zXDP 1991-yil 1-noyabrda rasman ro‘yxatga olingan. Rasmiy ma‘lumotlarga qaraganda bugungi kunda partiyaning a‘zolari soni 500 mingga yaqin. Joylarda partiyaning 11 mingdan ortiq boshlang‘ich partiya tashkilotlari faoliyat olib boradi. O‘zXDP markaziy kengashi raisi – Ulug‘bek Inoyatovdir.

Partiya ustavida uning asosiy maqsadi – davlat hokimiyatining vakillik organlarida davlat va jamiyat tomonidan manzilli ijtimoiy himoya va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga ehtiyojmand aholi qatlamlari manfaatlarini himoya qilishdan iborat ekanligi belgilab qo‘yilgan. Partiyaning matbuot organi – “O‘zbekiston ovozi” va “Golos Uzbekistana” gazetalari.

“Adolat” sotsial-demokratik partiyasi – 1995-yil 18-fevralda tashkil topgan. Bugungi kunda 400 ming a‘zosi bor. Respublika hududlarida 5 mingga yaqin boshlang‘ich partiya tashkilotlariga ega. Partiya siyosiy kengashining raisi – Bahrom Abdurahmonov. Matbuot organi – “Adolat” ijtimoiy-siyosiy gazetasi. Partiya ustavida belgilangan asosiy maqsadi – huquqiy-demokratik davlat, ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan kuchli adolatli fuqarolik jamiyatini barpo etish hamda O‘zbekiston hududida yashayotgan barcha millat va elatlarning umumiy manfaatlariga mos keladigan, fuqarolarning qonun oldida tengligi, birdamligi, konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari ta‘minlangan ma‘naviy jiplashgan jamiyatni shakllantirishda faol ishtirok etish deya belgilangan.

“Milliy tiklanish” demokratik partiyasi – 2008-yil 20-iyunda Milliy tiklanish va Fidokorlar partiyalarining birlashuvi asosida shakllangan. Partiyaning a‘zolari soni 490 mingga yaqin. “Milliy tiklanish” partiyasi markaziy kengashi raisi – Alisher Qodirov.

Partiya ustaviga muvofiq asosiy maqsadi – O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarida milliy o‘zlikni anglashning o‘sishi, milliy g‘urur, vatanga sadoqat va muhabbat tuyg‘usini shakllantirish hamda mustahkamlash uchun qulay sharoitlar yaratish ekanligi ta‘kidlanadi. Siyosiy partiyaning matbuot organi – “Milliy tiklanish” gazetasi.

Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasi (O‘zLidep) – 2003-yilning 15-noyabrida tuzilgan. Partiya o‘zining asosiy maqsadi sifatida – tadbirkorlar, ishbilarmonlar va fermerlarning yanada kengroq faoliyat yuritishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratish, ularning istiqbolini ham nazariy, ham amaliy jihatdan asoslab berish, jamiyatning mazkur qatlami manfaatlarini himoyalash va ertangi kunini ta’minlash ekani qayd etiladi. O‘zLidepning a’zolari soni 700 ming nafarni tashkil etadi. Partiya siyosiy kengashi raisi – Aktam Xaitov. Matbuot organi – “XXI asr” ijtimoiy-siyosiy gazetasi.

O‘zbekiston Ekologik partiyasi – dastlab harakat ko‘rinishida faoliyat olib borgan bo‘lsada 2018-yildan siyosiy partiya sifatida ro‘yxatdan o‘tib, 2019-yildagi ilk saylovlarda ishtirok etdi. Uning markaziy kengash raisi – Narzulla Oblomurodovdir. Partiya toza ekologik muhit yaratish, tabiatni asrash va uning sofligini ta’minlashni maqsad qiladi.

So‘ngi yillarda O‘zbekistonda ko‘ppartiyaviylik tizimini shakllantirish va faoliyati samaradorligini oshirish borasida yetarlicha huquqiy asoslar yaratildi deyishimiz mumkin. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining “Siyosiy partiyalar to‘g‘risida”gi, “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida”gi, “Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to‘g‘risida”gi, “Siyosiy partiyalar faoliyatini moliyalashtirish to‘g‘risida”gi, “Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida”gi qonunlari hamda O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksini alohida ta’kidlash lozim.

Bundan tashqari 2018-yilning 4-oktabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Saylov jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Unga ko‘ra, respublikada Saylovchilarning yagona elektron ro‘yxatini shakllantirish hamda barcha darajadagi saylovlar tizimiga Saylov jarayonini boshqarish axborot tizimini ishlab chiqish va joriy qilish vazifalari belgilab berildi.

Chunki siyosiy partiyalar o‘z maqsadlarini amalga oshirish uchun saylovlarda munosib ishtirok etishi lozim.

Siyosiy partiyalar va saylov tushunchalari o‘zaro bir-biriga bog‘liq, bir-birini taqozo qiladigan tushunchalardir. Chunki siyosiy partiyalar aynan saylovlar orqali o‘z tarafdorlarini aniqlaydi, kim unga ovoz beryapti, kim uning g‘oya va dasturlarini qo‘llab-quvvatlayapti bularning barchasini amalda ko‘rishga muvaffaq bo‘ladi. Siyosiy partiyalarning fuqarolarni o‘z dasturiy g‘oyalariga ishonтира olgani, kimning manfaatlarini ifoda qilgani, shu bilan birga, kimning ularga ergashayotgani, kimlar ishonch bildirgani faqat saylov natijalariga ko‘ra ayon bo‘ladi. Aynan saylov paytida siyosiy partiyalar o‘zlarining asosiy va ustuvor qarashlari, islohotlarni qanday amalga oshirish borasidagi g‘oyalarini ilgari suradilar.

Saylovlar partiyalar uchun sinov vazifasini o‘taydi, partiya g‘oya va maqsadlarining yashovchanligi, ularning jamiyat hayotidagi o‘rni, mamlakatni isloh etishdagi ishtiroki aynan saylovlar jarayonida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Shunday ekan, siyosiy partiyalar faoliyati va davlat qurilishida muhim bo‘lgan saylovlarni ko‘ppartiyaviylik asosida o‘tkazish, saylovchilar tanlovi uchun bir necha nomzodlar kurashini taqozo qiladi. Saylovchilarga, ya’ni xalqqa ushbu nomzodlardan tanlab olish huquqi beriladi.

Chunki siyosiy partiya va saylov jarayonlari yonma-yon keladi. Bu haqda O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov saylov va siyosiy partiyalarning o‘zaro bog‘liqligiga shunday baho beradi: “Agar har qaysi partiya muayyan ijtimoiy toifa yoki guruhning manfaatini ifoda etadigan bo‘lsa, demokratiyaning eng ta’sirchan mexanizmi bo‘lgan saylovlar hisobidan dasturini amalga oshirish, o‘z maqsadiga yetish imkoniga ega bo‘ladi. Demokratiya va saylov tushunchalari dlimo yonma-yon yuradi, ular o‘zaro birlashib ketgan. Saylov – demokratiya degani. Demokratiya – bu saylov deganidir” degan edi.

Saylov ovoz berish orqali davlat organlari, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari va boshqa tuzilmalarni tashkil etish vositasidir. Fuqarolarning o‘z saylov huquqini amalga oshirishi – ularning davlatni boshqarishda ishtirok etishining eng muhim shakllaridan biri. Saylov o‘tkazishning asosiy qoida va prinsiplari, odatda, har bir davlating konstitutsiyasi va boshqa huquqiy hujjatlarda belgilanadi. Saylov turli ko‘rinishda bo‘ladi. Unda aholi qatnashishi yoki ularning vakillari ishtirok

etishi mumkin. Saylov ochiq yoki yashirin ovoz berish yo‘li bilan o‘tkaziladi. Qaysi organ saylanayotganiga qarab parlamentga yoki prezidentlikka saylov, parlamentning umumiy yoki bir qismi uchun saylov o‘tkazilishiga qarab yalpi yoki qisman saylov bo‘lishi mumkin. Hududga qarab umumdavlat yoki mahalliy; o‘tkazilish vaqtiga qarab navbatdagi yoki muddatdan oldingi; bir partiyali, ko‘ppartiyali yoki partiyasiz; muqobillik asosida va nomuqobil (agar yagona nomzod ko‘rsatilsa); to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki ko‘p bosqichli; asosiy yoki takroriy saylov o‘tkazilishi mumkin. Shuningdek, “saylov” tushunchasi biron bir organni (davlat, jamoatchilik, xalqaro va hokazolar) ovoz berish yo‘li bilan shakllantirish demakdir.

Shuningdek, amaldagi siyosiy partiyalarning 1994-y., 1999-y., 2004-y., 2009-y. va 2014-y. 2019-yillardagi Oliy Majlis va xalq deputatlari mahalliy kengashlariga bo‘lib o‘tgan saylovlarda ishtiroki va saylovlar jarayonida orttirilgan o‘ziga xos tajribasi ham O‘zbekistonda ko‘ppartiyaviylik tizimining rivojiga ijobiy ta’sir etadi, albatta.

Siyosiy partiyalar va saylovga oid yana bir jihat saylovoldi tashviqot – saylov kompaniyasi davrida amalga oshiriladigan va saylovchilarni nomzodni yoki siyosiy partiyani yoqlab ovoz berishga undashga qaratilgan faoliyatdir.

Saylovoldi tashviqot nomzodlarni ro‘yxatga olish uchun belgilangan oxirgi kunning ertasidan e’tiboran boshlanadi. Saylov kuni va ovoz berishga bir kun qolganda tashviqotga yo‘l qo‘yilmaydi. Bu jarayonlar barcha siyosiy partiyalarning saylov natijalarida asosiy o‘rin tutadi.

Zero, saylovlar haqida gap ketar ekan, 2019-yil 25-iyun kuni saylovlarga doir yana bir o‘zgarish bo‘ldi. O‘zbekiston tarixida ilk bor Saylov kodeksi qabul qilindi. Ushbu kodeks bilan tarqoq holdagi 5ta qonun (“O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”, “Fuqarolarning saylov huquqlari kafolatlari to‘g‘risida”, “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida”, “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashlariga saylov to‘g‘risida”, “O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi to‘g‘risida”gi) va Markaziy saylov komissiyasining saylovlarni tashkil etish va o‘tkazishga oid o‘nlab qaror va yo‘riqnomalari o‘z kuchini yo‘qotdi.

Shuningdek, 2021-yilda Saylov kodeksiga tegishli o'zgartishlar kiritish to'g'risidagi qonun bilan prezident saylovlari bo'lib o'tadigan kun dekabr oyidan oktabr oyiga ko'chirildi. Shundan kelib chiqib 2021-yil 24-oktabr kuni bo'lib o'tgan mustaqil O'zbekiston tarixidagi oltinchi prezident saylovida saylovchilar ro'yxatiga kiritilgan 20 million 158 ming 907 nafar saylovchidan 16 million 212 ming 343 nafari (80,4 foizi) qatnashdi.

Shuningdek, shu yildagi prezident saylovida 887 ming 686 nafar yoshlar hamda uncha og'ir bo'lmagan yoki ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlarni sodir etgan 8 203 nafar mahkum ham birinchi marta ovoz berishi ma'lum qilindi.

Ovozlar berilishi quyidagicha taqsimlandi: Shavkat Mirziyoyev (O'zLiDeP) – 80,12 foiz ovoz, Maqsuda Vorisova (XDP) – 6,63 foiz ovoz, Alisher Qodirov (“Milliy tiklanish” DP) – 5,48 foiz ovoz, Narzullo Oblomurodov (Ekopartiya) – 4,14 foiz ovoz, Bahrom Abduhalimov (“Adolat” SDP) – 3,39 foiz ovoz bilan yakunlandi.

MSK joriy yilgi prezident saylovini yigirmaga yaqin xalqaro tashkilotlardan va ellikka yaqin xorijiy davlatlardan jami mingga yaqin xalqaro kuzatuvchi hamda mahalliy va xorijiy mamlakatlar ommaviy axborot vositalarining 1 ming 672 nafar vakili bevosita kuzatib va yoritib borganini qayd etib, bu O'zbekistonda o'tgan saylovlar tarixidagi rekord ko'rsatkich ekanini ta'kidladi.

Bunda fuqarolar faol va munosib ishtirok etdi. Bu ham jamiyatda fuqarolik institutlarining rivojidan darak beradi.

4. O'zbekistonda parlament tizimi va undagi islohotlar.

Ma'lumki, qonunchilik hokimiyatining yaqin tarixi, ya'ni ikki palatali davri haqida to'xtalib o'tadigan bo'lsak, 2002-yilgi umumxalq referendumidan so'ng mamlakat tarixida birinchi marta Qonunchilik palatasi (quyi palata) hamda Senatdan (yuqori palata) iborat bo'lgan ikki palatali parlament tizimiga o'tildi. Besh yil o'tib parlament siyosiy partiyalar rolini kuchaytirishga qaratilgan konstitutsiyaviy qonunlarini qabul qildi. Birinchi marta siyosiy partiya fraksiyalari parlamentda muxolifatni shakllantirish va muqobil qonun loyihalarini hamda milliy taraqqiyot dasturlarini ilgari surish imkoniyatiga ega bo'ldi. 2008-yilda Qonunchilik palatasi a'zolari soni 120 dan 150 taga oshirildi va nomzodlar

faqat siyosiy partiyalar tomonidan ilgari surilishi mumkinligi belgilab qo'yildi.

2008-2014-yillarda demokratik islohotlarni yanada kuchaytirish va davlat hokimiyatining uch bo'g'ini o'rtasidagi muvozanatni yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga bir qator o'zgartishlar kiritildi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi o'rtasida ziddiyatlar doimiy tus olgan holda Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining kamida uchdan bir qismi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga rasman kiritilgan taklif bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qo'shma majlisi muhokamasiga Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish haqidagi masala kiritiladi. Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovoz bergan taqdirda qabul qilingan hisoblanadi.

Bunday holatda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi. Bunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining butun tarkibi Bosh vazir bilan birga iste'foga chiqadi.

2014-2016-yillarda qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud organlari faoliyatini takomillashtirish hamda davlat organlari bilan fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirildi. Masalan, 2016-yil aprelida qabul qilingan "Parlament nazorati to'g'risida"gi qonunda parlament tomonidan nafaqat ijro etuvchi, balki huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati ustidan nazorat shakllari va tartiblari belgilab berildi. Unga ko'ra, parlament eshituvlarini o'tkazish, parlament va deputatlar tomonidan so'rovlar yuborish, qonunlar qabul qilinganidan so'ng ularning amalga oshirilishini monitoring qilish amaliyoti kiritildi. Qonunchilik palatasida Oila va ayollar masalalari bo'yicha, Yoshlar masalalari bo'yicha komissiyalar, Fuqarolarning sog'lig'ini saqlash masalalari qo'mitasi tuzildi; Senat tarkibida esa Prokuratura organlari faoliyati ustidan nazorat qiluvchi komissiyasi tuzildi hamda Vazirlar Mahkamasining parlamentdagi vakolatli vakili lavozimi joriy etildi.

Davlat boshqaruvi sohasidagi keng ko‘lamli islohotlar mavzusi dastlab Prezident Sh.Mirziyoyevning 2017-yil parlamentga qilgan murojaatida ko‘tarilgan. Ilgari surilgan islohotlarning ko‘pi aynan parlament roliga aloqador bo‘lib, bu borada u shunday degan edi:

Mamlakatimiz parlamenti haqiqiy demokratiya maktabiga, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisiga aylanishi zarur.

Prezident, shuningdek, Qonunchilik muammolari va parlament tadqiqotlari institutining (QMPTI) tashkil etilishiga alohida to‘xtalib o‘tdi: “Biz yaqinda Oliy Majlis huzurida Qonunchilik muammolari va parlament tadqiqotlari institutini tashkil etdik”. Ushbu institut Oliy Majlisga kelayotgan turli takliflarni chuqur tahlil qiladigan, ta’bir joiz bo‘lsa, elakdan o‘tkazadigan ilmiy markaz bo‘lishi lozim.

5. O‘zbekistonda nodavlat-notijorat tashkilotlar va ularning siyosiy, ijtimoiy hamda iqtisodiy jarayonlardagi ishtiroki. Ijtimoiy-sherikchilik.

So‘nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar ijtimoiy taraqqiyotda nodavlat sektorining ahamiyatini yaqqol ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda eng chekka hududda yashayotgan fuqaro bilan mamlakat rahbari o‘rtasida aloqani ta’minlashda aynan nodavlat sektori eng samarali mexanizm sifatida namoyon bo‘layotganiga guvoh bo‘lmoqdamiz.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 58-moddasiga ko‘ra, davlat jamoat birlashmalarining manfaatlarini ta’minlaydi, ularga ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun teng huquqiy imkoniyatlar yaratib beradi.

Bu borada nodavlat-notijorat tashkilotlarining demokratik jarayonlardagi ishtirokini huquqiy ta’minlash, ularga qo‘shimcha shart-sharoitlar yaratish mamlakatimizni ijtimoiy-siyosiy rivojlantirishning g‘oyat muhim sharti hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov 2010-yil 12-noyabrdagi Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisida ilgari surgan Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga oid konsepsiyada boshqa sohalar qatori fuqarolik jamiyati institutlari, xususan, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining vakolatlarini kengaytirishga qaratilgan qonunchilikni takomillashtirish ustuvor vazifalardan biri ekanini alohida ta’kidladi. Chunonchi unda “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi qonun qabul qilinishi lozimligi alohida ta’kidlandi.

Bu qonun, eng avvalo, ijtimoiy, iqtisodiy, gumanitar sohalarda davlat idoralari bilan birga, fuqarolik jamiyati institutlarining o‘zaro hamkorligini nazarda tutadi. Ya’ni jamiyat hayotining turli yo‘nalishlarida istiqbolli dasturlar, loyihalarni amalga oshirishda nodavlat-notijorat tashkilotlarining ishtirok etishlari uchun muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Boshqacha aytganda, mazkur qonun hududlarni har tomonlama rivojlantirish, turli ijtimoiy masalalar yechimini nodavlat tashkilotlar hamkorligida hal etishga sharoit yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 28-moddasida ish beruvchilarning jamoat birlashmalari ixtiyoriy jamoat tashkilotlari sifatida tuziladi va ish olib boradi, ularning maqsadi iqtisodiyotni va tadbirkorlik tashabbusini rivojlantirish hamda samaradorligini oshirish, shuningdek, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarida, kasaba uyushmalari, xodimlarning boshqa vakillik organlari bilan o‘zaro munosabatlarda korxonalar va ular mulkdorlarining manfaatlarini ifoda etish yo‘li bilan ijtimoiy sheriklikni amalga oshirish, xo‘jalik va mehnatga oid munosabatlar sohasida ularning huquqlarini himoya qilishdan iboratdir, deb ko‘rsatilgan. Ushbu kodeksning 52-moddasida esa jamoa kelishuvlarida ijtimoiy sheriklik hamda uch taraflama hamkorlikni rivojlantirish, jamoa shartnomalarini tuzishga ko‘maklashish, mehnat nizolarining oldini olish, mehnat intizomini mustahkamlash to‘g‘risidagi qoidalar nazarda tutilishi mumkin, deyilgan.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish uchun uning asosiy institutlaridan biri – jamiyatdagi ijtimoiy sheriklikni shakllantirish zarur. Hozirgi fuqarolik jamiyatiga transformatsiyasi jarayonini o‘z boshidan kechirayotgan O‘zbekistonda 2014-yil 25-sentabrda O‘zbekiston Respublikasining “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilingan edi.

O‘zbekistonda birinchi marta 2019-yilga kelib ijtimoiy sheriklikka doir asosiy prinsiplar va qoidalar Prezident Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Kasaba uyushmalari to‘g‘risida” yangi tahrirda qabul qilingan qonunda o‘z ifodasini topdi. Unda xalqaro me‘yoriy hujjatlar, rivojlangan mamlakatlar tajribasi, BMTning XMT konvensiyalariga muvofiq tarzda ifodalandi. Albatta, bu holat O‘zbekistonda ijtimoiy-mehnat munosabatlarini fuqarolik jamiyati

talablari asosida rivojlantirishning yangi bosqichi boshlanganligini bildiradi. Va nihoyat, “ijtimoiy sheriklik” tushunchasining mohiyati kasaba uyushmalari timsolida xodimlar, ish beruvchilar (ish beruvchilarning vakillari), davlat boshqaruv organlarining xodimlar, ish beruvchilar va davlatning ijtimoiy-mehnat masalalaridagi o‘zaro sherikligi sifatida e’tirof etildi.

Mazkur qonunning “Kasaba uyushmalarining asosiy huquqlari” 5-bobining 28, 30-32-moddalari xalqaro me’yoriy hujjatlar, XMT konvensiyalari talablari, rivojlangan davlatlar tajribalari asosida kasaba uyushmalarining ijtimoiy sheriklik va tomonlarning konsensusga erishishi jarayonlarini muvofiqlashtiradi. Jumladan, 28-moddada kasaba uyushmalarining asosiy huquqlari quyidagicha belgilangan:

ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni hal qilishda ishtirok etish;

mehnat va ijtimoiy rivojlanish sohasida qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarini ishlab chiqishda ishtirok etish va h.k.;

xodimlarning ijtimoiy-iqtisodiy huquqlari va manfaatlarini ifoda etish va himoya qilish;

jamoa muzokaralarini olib borish, jamoa shartnomalari va jamoa kelishuvlarini tuzish hamda ularning bajarilishi yuzasidan nazoratni amalga oshirish;

bandlikni ta’minlashga ko‘maklashish;

xodimlarni ijtimoiy himoya qilishga yo‘naltirilgan choralarni ko‘rish;

mehnat va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish masalalari bo‘yicha axborotlar olish;

mehnatni muhofaza qilish sohasida xodimlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish;

mehnat to‘g‘risidagi qonun hujjatlari va mehnatni muhofaza qilish qoidalariga rioya qilish ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish;

mehnat nizolarini ko‘rib chiqishda xodimlar manfaatlarini himoya qilish;

mehnat va ijtimoiy rivojlanish sohasida xalqaro shartnomalarni tuzishda ishtirok etish.

Kasaba uyushmalari, kasaba uyushmalari birlashmalari va ularning organlari jamoa muzokaralari olib borish, manfaatlari ifoda etilayotgan

xodimlar nomidan jamoa shartnomalar va jamoa kelishuvlari tuzish huquqiga ega.

Umuman olganda, O‘zbekistonda ijtimoiy-mehnat munosabatlarini rivojlantirish, xususan, ijtimoiy sheriklikni fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va jamiyatda barqarorlikni ta‘minlashda muhim o‘rin egallashini e‘tiborga olib, davlatimiz va O‘zbekiston kasaba uyushmalari federatsiyasi tomonidan keyingi ikki yil ichida bu sohada chuqur islohotlar amalga oshirildi.

6. O‘zini o‘zi boshqarish organlarining faoliyati va ularning jamiyatni demokratlashtirishdagi o‘rni.

Fuqarolik jamiyati institutlari tizimida o‘zini o‘zi boshqarish organlarining o‘rni beqiyosdir. Zero, boshqa mamlakatlardan farqli o‘laroq, mahalla instituti yurtimizda ming yillar davomida sinalgan va chuqur ildiz otgan, aholini birlashtirib turadigan ijtimoiy hodisa sifatida rivojlanib kelmoqda. Ayniqsa, uning hozirgi bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida xalqimizning urf-odatlarini, an‘analari va qadriyatlarini saqlab qolish, ularni jipslashtirish kafolati sifatida maydonga chiqayotganini yaqqol ko‘rib turibmiz.

Mahallaning tuzilmasi va funksiyasi vaziyatga qarab asrlar davomida o‘zgarib turgan, ammo u o‘zini o‘zi boshqarish tamoyilini saqlab qolgan, o‘z hududida istiqomat qiluvchi kishilar o‘rtasida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni muvofiqlashtirib turgan.

Mahalla o‘zini o‘zi boshqarish organlarining eng yorqin ko‘rinishi, ayni paytda fuqarolik jamiyatining asosi va tayanchi deb tan olingani bilan ham o‘zining yuksak mavqeyiga ega. U yuksak madaniyat va kishilar o‘rtasidagi munosabatlar ma‘naviyatiga asoslanadi.

Mustaqillik yillarida mahalla hayoti bilan bog‘liq ko‘plab qadriyatlar, udum va an‘analarimiz qayta tiklanib, zamon talablari asosida boyib bormoqda. Shu bilan birga, mahallaning huquq va vakolatlari kengaytirilmoqda, ular bugun o‘zini o‘zi boshqarish idorasi, haqiqiy demokratiya darsxonasi sifatida keng ko‘lamli faoliyat olib bormoqda.

Bu borada Janubiy Koreyaning Koreyashunoslik akademiyasining professori Xan Do Xyon ta‘kidlaganidek, “O‘zbekistonda mustaqillik yillarida mahallaning noyob tarixiy roli qayta tiklandi va boyidi. O‘zbekistonning barcha hududida, katta shaharlar bilan bir qatorda, uzoq

tumanlarda ham mahallalarning faoliyat ko'rsatayotgani O'zbekistonda davlat boshqaruvi xalq va davlatning yaqin hamkorligi asosida qurilganidan dalolat beradi. Mahalla instituti umuminsoniylik o'lchovida katta qadriyat kasb etadi. Shu bois uni YuNESKOning Umumjahon nomoddiy meros ob'yektlari ro'yxatiga kiritish zarur, deb hisoblayman", deya fikr bildiradi.

O'zbek jamiyatida jamoa bo'lib yashashning eng oliy shakli mahalladir. O'zini o'zi boshqarishning mazkur shakli asrlar osha yashab kelmoqda. Mahalla mamlakatimizda ko'p asrlardan buyon mavjud bo'lsa-da, O'zbekiston davlat mustaqilligidan keyingina munosib ijtimoiy-huquqiy maqomga ega bo'ldi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilinishi bilan davlatchiligimiz tarixida birinchi marta "mahalla" tushunchasi Konstitutsiyamizga kiritilib, uning jamiyat boshqaruvidagi o'rni va maqomi qat'iy belgilab qo'yildi. Uning 32-moddasida O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega ekanliklari, bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish, shuningdek, davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yo'li bilan amalga oshirilishiga oid norma o'z ifodasini topdi.

Shuningdek, "Mahalla" so'zi asli arabcha "joy", "o'rin", ma'nosini anglatadi. Respublika Konstitutsiyasining 105-moddasida shaharcha, qishloq va ovullardagi mahallalarda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishning huquqiy o'rni belgilab qo'yilgan. Asosiy Qomusimizning 105-moddasi bilan fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining huquqiy asoslari yanada mustahkamlandi. Unga ko'ra, shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek, ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylashi belgilandi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – xalq hokimiyatini amalga oshirishning shakllaridan biri sifatida fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining huquqiy maqomini belgilab berdi. O'zbekiston

Respublikasining Konstitutsiyasi nafaqat fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tizimining huquqiy hujjatlarida, balki butun normativ-huquqiy hujjatlar ichida shoh hujjat hisoblanib, jamiyatning butun ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy masalalari uning asosida tartibga solinadi.

Asosiy Qonunimizda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga alohida to'xtalib o'tilganligi, bu demokratik institutga nisbatan yuksak umid va ehtirom bildirilganligidir. Uning barqarorligi va ustunligi jamiyat siyosiy-huquqiy tizimida katta o'rin egallab, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bilan chambarchas holda rivojlanadi. Chunki mamlakatimizda Konstitutsiyaning ustunligi fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatining yuksakligi bilan ta'minlanadi. Huquqiy ong va madaniyat esa jamiyatning eng dastlabki jabhasi bo'lgan mahallalarda, qolaversa, o'zini o'zi boshqarish organlarida fuqarolarning rivojlantirishi bilan taraqqiy etadi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida sof nazariy nuqtayi nazardan fuqarolar o'zini o'zi boshqarishining umumiy maqomi belgilab berildi.

Konstitutsiya fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining tashkil etilish asoslari, ularning boshlang'ich faoliyati hamda jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini birinchilardan bo'lib o'zida aks ettirdi. Konstitutsiya fuqarolar o'zini o'zi boshqarishining huquqiy asoslari ichida eng asosiy o'rinni egallaydi va quyidagi omillari bilan ajralib turadi:

– O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishini xalq hokimiyati amalga oshuvining bir shakli sifatida tan oladi va kafolatlaydi;

– O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – xalqaro huquqning umum e'tirof etgan normalariga asoslangan holda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining rivojlanishiga normal sharoit yaratib beradi;

– O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – fuqarolarning mahalliy ahamiyatga molik masalalarini amalga oshirishda bevosita va bilvosita qatnashishini kafolatlaydi.

Ta'kidlash kerakki, 1992-yil 12-sentabrda O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimovning Farmoni bilan "Mahalla" Respublika hayriya jamg'armasi tashkil etilgani, 1993-yil 2-sentabrda "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi

Qonun qabul qilinishining o‘ziyiq mahalla institutining davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanayotganligining yorqin dalilidir. O‘z navbatida, Qonunda umumiy qoidalar, fuqarolar yig‘inini chaqirish tartibi, rais (oqsoqol) va uning maslahatchilarini saylash tartibi, o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatining iqtisodiy va moliyaviy negizi, o‘zini o‘zi boshqarish organlarining vakolatlari, o‘zini o‘zi boshqarish organlarining strukturasi va ularning faoliyatini tashkil etish, raisning vakolatlari kabi masalalar o‘zining huquqiy yechimini topgan edi. Ushbu Qonun bilan milliy davlatchilik tarixi, huquqiy an‘analarimiz va qadriyatlarimizga mos keladigan, xalqimizning xohish irodasini aks ettiradigan, davlat va jamoat ishlarida aholining faol ishtirokini ta‘minlaydigan fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish tizimining maxsus huquqiy kafolati yaratildi hamda mazkur sohani tubdan qayta qurishning huquqiy mezonlari belgilab berildi.

1995-yil 21-dekabrda tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksiga ham mahalla haqida alohida modda kiritilgan bo‘lib (78-modda), unda qayd etilganidek, “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari yuridik shaxs sifatida fuqarolik-huquqiy munosabatlarning qatnashchilaridir”.

Jamiyat taraqqiyoti takomillashgan sari hamda bozor munosabatlariga o‘tish davrida, ayniqsa, fuqarolik jamiyatining vujudga kelishi bilan ushbu Qonunni ma‘lum normalar bilan to‘ldirish ehtiyoji sezildi. Shu boisdan 1999-yil 14-aprelda O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida” yangi tahrirdagi Qonuni qabul qilindi. Fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan hujjatlar jumlasiga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 23-apreldagi “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 19-apreldagi “Mahalla posboni” jamoat tuzilmalari va Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari huzuridagi yarashtirish komissiyalari to‘g‘risidagi Nizomlarni tasdiqlash haqida”gi qarori mamlakatimizda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari tizimining rivojlanishida muhim rol o‘ynadi.

Konstitutsiyaning 100-moddasida mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga berilgan vakolatli huquqlar: qonuniylikni, huquqiy tartibotni va

fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash; hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish; atrof-muhitni muhofaza qilish; mahalliy kommunal xo'jalikka rahbarlik qilish; fuqarolik holati aktlarini qayd etishni ta'minlash; normativ hujjatlarni qabul qilish va qonunlariga zid kelmaydigan boshqa vakolatlarni amalga oshirish; mahalliy byudjetni shakllantirish va uni ijro etish, mahalliy soliqlar, yig'implarni belgilash, byudjetdan tashqari jamg'armalarni hosil qilishdir.

Viloyatlar hokimlari va Toshkent shahar hokimi Prezident tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi. Tuman va shaharlarning hokimlari tegishli viloyat hokimlari tomonidan tayinlanadi.

Shaharlardagi tumanlarning hokimlari tegishli shahar hokimlari tomonidan tayinlanadi va ishdan ozod qilinadi. Viloyat, tuman va shahar hokimlarining qarorlari Xalq deputatlari kengashlari tomonidan tasdiqlanadi.

Xalq deputatlari mahalliy Kengashlari davlat hokimiyatining vakillik idorasi bo'lib, hududni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga rahbarlik qiladi. Xalq deputatlari mahalliy Kengashlariga: shaharlardagi tuman, shahar va viloyat Kengashlari kiradi.

Mustaqillik yillarida hokimlik institutining tashkil qilinishi hududiy boshqaruv tizimining muvofiqlashishi va mexanizmining aniq faoliyat ko'rsatishida muhim qadam bo'ldi. 1993-yil 2-sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasida mahalliy hokimiyat idoralari qayta tashkil etish to'g'risida"gi Qonun bu borada tegishli huquqiy hujjat vazifasini o'tadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasida xalq deputatlari tuman, shahar Kengashlari va tegishli hokimlarning faoliyati O'zbekiston Konstitutsiyasi, "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonun va Qoraqalpog'iston Qonunlari bilan tartibga solinadigan bo'ldi.

1994-yil 4-yanvarda Oliy Kengashning 9-sessiyasida "O'zbekiston Respublikasida mahalliy hokimiyat idoralari qayta tashkil etish to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Toshkent shahri va 12 viloyatda 1992-yil davomida Prezident tavsiyasi asosida birinchi marta hokimlar tayinlandilar.

1995-yil sentabrda Prezident huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi Akademiyasi tashkil qilindi. Ushbu akademiyada o'tgan faoliyat yillari davomida 2000 ga yaqin rahbar va tegishli mutaxassis kadrlar o'z

malakalarini oshirdilar. Respublika Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 30-maydagi qarorida istiqbolli boshqaruv kadrlar faoliyatini takomillashtirishda mazkur akademiyaning o'rnini va roli alohida belgilab qo'yildi.

Jamiyatni demokratlashtirish, huquqiy fuqarolik jamiyatini barpo etish – O'zbekiston istiqbolda tanlagan bosh strategik yo'l bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston uchun an'anaviy sharq falsafasi va islom dini ta'limotlarini aks ettiruvchi hamjihatlik, totuvlik, bag'rikenglik g'oyalari hamda jamoatchilik fikrining ustuvorligiga tayanuvchi sharqona demokratik qadriyatlar asos qilib olindi. Shubhasiz o'z-o'zini boshqaruv tizimida an'anaviy mahalla institutining o'rnini va roli katta ahamiyat kasb etadi. Tarixiy jihatdan mahalla kishilarni hamjihatlikka, totuvlik, o'zaro hayrixohlikka chaqiradigan organ bo'lib kelgan.

O'zini o'zi boshqarish organlarini tashkil qilishda 1993-yil sentabrda Oliy Kengash 12-sessiyasida qabul qilingan "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonun alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Prezidentning 1992-yil 12-sentabrda "Mahalla" xayriya jamg'armasini tashkil etish va 1992-yil 8- oktabrda xayriya jamg'armasiga mablag' ajratish to'g'risidagi Farmonlari mahallalarga homiylikni tashkil etishda katta ahamiyatga ega bo'ldi.

Yirik shaharlarda ko'p qavatli uylar joylashgan kvartallarga 1992-yil boshlaridan mahalla maqomi berilib, tarixiy nomlar qo'yildi, fuqarolar yig'ini o'tkazilib, mahalla oqsoqoli va mas'ul kotiblar saylandi. Sovet davrida tuzilgan qishloq va posyolka (shaharcha)larda vakillik boshqaruv organlari qishloq yoki posyolka sovetlari deb atalgan, ular mustaqil hokimiyat organi bo'lmay, xalq deputatlari tuman yoki shahar kengashlari, ularning ijroiya qo'mitalariga bo'ysunar edi. Mustaqil bo'lgach mahalliy o'zini o'zi boshqarish tizimi tubdan isloh qilindi, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tizimini davlat hokimiyati tizimidan ajratish tomon yo'l tutildi.

1994-yil 12-mingdan ortiq o'zini o'zi boshqarish organlari shakllantirildi, 2001-yil ularning soni 7847 tani tashkil etdi. 1999-yil 14-aprelda qabul qilingan "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari

to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonunda o'zini o'zi boshqarish organlarining vakolatlari va huquqi kengaytirildi.

Mustaqillik yillari mobaynida jamiyatdagi boshqaruv tizimlarini isloh qilish, davlat vazifalarini jamoat tashkilotlariga bosqichma-bosqich o'tkazish, ya'ni kuchli davlatdan kuchli jamiyatga o'tish borasidagi ishlar izchil davom ettirilmoqda. Ushbu jarayonda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va ularning asosiy negizini tashkil etuvchi mahalla instituti fuqarolik jamiyati institutlarining eng muhim bo'g'ini sifatida muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Konstitutsiyaning ushbu qoidasi mahallaning huquqiy asoslarini yanada rivojlantirish uchun dasturulamal bo'lib xizmat qildi. Shunday qilib, 1993-yil 2- sentabr kuni "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Ushbu qonun ilk marta qonunchilik darajasida mahalla faoliyatini tartibga soldi, ya'ni uning huquqiy maqomini belgilab berdi.

Fuqarolarning moddiy mustaqilligi va siyosiy-huquqiy ongi oshishiga sabab bo'layotgan demokratik islohotlar chuqurlashib, bozor munosabatlari rivojlanib borgani sari mahalla institutining huquqiy asoslarini takomillashtirish zarurati tug'ildi. Natijada 1999-yil 14-aprel kuni "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonun yangi tahrirda qabul qilindi. Unda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish huquqi bevosita mustahkamlab qo'yildi, mahalla faoliyatining asosiy tamoyillari, uning faoliyatini qo'llab-quvvatlashga davlat kafolati belgilab berildi, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari vakolatlari kengaytirildi.

2004-yil 29-aprelda "Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi mahalla faoliyatini demokratlashtirish yo'lidagi ulkan qadam bo'ldi. Ushbu qonunda, birinchidan, fuqarolar yig'ini organlariga saylovning demokratik tamoyillari belgilab berildi va mahalla organlariga saylov tizimi barpo etildi; ikkinchidan, saylov jarayonining barcha bosqichlari batafsil tartibga solindi; uchinchidan, qonun darajasida mustahkam huquqiy kafolat yaratildi.

Mahalla o'z faoliyatini moliyalashtirish bo'yicha ham davlat ko'magini ola boshladi. Shunday qilib, rais, mas'ul kotib, "Mahalla

posboni”, jamoatchilik tuzilmasi rahbari va fuqarolar yig‘inlarining diniy ma’rifat va ma’naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo‘yicha maslahatchisidan iborat to‘rt nafar mas’ul shaxs ishi, shuningdek, mahallaning qo‘shimcha xarajatlari davlat hokimiyatining mahalliy organlari byudjetidan moliyalashtirilmoqda.

Hozirgi paytda O‘zbekistonda 10 000ga yaqin o‘zini o‘zi boshqarish organi faoliyat ko‘rsatmoqda, shundan 8275 ta mahalla, 1301 ta qishloq, 154 ta shaharcha va 155 ta ovul fuqarolar yig‘inidir. Mahalla fuqarolar yig‘inlari va faollari qonunchilik belgilab bergan vakolatlardan kelib chiqib, fuqarolar yig‘inlari faoliyatining asosiy yo‘nalishlari bo‘yicha tuzilgan komissiyalar yordamida aholini ijtimoiy-siyosiy hayotga jalb qilish, ma’naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish, oilalarda qulay muhitni saqlab qolish, ehtiyojmand oilalar va nogironlarga moddiy yordam ko‘rsatish, aholining tadbirkorlik sohasidagi bilim va ko‘nikmalarini oshirish, hududlarni obodonlashtirish bo‘yicha ulkan ishlarni amalga oshirmoqda, boshqa bir qancha tadbirlarni tashkil etmoqda.

2013-yilda yangi tahrirda qabul qilingan “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi qonunga ko‘ra, fuqarolar yig‘inlaridagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha komissiyalar ro‘yxati quyidagilardir:

- yarashtirish komissiyasi;
- ma’rifat va ma’naviyat masalalari bo‘yicha komissiya;
- ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha komissiya;
- xotin-qizlar bilan ishlash bo‘yicha komissiya;
- voyaga yetmaganlar, yoshlar va sport masalalari bo‘yicha komissiya;
- tadbirkorlik faoliyati va oilaviy biznesni rivojlantirish masalalari bo‘yicha komissiya;
- ekologiya va tabiatni muhofaza qilish, obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish bo‘yicha komissiya;
- jamoatchilik nazorati va iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish bo‘yicha komissiya o‘z faoliyatini olib boradi.

2017-yil fuqarolar yig‘inlari va o‘zini o‘zi boshqarish organlari – mahallalar soni 10 mingdan ortiqni tashkil etdi. Shu yildan boshlab mahalla o‘z-o‘zini boshqaruv organlarining faoliyatida zamonaviy

asnodagi o'zgarishlar ro'y berib, uni tom ma'noda xalq organiga aylantirish chora-tadbirlari belgilandi.

Mahalla oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish, oilalarni mustahkamlash, odamlarni loqaydlik, boqimandachilik kabi illatlardan forig' etish, aholini tom ma'nodagi fuqarolik jamiyatini barpo etishga safarbar qilishdir.

O'zbekistonda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan yarashtirish masalasida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Ta'kidlash joizki, fuqarolar yig'inlarida faoliyat olib borayotgan Yarashtirish komissiyalarining vazifasi faqat nizoli oilalardan kelib tushgan arizalarni ko'rib chiqishdagina emas, balki nizoni keltirib chiqaruvchi sabablarni atroflicha o'rganib, oilalarda sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilishdan ham iborat hisoblanadi.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining muqaddimasida xalqlar o'rtasida do'stona munosabatlarni rivojlantirishga ko'maklashish zaruriyatiga e'tibor qaratish lozim, deb belgilangan. G'arb mamlakatlarining ayrim siyosatchilari ham O'zbekistondagi fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari tizimining o'ziga xosligini yuqori baholashgan. Jumladan, nemis siyosatchisi Artur Faynberg: "Mahalla – inson huquqlarini hurmat qilgani holda yoshlarni tarbiyalashga, uning kamol topishiga ko'mak beruvchi jamiyat instrumenti", deb baho bergan. Shu bilan birga individualizm singib ketgan G'arb mutaxassislari uchun bu tizimning tub mohiyatini tushunish mushkulligini ham ob'yektiv tavsiflab berishgan.

O'zbekistonda bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va milliy taraqqiyot talablaridan kelib chiqib mahalla faoliyatiga oid qonun hujjatlari muntazam ravishda takomillashtirib borilyapti. Xususan, 2013-yil 22-aprelda "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi qonunning yangi tahriri tasdiqlandi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-fevraldagi "Jamiyatdagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5338-son farmoni qabul qilindi.

Farmonga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi tashkil etildi. Mahalla va oila institutlarida bir qancha o‘zgarishlar bo‘ldi. Xotin-qizlar qo‘mitalar, Respublika Mahalla kengashi, “Nuroniylar” jamg‘armasining hududiy bo‘limlari tugatildi. “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazi, “Mahalla” o‘quv-uslubiy va ilmiy tadqiqot markazi negizida “Mahalla va oila” ilmiy tadqiqot instituti tashkil etildi. Mahallalarga yuklatilgan 46 turdagi va Profilaktika inspektorlariga yuklatilgan 13 turdagi vazifa va funksiyalar qisqartirildi. Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi va uning hududiy bo‘linmalari tashkil etildi. Jamoatchilik tuzilmalari maqbullashtirildi, ayrimlari tugatildi. Oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash komissiyasi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va jamoatchilik nazorati bo‘yicha komissiya tashkil etildi. 2020-yil 1-apreldan boshlab FHDYo organlari Adliya vazirligi huzuridagi Davlat xizmatlari agentligi tasarrufiga o‘tkazildi. 22-mart “Mahalla tizimi xodimlari kuni” deb e‘lon qilindi. Endilikda mahalla raisining saylanish muddati 5 yil qilib belgilandi. Mahalla raisining huquq-tartibot masalalari bo‘yicha o‘rinbosari vazifasini profilaktika katta inspektori bajarib u ham 5 yilga muddatga tayinlanadi. Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi vazir uning birinchi o‘rinbosari, Xotin-qizlar qo‘mitasi raisi, 3 ta o‘rinbosar “Nuroniylar” jamg‘armasi, “Mahalla” kengashi raisi o‘rinbosari va huquq-tartibot masalalari bo‘yicha o‘rinbosarlari lavozimi ta‘sis etildi.

Ma‘lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining taklifi bilan keng aholining qo‘llab-quvvatlashiga asoslanib, 2021-yil kuzidan boshlab mamlakatdagi mahalliy boshqaruv tizimida yangi institut “hokim yordamchisi” lavozimi joriy etildi.

Albatta, bundan markazlashtirilgan boshqaruvdan asta-sekin voz kechib, mahallalarda ishlash va shu yerdagi muammolarni tezkorlik bilan hal etish imkoniyatini yaratish maqsadi ko‘zlanadi.

O‘zbekiston Respublika Prezidentining 2021-yil 3-dekabr kuni qabul qilingan “Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta‘minlash va kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha davlat siyosatining yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi farmonida belgilab berilganidek:

– hokim yordamchisi lavozimiga Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, Moliya vazirligi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, Davlat

soliq qo‘mitasi, tijorat banklari, iqtisodiy va investitsiya komplekslariga kiruvchi boshqa idoralar, ularning hududiy bo‘linmalarida bo‘lim (sho‘ba) boshlig‘idan past bo‘lmagan lavozimda ishlovchi rahbar xodimlar, shuningdek, mahalliy hokimliklarning rahbar xodimlari tayinlanadi;

– hokim yordamchisi lavozimiga nomzodlar tegishli Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi Raisi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari boshchiligidagi tanlov komissiyalari orqali ochiq tanlovlar asosida ishga qabul qilinadi;

– nomzodlarning intiluvchanligi, maqsadga yo‘nalganligi, qobiliyati, tajribasi kabilarni inobatga olgan holda tadbirkorlar, boshqa soha vakillari, faol yoshlar, rahbarlik lavozimida faoliyat yuritmayotgan xodimlar va oliy ma‘lumotga ega bo‘lmagan fuqarolar ham ishga qabul qilinishi mumkinligi qayd qilingan.

Demak, bu tuzilma tajriba tariqasida qo‘llanilmoqda. Uning natijasidan esa tizim yanada takomillashib boradi.

7. O‘zbekistonda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi.

Inson haq-huquqlarini ta‘minlash va himoya qilish.

Istiqlol yillarida insonning ishonchli konstitutsion va yuridik huquqlarini, ijtimoiy kafolatlarni va aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni ta‘minlaydigan qonunlarning qabul qilinishiga asosiy e‘tibor qaratildi. Shuningdek, sud tizimi mustaqil va boshqa tarmoqlarga bog‘liq bo‘lmagan hokimiyat sifatida shakllantirildi. Sud hokimiyatining yangi tuzilmalari vujudga keldi. Sudning huquq doirasi kengaydi.

Jumladan, 1994-yili Jinoyat kodeksi qabul qilinganida 13 ta moddada jazo chorasi sifatida o‘lim jazosi ko‘zda tutilgan edi. 1998-yili bu jazo turi jinoyat kodeksining 5 ta moddasidan olib tashlandi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2005-yil 1-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida o‘lim jazosini bekor qilish to‘g‘risida”gi Farmoniga asosan, 2008-yil 1-yanvaridan mamlakatimizda jinoiy jazo turi sifatida o‘lim jazosi bekor qilindi va uning o‘rniga umrbod yoki uzoq muddatga ozodlikdan mahrum etish jazosining joriy etilishi butun dunyoda katta aksado berdi. Bu boradagi islohotlar O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida e‘lon qilingan insonparvarlik va odillik tamoyillarini izchil ifoda etib, jahon tendensiyalariga to‘la mos keladi. Sud-huquq

sohasidagi islohotlar xususida soʻz yuritganda, Oʻzbekistonda oʻtgan qisqa davr mobaynida yaxlit sud hokimiyati tizimini shakllantirish vazifasi muvaffaqiyatli hal etilganiga toʻxtalmaslikning iloji yoʻq. Sudlar ixtisoslashtirilib, aniqroq aytganda, fuqarolik, jinoiy va xoʻjalik ishlari boʻyicha alohida sudlar tashkil etilib, sudlar sud qarorlarini ijro etish kabi oʻzlariga xos boʻlmagan vazifalardan ozod qilindi. Sudyalarning mustaqilligi va huquqiy kafolatlari tizimining huquqiy asoslari Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Sudlar toʻgʻrisida”gi qonuni va boshqa qonun hujjatlarida mustahkamlab qoʻyildi. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlarda “sudyalarning mustaqilligi” tushunchasi mustahkamlandi va yangi huquqiy kategoriya – “sud hokimiyatining mustaqilligi” joriy etildi. Jumladan, Konstitutsiyamizning 106-moddasiga muvofiq, Oʻzbekiston Respublikasida sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil holda ish yuritadi.

Qamoqqa olishga sanksiya berish huquqi sudlarga oʻtkazilib, uni amalga oshirishning aniq protsessual-huquqiy mexanizmi yaratildi. Bu fuqarolarning huquq hamda qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilishning muhim kafolatiga aylandi. Yana bir yangilik bu – Yarashiruv institutining joriy etilishi jinoyat protsessi qonunchiligini takomillashtirishda muhim qadam boʻldi. Xoʻsh, bu yerda gap nima haqda bormoqda? Ijtimoiy xavfi katta boʻlmagan jinoyat sodir etgan shaxs, agar muqaddam sudlanmagan boʻlsa, oʻz aybini boʻyniga olsa, jinoyat oqibatida keltirgan zararni toʻlasa, jabrlanuvchi bilan yarashsa, sud ishni harakatdan toʻxtatadi. Demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va mamlakatda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi haqida soʻz yuritilar ekan, ushbu materialda Oʻzbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov 2010-yil 12-noyabrda parlament palatalarining qoʻshma majlisida soʻzlagan nutqida sud-huquq tizimini yanada isloh qilishga qaratilgan qator qonunchilik tashabbuslarini ilgari surgani taʼkidlanadi. Konsepsiyada belgilangan vazifalarning hayotga tatbiq etilishi fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini sud orqali himoya qilish kafolatini kuchaytirish imkonini beradi. Umuman olganda, sud-huquq islohotlari barcha istiqbolli yoʻnalishlarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi nafaqat jamiyat va davlat tuzilmasini demokratlashtirish va

liberallashtirishning natijasi, balki uning kafolati sifatida xizmat qilib, amalda mamlakatning “Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyili asosida olg‘a harakatlanishini ta’minlaydi. Axborot materialida qayd etilishicha, O‘zbekistonda olib borilayotgan sud-huquq islohotlarining asosiy maqsadlari sud-huquq tizimining mohiyatini o‘zgartirish, uni inson huquqlarini samarali ta’minlashning asosiy kafolatiga aylantirish hamda sud hokimiyatining tom ma’nodagi mustaqilligini ta’minlash hisoblanadi. Ishlarning sudlarda ko‘rib chiqilishi sifatini yaxshilash maqsadida “Sudlar to‘g‘risida”gi Qonunga muvofiq, ularning jinoyat, fuqarolik va xo‘jalik ishlari bo‘yicha ixtisoslashuvi mustahkamlandi, ishlarni apellyatsiya tartibida ko‘rib chiqish tartibi joriy qilindi. 2008-yil 1-yanvardan e’tiboran “Xabeas korpus” institutining joriy qilinishi, ya’ni ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olishga sanksiya berish huquqi prokurordan sudga o‘tkazilishi natijasida sudlarning fuqarolar huquqlarini samarali himoya qilish bo‘yicha vakolatlari sezilarli darajada kengaytirildi. Jinoyat ishi qo‘zg‘atish, ish yuzasidan ayblov xulosasini o‘qib eshittirishni sudlar vakolatidan chiqarilishini nazarda tutuvchi o‘zgartishlar jinoyat-protsessual qonun hujjatlariga kiritilib, bu sudlarning xolisligini, betarafligini ta’minlash, jinoyat protsessida tortishuv prinsipining kuchayishiga xizmat qildi. Mustaqillik yillarida jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchilikni liberallashtirish bo‘yicha amalga oshirilgan ishlar natijasi o‘laroq, O‘zbekistonda quyidagilarga erishildi: og‘ir jinoyatlar tasnifi kamaytirilib, og‘ir va o‘ta og‘ir toifadagi jinoyatlar ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan va uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlar toifasiga o‘tkazildi; sodir etilgan jinoyatlar uchun ozodlikdan mahrum etish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolar joriy etildi; iqtisodiyot sohasidagi jinoyat ishlari bo‘yicha qamoq va ozodlikdan mahrum etish jazolari o‘rniga jarima shaklidagi iqtisodiy sanksiyani qo‘llash imkoniyati ancha kengaytirildi. 2013-yili ozodlikdan mahrum qilingan shaxslar soni 2000-yil bilan solishtirganda, ikki marotabadan ziyodga kamaydi. Xususan, jinoiy jazolarning liberallashtirilishi to‘g‘risidagi qonun qabul qilinganidan so‘ng 412 milliard so‘mlik zararni qoplagan 26000 nafar shaxsga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazo choralari qo‘llandi. Mamlakatda yarashuv instituti joriy etilganidan buyon 138 ming 527 ta ish bo‘yicha 150 ming 346 shaxsga nisbatan ozodlikdan mahrum

qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazo choralari qo‘llanildi. Bugun O‘zbekistonda 60 turdagi jinoyatlar bo‘yicha yarashuv institutini qo‘llash imkoniyati mavjud. Amnistiya aktini qo‘llash sudlar vakolatiga berilgan. Mustaqillikning ilk yillaridanoq respublikada amnistiya aktining e‘lon qilish tartibi joriy qilingan. Har yili O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 80 va 93-moddalariga binoan, amnistiya haqida akt qabul qilinib, uning asnosida jazodan ozod qilish, mahkumlarning ozodlikka chiqishi va ularning o‘z oilalari bag‘riga qaytishi bilan bir qatorda, amnistiya qilinganlarning salomatligini mustahkamlash, ularning turmush shart-sharoitlarini yaxshilashga va ish bilan ta‘minlashga ko‘maklashish yuzasidan ham ishlar amalga oshiriladi.

2008-yilning 1-yanvaridan boshlab o‘lim jazosi bekor qilinishi jinoyat qonunchiligini liberallashtirish yo‘lidagi muhim qadam bo‘ldi. Bundan tashqari oliy jazo – umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazo turi faqatgina ikki turdagi jinoyatlar – terrorizm va javobgarlikni og‘irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o‘ldirish uchun tayinlanadiki, ushbu holatlar bo‘yicha muqobil, uncha og‘ir bo‘lmagan jazo turlari ham qo‘llanilishi mumkin.

Insonning huquq va erkinliklari samarali himoya qilinishini har tomonlama ta‘minlashga yo‘naltirilgan sud-huquq islohotlarining hayotga tatbiq etilishida advokatura institutini mustahkamlash muhim ustuvorlik hisoblanadi. Ushbu institutni yanada takomillashtirish maqsadida 2008-yil 1-may kuni qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida advokatura institutini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni bu borada muhim dasturulamal bo‘ldi. Ushbu Farmon fuqarolarning tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqini mustahkamlashga qaratilgan konstitutsiyaviy me‘yorni amalga oshirish, advokatura instituti mustaqilligini ta‘minlash, uni malakali kadrlar bilan to‘ldirish, advokatlik kasbining nufuzini oshirish hamda insonning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini kafolatli himoya qilish borasida amalga oshirilayotgan islohotlarni yangi bosqichga olib chiqdi. Fuqarolik jamiyatining asosiy institutlaridan biri sifatida O‘zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi tuzildi, 2008-yil 31-dekabrda “Advokatura instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim

qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Shuningdek, 2009-yil sentabrda kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 52-moddasiga o'zgartish va qo'shimcha kiritish to'g'risida"gi Qonuniga binoan, sudda ish yuritish bo'yicha vakil sifatida professional faoliyat bilan faqat advokatlar shug'ullanishi haqidagi muhim me'yor mustahkamlab qo'yildi. O'rnatilgan bunday tartib sud ishida yurisprudensiya sohasidagi maxsus bilimlardan bexabar shaxslarning ishtirokiga yo'l qo'ymaslik va fuqarolarga ko'rsatiladigan huquqiy yordam sifatini oshirishga yo'naltirilgan.

Sud qarorlarining qat'iy bajarilishi odil sudlov faoliyatining muhim va ajralmas qismi hisoblanadi. Keyingi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari doirasida sud qarorlarining majburiy ijro etilishi samaradorligini oshirish, sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlari ijro etilishi sohasidagi me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish yuzasidan qator chora-tadbirlar amalga oshirildi, sud qarorlari ijro etilmasligi va ularning bajarilishiga to'sqinlik uchun javobgarlik kuchaytirildi.

2016-yil oxirlaridan boshlab, sud-huquq tizimini tubdan isloh qilish, ya'ni sohani yanada demokratlashtirish va erkinlashtirish, faoliyati samaradorligini yuksaltirish, aholining odil sudlovga bo'lgan ishonchini oshirish, jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash hamda qonuniylikni mustahkamlash, sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini, fuqarolar huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasini yuzaga keltirish, jismoniy, yuridik shaxslarning murojaatlarini o'z vaqtida hal etish, yuksak axloqiy-irodaviy, kasbiy fazilatlarga ega, yuklatilgan vazifalar, amalga oshirilayotgan islohotlarning samarali bajarilishini ta'minlashga qodir bo'lgan kadrlarni shaffof tanlov asosida ishga qabul qilish, qolaversa, sudlarning jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari bilan ishlash mexanizmini davrimizning yuksak talablari darajasida tashkil etishga, tizim xodimlariga, sudyalarga alohida mehnat sharoitlari yaratish, lavozim maoshlariga ustamalar hamda malaka-mansab darajasi uchun qo'shimcha haq miqdorlarini berishga qaratilgan uchta Farmon chiqarildi. Boshqacha aytganda, sud-huquq tizimidagi islohotlar davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 21-oktabrdagi “Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonida sud hokimiyati mustaqilligi to‘g‘risidagi konstitutsiyaviy normalarga va odil sudlovni amalga oshirish faoliyatiga aralashganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipiga og‘ishmay amal qilinishi kerakligini ta’minlash, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga tajovuz qilish holatlari bo‘yicha zudlik bilan choralar ko‘rish, sud faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta’minlash, ommaviy axborot vositalari hamda aholi bilan hamkorlik qilishning samarali mexanizmlarini keng qo‘llashga e’tibor qaratilishi alohida ta’kidlab o‘tildi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Oliy xo‘jalik sudi, Bosh prokuraturasi, Adliya vazirligining sudyalik lavozimiga birinchi marotaba besh yil muddatga va keyin o‘n yil muddatga, shundan so‘ng muddatsiz davrga tayinlash (saylash)ni nazarda tutuvchi takliflari ma’qullandi.

Ushbu Farmonga muvofiq, 2017-yil 1-apreldan ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan muqobil jazo turlarini qo‘llashni kengaytirish orqali qamoq tariqasidagi jinoiy jazo tugatildi. Jinoyatni sodir etishda gumon qilingan shaxslarni ushlab turish muddati 72 soatdan 48 soatga qisqartirildi. Qamoqqa olish va uy qamog‘i tarzidagi ehtiyot choralari qo‘llashning, shuningdek, dastlabki tergovning eng ko‘p muddati 1 yildan 7 oyga qisqartirildi. Pochta-telegraf jo‘natmalarini xatlab qo‘yish va eksqumatsiya qilish uchun sanksiya berish huquqi sudlarga o‘tkazildi. Sudlarga qamoqqa olish yoki uy qamog‘i tarzidagi ehtiyot chorasini qo‘llash rad etilganda muqobil ehtiyot choralari qo‘llash huquqi berildi. Tergovning to‘liq emasligini sud muhokamasi jarayonida to‘ldirish mexanizmlarini joriy etish orqali sud tomonidan jinoyat ishini qo‘shimcha tergov yuritishga qaytarish bekor qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining ishlarni nazorat tartibida ko‘rib chiqish bo‘yicha bir-birini takrorlovchi vakolatlari bekor qilindi. Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi. Dasturni amalga oshirish bo‘yicha komissiya tashkil etildi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Oliy xo‘jalik

sudi, Bosh prokuraturasi, Adliya vazirligiga sud-huquq tizimidagi ilg'or xorijiy tajribalarni chuqur o'rganish vazifasi topshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoniga ko'ra, sud hokimiyatining ikki oliy organi – O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Oliy xo'jalik sudining mavjudligi sud tizimini boshqarish vazifalarining takrorlanishiga, yagona sud amaliyoti ta'minlanmasligiga olib kelganligi uchun birlashtirildi. Bundan tashqari sudyalar hamjamiyatining organi hisoblanadigan va O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyati mustaqilligining konstitutsiyaviy prinsipiga rioya etilishini ta'minlashga ko'maklashadigan, nomzodlarni tanlash va sudyalik lavozimiga tayinlash tizimini tubdan yaxshilash hamda yuqori malakali sudyalar korpusini shakllantirishga mas'ul bo'lgan organ – O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Sudyalarni tanlash va lavozimiga tavsiya etish bo'yicha oliy malaka komissiyasi tugatilib, uning 21 nafar bo'shagan ijro apparati shtat birligi kengashga o'tkazildi. Kengash tarkibi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti taqdimnomasiga binoan Senat tomonidan tasdiqlanadigan kengash raisi va ko'pchilikni tashkil etuvchi sudyalar hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlar, fuqarolik jamiyati instituti vakillari, shuningdek, huquq sohasidagi malakali mutaxassislar orasidan Prezident tomonidan tayinlanadigan 20 nafar a'zodan iborat bo'ldi. Kengashning 13 nafar a'zosi doimiy, 8 nafar a'zosi esa jamoatchilik asosida o'z faoliyatlarini amalga oshirmoqda. Sudyalar oliy kengashiga O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sud sudyalari, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar sudlari raislaridan tashqari barcha sudyalarni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishgan holda lavozimlariga tayinlash va lavozimlaridan ozod etish bo'yicha vakolatlar berildi. Sudyalarni kasbiy jihatdan tayyorlash, malakasini oshirishni tashkil etish, ularning faoliyati samaradorligini baholash, shuningdek, sudyalarni rag'batlantirish bo'yicha tashabbus ko'rsatish ham Sudyalar oliy kengashi zimmasiga yuklatildi.

Ilk marotaba davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari g'ayriqonuniy harakatlari (harakatsizligi) ustidan fuqarolarning sudga shikoyat qilish huquqining konstitutsiyaviy kafolatlarini amalga oshirishni ta'minlashga xizmat qiladigan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining ma'muriy ishlar bo'yicha sudlov hay'ati, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar ma'muriy sudlari, tuman (shahar) ma'muriy sudlari tashkil etildi. Davr talablardan kelib chiqib, shuningdek, tadbirkorlik sub'yektlarining huquqlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida ushbu Farmon bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar xo'jalik sudlari iqtisodiy sudlar etib o'zgartirildi. Bunda mamlakatning iqtisodiy salohiyati va tadbirkorlik sub'yektlarining ortib borishini hisobga olgan holda tumanlararo tuman (shahar) iqtisodiy sudlari tashkil etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-iyuldagi "Sud-huquq tizimini yanada takomillashtirish va sud hokimiyati organlariga ishonchni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida odil sudlovni amalga oshirish sifatini yaxshilash, jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari himoyasi kafolatlarini kuchaytirish maqsadida, shuningdek, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Sudyalar oliy kengashi va O'zbekiston Sudyalar assotsiatsiyasining sud organlari faoliyatining shaffofligini ta'minlash, aholi bilan ochiq muloqotni kengaytirish hamda odil sudlovni amalga oshirishda jamoatchilik rolini kuchaytirish borasidagi takliflari qabul qilindi. Sudlar faoliyati to'g'risida jamoatchilik va ommaviy axborot vositalarini xabardor qilish maqsadida har chorakda viloyat sudlari raislari va ularning o'rinbosarlari tomonidan brifinglar o'tkazish yo'lga qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashining sudyalarni tanlash va lavozimga tayinlashning xolisligi hamda shaffofligiga ishonchni oshirish maqsadida har bir hududda sudyalar korpusini shakllantirishga ko'maklashuvchi komissiyalar tuzish haqidagi takliflari qabul qilinib, bu borada komissiyalar tuzildi. Farmonga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisiga Oliy sud va uning huzuridagi Sudlar faoliyatini ta'minlash departamentining yuqori malakali, tashabbuskor, xizmat majburiyatlarini,

vazifalarini halol va samarali bajarayotgan sudyalariga, xodimlariga Sud hokimiyati organlarini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan qo'shimcha ravishda oylik mehnatga haq to'lash fondining 100 foizigacha miqdorda ustama (pul ta'minoti) to'lash huquqi berildi. Shuningdek, ushbu Farmonda malaka va mansab darajasiga ega bo'lgan sudyalarga, ularga tenglashtirilgan shaxslarga avtomobillar sotib olish uchun, Konstitutsiyaviy sud, Sudyalar oliy kengashi, Oliy sud, quyi sudlar apparatlari, Oliy sud huzuridagi sudlar faoliyatini ta'minlash departamenti va uning hududiy bo'limlari xodimlariga esa uy-joy sotib olish uchun imtiyozli kreditlar berishni nazarda tutuvchi takliflar bildirildi. Ayni paytda bu borada ijobiy ishlar qilinayotganligi ahamiyatlidir.

Istiqlol yillarida mamlakatimizda sud hokimiyati mustaqilligini ta'minlash va nufuzini oshirish, uni ilgarigi jazolovchi organdan inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qiladigan, jamiyatdagi demokratik o'zgarishlarning muhim vositasi bo'lgan institutga aylantirishga qaratilgan keng qamrovli ishlar amalga oshirilayotganligi, sud-huquq tizimini isloh qilish hamda takomillashtirish davrimizning yuksak talablaridan biri ekanligi yig'ilishda alohida ta'kidlab o'tildi. Asosiy maqsadimiz, fuqarolarning huquq va erkinliklarini munosib tarzda himoya qilish orqali xalqimizning sud tizimiga bo'lgan ishonchini qat'iy mustahkamlash, sudni tom ma'noda "Adolat qo'rg'oni"ga aylantirishdan iborat ekanligini Prezident Sh.M.Mirziyoyev o'z chiqishlarida ko'p marotaba qayd etib o'tmoqda.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki Farmonga, asosan, quyidagilar jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning asosiy vazifalari etib belgilandi: birinchidan, aholiga mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlari va davlat dasturlarining mazmuni va mohiyatini izchil yetkazish tizimini shakllantirish, fuqarolar ongida "Jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini qaror toptirish – demokratik huquqiy davlat qurishning garovidir!" degan hayotiy g'oyani mustahkamlash; ikkinchidan, jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, ta'lim-tarbiyaning tizimli va uzviy

ravishda olib borilishiga alohida e'tibor qaratish, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlab, aholining barcha qatlamlariga huquqiy ong va huquqiy madaniyatni chuqur singdirish, shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash g'oyalarini keng targ'ib qilish; uchinchidan, yosh avlod ongiga huquq va burch, halollik va poklik tushunchalarini hamda odob-axloq normalarini chuqur singdirib borish, Konstitutsiyaning muhim jihatlarini ularga bolaligidan boshlab o'rgatish; to'rtinchidan, aholi o'rtasida huquqiy madaniyatni shakllantirish bo'yicha huquqiy-ma'rifiy tadbirlarni xalqimiz tarixi, dini, milliy qadriyatlarini o'rgatish bilan uyg'un holda tashkil qilish, shuningdek, har bir fuqaroda davlat ramzlari bilan faxrlanish tuyg'ularini shakllantirish orqali mamlakatga daxldorlik, vatanparvarlik hissini kuchaytirish va boshqalar.

Tayanch so'zlar.

Inson, jamiyat, davlat, konstitutsiya, demokratiya, fuqarolik jamiyati, demokratik institutlar, jamoat birlashmasi, nodavlat-notijorat tashkilotlari, siyosiy partiyalar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, fuqarolar yig'ini, kasaba uyushmasi, davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy nazorat, ijtimoiy sheriklik, milliy qadriyat, fuqarolik madaniyati, faollik, ishtirok, mas'uliyat, javobgarlik.

Savol va topshiriqlar.

- Fuqarolik jamiyati institutlari deganda siz nimani tushunasiz?
- Fuqarolik jamiyatini shakllantiruvchi omillar va ularga yaratilgan imkoniyatlar?
 - O'zbekistonda qanday siyosiy partiyalar faoliyat yuritadi?
 - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Inson huquqlari bo'yicha vakil (Ombudsman) to'g'risida nimalar bilasiz?
 - Inson huquqlari to'g'risida ma'lumot bering.
 - Nodavlat-notijorat tashkilotlar haqida hamda ularning faoliyati bo'yicha nimalarni bilasiz?
 - Mahalla instituti – jamiyatning asosiy bo'g'inidir.
 - Mahalliy boshqaruvning tashkil etilishi va ularning faolitiga oid huquqiy hujjatlar haqida fikr yuriting.

- Sud hokimiyati mustaqil idoradir. Ularga oid huquqiy-tashkiliy ishlar haqida nimalar bilasiz?
- Saylov jarayonlari – fuqarolik jamiyatining ko‘zgidir.
- Xotin-qizlar manfaatini ifoda qilishda qanday o‘zgarishlar yuz berdi? Gender tengligi nima?
- Ommaviy axborot vositalari va ularning faoliyatiga oid ma’lumot bering.
- Advokatlik instituti haqida ma’lumot bering.
- O‘zbekistonda Prezident saylovi haqida ma’lumot bering.
- O‘zbekiston parlamenti – qonunchilik hokimiyatining ko‘zgidir.
- O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – fuqarolik jamiyatini qurish bo‘yicha normalar majmuasidir.
- Fuqarolik jamiyatida – ijtimoiy sherikchilik masalasiga oid nimalarni bilasiz?
- Ijtimoiy fikr – jamoatchilik ko‘zgidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. T.1. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
4. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
5. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
6. Karimov I. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. T. 3. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.

7. Jumaniyazov B.O. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini qurish va rivojlantirish – oliy strategik maqsad // Berdax nomidagi QDU Xabarshisi. – Nukus, 2017. – № 2.

8. 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha Harakatlar strategiyasi.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mamlakatni demokratik yangilash jarayonida fuqarolik jamiyati institutlarining rolini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2018-yil 4-maydagi Farmoni (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi).

10. Inoyatova D.M. O‘zbekistonda fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining tarixiy taraqqiyot bosqichi. Mahalla – fuqarolar o‘zini o‘zi boshqaruvi institutining noyob namunasi. – Toshkent: MUMTOZ SO‘Z, 2016.

11. Insopov A.A. O‘zbekistonda atrof-muhit muhofazasi, aholi sog‘ligini saqlashda davlat va nodavlat tashkilotlar ijtimoiy sherikligi // O‘zMU xabarlari ilmiy jurnali. – Toshkent, 2016. – № 1/6.

12. Ishquvatov V.T. O‘zbekistonda o‘zini o‘zi boshqarish organlarini rivojlanish tarixi. Monografiya. – Toshkent, 2020.

13. Турсунова Р.Ю. Духовный аспект в модернизации институтов гражданского общества (на примере политических партии). Монография. – Ташкент: УМЕД, 2012.

14. Fuqarolik jamiyati asoslari (O‘quv qo‘llanma). – Toshkent, 2015.

15. Utamuradov A. va boshqalar. Fuqarolik jamiyati. O‘quv qo‘llanma. Lotin yozuvida. – Toshkent: Universitet, 2018.

16. O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati (Uslubiy qo‘llanma). – Toshkent: Info Capital Group, 2019.

17. O‘zbekistonning mustaqillikka erishish tarixi: 1980-1990-yillardagi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar. Ilmiy to‘plam. – Toshkent: TURON-IQBOL, 2019.

18. Qirg‘izboyev M. Fuqarolik jamiyati: genezisi, shakllanishi va rivojlanishi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.

6-MAVZU. IQTISODIY ISLOHOTLAR, XUSUSIY MULKCHILIKNING SHAKLLANISHI. O‘ZBEKISTONDA BOZORO MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI.

Reja:

1. Bozor iqtisodiga o‘tishning asosiy tamoyillari. O‘zbekistonning o‘ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish yo‘lini tanlashi.
2. Bozor iqtisodiyotiga o‘tilishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlantirilishi, mamlakatimizdagi iqtisodiy o‘shish.
3. O‘zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligining o‘rni. Agrar islohotlar.
4. O‘zbekiston xalq xo‘jaligining yangi istiqbollari.

1. Bozor iqtisodiga o‘tishning asosiy tamoyillari. O‘zbekistonning o‘ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish yo‘lini tanlashi.

Butun dunyodagi rivojlangan davlatlar iqtisodining asosini bozor iqtisodiyoti tashkil etadi. Bozor iqtisodiyoti tovar-pul munosabatlariga asoslangan va ularga xos iqtisodiy qonunlar asosida ishlaydigan iqtisoddir. Bozor iqtisodiyoti qadim zamonlardan boshlab ming yillar davomida shakllanib, takomillashib kelmoqda. Iqtisodiy taraqqiyotda bozor munosabatlari ikki xil shaklda namoyon bo‘ldi. Birinchisi, tartibsiz, stixiyali faoliyat yurituvchi bozor iqtisodiyoti bo‘lib, bunda ishlab chiqaruvchilar va iste’molchilar tarqoq, o‘zibo‘larchilik asosida, maqsadi va harakati oldindan kelishilmagan holda faoliyat yuritadilar. Ikkinchisi, davlat, iqtisodiy qonunlar va iqtisodiy vositalar bilan tartibga solinadigan, boshqariladigan bozor iqtisodiyotidir.

Uning quyidagi xususiyatlari mavjud:

- tovar ishlab chiqaruvchilar iqtisodiy erkin bo‘ladi;
- kishilar mulk egasi bo‘ladi, o‘zi ishlab chiqargan mahsulot egasi bo‘lib, uning o‘zi xohlaganicha sotishi va sotmay turishi mumkin;
 - tovar oldi-sotdisi sotuvchi bilan xaridorning erkin va ixtiyoriy munosabatiga asoslanadi;
 - tovar ishlab chiqaruvchilar bozorda erkin raqobatda bo‘ladilar;
 - bozorda ishlab chiqaruvchi emas, iste’molchi o‘z shartini qo‘yadi, chunki pul uning qo‘lida bo‘ladi;

– bozorda nimaga talab oshsa, shu narsani ishlab chiqarish foydali bo‘ladi;

– jamiyat a‘zolari o‘z daromadiga ko‘ra tabaqalanadi.

Jahon tarixi tajribasi guvohlik beradiki, insoniyat birdaniga tartibga solinuvchi bozor iqtisodiyotini yaratolmagan, necha ming yillar davomida stixiyali bozor iqtisodiyoti sharoitida yashab, vaqti-vaqti bilan iqtisodiy larzalarni, chuqur iqtisodiy inqirozlarni boshidan kechirgan. XX asrda jahon sivilizatsiyasi insoniyat manfaatlari yo‘lida yanada jadal taraqqiy etdi. Bu jarayon iqtisodiy tafakkurga ijobiy ta‘sir etib, tartibga solinuvchi bozor iqtisodiyoti g‘oyasini keltirib chiqardi. Unga amal qilgan davlatlarda iqtisodiyot jadal o‘sa boshladi, aholi turmushi, farovonligi yaxshilanib bordi. Shu tariqa dunyoda tartibga solinadigan bozor munosabatlari iqtisodiyotning yetakchi shakliga aylanib bordi.

Sovet hukmronligi davrida esa hokimiyat tepasida turgan kommunistlar mulkni yoppasiga davlat ixtiyoriga olish, resurslarni markazlashtirilgan tarzda ma‘muriy-buyruqbozlik, rejalashtirish asosida boshqarish va taqsimlash yo‘li bilan ijtimoiy adolatni qaror toptirish va xalq farovonligini oshirishga urinib ko‘rdi. 74 yil davom etgan bu sinov o‘zini oqlamadi, ijtimoiy adolat ham qaror topmadi, xalq uchun farovon turmush ham yaratilmadi va oxir-oqibatda ma‘muriy buyruqbozlik asosida boshqariladigan o‘ta siyosiylashgan, mafkuralashgan iqtisodiyot tanazzulga uchradi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston iqtisodiyotidagi yangilanish, tub o‘zgarishlarni o‘rganishga kirishar ekanmiz, avvalo, mustabid sovet tuzumidan bizga qanday iqtisodiyot meros bo‘lib qolganini tushunib, chuqur anglab yetishimiz lozim. O‘zbekiston qaramlik davrida o‘z tabiiy boyliklariga, yer-suv, o‘rmon va boshqa resurslariga o‘zi egalik qila olmasdi, iqtisodiy taraqqiyot yo‘lini o‘zi belgilay olmasdi. Respublika hududida qurilgan va faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalar markazga, uning manfaatlariga bo‘ysundirilgan edi. O‘zbekiston rahbariyati, xalqi o‘z hududida qancha mahsulot ishlab chiqarilayotganini, ular qayerda realizatsiya qilinayotganini va qancha daromad keltirayotganidan bexabar edi.

Mustaqillikni qo‘lga kiritgan O‘zbekiston moliya-kredit, bank siyosati yuritishda qaram edi, o‘zining milliy valyutasiga, valyuta

jamg'armasiga ega emasdi. Sovet davlatidan zaif xom ashyo yetishtirishga yo'naltirilgan, ya'ni arzon xom ashyo va strategik mineral resurslar tayyorlanadigan iqtisodiyot meros bo'lib qolgan edi. Respublika iqtisodiyotida boy mineral xom ashyo resurslaridan ayovsiz, nazoratsiz foydalanish hukmronlik qilardi. Umri tugagan sovet tuzumidan iqtisodiy boshqaruvning ma'muriy-buyruqbozlik usuli, "Qayta qurish" davrida batamom barbod bo'lgan iqtisodiyot, izdan chiqqan moliyaviy narx-navo tizimi, tushkunlik holatidagi ijtimoiy-iqtisodiy muhit meros bo'lib qolgan edi. Respublika korxonalarini Sovet Ittifoqi bo'yicha boshqa korxonalar bilan uzviy bog'langani sababli, endi ular o'rtasidagi aloqalar uzilib, xo'jalik yuritish murakkablashib qolgan edi. O'zbekiston yoqilg'i va oziq-ovqat ham masalasida markazga qaram edi.

Ekin ekiladigan yerlarning paxta maydonlariga aylantirilishi, paxta yakka hokimligining o'rnatilishi natijasida O'zbekiston un, go'sht, sut mahsulotlari va boshqa eng muhim oziq-ovqat mollari, xalq iste'moli tovarlari, tayyor mahsulotlarni chetdan keltirishga mahkum etilgan edi. Paxta, oltin, rangli metallar, strategik ahamiyatga ega bo'lgan boshqa materiallar tashib ketilar, ularni sotishdan keladigan daromad O'zbekiston xazinasiga tushmas edi. Hatto o'ziga qarashli bo'lgan mablag'ni markazdan dotatsiya sifatida so'rab olishga majbur edi. Aholi turmush darajasi bo'yicha nochorlik va yetishmovchilik Ittifoq miqyosida eng oxirgi o'rinlardan birida edi.

Ittifoqdan mustaqil bo'lgan Rossiya, Ukraina va Belorussiyadan farqli o'laroq, O'zbekiston aholisining deyarli uchdan ikki qismi qo'l uchida tirikchilik qilardi. Sovet tuzumidan o'tkir ijtimoiy, ekologik muammolar meros bo'lib qolgan edi. Aholi yerning nihoyat darajada sho'rlanishi, havoning va suv zahiralarining ifloslanganligi, radioaktiv ifloslanish, Orol dengizining qurib borishi oqibatida juda katta ekologik xavfga duch kelib qolgan edi.

Iqtisodiy mustaqillikning imkoniyatlari. Iqtisodiy mustaqillik xalqimizni o'z yeri, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralarga to'la egalik qilish huquqini berdi. O'z hududimizdagi barcha mulk, korxonalar O'zbekiston tasarrufiga olindi, mustaqil iqtisodiy siyosat yuritish, iqtisodiy taraqqiyot yo'lini o'zi belgilash erkinligi qo'lga kiritildi. Iqtisodiy mustaqillik mamlakatimizga

mustaqil moliya-kredit, bank siyosatini yuritish, o‘z davlat byudjetini yaratish va unga to‘la egalik qilish, milliy valyuta, oltin zahirasi va valyuta jamg‘armasini tashkil etish va ulardan xalqimiz farovonligi, yurtimiz obodonligi yo‘lida mustaqil foydalanish imkoniyatini yaratdi. Iqtisodiy mustaqillik tufayli ishlab chiqarish munosabatlarini ma‘muriy buyruqbozlik, markaziy rejalashtiruvchi mexanizmdan erkin bozor iqtisodiyoti sharoitlariga o‘tkazish, jahon xo‘jaligi aloqalari tizimiga kirish imkoniyati bo‘ldi. Davlat mustaqilligi qo‘lga kiritilgach, O‘zbekiston umumbashariy, jahon sivilizatsiyasining katta yo‘liga tushib oldi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida O‘zbekiston bozor munosabatlarini shakllantirish, milliy an‘analarga asoslangan o‘z taraqqiyot yo‘lini tanlab oldi. Chunki turli mamlakatlardagi bozor iqtisodiyoti, u xoh Amerika yoki Germaniyada bo‘lsin, xoh Yaponiya yoki Janubiy Koreyada bo‘lsin, baribir umumiy qonunlar bo‘yicha rivojlanib borgan holda har biri o‘zining o‘ziga xos xususiyatlariga ham ega bo‘lgan. Bu xususiyatlar xo‘jalikning tuzilishi va shart-sharoitlari, tabiati va iqlimi, milliy rasm-rusumlari, an‘analari va milliy xarakteri orqali belgilanadi. O‘zbekistonda bozor munosabatlariga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li ishlab chiqildi.

Bu yo‘lning asosiy qoidalari Birinchi Prezident Islom Karimovning “O‘zbekiston – bozor munosabatlariga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li” nomli asarida, Respublika parlamentida qilgan ma‘ruza va nutqlarida, mamlakat parlamenti qabul qilgan qonunlarda bayon etib berilgan. Bu yo‘lga, birinchidan, xalqaro tajriba asos qilib olindi. Ikkinchidan, respublikamiz xo‘jalik imkoniyatlari, shart-sharoitlari, eski tuzumdan meros bo‘lib qolgan muammolar hisobga olindi. Davlat qurilishi dasturining va O‘zbekiston iqtisodini isloh etishning butun o‘zagini mamlakatning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan ishlab chiqilgan besh asosiy tamoyil tashkil etdi. Ushbu tamoyil asosini quyidagilar tashkil etadi:

Birinchidan, iqtisodiyotni mafkuradan batamom holi qilish. Iqtisodiyot siyosatdan ustun turmog‘i lozim. Aynan iqtisodiyot, uni yanada rivojlantirish muammolari davlat siyosatining asosiy mazmuniga aylandi.

Ikkinchidan, davlatning o‘zi eski tuzumdan yangi tuzumga o‘tish davrida bosh islohotchisi bo‘lishi zarur. Davlat butun xalqning manfaatlarini ko‘zlab, islohotlar jarayonining tashabbuskori bo‘lishi,

iqtisodiy taraqqiyotning yetakchi yo‘nalishlarini belgilashi, iqtisodiyotda, ijtimoiy sohada va suveren davlatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida tub o‘zgarishlarni amalga oshirish siyosatini ishlab chiqishi va izchil ro‘yobga chiqarishi kerak.

Uchinchidan, Qonunning ustuvorligi, yangilanish va taraqqiyot jarayoni qonunlarga asoslanmog‘i zarur. Iqtisodiy o‘zgarishlar amaliy kuchga ega bo‘lgan qonunga tayangandagina sezilarli natija berishi mumkin.

To‘rtinchidan, bozor iqtisodiyotiga o‘tishda kuchli ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, davlatning aholining ijtimoiy nochor guruhlarini qo‘llab-quvvatlash borasida mas’ul bo‘lishidir. Iqtisodiy islohotlarning barcha bosqichlarida demografiya sohasidagi real ahvolni, aholini mavjud turmush darajasini hisobga olgan holda odamlarni ijtimoiy himoyalash sohasida kuchli chora-tadbirlarni oldindan amalga oshirish kerak. Ijtimoiy himoyalash mexanizmi mavjud bo‘lganidagina ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni saqlash mumkin.

Beshinchidan, islohotlarni, bozor munosabatlarini shakllantirishni puxta o‘ylab, bosqichma-bosqich amalga oshirish lozim. “Bu yo‘l va andoza iqtisodiyoti bozor munosabatlari asosiga qurilgan rivojlangan mamlakatlarning ko‘p asrlik tajribasiga, shuningdek, O‘zbekiston xalqining milliy-tarixiy merosi, turmush tarzi, an‘analari va ruhiyati xususiyatlariga tayanishi lozim”.

Ushbu beshta tamoyilning har biri demokratik va iqtisodiy o‘zgarishlarni muvaffaqiyatli isloh qilib borishda muhim ahamiyatga egadir. Shu bilan birga bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o‘tish tamoyili alohida e‘tiborga loyiq. Bu yetakchi tamoyillardan biridir. Bu iqtisodiy islohotlarning butun ichki mantiqini, rivojlanib borishi va xarakterini belgilab beradi, belgilangan maqsadlarga erishish uchun mavjud kuchlarni va imkoniyatlarni mujassam etish, eng muhim va birinchi o‘rindagi vazifalarni aniqlash va ularni islohotlar muvaffaqiyati yo‘lida xizmat qildirishga sharoit yaratadi. Bu tamoyil bozor munosabatlarini qadam-baqadam shakllantirishni, bir bosqichini oxiriga yetkazib va tegishli asos, zamin yaratib, keyin yangi bosqichga o‘tishni taqozo etadi. O‘zbekistonda iqtisodiy islohotlarning uzoqni ko‘zlagan quyidagi strategik maqsadlari belgilab olindi:

– milliy boyliklarning o‘shirishini, kishilar turmushi va faoliyati uchun munosib sharoitni ta’minlaydigan kuchli va muntazam rivojlanib boruvchi tizim yaratish;

– ko‘p ukladli iqtisodiyotni vujudga keltirish, kishining mulkdan begonalashuvini bartaraf etish, tashabbuskorlik va tadbirkorlikning har taraflama o‘shirishi uchun asos bo‘ladigan xususiy mulkchilikning davlat tomonidan himoya qilinishini ta’minlash;

– korxonalar va fuqarolarga keng iqtisodiy erkinliklar berish, ularning xo‘jalik ishlariga davlatning to‘g‘ridan to‘g‘ri aralashuvidan voz kechish, iqtisodni boshqaruvning ma‘muriy-buyruqbozlik usullarini yo‘q qilish, iqtisodiy vositalar va rag‘batlantirishlarni keng qo‘llash;

– moddiy, tabiiy va mehnat resurslaridan unumli foydalanishni, raqobatbardosh tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarishni, jahon iqtisodiyot tizimiga kirib borishni ta’minlaydigan chuqur iqtisodiy o‘zgarishlarni amalga oshirish;

– kishilarda yangicha iqtisodiy tafakkurni shakllantirish, ularning dunyoqarashini o‘zgartirish, har bir kishiga o‘z mehnatini qo‘llash sohalari va shakllarini o‘zi mustaqil belgilab olishi uchun imkoniyat yaratish.

Strategik maqsadlar asosida iqtisodiy islohotlarning asosiy va muhim tomonlari aniq belgilab olindi. Eng avvalo, birmuncha o‘tkir ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yaqin vaqtlar ichida hal etishga yordam beradigan asosiy tarmoqlarni rivojlantirishga e’tibor qaratildi.

O‘zbekistonda iqtisodiy islohotlar quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirildi: mulkiy islohotlar, institutsional (muassasalar) va moliya-kredit islohotlari, agrar islohotlar, tashqi iqtisodiy faoliyat islohotlari, ijtimoiy sohadagi islohotlar.

Bu jarayonda islohotlarni huquqiy jihatdan ta’minlash, qonuniy asoslarini yaratishga alohida e’tibor berilib, ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish uchun iqtisodiyotni tubdan isloh qilishga kirishildi. Avvalo, iqtisodiy islohotlarning quyidagi strategik maqsadlari belgilab olindi:

- kishilar hayoti va faoliyati uchun zarur shart-sharoitlarni ta’minlaydigan iqtisodiy tizimni barpo etish;
- ko‘p ukladli iqtisodiyotni yaratish;

- xususiy mulkning davlat tomonidan himoya qilinishini ta'minlash;
- korxonalar va fuqarolarga keng iqtisodiy erkinliklar berish;
- iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlar qilish va raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish;
- jahon iqtisodiy tizimiga qo'shilib borish;
- kishilarda yangicha iqtisodiy fikrlashni shakllantirish;
- iqtisodiy islohotlarning huquqiy negizini yaratish.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy islohotlarning huquqiy negizini yaratishga yo'naltirilgan 400 dan ortiq qonun hujjatlari qabul qilingan bo'lib, o'z navbatida ularni bir necha yo'nalishlarga bo'lish mumkin:

1. Mulkchilik munosabatlari va ko'p ukladli iqtisodiyotni shakllantiruvchi qonunlar. Bu yo'nalish doirasida mulkchilik to'g'risida, mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida, ijara to'g'risida, davlat uy-joy fondini xususiylashtirish to'g'risida va boshqa qonunlar qabul qilindi.

2. Xo'jalik yuritishni tartibga soluvchi qonunlar, ya'ni xususiy korxonalar to'g'risida, kooperatsiya to'g'risida, dehqon xo'jaligi to'g'risida, shirkat xo'jaligi to'g'risida qonunlar qabul qilindi. Bozor infratuzilmasini yaratuvchi va uning faoliyatini tartibga solib turuvchi, banklar va bank faoliyati to'g'risida, pul tizimi to'g'risida, tadbirkorlik to'g'risida, sug'urta to'g'risida, birjalar va birja faoliyati to'g'risida, qimmatli qog'ozlar va fond birjasi to'g'risida va boshqa qonunlar qabul qilindi. Korxonalar bilan davlat o'rtasidagi, korxonalar o'rtasidagi munosabatlarni yo'lga soluvchi qonunlar, Soliq kodeksi, Bojxona kodeksi, monopolistik faoliyatni cheklash, korxonalar bankrot bo'lishi haqida qonunlar qabul qilindi. Xo'jalik protsessual kodeksi ishlab chiqildi, Xo'jalik sudi tuzildi.

3. O'zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatini belgilab beruvchi huquqiy normalar yaratildi. Tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risida qabul qilingan qonunlar, xalqaro pakt va bitimlar, ularning O'zbekiston tomonidan imzolanishi mamlakatimiz tashqi aloqalarining rivojlanishi tarixida yangi sahifa ochdi. Respublika iqtisodiyotining huquqiy asoslari Prezident farmonlarida, hukumat qarorlari va boshqa me'yoriy hujjatlarda yanada takomillashtirib borildi. Qabul qilingan qonunlar amalga

oshirilayotgan bozor islohotlarining ortga qaytmasligining kafolati bo‘lib xizmat qilmoqda. Iqtisodiy islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri bozor infratuzilmasini yaratishdan iboratdir.

“Bozor munosabatlarini shakllantirishni tegishli muhimsiz – tovar, pul bozorlarida va mehnat resurslari bozorida xo‘jalik yurituvchi sub’yektlar o‘rtasida o‘zaro aloqani ta‘minlashi kerak bo‘lgan bozor infrastrukturasiz tasavvur etib bo‘lmaydi”.

Bozor infratuzilmasi deganda bozor munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirishga, ularni samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiluvchi muassasa, tashkilot va korxonalar majmuasi tushuniladi.

Respublikamizda bozor munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi infratuzilmaning asosiy bo‘g‘inlari – turli muassasalar, tashkilotlar va korxonalar majmuasi yaratildi. Avvalambor, ishlab chiqarishga xizmat qiluvchi transport, aloqa, suv va energetika ta‘minoti, yo‘l va ombor xo‘jaligi tuzilmalari yaratildi. Bozor munosabatlarini shakllantirishda birjalar alohida o‘ringa ega bo‘ldi.

Iqtisodiy islohotlarning dastlabki bosqichidayoq “Respublika ko‘chmas mulk birjasi”, “Tovar xom ashyo birjasi”, “Toshkent fond birjasi” tashkil etildi. Bu tarmoq yanada rivojlantirildi. 1991-2000-yillarda xo‘jalik yurituvchi sub’yektlar uchun xizmat qiluvchi 58 ta tovarlar va xom ashyo birjalari, 24 ta biznes inkubator, 496 ta auditorlik va konsalting firmalari, ko‘plab savdo uylari, auksionlar, tijoratchilik idoralari, reklama firmalari, savdo-sotiq va ularni nazorat qiluvchi davlat muassasalari tashkil etildi. Bozor munosabatlarini rivojlantirishda axborot infratuzilmasi alohida ahamiyatga ega. Shu boisdan iqtisodiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan axborotlar, xabarlar va ma‘lumotlarni to‘plovchi, umumlashtiruvchi vositalar, firmalar vujudga keladi.

Mustaqil, erkin davlatning asosiy belgisi, asl poydevori – milliy valyutadir. O‘z valyutasiga ega bo‘lmagan davlat o‘z manfaatlarini ko‘zlab mustaqil ravishda moliya-kredit, bank siyosatini yurita olmaydi, o‘z taqdirini, tashkilotlar, xo‘jaliklar va fuqarolar taqdirini belgilay olmaydi. Ichki bozorni naqd pul bilan ta‘minlash, pul chiqarish miqdori, uning xarid kuchi, kelajak istiqboli uchun sarmoya ajratish, kimga qarz berish va kimdan qarz olish, qarzni to‘lash va undirib olish, foiz stavkalarini belgilash kabi masalalarni mustaqil hal qila olmaydi. Pirovardida bunday

davlat boshqa kuchli davlatlar ko'rsatmalariga qaram bo'lib qoladi, uni hech kim haqiqiy mustaqil davlat deb tan olmaydi. Shu boisdan milliy valyutaga o'tish O'zbekiston uchun oliy maqsad edi. Biroq milliy valyutaga o'tish oson ko'chmaydi, yangi valyutani muomalaga kiritish inqilob bilan teng. Dunyo tajribasi ko'rsatadiki, davlatlar o'z milliy valyutasiga erishish uchun uzoq va mashaqqatli yo'llarni bosib o'tgan, bor qudratini safarbar etgan. O'zbekistonda milliy valyutani muomalaga kiritish uchun ham ma'lum vaqt, tajriba kerak edi. Avvalo, haqiqiy mustaqil iqtisodiyotga erishish lozim edi. Shu boisdan O'zbekiston mustaqillikning dastlabki payti 1991-1993-yillarda Ittifoqdan meros qolgan rubl zonasida bo'lib turdi. Biroq sovetlardan keyingi davrda yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarishning keskin pasayishi natijasida rublning qadri ham shunga mos ravishda tushib bordi. 1993-yil may oyi boshlarida 800-900 rublning qadri 1 AQSh dollari darajasiga tushib ketgan edi. Shu yili Rossiyada oldingi rubl kursiga tenglashtirilgan yangi namunadagi rubl chiqarildi.

Rossiya hukumati 1993-yil 26-iyulda O'zbekiston mutasaddi vakillarini Moskvaga taklif qilib, birgalikda rubl zonasida bo'lamiz deb aytdi. Keyinroq Rossiya, O'zbekiston va Qozog'iston rahbarlari Moskvada uchrashib, rubl zonasini saqlashga, O'zbekiston va Qozog'istonni 1993-yilgi yangi rubl namunasi bilan ta'minlashga qaror qilindi. Biroq amalda boshqacha yo'l tutildi, to'g'rirog'i Rossiya hukumati bu tadbirlardan o'z manfaati yo'lida foydalanmoqchi bo'ldi. Rossiya hukumati O'zbekistonning oldiga o'z shartlarini qo'ydi. Birinchidan, kerakli rublni davlatlararo qarz sifatida, keyinchalik boylik yoki mahsulot bilan to'lash sharti qo'yildi. Ikkinchidan, rublni olishdan oldin uning 50 % miqdoridagi AQSh dollari yoki O'zbekiston oltinini garovga qo'yish talab qilindi. Uchinchidan, O'zbekistonda muomalada bo'lgan 1961-1992-yilgi namunadagi pulni (rubl) yangi 1993-yil namunasiidagi rublga uchga bir nisbati bilan almashtirish sharti qo'yildi. To'rtinchidan, birorta shart bajarilmay qolsa, tovon puli to'lash majburiyati belgilandi. Beshinchidan, O'zbekiston Markaziy Banki Rossiya Markaziy Bankiga hisobot berishi, ya'ni tobe bo'lishi kerak edi. O'zbekiston bunday shartlarga rozi bo'lolmas edi, rozi bo'lmadi ham. Shu boisdan muomalaga yangi milliy valyutani joriy qilishga jiddiy kirishildi. 1993-yil 1-noyabrda O'zbekistonda so'm-

kupon muomalaga kiritildi, uning kursi oldin muomalada bo‘lib kelgan rublga tenglashtirilgan edi. Shu yil noyabr oyi davomida aholi qo‘lidagi rubl namunasidagi pullarini jamg‘arma banklari orqali so‘m-kuponga almashtirildi. So‘m-kupon joriy etilayotgan dastlabki paytlarda chetdan rubl oqib kelmoqda, degan mish-mishlar ko‘paydi. Bozorda narxlar ko‘tarilib ketdi. Hukumat buning oldini olish choralari ko‘rdi. Aholi ortiqcha tashvish, aziyat chekmadi, aksincha, aholi, iqtisodiyot himoya qilindi. O‘zbekiston rahbariyati so‘m-kuponlar asosida zarur tajriba orttirdi va haqiqiy milliy valyutani joriy qilish tadbirlarini ko‘rdi. 1994-yil 16-iyundagi “O‘zbekiston Respublikasining milliy valyutasini muomalaga kiritish to‘g‘risida”gi Prezident farmoni va Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan 1994-yil 1-iyuldan boshlab milliy valyuta – so‘m muomalaga kiritildi. 1 so‘m kursi 1000 so‘m-kuponga tenglashtirilgan holda joriy qilindi.

Milliy valyuta – so‘m O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qiymati 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 so‘m bo‘lgan bank qog‘oz pullari (banknotlar) holida muomalaga chiqarildi. Aholi qo‘lidagi so‘m-kuponlar jamg‘arma banklari orqali 1000 ga 1 qiymatda almashtirildi. Keyinroq 200, 500, 1000 so‘mlik qog‘oz pullari ham muomalaga kiritildi. Shuningdek, qiymati har xil miqdordagi tangalar ham naqd pul holida muomalaga chiqarildi. Milliy valyutaning muomalaga kiritilishi mamlakatimiz hayotida muhim voqea bo‘ldi. O‘zbekistonning xalqaro maydondagi mavqeyi oshdi, o‘zining pul-kredit, moliya siyosatini amalda mustaqil yuritadigan bo‘ldi. Bu iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish uchun qulay imkoniyat yaratdi. 2003-yil 15-oktabrdan boshlab, so‘m qisman konvertatsiyalanadigan valyuta maqomiga ko‘tarildi.

Xo‘jalik yurituvchi sub‘yektlarning moliya-kredit munosabatlariga xizmat qiluvchi infratuzilma – yangi bank tizimi, o‘z-o‘zini kreditlash idoralari, sug‘urta kompaniyalari, moliya kompaniyalari, soliq undirish idoralari, pul jamg‘armalari yaratildi. Bozor iqtisodiyotiga xizmat qiluvchi bank-moliya tizimi yaratildi. “O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”, “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonunlarda banklarning maqomi va faoliyatining huquqiy asoslari belgilab berildi. Tijorat banklari ixtisoslashtirildi.

Mustaqillikning dastlabki yilida 6 ta bank faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 2010-yilda 31 ta tijorat banklari, ularning 810 ta filiali aholiga xizmat ko'rsatdi. Viloyat, shahar va tumanlarda aholiga xizmat qiluvchi minibanklar ochildi. Minibanklarning soni 2011-yil boshlarida 4000 dan oshdi. Respublika iqtisodiyotini rivojlantirishga yo'naltirilgan kredit qo'yilmalarini qo'yish va chet el sarmoyalarini jalb qilishda banklar faol qatnashmoqdalar. Tijorat banklarining iqtisodiyotning real sektoriga kreditlar berish imkoniyati, moliya bozoridagi ishtiroki yildan yilga mustahkamlanib bormoqda.

To'lovlarni naqd pulsiz plastik kartochkalar vositasida amalga oshirish tizimi yaratildi. **So'mdagi plastik kartochkalar 1996-yilda paydo bo'ldi.** 2011- yilda muomaladagi bank plastik kartochkalari soni 8 million donani tashkil etdi. Savdo va xizmat ko'rsatish shoxobchalarida plastik kartochkalariga xizmat ko'rsatadigan terminallar soni 86 mingtaga yetdi.

Respublikamizda tadbirkorlar va aholini ehtimoli bo'lgan turli zararlardan himoya qiluvchi sug'urta bozori vujudga keldi.

Davlat ishtirokida bozor munosabatlariga xizmat qiluvchi "Kafolat", "Agrosug'urta", "O'zbekinvest" kabi uchta yirik sug'urta kompaniyasi tashkil etildi. Ko'plab xususiy sug'urta kompaniyalari, shuningdek, xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda ishlaydigan qo'shma sug'urta kompaniyalari ham vujudga keldi. 2002-yilda sug'urta kompaniyalarining soni 28 taga yetdi, ular moliya bozorida mamlakatimiz fuqarolari va tashkilotlariga **150 turdan ortiq yo'nalish bo'yicha sug'urta xizmati ko'rsatmoqdalar.** **"Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi (2002-y.),** Prezident farmoni bilan 2002-yil 1-fevralidan boshlab sug'urta tashkilotlarining 3 yil muddatga daromad solig'idan ozod qilinishi mamlakatimizda sug'urta bozorini yanada erkinlashtirish va rivojlantirishga xizmat qildi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ish bilan bandlik masalasi jiddiy muammoga aylanadi. Negaki, iqtisodiy tizim o'zgarayotgan paytda malakasiz kishilargagina emas, ma'lum ixtisosga ega bo'lgan xodimlarga ham talab cheklanadi, ishsizlar toifasi kengayadi. Bunday sharoitda ishsizlar sonining ko'payishiga yo'l qo'yimaslik borasida qator chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Keyinchalik Respublika **"Mehnat birjasi" va joylardagi 225 dan ortiq mehnat birjasini o'z ichiga oluvchi katta tarmoq barpo etildi.** Har bir

tumanda mehnat birjasi tashkil etildi. Ishsizlarni ro'yxatga olish, ularni kasbini o'zgartirish mexanizmi yaratildi, ishsizlik bo'yicha nafaqa to'lash yo'lga qo'yildi. Yangi ish o'rinlarini tashkil etishga e'tibor berildi. 1993-yilda Respublikada tadbirkorlikni rivojlantirish hisobiga 185,1 ming yangi ish o'rinlari tashkil etilgan bo'lsa, 1998-yilda bu ko'rsatkich 345,9 mingni tashkil etdi yoki 1,8 marta ko'p yangi ish o'rinlari yaratildi. 2000-yilda faqat kichik va o'rta biznes rivoji hisobiga 192,5 mingta, 2001-yilda esa 372 mingta, 2002-yilda 370 mingta yangi ish o'rinlari yaratildi. Iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichidayoq narxlar erkinlashtirildi. Bu jarayon ijtimoiy larzalarsiz o'tdi. Negaki, davlat turli kompensatsiya jamg'armalari tuzdi, bolalar uchun nafaqalar joriy etdi, eng kam ish haqi, pensiya, nafaqalar va stipendiyalar muntazam sur'atda oshirib borildi. Narxni erkinlashtirish iqtisodiyotda raqobatchilik muhitini vujudga keltirish bilan bevosita bog'liq. 1992- yil avgust oyida O'zbekiston Respublikasining "Monopol faoliyatni cheklash to'g'risida"gi Qonuni kuchga kiritildi. Bu qonun asosida raqobatchilikni rivojlantirishga qaratilgan bir qator normativ hujjatlar ishlab chiqildi. Moliya vazirligi tizimida tuzilgan Antimonopol va narx-navo siyosatini o'tkazish bosh boshqarmasi monopol mavqeyidagi korxonalarni belgilab, ularning mahsulotlari bo'yicha narxlarni va rentabellikni tartibga solib turibdi. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'ziga xos yo'li ishlab chiqildi va unga amal qilinmoqda. Bozor munosabatlarini shakllantiruvchi va unga xizmat qiluvchi huquqiy negizlar hamda bozor infratuzilmasi yaratildi.

2. Bozor iqtisodiyotiga o'tilishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlantirilishi, mamlakatimizdagi iqtisodiy o'sish.

Mustaqillikning dastlabki o'n yilligida mamlakatimizning Birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan mustaqil taraqqiyot yo'li xalqimiz tomonidan ham, xalqaro maydonda ham taraqqiyotning "O'zbek modeli" deb qabul qilindi. O'zbek modelini ishlab chiqishda, birinchidan, xalqaro tajriba asos qilib olindi. Ikkinchidan, xo'jalik imkoniyatlari, shart-sharoitlari, eski tuzumdan meros bo'lib qolgan muammolar hisobga olindi.

Barchaga ma'lumki, taraqqiyotning bozor iqtisodiyotiga asoslangan yo'lini tanlagan O'zbekistonda mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab,

kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlantirib borildi. Bu borada qator qonunlar qabul qilindi.

Darhaqiqat, O‘zbekiston o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgandan so‘ng, dastlabki yillarda, kichik biznes faoliyatini shakllantirish va rivojlantirish uchun quyidagi dastlabki normativ-huquqiy qonun hujjatlarini qabul qilindi. Jumladan, 1991-yil 18-noyabrda O‘zbekiston Respublikasining “Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to‘g‘risida”gi qonuni muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Unga ko‘ra, mulkchilik shakllarini o‘zgartirish sohasidagi ishlar respublika hamda hududiy maqsadga bosqichma-bosqich ishlab chiqiladigan va tasdiqlangan maxsus dastur asosida amalga oshirilishi qat’iy belgilab qo‘yildi. Albatta, ushbu qonunning qabul qilinishi sohani bosqichma-bosqich rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berdi. Qabul qilingan qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq, xalq xo‘jaligidagi barcha soha tarmoqlarini ommaviy xususiylashtirish uchun keng imkoniyat yaratildi, bu boradagi cheklashlar olib tashlandi. Birgina 1992-1996-yillarda davlat mulki ob‘yektlarini xususiylashtirish tufayli 1 million 74 ming kishi turarjoy egasi, 2 million kishi xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlarida xususiylashtirilgan korxonalar aksiyalari, paylarining egalari, qishloq joylarida esa 3 million kishi yordamchi xo‘jalik, 19 ming kishi ko‘chmas mulk egasi bo‘lib qoldilar. Bu raqamlar, shubhasiz, jamiyatda mulkdolar sinfini shakllantirish yo‘lidagi muhim qadamlar qo‘yilganligini anglatar edi. Amalga oshirilgan dastlabki islohotlar natijasida 1991-1996-yillar mobaynida iqtisodiy islohotlarning barcha yo‘nalishlarida salmoqli institutsional o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Xususan, turar joylar, savdo xizmat ko‘rsatish sohalari, matbuot jamiyati ob‘yektlari va turli tarmoqlarning mayda korxonalarini xususiylashtirish amalda tugallandi, o‘rta va yirik korxonalarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish jarayoni jadal davom ettirildi. Bu borada mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, ko‘p ukladli iqtisodiyotni barpo qilish, qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirish, agrar munosabatlarning yangi tipini yaratish jarayonlari amalga oshirildi. Bu tadbirlarning natijasi o‘laroq iqtisodiyotda tub sifat o‘zgarishlari vujudga keldi. Davlatga qarashli bo‘lmagan, nodavlat, ya’ni xususiy sektorning iqtisodiyotdagi ulushi keskin oshdi. Bu sektor 1995-yilda sanoat mahsulotlarning 44 foizini,

qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining esa 97 foizini berdi. Barcha kapital mablag‘larning 44 foizdan ortiqrog‘i uning hissasiga to‘g‘ri keldi.

2000-yilgacha xalq xo‘jaligida band bo‘lganlarning 64 foizi ana shu sektorda mehnat qilgan. Bu esa o‘sha paytlarda bozor munosabatlariga o‘tish muammolarini sinchkovlik bilan o‘rganib, ularni hal etishda ehtiyotkorlik bilan yondashishga e‘tibor qaratishni taqozo etar edi. Ayniqsa, endigina bozor psixologiyasi odamlar ongida shakllanib kelayotgan bir sharoitda respublikada, birinchi navbatda, maishiy xizmat, umumiy ovqatlanish, savdo-sotiq, mahsulotni qayta ishlovchi kichik korxonalarini ochish zarur edi.

O‘zbekiston o‘z mustaqilligining dastlabki yillarida, kichik biznesga ko‘maklashish maqsadida respublika va hududiy miqyosda faoliyat olib boruvchi – Xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash fondi (Biznes fond, 1995-yil iyul), “Madad” sug‘urta agentligi (1995-yil 26-iyun), O‘zbekiston Tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi (1996-yil mart) hamda ularning hududiy bo‘limlari tashkil etildi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishiga Dehqon va fermer xo‘jaliklari uyushmasi, “Hunarmand” uyushmasi, Tadbirkor ayollar uyushmasi tashkil etildi.

Ammo o‘sha paytlarda sohada qator muammolar ham mavjud bo‘lib, ularning holati bir necha yillar davomida taraqqiyotga to‘siq bo‘lib keldi. Xususan, 1999-yil 1-iyunga qadar ro‘yxatdan o‘tgan korxonalar tarkibida kichik va o‘rta korxonalar salmog‘i kommunal xo‘jalikda 42,9 %, maishiy xizmat sohasida 85,0 %, qurilishda 89,3 %, qishloq xo‘jaligida 89,9 %, sanoatda 93,5 %, savdoda 95,3 %, umumiy tijoratda 96,6 %ni tashkil etgan bo‘lsada, amalda esa ro‘yxatdan o‘tib, o‘z faoliyatini davom ettirayotgan korxonalar ulushi 20 %ni tashkil etgan xolos. Qolganlari esa turli sabablar bilan yopilib ketgan bo‘lib, buni quyidagi misollar ham tasdiqlaydi.

Statistik ma‘lumotlarga murojaat qilinsa, respublika bo‘yicha 1996-yilda tashkil qilingan 7400 kichik korxonadan 20 %, 1998 yili esa 3700 ta korxonadan 70 % tugatilib ketgan. Shu boisdan ko‘pgina tadbirkorlar faoliyat bilan shug‘ullanishdan sekin-sekin uzoqlashganlar yoki ish boshlab qo‘yib, uni oxirigacha yetkazmasdan, javobgarlikni davlatga tashlab qo‘yganlar. Masalan, 2000-yilning o‘zida faqat Toshkent shahar bo‘yicha tugatish jarayonida turgan kichik biznes sub’yektlari 4666 ta

bo'lib, ulardan 54,7 % yoki 2552 tasida ta'sischi bo'lmagan. Tugatilish holda turgan jami korxonalaridan tugatilganlari 25,6 %ni tashkil qilgan yoki 1194 ta bo'lgan.

Shunday bo'lgani holda mustaqillik yillarida tadbirkorlik sohasida ma'lum darajada yutuqlarga erishilgan. Soha rivoji tahliliga ko'ra, yana raqamlarga murojaat etilsa, 2003-yili yurtimizdagi 5 ming 630 ta aholi yashash manzilgohlarida ko'plab kichik va o'rta biznes korxonalari tashkil etilib, qariyb 155 mingta yangi ish o'rinlari yaratilgan. Dastur doirasida aholiga 2003-yilda 1 milliard 200 million so'mlik xayriya yordami ko'rsatilgan. Ikki yoshgacha bo'lgan bolalar tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan 400 mingdan ziyod ayolga davlat tomonidan nafaqa puli tayinlangan. 180 ming kam ta'minlangan oilaga qariyb 4 milliard so'm miqdorida moddiy ko'maklar berilgan. 2003-yilda 25 mingdan ziyod yolg'iz pensioner va nogironlarga 630 million so'mlik moddiy yordamlar ko'rsatilgan.

2000-yillardan boshlab joylarda kichik korxonalar ochilishi va fermer xo'jaliklarining ko'payishi natijasida ish bilan band aholi sonining ham yil sayin ortib borishi kuzatildi. Xususan, 2007-yildagi 2094,2 ming kishidan 2011-yilda 2338,4 ming kishiga yoki 11,6 foizga ko'paydi. Shu yillarda respublika bo'yicha yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan, lekin litsenziya asosida tadbirkorlik bilan band bo'lganlar soni 140,8 ming kishidan 698,4 ming kishiga yoki 4,96 marta ko'paygan edi. Lekin bu ko'rsatkichlar respublika miqyosida yuqori emasdi, tadbirkorlik bilan shug'ullanishdagi ayrim to'siqlar oqibatida, bir qator korxonalarning yopilish holatlari ham kuzatildi.

Ushbu muammolarni to'g'ri anglagan va unga tanqidiy asosda yondoshgan Prezident Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 22-dekabrda Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida "Yurtimizda tadbirkorlik nima uchun kutilgan darajada rivojlanmayapti? Chunki bu soha vakillarini asossiz ravishda tekshirish holatlari ko'p. Ochig'ini aytganda, tadbirkorlikning erkin rivojlanishiga o'zimiz, davlat idoralari yo'l qo'ymayapmiz. Hech kimga kerak bo'lmagan tartib-tamoyillar hamon saqlanib qolmoqda, joylarda ko'pgina amaldorlar faqat o'z shaxsiy manfaatini o'ylab ish ko'rmoqda. Bundan buyon bu sohani qo'llab-quvvatlash, biznes sub'yektlarini jadal barqaror rivojlantirish yo'lidagi to'siq va g'ovlarni

bartaraf etish bo‘yicha zarur choralar ko‘riladi” – deya qayd qilganligi bejiz emas, albatta.

Mashinasozlik, avtomobilsozlik va sanoat korxonalarining faoliyati.

Mustaqillik mashinasozlik sanoati jadal rivojlanishi uchun ham zamin yaratdi. 1994-yilda barpo etilgan O‘zbekiston – Isroil “O‘zIsmash” qo‘shma korxonasida paxta terish mashinalarining gorizontall shpindelli yangi xili yaratildi. Bu agregat jahon mashinasozligining eng yangi yutug‘i, deb e’tirof etildi.

1992-yilda Janubiy Koreya bilan hamkorlikda O‘zbekistonda avtomobil ishlab chiqaruvchi korxonaga barpo etishga kelishib olindi. 1993-1996-yillarda Asaka shahrida “Uz-DAEWOOavto” zavodi barpo etildi va “Damas”, “Tico”, “Nexia” rusumli avtomobillar ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yildi. 1996-yilda 25,3 ming, 1997-yilda 64,9 ming, 1998-yilda 54,4 ming, 1999-yilda 58,4 ming, 2004-yilda 70 ming dona yengil avtomobil ishlab chiqarildi. “Uz-DAEWOO” zavodida 1999-2003-yillarda “Matiz”, “Lacetti” rusumli avtomobillar ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yildi. O‘zbekiston dunyoda avtomobil ishlab chiqaruvchi 28 mamlakatdan biriga aylandi. “Uz-DAEWOOavto” zavodi 10 yil (1996-2006-yil iyun) davomida 571580 ta avtomobil tayyorladi, ularning 198609 tasi xorijga eksport qilindi.

Samarqandda avtobus va yuk mashinalari ishlab chiqarishga ixtisoslashgan “SamKochavto” zavodi qurildi va 1999-yilda ishga tushirildi. 2000-yilda “SamKochavto” zavodi 483 ta avtobus, 102 ta yuk avtomobili ishlab chiqardi.

Respublikamizda avtomobillarga butlovchi qismlar ishlab chiqaruvchi o‘nlab yangi korxonalar bunyod etildi. Andijon, Namangan, Farg‘ona viloyatlarida avtomobillarga butlovchi qismlar tayyorlaydigan 61 ta qo‘shma korxonalar qurilib ishga tushirildi. Hozirgi paytda “Uz-DAEWOO” zavodi uchun zarur bo‘lgan butlovchi qismlarning 60 foizi O‘zbekistonda ishlab chiqarilmoqdi.

2007-yilda “O‘zavtosanoat” uyushmasi bilan AQShning General Motors kompaniyasi o‘rtasida GM-Uzbekistan qo‘shma korxonasi tashkil etildi. 2012-yilning 20-mart kuni “GM-Uzbekistan” qo‘shma korxonasida ishlab chiqarilgan “Chevrolet Malibu” avtomobillarining taqdimoti bo‘lib o‘tdi.

2009-yildan Germaniyaning “MAN Nutzfahrzeuge AG” konserni hamkorligida “MAN Avto-Uzbekistan” qo‘shma korxonasi tashkil etilib, “MAN” yuk mashinalari ishlab chiqilmoqda. Samarqandda barpo etilgan va ishga tushirilgan “SamKochavto” zavodida avtobus va yuk avtomobillari ishlab chiqarilmoqda.

Mashinasozlik sanoatining yirik korxonalari – Toshkent traktor zavodi, O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi mashinasozligi, Toshkent va Chirchiq qishloq xo‘jaligi mashinasozligi, Toshkent agregat zavodi va boshqa korxonalar mustaqillikning dastlabki yillarida uchragan qiyinchiliklarni yengib o‘tdi. Birgina Toshkent traktor zavodida 2000-yilda 954 ta, 2001-yilda 1002 ta traktor ishlab chiqarilgan bo‘lsa, hozirgi paytda yiliga 3,5-4 ming donagacha traktor, minglab tirkamalar ishlab chiqarilmoqda.

1995-yil oktabr oyida O‘zbekiston bilan AQShning “ABB Lummus Global” kompaniyasi o‘rtasida Sho‘rtan gaz-kimyo majmuasini qurish bo‘yicha hamkorlik yo‘lga qo‘yildi. Qurilish ishlari 1997-2001-yillarda amalga oshirildi, majmua qurilishiga 1 mlrd AQSh dollari hajmida sarmoya o‘zlashirildi. 2001-yil dekabrda Sho‘rtan gaz-kimyo majmuasi ishga tushirildi. Majmua yiliga 125 ming tonna polietilen, 137 ming tonna suyultirilgan gaz va 126 ming tonna gaz kondensati ishlab chiqarish quvvatiga ega.

Respublikada sanoatning yengil va to‘qimachilik kabi turlari tez sur‘atlar bilan rivojlanib bormoqda. Janubiy Korea ishtirokida paxtani qayta ishlovchi “Qabul-O‘zbekKO”, “Kosonsoy-Tekmen”, “Papfen”, “Asnam tekstil”, “Karakulteks”, “Chinoz to‘qimachi”, “Qabul-FerganaKO”, “Oqsaroy to‘qimachi” qo‘shma korxonlari barpo etildi. Faqat 2004 -yilda 17 ta yengil sanoat korxonalari qurilib ishga tushirildi. Bu tarmoqda xalq iste‘mol mollarini ishlab chiqarish kengaydi, minglab yangi ish o‘rinlari yaratildi. Agar 1991-yili respublikamizda paxta tolasini qayta ishlash 12 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2004-yilda bu ko‘rsatkich 28 foizga yetdi. Kalava, ip, paxta va shoyi gazlamalarini eksport qilish hajmi ancha oshdi.

Mustaqillik yillarida “Zarafshan-Newmont” korxonasi, Qizilqum fosforit kombinati, Qo‘ng‘irot soda zavodi, Quvasoy kvarts zavodi,

Yangiyo‘l va Andijon spirt zavodlari, Toshloq ip yigiruv fabrikasi va boshqa ko‘plab korxonalar bunyod etildi.

Mustaqillik yillarida iqtisodiyot tarkibidagi tub o‘zgarishlar, yangi korxonlarning bunyod etilishi sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish sohasida samarali natijalar berdi. 1991-2002-yillarda 1872 korxon va boshqa ishlab chiqarish muassasalari qurildi, mahsulotning 9,5 mingdan ortiq yangi turlarini ishlab chiqarish o‘zlashtirildi. 1990-yilda respublika bo‘yicha ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlari hajmini 100 foiz deb olsak, undan keyingi yillarda kamayib bordi. 1995-yilga kelib makroiqtisodiyotda barqarorlikka erishildi va 1995-yildan boshlab barqaror o‘sinh ta‘minlandi. 1990-yilda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini 100 foiz deb olsak, 2000-yilda 123,6 foizga, 2010-yilda 3 marta o‘ydi. Un va un mahsulotlari, kiyim-kechak, poyabzal, shakar va qand mahsulotlari ishlab chiqarish sezilarli darajada ko‘paydi, iste‘mol buyumlari importi kamaydi.

Dastlab, yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish 1991-1995-yillarda pasayib bordi, 1996-yildan boshlab o‘sinh boshlandi. Natijada O‘zbekistonda 2000-yilda ishlab chiqarilgan yalpi ichki mahsulot (xarid qobiliyati pariteti bo‘yicha) 1990-yilga nisbatan 1,3 marta, 2010-yilda esa 3,4 marta o‘shiga erishildi.

O‘zbekiston MDH davlatlari orasida birinchi bo‘lib iqtisodiy barqarorlikka erishgan, iqtisodiy ko‘rsatkichlari izchil o‘sib borayotgan mamlakatdir. O‘zbekistonda yalpi ichki mahsulotning yillik o‘sinh sur‘atlari 2005-2015-yillar davomida 8 foizdan yuqori bo‘lib kelmoqda.

O‘zbekistonning umumiy eksport hajmida tayyor mahsulot va xizmatlar ulushi oshdi, tashqi savdoda ijobiy saldogga erishildi.

Istiqlol yillarida olib borilgan islohotlar natijasida shahar va qishloqlarimizning qiyofasi o‘zgarib, aholi turmush saviyasi o‘sib bordi. Yirik inshootlar, korxonalarining bunyod etilishi, iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlar, izchil o‘sinh sur‘atlari odamlarning moddiy va ijtimoiy hayotini, farovonligini yildan-yilga yaxshilanishiga xizmat qilmoqda. Aholini tabiiy gaz, ichimlik suvi bilan ta‘minlash darajasi salmoqli darajada o‘ydi. Birgina 1999-yilda 4,5 ming kilometr gaz tarmog‘i (shundan 4,3 ming kilometri qishloq joylarida), 2 ming kilometrdan ziyod ichimlik suv tarmog‘i (shundan 1,9 ming kilometri qishloq joylarida) ishga tushirildi.

Transport sohasida jahondagi yetakchi kompaniyalarni havo kemalari bilan ta'minlagan O'zbekiston Havo yo'llari aviakompaniyasi dunyoning 25 mamlakati bilan havo aloqalarini o'rnatgan, yo'lovchilarga xizmat ko'rsatmoqda.

Respublika miqyosida tadbirkorlik sub'yektlarining faol qo'llab quvvatlanishi natijasida uning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi yildan-yilga ortib bormoqda. Xususan, 2000-yilda yalpi ichki mahsulotning qariyb 31 foizi iqtisodiyotning faol rivojlanib borayotgan ushbu sektori ulushiga to'g'ri kelgan bo'lsa, 2008-yilda bu ko'rsatkich 48,2 foizni, 2009-yilda 50,1 foizni, 2010-yilda 52,5 foizni, 2011-yilda esa 54 foizni tashkil etdi yoki 2000-yilga nisbatan 23 foizga o'sgan. 2010-2016-yillar davomida respublikada tadbirkorlik orqali tashkil etilgan ish o'rinlarining soni 3,9 foizga ortgan. 2017-yilda esa dasturga muvofiq sanoatni (5440 ta loyihada 131 mingta ish o'ri bilan), qishloq xo'jaligini (8430 loyihada 55,8 mingta ish o'ri bilan) va xizmat ko'rsatishni (11 mingta loyiha 69,5 mingta ish o'ri bilan) rivojlantirish bo'yicha viloyatlar, tumanlar va shaharlar hokimliklarining faoliyati kuchaytirildi. Kelajakda mamlakatda 25 mingga yaqin investitsiya loyihalarini amalga oshirish hisobiga 256,4 mingdan ortiq ish o'rinlari tashkil etishga erishiladi.

3. O'zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligining o'ri. Agrar islohotlar.

Qishloq xo'jaligi sohasida islohotlarni amalga oshirish jarayonida davlat xo'jaliklari tugatilib, jamoa, shirkat xo'jaliklariga aylantirildi, chorvachilik, aksariyat xo'jaliklarning qoramolchilik fermalari xususiylashtirildi, dehqon va chorvachilik yo'nalishidagi fermer xo'jaliklari tashkil etila boshlandi. Agar mamlaktimizda fermerlik harakatining shakllanish tarixi va rivojlanishiga murojaat qilinsa, fermerlikni shakllantirish chorvachilik sohasi islohotlaridan boshlangan edi. Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish tarkibini takomillashtirishga e'tibor berildi. Xo'jaliklar ekin ekish sohasida mustaqil bo'ldilar. Respublikada don mustaqilligiga erishish, shakar va boshqa oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlashni tiklash yo'li izchillik bilan amalga oshirildi. Paxta ekiladigan maydonlar qisqartirilib, donli ekinlar maydoni

kengaytirildi. Umumiy ekin maydonlarida donli ekinlar salmog'i 1991-yilda 18,8 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2000-yilda 42 foizga o'sdi.

Agar 1991-yilda mamlakatimizda 1,9 mln tonna don tayyorlagan bo'lsa, 2012-yilda 7,5 mln tonna don yetishtirildi. 2014-yilda 8 mln 50 ming tonnalik g'alla xirmoni tayyorlandi.

Yaqin tariximizda chorvachilik sohasini rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 15-martdagi "Respublika chorvachiligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 1994-yil 23-fevralda "Chorvachilikda iqtisodiy islohotlarni takomillashtirish hamda dehqon (fermer) xo'jaliklari va xususiylashtirilgan fermalar manfaatlarini himoya qilish choralari to'g'risida", 1995-yil 24-martdagi "Chorvachilikda xususiylashtirishni davom ettirish va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari muhim ahamiyat kasb etdi. Bu qarorlarga asosan, 1995-yilda jamoa xo'jaliklarining zarar bilan ishlayotgan 1499 qoramolchilik fermalari xususiylashtirildi. Natijada respublikada ishlab chiqarilayotgan go'sht va sutning 75 %ni xususiy sektor bera boshladi.

Ushbu davrda agrar soha fermerlik yo'nalishining shakllanishida davlat tasarrufidagi qo'y, echki, qoramollar, yilqi, tuya kabi hayvonlarni fermerlarga bo'lib berish, davlat mulkchiligini tugatish, ularni xususiylashtirishga katta e'tibor qaratildi. Natijada 1990-yilda respublikada bironta ham fermer xo'jaligi faoliyat yuritmagan bo'lsa, qishloq xo'jaligi ekin maydonlarining xo'jalik shakllari bo'yicha taqsimlanishiga e'tibor qaratilib, 2000-yilga kelib ular tasarrufidagi yerlar 632,2 ming gektarga, 2010-yilga kelib esa 3 mln 143 ming gektarga etgan. Vaholanki 1990-yilda O'zbekistonda sovxozlar, kolxozlar, yordamchi xo'jaliklar, maxsus shirkatlar, qorako'lchilik fermalariga tegishli yer maydonlari 3 mln 974 ming gektarni tashkil qilgan bo'lsa, 2000-yilga kelib ularning yerlari fermer xo'jaliklariga bo'lib berilib, o'sha qishloq xo'jalik korxonalarining yiriklashtirilishi natijasida 2010-yilda umumiy yer maydonlari qisqartirilib, zarar bilan ishlayotgan yoki dotatsiyaga tushgan xo'jaliklarning yerlari 93 ming 900 gektarga kamaytirilgan edi.

2000-yillardan boshlab agrar sohada fermer xo'jaliklarining tashkil etilishi barqaror tus oldi. Fermer xo'jaligining yuzaga kelish asoslari Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 5-yanvardagi 8-sonli "Qishloq xo'jaligi

korxonalarini fermer xo‘jaliklariga aylantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori va 2003-yil 27-oktabrdagi “2004-2006-yillarda fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi Prezident Farmonida batafsil yoritib berilgan.

Agar 2001-yilda respublikada faoliyat ko‘rsatayotgan fermer xo‘jaliklarining soni 55445 birlikdan iborat bo‘lgan bo‘lsa, 2006-yilga kelib 189235 birlikka yetgan yoki 3,4 baravar oshgan. Xo‘jaliklar sonining tahlil davridagi o‘rtacha yillik o‘sishi 40,2 foizni tashkil etgan. Jami 428 ta shirkat xo‘jaligi negizida 22 mingdan ortiq fermer xo‘jaliklari tashkil etildi.

Respublikamizda fermerlikning kelgusidagi rivojlanishi va yangi imkoniyatlaridagi o‘zgarishlar 2000-yillar oxiriga to‘g‘ri keladi. Puxta o‘ylangan dastur asosida 2008-2010-yillar davomida o‘tkazilgan maqbullashtirish jarayoni natijalariga ko‘ra, fermer xo‘jaliklarining yer maydonlari hajmi kamaytirildi. Amalga oshirilgan maqbullashtirish jarayoni natijasida 2011-yil yakuniga ko‘ra, Respublikamizdagi fermer xo‘jaliklarining soni 215776 tadan 66134 taga yoki 69,4 foizga kamaytirildi, bunda bir fermer xo‘jaligiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha yer maydoni hajmini 27,4 gektardan 80,1 gektargacha ko‘paytirishga erishildi. O‘rtacha bir fermer xo‘jaligiga to‘g‘ri keladigan yer maydonini tarmoqlar bo‘yicha olib qaraydigan bo‘lsak, bu ko‘rsatkich o‘sha davrda paxtachilik va g‘allachilikda 106,3 gektarga, sabzavotchilik va polizchilikda 23,5 gektarga, bog‘dorchilik va uzumchilikda 13,1 gektarga, chorvachilikda 205 gektarga teng bo‘lgan.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda agrar islohotlarga e‘tibor kuchaytirildi. Chunki Respublika aholisining 62 %i qishloqda yashaydi, qishloq xo‘jaligida YaIMning 30 foizi, mamlakat valyuta tushumlarining 55 foizi shakllanardi. Agrar islohotlar natijasida qishloq xo‘jaligida davlat tasarrufidagi mulk xususiy lashtirildi. Qishloq xo‘jaligida nodavlat sektorining ulushi qariyb 100 foizni tashkil qilmoqda.

Islohot yillarida odamlarga shaxsiy tomorqa uchun qo‘shimcha ravishda 550 ming gektar sug‘oriladigan yer ajratildi va shaxsiy tomorqa uchun berilgan yer maydoni 700 ming gektarga yetdi, 9 milliondan ortiq odam ana shu yer hosilidan foydalanmoqda.

Shu o‘rinda qayd etish kerakki, agrar islohotlarning dastlabki yillarida sovxoz va kolxozlar jamoa xo‘jaliklariga aylantirilgan edi. Ammo

ular xo‘jalik yuritishda o‘zlarini to‘la-to‘kis oqlamaganliklari tufayli mulk paylari asosida shirkatlarga aylantirildi. 1999-yilda 898 ta, 2000-yilda 856 ta qishloq xo‘jaligi korxonalari shirkatlarga aylantirildi. Ularning umumiy soni 2002-yilning 1-yanvar holatiga ko‘ra, respublika bo‘yicha 1900 taga yetdi, ularda 1 mln 400 ming kishi shirkat a‘zosi sifatida mehnat qildi. Biroq shirkat xo‘jaliklari ham o‘zini oqlamadi. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2003-yil 24-martdagi “Qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi Farmonida agrar islohotlarining yangi yo‘nalishlari belgilab berildi. Farmonga binoan, 2003-2007-yillarda shirkat xo‘jaliklari tugatildi, ularning negizida fermer xo‘jaliklari tashkil etildi. 2007-2008-yillarda paxtachilik, sabzavotchilik, chorvachilikka ixtisoslashgan fermer xo‘jaliklarining yer maydonlari qariyb 2,5 baravarga kengaytirildi. Fermer xo‘jaliklari qishloq xo‘jaligini ishlab chiqaruvchining asosiy shakliga aylandi. Qishloqlarda shaxsiy yordamchi xo‘jaliklar dehqon xo‘jaliklari sifatida qayta shakllantirildi. Dehqon xo‘jaligi – bu oilaviy mayda tovar xo‘jaligi bo‘lib, tomorqa yer uchastkasi oila boshlig‘iga umrbod meros qilib berildi, mahsulotlar oila a‘zolarining shaxsiy mehnati asosida yetishtiriladi va sotiladi. 2004-yil boshlarida mamlakatimizda 3,5 millionga yaqin dehqon xo‘jaliklari yuridik va jismoniy shaxs maqomida faoliyat yuritdi, ularda 8 milliondan ortiq ishga yaroqli kishilar mehnat bilan band bo‘ldi. Dehqon va fermer xo‘jaliklari O‘zbekistonda asosiy ishlab chiqarish sub’yektlariga aylandi. Mamlakatimiz qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarilayotgan yalpi mahsulotning qariyb 100 foizi dehqon va fermer xo‘jaliklarida yetishtirilmoqda.

Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan agrar islohotlar natijasida qishloq hayoti yangilandi, dehqon va fermerning mehnatga munosabati, dunyoqarashi o‘zgardi. Ular yerning haqiqiy egasiga, o‘z mehnati evaziga yetishtirgan mahsulotning egasiga aylandi.

4. O‘zbekiston xalq xo‘jaligining yangi istiqbollari.

Mamlakat rahbari tomonidan 2019-yil O‘zbekistonda “Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili” deb e‘lon qilindi. Bu boradagi Davlat Dasturiga muvofiq, mamlakatda biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag‘batlantirish, hududlar, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib holda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish, investitsiyaviy muhitni

yaxshilash orqali mamlakatimiz iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etish masalalari keng o‘rin olganligi istiqbolda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada taraqqiy ettirish vazifasini qo‘ymoqda. 2017-yilda ko‘zlangan rejaga muvofiq sanoatni (5440 ta loyihada 131 mingta ish o‘rni bilan), qishloq xo‘jaligini (8430 loyihada 55,8 mingta ish o‘rni bilan) va xizmat ko‘rsatishni (11 mingta loyiha 69,5 mingta ish o‘rni bilan) rivojlantirish bo‘yicha viloyatlar, tumanlar va shaharlar hokimliklarining faoliyati kuchaytirildi. Kelajakda mamlakatda qishloq xo‘jalik sohasi bilan bog‘liq 25 mingga yaqin investitsiya loyihalarini amalga oshirish hisobiga, 256,4 mingdan ortiq ish o‘rinlari tashkil etishga erishilishi ko‘zlangan.

Vaholanki, mamlakatda to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay investitsiya muhitini shakllantirish maqsadida iqtisodiyotni liberallashtirish, davlat boshqaruvini isloh qilish, tadbirkorlik sub‘yektlari faoliyatiga aralashuvni cheklash, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-tamoyillarini qisqartirish hamda soddalashtirish maqsadida 2018-yil 1-avgustda “O‘zbekiston Respublikasida investitsiya muhitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident Farmoni e‘lon qilindi. Farmonda investitsiya muhitini yanada yaxshilash, to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarni jalb etishni rag‘batlantirish, investitsiyalarning bu boradagi davlat siyosatining izchilligiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga asosiy urg‘u berilgan. Unda, shuningdek, qator yillar mobaynida sohadagi dolzarb muammolar ko‘rsatib o‘tilgan bo‘lib, ular orasida, ayniqsa, joylarda, investorlarning qo‘llab-quvvatlanmasligi, bu borada tegishli vazirlik va idoralar faoliyati aniq muvofiqlashtirilmaganligi bilan bog‘liq byurokratik to‘siq va g‘ovlar hali ham mavjudligi, soliq yukini kamaytirish va investorlar uchun soliqqa tortish tizimidagi muammolar hamda ularni bartaraf etish yuzasidan aniq vazifalar belgilangan.

Agar raqamlarga murojaat qilsak, 2017-yilgacha 90 dan ziyod mamlakatning xorij mablag‘lari ishtirokidagi 4 mingdan ziyod korxonalar faoliyat yuritgani ma‘lum bo‘ladi. Har yili jalb qilinayotgan investitsiyalarning 20 foizini xorij investitsiyalari va kreditlari tashkil etgan. Masalan, mamlakatimizning investitsion loyihalarni amalga oshiruvchi asosiy chet el hamkorlariga “General motors” , “Boing” ,

“Xonevell”, “Eyrbas”, “MAN”, “Klaas”, “Knauf”, “Lemken”, “Nestle”, “Teknip”, “ABB”, “Maksam”, “Isuzu”, “Itochu”, “Mitsibisu”, “Xitachi”, “Marubeni”, “Xyunday”, “Samsung”, “Eldji”, “Lotte kemikal”, “Xuavey”, “Si en Pi Si”, “SITIK” va boshqa ko‘plab kompaniyalar kiradi.

2017-yilgacha O‘zbekiston iqtisodiyoti deyarli olti martaga, aholining real daromadlari esa to‘qqiz martaga yaqin o‘tdi. Aholi jon boshiga ichki yalpi mahsulot ulushi 6,9 martagacha ortdi, bu esa O‘zbekistonga o‘rta darajadagi daromadli davlatlar qatoriga kirish imkonini berdi.

O‘sha paytda jahon banki reytingiga binoan iqtisodiy darajasiga ko‘ra, O‘zbekiston 190 mamlakat orasida 63 o‘rinni egalladi. Butunjahon iqtisodiy forum bahosiga ko‘ra, 2014 va 2015 yakuni va 2016-2017-yillar o‘shish prognozlariga bo‘yicha O‘zbekiston dunyoda eng tez rivojlanayotgan beshta davlatdan biri hisoblanishi qayd qilingan. Iqtisodiy o‘shishning yuqori sur‘atlari aholi o‘rtasida daromadlarni nisbatan mutanosib ravishda taqsimlanishini ta‘minlagan edi.

O‘zbekiston o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgach, 2002-yilgacha respublikaga 12 mlrd AQSh dollaridan ortiq investitsiya kiritilgan. Yoki xorijlik fuqarolar va tashkilotlar tomonidan tashkil qilingan qo‘shma korxonalariga jalb qilingan investitsiyalar ulushi 2000-yildagi 6,9 %dan 2001-yilda 26,0 %ga, ya‘ni 3,7 baravar oshgan. Respublika bo‘yicha 2007-2011-yillarda umumiy investitsiyalar hajmida xorijiy investitsiyalar ulushi 22-25 %ni tashkil qildi.

Lekin hali ham xorijiy investitsiyalarni jalb etishni ko‘ngilagidek, deb bo‘lmaydi. Agar mustaqillik yillaridagi statistik ma‘lumotlarga e‘tibor qaratsa, jumladan, 2002-yilgacha respublikaning 31 tumanida xorijiy investitsiyalar ishtirokida birorta ham korxonalar tashkil etilmagan edi. Agar 2000-yilning boshida 143,5 ming korxonalar mavjud bo‘lsa, 2002-yilda yurtimizda 240 mingta o‘rta va kichik korxonalar faoliyat ko‘rsatgan. Shulardan 85 mingtasi fermer xo‘jaliklaridir. Xususiy sektor aholining 30 %ini ish bilan ta‘minladi. Xususiy korxonalar YalIMdagi ulushi 35 % bo‘lgan. Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki huzurida maxsus tashkil etilgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’yektlarining eksportini qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasining roli esa bu borada oshib bormoqda.

Jamg'arma tomonidan tadbirkorlik sub'yektlariga o'z tovar va xizmatlarini tashqi bozorlarga chiqarish bo'yicha huquqiy, moliyaviy va tashkiliy xizmatlar ko'rsatilgan. O'zaro tuzilgan shartnomalar asosida 2015-yili qiymati 840 million dollardan ziyod tovarlar eksport qilingan. Jamg'arma ko'magida 2016-yilda tadbirkorlik sub'yektlari tomonidan 1 milliard 250 million dollar miqdoridagi eksport shartnomalari tuzilgan.

Ushbu ko'rsatkich O'zbekistonning bugungi imkoniyatlari nuqtayi nazaridan olib qaraganda albatta past. Shu boisdan, Prezident o'zining "Tanqidiy tahlil qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak" nomli kitobida muhim vazifalardan biri sifatida – "O'ztadbirkoreksport" va "O'zsanoateksport" aksiyadorlik jamiyatlari, shuningdek, Milliy bank huzuridagi Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksportini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi yo'nalishi bo'yicha kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlari eksporti bilan bog'liq kamida 1 milliard 500 million dollarlik eksportni ta'minlashi kerakligini uqtirgan edi.

Keyingi yillarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish hajmining o'sishi o'rtacha 67 foizdan kam bo'lmagan. Birgina 2015-yilda dalalardan 7,3 million tonnadan ortiq don, 12,8 mln tonnadan ziyod sabzavot va kartoshka, salkam ikki million tonna poliz mahsulotlari, qariyb 2,8 million tonna meva, 1,5 million tonnadan ziyod uzum mahsulotlari yig'ishtirib olindi. Go'sht ishlab chiqarish hajmi 2014-yilga nisbatan 106,7, sut ishlab chiqarish 107,1, tuxum ishlab chiqarish 111,1 foizni tashkil etdi. Bu qishloq mehnatkashlari, soha mutaxassisleri va mutasaddilarining qilgan mehnatlarining samarasidir. 2017-yilgacha yurtimizda 160 mingdan ziyod fermer xo'jaliklari faoliyat ko'rsatayotgan bo'lib, ularning 36 mingdan ortig'i ko'p tarmoqli yirik sub'yektlarga aylandi. Buning quvonarli jihati shundaki, ayni paytda ular faqatgina dehqonchilik yoki chorvachilik bilan cheklanib qolmasdan, balki zamonaviy texnologiyalar, ixcham qayta ishlash uskunalari jalb etgan holda qo'shimcha tarmoqlarni o'zlashtirishga harakat qilishyapti.

O'zbekistonda yetishtirilgan meva-sabzavotlarga bo'lgan talab dunyo miqiyosida ortib bormoqda. Shu bois ham hukumat tomonidan istiqbolda oziq-ovqat ekinlari maydonlarini kengaytirishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil

29-dekabrda “2016-2020-yillar davrida qishloq xo‘jaligini qayta shakllantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bu boradagi muhim dasturulamadir. Chunki bu hujjatda tuproq unumdorligi nisbatan past, suv ta‘minoti og‘ir, kam rentabelli ekin maydonlariga paxta va g‘alla o‘rniga meva sabzavot, kartoshka, moyli, ozuqabop ekinlar ekish vazifasi belgilab berildi. Ularning amalga oshirilishi natijasida boshqoli don yetishtirish hajmi 8,5 mln tonnaga oshirildi, kartoshka yetishtirish 35 %ga, sabzavotlar 30 foizga, meva va uzumni 21,5 foizga, go‘sh yetishtirish 26,2 foizga, baliq yetishtirish 2,5 martaga ko‘paydi.

Shuni qayd etish kerakki, mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan yalpi qishloq xo‘jalik mahsulotining 40 foizdan ortig‘ini chorvachilik mahsulotlari tashkil etadi. Chorvachilik sohasida ham erkin bozor mexanizmlari shakllantirilgani, ko‘plab imtiyozlar berilayotgani natijasida chorva mollari bosh soni va chorvachilik ishlab chiqarish hajmi muttasil ortib boryapti. Chorvachilik fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish, ularda naslli qoramollar podasini ko‘paytirish maqsadida keyingi 10 yil mobaynida Polsha, Avstriya, Gollandiya, Germaniya kabi mamlakatlardan 60 mingdan ko‘proq naslli qoramollar olib kelindi.

Bugungi kunda agrar sohada salohiyatli kadrlar tayyorlash masalasi ham muhim hisoblanadi va hali bu borada qator muammolar borligini ham ta‘kidlash o‘rinli.

Agrar sohada zamonaviy fan-texnikani puxta biladigan trener-o‘qituvchilarni tayyorlovchi maxsus kurslarning muttasil ishlab turganligiga qaramay, yuqorida ko‘rsatilgan o‘qitish tizimlarida mahoratli, bilimli pedagog kadrlarning yetishmasligi ham dolzarb muammolardan biridir.

Shu boisdan yoshlarning agrar sohada biznes tashabbuslari, startaplari, g‘oyalari va loyihalarini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashish va qo‘llab-quvvatlash, band bo‘lmagan yoshlarni mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan mutaxassisliklar va biznes yuritish ko‘nikmalariga o‘qitish, umuman, yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish orqali ularning bandligini ta‘minlashga qaratilgan “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi qabul qilindi. Shuningdek, “Har bir oila – tadbirkor” dasturi doirasida ularning oila a‘zolariga issiqxona tashkil etish, qoramol, parranda sotib olish va tadbirkorlik faoliyati uchun 3 yillik muddatga, 6 oylik imtiyozli

davr bilan, yillik 7 % stavkasi miqdorida kreditlar ajratilishi o'qituvchilarning jamiyatdagi mavqeyini oshirishga xizmat qiladi.

Tayanch so'zlar.

Ma'muriy-boshqaruv tizimi, "o'zbek modeli", rekonstruksiya va modernizatsiya, bozor iqtisodiyoti, ko'p ukladli iqtisodiyot, xususiy mulkchilik, agrar islohotlar, makroiqtisodiyot, kichik biznes, ma'muriy-buyruqbozlik, tovar, mulk egasi, erkin raqobat, iste'molchilar.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. Bozor iqtisodiyoti nima?
2. Mustabid sovet tuzumidan mustaqil O'zbekistonga qanday iqtisodiyot meros qolgan edi?
3. Davlat mustaqilligi iqtisodiyot sohasida qanday imkoniyatlar yaratdi?
4. Bozor iqtisodiyotiga o'tishda qanday tamoyillarga tayanildi?
5. Islohotlarning strategik maqsadlarini bilasizmi?
6. Iqtisodiy islohotlar qanday yo'nalishlarda olib borildi?
7. Bozor munosabatlarini shakllantiruvchi qanday qonunlar qabul qilindi?
8. Bozor infratuzilmasi deganda nimani tushunasiz?
9. O'zbekistonda bozor infratuzilmasining yaratilishi haqida so'zlab bering.
10. Aholini ish bilan band etish muammosi qanday hal qilinmoqda?

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birlashtirish. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
2. Karimov I.A. O'zbekiston mustakillikka ostonasida. – Toshkent: O'zbekiston, 2011.
3. Рахимов М.А. Новейшая история Узбекистана. – Ташкент: Adabiyot uchqunlari, 2018.
4. Сиражиддинов Н. Проблемы повышения эффективности внешней торговли Узбекистана. – Ташкент, УМЕД, 2004.

5. Tuxliyev N., Taksanov A. O‘zbekiston milliy iqtisodiyot modeli. – Toshkent, 2000.
6. Талипова Н.Т. Организация внешне экономической деятельности. Учебник. – Ташкент: Фан ва технология, 2011.
7. Usmonov Q. O‘zbekiston mustaqillik odimlari. – Toshkent, 1994.
8. Usmonov Q., Abdug‘aniyev A. O‘zbekiston-siyosiy va huquqiy islohotlar sari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
9. Shamsutdinov R., Mo‘minov H. O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: Sharq, 2013.

7-MAVZU: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI IJTIMOIIY O‘ZGARISHLAR

Reja:

1. Kuchli ijtimoiy siyosat konsepsiyasining shakllanishi.
2. Aholi turmush darajasini yuqori darajada ta’minlash.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonunning mazmun-mohiyati.

1. Kuchli ijtimoiy siyosat konsepsiyasining shakllanishi.

O‘zbekistonda mustaqillik e’lon qilingandan so‘ng aholi turmush darajasini yuqori darajada ta’minlash, inson manfaatlarini ro‘yobga chiqarish va uning har tomonlama rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida ijtimoiy yo‘naltirilgan barqaror bozor iqtisodiyoti, ochiq tashqi siyosatga ega kuchli demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati barpo etish maqsadida keng qamrovli islohotlar amalga oshirila boshlandi. Ushbu maqsadlarni amalga oshirish uchun O‘zbekistonda mustaqillikning dastlabki davridayoq, davlat ijtimoiy siyosatining asoslari yaratilib, amalga oshirila boshlandi. O‘zbekistonda ijtimoiy siyosat ustuvor yo‘nalish hisoblanadi va u bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Respublikada ijtimoiy siyosatning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lib, ular quyidagilardan iboratdir:

- ◆ Ijtimoiy siyosatini o‘tkazishda davlatning boshqarish funksiyasiga egaligi;

- ◆ Ijtimoiy islohotlarning bosqichma-bosqichligi;

- ◆ Aholining yashash darajasini keskin tushib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik;

- ◆ Mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish idoralari mahallalar orqali aholiga aniq manzilli ijtimoiy yordam ko‘rsatish;

- ◆ Ijtimoiy islohotlarning iqtisodiy va huquqiy asoslarini yaratish.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosatning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat qilib belgilangan:

- ◆ Aholining iqtisodiy faolligini qo‘llab-quvvatlash;

- ◆ Mahsulot, xizmat va uy-joyning kuchli ichki iste’mol bozorini shakllantirish;

◆ Aholining to'lov talablarini keng miqyosda qondirish va uning o'sishini ta'minlash;

◆ Aholining daromad va mulkka egalik darajasining keskin tabaqalashuvining oldini olish;

◆ Ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan zarur kafolatni ta'minlash.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning maqsadi va vazifalaridan kelib chiqqan holda davlat ijtimoiy siyosati quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib borilmoqda:

◆ Davlat ijtimoiy iste'mol fondlarini tashkil etish va ulardan jamiyatning har bir a'zosining foydalanishini kafolatlaydigan qonunlarni qabul qilish;

◆ Davlatning markazlashgan ijtimoiy sug'urta fondini tashkil etish;

◆ Ko'rsatilgan xizmatlar va samarali mehnatlari uchun davlat tomonidan beriladigan imtiyozlar;

◆ Ish haqi va pensiya minimumining davlat tomonidan kafolatlanishi;

◆ Ko'p bolali oilalarga to'lanadigan nafaqalar;

◆ Kam ta'minlangan aholi tabaqalariga moddiy yordam ko'rsatish;

◆ Bolalikdan nogiron va boshqa mehnat qobiliyatini yo'qotganlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash;

◆ Talabalar uchun to'lanadigan davlat stipendiyalari;

◆ Ishsizlik nafaqasi;

◆ Eng muhim oziq-ovqat mahsulotlari turlarini belgilangan narxlarda sotilishini ta'minlash;

◆ Ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xizmatlar baholaridagi farqlarni byudjet hisobidan qoplash;

◆ Ijtimoiy sohaning eng muhim tarmoqlari (sog'liqni saqlash, ta'lim, jismoniy tarbiya, sport va madaniyat) moddiy bazasini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash va mustahkamlash.

Demak, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub demokratik islohotlar ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan demokratik jamiyat barpo etishga qaratilgan. Buni ijtimoiy sohadagi islohotlarni amalga oshirish orqali ta'minlash mumkin. Chunki har qanday

jamiyatning rivojlanganlik darajasi ijtimoiy masalalarning qay darajada hal etilayotganiga bog'liq. Ijtimoiy masalalar mamlakat taraqqiyotining muhim omili sifatida iqtisodiy rivojlanishga ta'sir etadi. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasida davlat ijtimoiy siyosati ijtimoiy islohotlarni davomli amalga oshirib borish orqali aholi turmush darajasini barqaror o'stirib borishdan iboratdir. Mamlakatimizda aholi daromadlari va turmush darajasini oshirishga qaratilgan ijtimoiy siyosatning amalga oshirilishi natijasida aholi jon boshiga o'rtacha to'g'ri kelgan pul daromadlari, ish haqi va pensiyalar o'sishining ijobiy dinamikasi vujudga kela boshladi. Aholining daromadlari tarkibida yollanma ishchilarning daromadlari ulushi 2010-2017-yillarda 45,0 %dan 34,3 %ga kamaydi, mustaqil ravishda band bo'lishdan olingan daromadlar ulushi 25,0 %dan 34,5 %ga o'sdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktabrdagi PF-4848-sonli "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni doirasida "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirishga qaratilgan "Davlat xaridlari to'g'risida", "Davlat va xususiy sektor sherikligi to'g'risida"gi qonun loyihalari hamda 30 dan ziyod qonun va me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish hamda tasdiqlash borasida faol ishlar olib borilmoqda.

Kuchli ijtimoiy siyosat konsepsiyasining shakllanishi, bosqichlari va rivojlantirilishi. Manzilli ijtimoiy himoya tizimining yaratilishi. Ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotinqizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, aholini uy-joylar bilan ta'minlash, yo'l-transport muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish, ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish. Nodavlat-notijorat tashkilotlarining ijtimoiy himoya va manzilli ijtimoiy yordamni amalga oshirishdagi ishtiroki.

Mamlakatimizda ijtimoiy himoyaga va yordamga muhtoj toifalarga kam ta'minlanganlar, ko'p bolali onalalar, nogironlar, yolg'iz qariyalar va

boshqalar kiradi. Har qanday tuzum va jamiyatda aholining bunday toifalari u yoki bu darajada uchraydi. Adolatli jamiyat hamisha ularni himoya qilishni o'z zimmasiga oladi. Shuning uchun ham O'zbekiston o'z mustaqilligiga erishganidan keyin kuchli ijtimoiy siyosat yuritdi. Ijtimoiy sohaga muhim e'tibor hozirgi paytda ham davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining yigirma olti yillik bayramiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida"gi Qarori qabul qilingan bo'lib, bu yilgi bayram "Fidoying bo'lgaymiz seni, O'zbekiston!" degan bosh g'oyani o'zida mujassam etgan tashkiliy-amaliy, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar hamda targ'ibot-tashviqot ishlari dasturi asosida amalga oshirilyapti. Chunki Qarorda ushbu Dasturni 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi hamda "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili" Davlat dasturining ma'no-mazmunidan kelib chiqqan holda tayyorlash belgilangan edi. Bu beshta ustuvor yo'nalishdan to'rtinchisida aynan ijtimoiy sohani rivojlantirish ko'zda tutilgan. U quyidagicha bayon etilgan:

"Ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, ijtimoiy himoyasi va sog'lig'ini saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, arzon uy-joylar barpo etish, yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish".

O'tish davrining O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan, jahonda "O'zbek modeli" deb nom qozongan beshta tamoyilning to'rtinchisi aynan aholining murakkab demografik tarkibini hisobga olgan holda kuchli ijtimoiy siyosat yuritishdan iborat qilib belgilangan edi. Hatto mamlakatimizda amalga oshirilgan islohotlar mohiyati xalqaro ekspertlar tarafidan aynan "ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tish" deb ham nomlandi. Bu bejiz emas edi.

Chunki bir ijtimoiy-siyosiy tuzumdan boshqasiga, ayniqsa, unga mohiyatan tamoman zid bo'lgan ijtimoiy-siyosiy tuzumga o'tish hamisha murakkab kechadi. Bu aholining muayyan qismi hayotida keskin tarzda aks etadi. Bir tuzumdan ikkinchi tuzumga o'tayotganda, xususan, eski ishlab chiqarish tizimi, mavjud iqtisodiy integratsiya tabiiy ravishda izdan chiqadi, ularning barini yangidan shakllantirishga to'g'ri keladi. Shuningdek, mulkka egalik qilishning shakli o'zgaradi, davlat korxonalari, hatto ekin yerlari egalari o'zgaradi, ishchi kuchi ham bevosita bozor iqtisodiyoti qonuniyatlari asosida qayta taqsimlanadi. Demak, ijtimoiy himoyaga muxtojlar safining o'zgarib, ya'ni kamayib-ko'payib turishi ham tabiiy holdir.

Shuning uchun bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida aholining himoyaga muhtoj qismini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning kafolatli tizimi yaratilmas ekan, bu og'ir ijtimoiy mushkulotlarga olib kelishi mumkin. Mustaqil O'zbekistonda avval-boshdan bu borada oqilona yo'l tutildi.

O'zbekiston xalqining o'ziga xos xususiyatlari hamda ilg'or jahon tajribalarini mujassamlashtirgan bu taraqqiyot modeli negizida kuchli ijtimoiy siyosat yuritish maqsadi ham yotadi.

Shunday ekan, o'zgarishlar mohiyati ham shaxs, uning manfaatlari bilan bevosita bog'liq, islohotlar mas'uliyati ham to'g'ridan-to'g'ri fuqaro zimmasiga tushadi. Ko'rinib turibdiki, kuchli ijtimoiy himoya doimo mustaqil O'zbekiston davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib keldi. Mamlakatimizda davlat byudjetining asosiy qismi aynan ijtimoiy sohaga yo'naltirilgan va bu qat'iy qoidaga izchil amal qilib kelinyapti.

Birinchi Prezident I.Karimovning 1993-yili chop etilgan "O'zbekiston – bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li" kitobida mazkur besh tamoyildan har birini sharhlash uchun bittadan maxsus bob ajratiladi. Jumladan, "Kuchli ijtimoiy siyosat-iqtisodiy o'zgartirishlarning ishonchli kafolati" deb nomlangan yettinchi bobda to'rtinchi tamoyil har taraflama va batafsil tahlil etib berilgan.

Bu besh tamoyil Birinchi Prezident I.Karimov ta'limotida o'z-o'zidan yoki birdaniga shakllanib qolmagan. Bu – uning davlatchilik borasidagi tadrijiy tafakkuri mahsuli yanglig' yuzaga keldi. Buning isboti shuki, uning 1992-yili yozilgan "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot

yo‘li” asarida ilgari surilgan ayrim qat’iy pozitsiyalarning ana shu tamoyillar bilan bevosita aloqadorligi bor.

Demak, islohotlardan ko‘zlangan bosh maqsad – xalq hayotini yaxshilash, fuqarolarning emin-erkin yashashi, rivojlanishi, bunyodkorlik ishlari bilan faol shug‘ullanishi, umrni unumli o‘tkazishi, turmush mazmunining boyishiga erishishdan iborat.

1997-yildan yillarni muayyan yo‘nalish bo‘yicha nomlash an‘anasi yo‘lga qo‘yildi. O‘sha yili “Inson manfaatlari yili” bo‘lgan. Inson manfaatlari deganda esa, avvalo, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish ma‘nosi ko‘zda tutilgan. E‘tibor qilinsa, o‘shandan buyon har bir yilning yo‘nalishida u yoki bu tarzda aynan ijtimoiy masala o‘rtaga qo‘yiladi. 2007-yil esa maxsus ravishda “Ijtimoiy himoya yili” bo‘ldi.

Istiqlol yillarida ijtimoiy muhofaza muayyan tizimga aylandi. Muhtoj qatlam va guruhlariga moddiy yordam ko‘rsatishning o‘ziga xos, ya‘ni miliy mexanizmi ishlab chiqildi. Buni adolatli amalga oshirishda qishloq, ovul va mahalla fuqarolar yig‘inlarining mas‘uliyati oshirildi. Inflyatsiyani inobatga olgan holda har yili bir necha marotabadan davlat byudjetidan ajratiladigan maoshlar, pensiya va stipendiyalar oshirib borilyapti. Muhtoj qatlam va guruhlariga nodavlat va jamoat tashkilotlari tarafidan moddiy yordam ko‘rsatishning ham turli-turli shakllari paydo bo‘ldi va bu jarayon tobora takomillashib boryapti. 2017-yilning aynan “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili” deb nomlanishi amalda davlat siyosatining izchilligidan dalolat beradi.

2. Aholi turmush darajasini yuqori darajada ta‘minlash.

Bugunga kelib mamlakatimiz o‘z taraqqiyotining muhim bosqichiga kirdi. Ijtimoiy siyosat borasida istiqlol yillaridagi katta tajribalarga suyanan, mavjud an‘analarni izchil davom ettirgan holda yangi-yangi qadamlar tashlanyapti.

Harakatlar strategiyasi asosida ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan ishlar ko‘lami esa har qanday kishini mamnun etadi. “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini kelgusida amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident Farmoyishida muayyan ma‘noda hozirgacha amalga oshirilgan ishlar sarhisob qilindi.

Jumladan, ijtimoiy sohadagi eng muhim ishlar ham o‘z aksini topgan. Unda qayd etilishicha, “faqatgina joriy yilning birinchi yarmida 2,7 ming kilometr avtomobil yo‘llari qurildi va ta‘mirlandi, 84 ming 300 ta ish o‘rni yaratildi. 2017-2020-yillarda shaharlarda energiya jihatdan samarador arzon ko‘p kvartirali uylarni qurish va rekonstruksiya qilish dasturi amalga oshirilmoqda, uning doirasida 50 ming 286 ta xonadondan iborat 1 ming 136 ta ko‘p qavatli uylarni, bundan tashqari, namunaviy loyiha asosida qishloq joylarida 75 ming turar joylarni qurish mo‘ljallangan”.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bandlik sohasida davlat siyosatini yanada takomillashtirish va mehnat organlari faoliyati samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi (24.05) Farmoni qabul qilindi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholi bandligini ta‘minlash bo‘yicha olib borilayotgan ishlar natijadorligi va samaradorligini oshirishda mahalliy ijro hokimiyati va iqtisodiy kompleksni hududiy organlari rahbarlarining shaxsiy mas‘uliyatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (06.05), “Kasanachilikni yanada rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (24.05), “Madaniyat san‘at tashkilotlari, ijodiy uyushmalar va ommaviy axborot vositalari faoliyatini yanada rivojlantirish, soha xodimlari mehnatini rag‘batlantirish bo‘yicha qo‘shimcha sharoitlar yaratishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida” (14.08), “2018-2019-yillar, turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida” (16.08) va boshqa Qarorlari chiqdi.

Ayniqsa, aholi ijtimoiy himoyasi va sog‘lig‘ini saqlash tizimini takomillashtirish bo‘yicha ham ko‘p ish qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Shoshilinch tibbiy yordamni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (16.03), “Uy-joy kommunal xizmat ko‘rsatish tizimini boshqarishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (18.04), “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Ichimlik suvidan foydalanishni nazorat qilish davlat inspeksiyasini tashkil etish to‘g‘risida” (18.04), “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” (21.04), “Davlat veterinariya xizmati

boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (01.06) va boshqa Farmonlari qabul qilindi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sog‘liqni saqlash sohasida xususiy sektorni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (01.04), “Ikkinchi jahon urushi qatnashchilarini rag‘batlantirish to‘g‘risida” (04.04), “Xotira va qadrlash kuniga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (04.04), “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasida onkologiya xizmatini yanada rivojlantirish va aholiga onkologik yordam ko‘rsatishni takomillashtirish chora-tadbirri to‘g‘risida” (04.04), “2017-2021-yillarda ichimlik suvi ta‘minoti va kanalizatsiya tizimlarini kompleks rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish dasturi to‘g‘risida” (20.04), “2018-2022-yillarda issiqlik ta‘minoti tizimini rivojlantirish dasturi to‘g‘risida” (20.04), “2017-2021-yillarda ko‘p xonadonli uy-joy fondini saqlash va undan foydalanish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (24.04), “2017-2021-yillarda yer osti suvlari zahiralardan oqilona foydalanishni nazorat qilish va hisobga olishni tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (04.05), “Toshkent shahri aholisiga birlamchi tibbiy-sanitariya yordami ko‘rsatishni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish hamda uning samaradorligi uchun rahbarlar va mutaxassislarning kasbiy mas‘uliyatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (06.06), “O‘zbekiston Respublikasi aholisiga 2017-2021-yillarda ixtisoslashtirilgan tibbiy yordam ko‘rsatishni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (20.06), “Aholini dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta‘minlash tizimni takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” (17.07) boshqa Qarorlari hamda “Nogironlarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (01.08) Farmoyishi chiqdi.

Arzon uy-joylar barpo etish mamlakatimizda ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan ishlarning insonparvarligini ko‘rsatib turibdi. Uy-joylar arzon narxlarda qurilsa, uni sotib oluvchilar soni ko‘payadi. Eng muhimi, bu birinchi galda aholining uy-joyga o‘ta muhtoj qatlamining manfaatlarini o‘ylagan holda yo‘lga qo‘yildi. Hozirgi paytda mamlakatimizning barcha mintaqalarida ikki sotixli namunali qishloq uylarini, shuningdek, ikki-uch

xonali ko‘p qavatli uylarni qurish jadal davom ettirilyapti. Bu borada, ayniqsa, imtiyozli kreditlar joriy etilganidan aholi bag‘oyat minnatdor.

Bugungi kunda poytaxtimiz katta uy-joy qurilishi maydoniga aylandi. Xususan, Sergeli tumani hududida jadal sur‘atlar bilan bunyod etilayotgan har taraflama shinam, zamonaviy qulayliklarga ega arzon ko‘p qavatli uylar peshma-pesh bitkazilyapti.

Yo‘l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo‘yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish yo‘nalishiga ham jiddiy e‘tibor berilyapti.

Sergeli tumanini shaharning asosiy qismi bilan bog‘lashga xizmat qilishi mo‘ljallangan yer usti metrosining qurilayotganiga hammamiz guvohmiz. Metroga parallel ravishda Sergelini metroning Olmazor bekatini bog‘laydigan avtomobil yo‘li ham quriladi. Shuningdek, Sergelining bir tomoni shahar katta Halqa yo‘liga bog‘laydigan, ikkinchi tomoni esa Bektemir tarafga yo‘nalgan yangi magistral yo‘lga ulaydigan yo‘l qurilishi ham jadallik bilan davom ettirilyapti. Shahrimizning yo‘l va ko‘chalariga yangidan asfal’t yotqizilyapti.

Ta‘lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san‘atva sport sohalarini rivojlantirish ijtimoiy sohaning muhim yo‘nalishini tashkil etadi.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (20.04), “2017-2018 o‘quv yilida O‘zbekiston Respublikasining oliy ta‘lim muassasalariga o‘qishga qabul qilish to‘g‘risida” (05.05), “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (03.06), “Madaniyat va san‘at tashkilotlari, ijodiy uyushmalar va ommaviy axborot vositalari faoliyatini yanada rivojlantirish, soha xodimlari mehnatini rag‘batlantirish bo‘yicha qo‘shimcha sharoitlar yaratishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida” (14.08) va boshqa Qarorlari chiqarilganini alohida qayd etish lozim.

Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish borasida tub burilish yuz berdi.

2017-yilning 30-iyun kuni “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyi bo‘lib o‘tdi. Unda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev qatnashib, nutq so‘zladi. Davlatimiz rahbari yoshlar

siyosatini chuqur tahlil etib, bu borada yangicha ishlash prinsiplarini bayon qilib berdi. “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakati Yoshlar ittifoqiga aylantirildi. Bundan buyon 30-iyun Yoshlar kuni sifatida bayram qilinadigan bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi (05.07.2017) Farmoni qabul qilindi. Boshqa ko‘p qonunosti hujjatlarida ham yoshlarni ijtimoiy faollikka undaydigan, ular hayotini yaxshilashga qaratilgan tartib-qoidalar belgilandi.

Siyosatdagi barqarorlik va izchillik har qanday davlatda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

Poytaxtimizning mahallalarida, aholining baxtli yashashi uchun qulay sharoitlar yaratishga kirishilganiga guvoh bo‘lasiz. Ko‘p qavatli uylarning fasadlari ta‘mirlanyapti. Bu uylar orasidagi yo‘l va yo‘laklarga sement yotqizilyapti. Bolalar uchun o‘yingohlar yangidan jihozlanyapti. Shaharning bo‘sh turgan inshootlarida yangi-yangi ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish shoxobchalari bunyod etilyapti. Bu ko‘plab yangi ish o‘rinlarini tashkil etish imkonini beryapti. Bularning bari – ijtimoiy sohani rivojlantirish, aholining turmush darajasini ko‘tarishni ko‘zlab amalga oshirilyapti.

O‘zbekistonda oxirgi uch yil mobaynida kambag‘allikni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar natijasida aholi jon boshiga real jami daromad 43,9 foizga, o‘rtacha hisoblangan nominal oylik ish haqi 79,7 foizga yoki 2016-yildagi 1293,8 ming so‘mdan 2019-yilda 2324,5 ming so‘mga oshdi.

Jahon bankining “O‘zbekiston fuqarolarini tinglab” loyihasi doirasida, uy xo‘jaliklari orasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, 2020-yilning yanvar-mart oylari uchun o‘rtacha kambag‘al xonadonning oylik daromadi taxminan 1,5 million so‘mni tashkil etib, taqqoslama narxlarda bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 12 foizga oshgan.

Mazkur muammoni hal qilishga hukumat tomonidan katta hajmdagi sa’y-harakatlar qaratilgan. Jumladan, mamlakatda kambag‘allikka qarshi kurashish uchun zarur institutlar yaratildi. Bu, avvalambor, Iqtisodiy

taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligining tashkil etilishi, kambag'allikka qarshi kurashish bo'yicha davlat siyosatini belgilab beradi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj va kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvvatlash maqsadida yaqinda Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi tashkil etildi. Mazkur vazirlik fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish institutlari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi mas'ul davlat organi sifatida ijtimoiy himoyaga muhtoj va kam ta'minlangan qatlamlarini aniqlash va manzilli ko'mak berish borasida samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, aholining turmush sharoitlarini yaxshilash va qishloq joylarini obodonlashtirish dasturlari amalga oshirilmoqda. Xususan, "Obod qishloq" dasturining amalga oshirilishi tufayli 1,7 mln qishloq aholisining yashash sharoitlari yaxshilandi. Birgina 2019-yilda "Obod qishloq" va "Obod mahalla" dasturlarini amalga oshirish uchun jami 600 million AQSh dollariga teng 6,1 trln so'm ajratildi.

Biroq erishilgan natijalarga qaramay, hozirgi kunda O'zbekistonda 400 mingdan ortiq oila turmush sharoitlari yaxshilanishiga muhtoj (Jahon banki mezonlariga ko'ra, 2015-yil oktabridan boshlab Global kambag'allik darajasiga kuniga 1,9 AQSh dollardan kam daromad olganlar kiritilgan). Norasmiy sektorning mehnat bozoridagi ulushi 40-50 foizni tashkil etadi. Biroq kambag'al uy xo'jaliklarining faqat 23 foizigina ijtimoiy nafaqa olishadi.

Prezidentimizning 2019-yil 28-maydagi "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ijtimoiy-siyosiy, sotsial-iqtisodiy islohotlarga katta g'ov hisoblanmish korrupsiyaga yana bir bora qattiq zarba beradigan hujjat bo'ldi.

Ta'kidlash lozimki, 2016-yilning oktabr oyida davlatimiz rahbari O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod sifatida Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining VIII s'yezdidagi saylovoldi ma'ruzasida mahalliychilik va urug'-aymoqchilik kabi illatlar barobarida O'zbekistonning barqaror rivojiga xavf tug'dirayotgan tahdidlar orasida aynan davlat hokimiyatini obro'sizlantirib, iqtisodiyotning o'sishi va tadbirkorlik rivojiga jiddiy to'siq bo'lib kelayotgan korrupsiya masalasiga barchamizning

e'tiborimizni qaratdi. Aynan shu davrdan boshlab mamlakatimizda bu salbiy illat bilan murosasiz kurash olib borish borasida barqaror qadamlar qo'yildi.

Darhaqiqat, ko'p vaqt o'tmay, ya'ni 2016-yilning noyabr oyida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi tomonidan "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi.

Mazkur qonun hujjatining samaradorligini ta'minlash maqsadida 2017-yil 2-fevral kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ham qabul qilindi.

Kuni kecha e'lon qilingan Farmon ana shu tizimli ishlarning mantiqiy davomi bo'lib, unda korrupsiyaga qarshi kurashish borasida yaratilgan mexanizmlarni yanada takomillashtirish, ushbu illatni batamom bartaraf etish choralari ochib berilgan.

Eng muhimi, ushbu Farmonning aynan "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili" Davlat dasturi doirasida e'lon qilinishi diqqatga sazovordir. Aynan shuning uchun ham mazkur hujjatda iqtisodiyotni yanada ravnaq toptirish, xalq farovonligini oshirish, mamlakatda investitsiya muhitini yaxshilash borasidagi strategik vazifalarni hal etish korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat siyosatining samarali amalga oshirilishini ta'minlash hamda korrupsiya ko'rinishlarining sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish bo'yicha yangi tizimli choralar ko'rilishini ta'minlash alohida ko'rsatib o'tilgan.

Farmonning asl mazmun-mohiyati shundan iboratki, korrupsiyaga qarshi kurashish bu nafaqat davlatning vazifasi, balki jamiyat ham davlat bilan hamkorlikda bu salbiy illatga barham berishda faol ishtirok etishi lozim. Shuning uchun ham hujjatda aynan siyosiy partiyalarning bu boradagi rolini yanada kuchaytirish alohida ko'rsatib o'tilgan.

Darhaqiqat, partiyamizning saylovoldi dasturida ham aynan korrupsiya va uning har qanday ko'rinishi bilan murosasiz kurash olib borish asosiy o'rinni egallagan. Chunki mazkur salbiy illatga barham berilmas ekan, iqtisodiyotni rivojlantirish, mamlakatda sog'lom raqobat muhitini shakllantirish, chet el investitsiyalarini mamlakat iqtisodiyotiga jalb etish hamda davlatimizda o'rta sinfni shakllantirish nihoyatda og'ir

kechadi. Korrupsiyaning yana bir salbiy tomoni shundaki, u mamlakatning xalqaro maydondagi ijobiy imijiga, reytingiga o‘zining salbiy ta‘sirini ko‘rsatadi. Buning natijasida mamlakatning investitsiya jozibadorligiga putur yetishi mumkin.

Shuning uchun ham partiyamiz va uning Qonunchilik palatasidagi fraksiyasi mazkur Farmondan kelib chiqadigan vazifalarning ijrosini ta‘minlash hamda bu borada tegishli nazoratni amalga oshirish yuzasidan bir qator chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqishni maqsad qilgan. Xususan, o‘z elektorat manfaatini himoya qilgan holda, davlat organlari tomonidan korrupsiyaga qarshi kurashish borasida ishlab chiqiladigan tegishli qarorlarni tayyorlashda ishtirok etish, “Davlat xaridlari to‘g‘risida” hamda “Davlat-xususiy sherikchilik to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunlari doirasida tegishli davlat organlari tomonidan mazkur qonun hujjatlarini bajarish borasida korrupsiya holatlariga yo‘l qo‘ymaslik yuzasidan amalga oshirilgan ishlarni monitoringini o‘tkazish, lozim bo‘lsa, parlament eshituvi darajasida mazkur masalalarini o‘rganishni ko‘zda tutmoqda.

Shuningdek, “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonun doirasida mamlakat hududlarida tadbirkorlik sub’yektlarining manfaatlarini himoya qilish borasida o‘z faoliyatini yuritib kelayotgan nodavlat-notijorat tashkilotlar vakillarini jalb etgan holda davlat organlari tomonidan korrupsiyaga qarshi kurashish borasida amalga oshirilayotgan ishlar yuzasidan jamoatchilik eshituvlarini tashkil etishga ko‘maklashishni ko‘zlamoqda. Farmonga asosan, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashlari, tuman va shahar xalq deputatlari Kengashlarining tarkibida korrupsiyaga qarshi kurashish uchun tashkil etiladigan komissiyalar tarkibiga tadbirkorlik sub’yektlarining manfaatlarini himoya qilish borasida o‘z faoliyatini yuritib kelayotgan nodavlat-notijorat tashkilotlar vakillarini kiritish choralarini ko‘rish, har chorakda tadbirkorlik sub’yektlaridan kelib tushadigan va korrupsiya holatlari bilan bog‘liq murojaatlar tahlilini o‘tkazib, tegishli choralarini ko‘rish ham maqsadga muvofiq deb hisobaymiz.

Bundan tashqari “Men korrupsiyaga qarshiman” shiori ostida endi faoliyatini boshlagan yosh tadbirkorlar ishtirokida seminarlar, davra

suhbatlari va boshqa ommaviy tadbirlarni o'tkazish ham foydadan holi bo'lmaydi. Umuman, korrupsiyaga qarshi murosasiz kurashda natija beradigan har qanday chorani ko'rish, eng muhimi, parlament nazoratining ta'sirchan usullaridan foydalanish davlatimiz uchun ham, jamiyatimiz uchun ham birdek naf keltiradi.

3. O'zbekiston Respublikasi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunning mazmun-mohiyati.

O'zbekiston Respublikasi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunning mazmun-mohiyati, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilgan Murojaatnomasida ta'kidlaganidek, "Jamiyatimizda korrupsiya illati o'zining turli ko'rinishlari bilan taraqqiyotimizga g'ov bo'lmoqda. Bu yovuz baloning oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaratib bo'lmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmog'i rivojlanmaydi".

Korrupsiyaga qarshi kurashishning ustuvor huquqiy asoslari qator xalqaro huquqiy normalarda o'z ifodasini topgan bo'lib, ularga quyidagilarni kiritish mumkin:

2003-yil 31-oktabrda qabul qilingan BMTning Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasi;

2000-yil 15-noyabrda qabul qilingan BMTning Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi Konvensiyasi;

1999-yil 27-yanvardagi Yevropa Kengashining "Korrupsiya uchun jinoiy javobgarlik to'g'risida" gi Konvensiyasi;

1999-yil 4-noyabrdagi "Korrupsiya uchun fuqarolik huquqiy javobgarlik to'g'risida"gi Konvensiyalari va boshqalar.

O'zbekiston yuqorida ta'kidlangan xalqaro normalardan 2008-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasi, shuningdek, 2010-yilda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti doirasida qabul qilingan Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha Istanbul Harakat rejasini ratifikatsiya qilgan.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi PF-6013-sonli “O‘zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilinib, mazkur Farmon asosida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatini, shuningdek, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarning tizimli sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish hamda korrupsiyaga qarshi kurashish choralarning samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat va boshqa dasturlarni shakllantirish va amalga oshirish maqsadida Korrupsiyaga qarshi kurash Agentligi tashkil etildi.

Farmon bilan Agentlikka Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha tarmog‘ining Istanbul harakatlar dasturi doirasidagi ishlar hamda ishlab chiqilgan tavsiyalarning amalga oshirilishini ta‘minlash, BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi va O‘zbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi boshqa xalqaro shartnomalari qoidalarining bajarilishi bilan bog‘liq chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda ushbu yo‘nalishdagi faoliyatni muvofiqlashtirish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi milliy koordinatorining vazifa va vakolatlari, shuningdek, fuqarolik jamiyati institutlari bilan birgalikda hududlar, iqtisodiyot tarmoqlari va boshqa sohalar kesimida korrupsiyaning darajasini baholovchi milliy indeks tuzishni tashkillashtirish yuklatildi.

Shuningdek, mazkur Farmon asosida quyidagi chora-tadbirlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish belgilanligi ahamiyatlidir, xususan:

2020-2021-yillarda barcha davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlarida korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tizimi (“komplaens-nazorat”)ni bosqichma-bosqich joriy etish;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi faoliyati, shuningdek, ushbu sohadagi davlat va boshqa dasturlar samaradorligini monitoring qilish hamda baholash imkonini beruvchi E-Anticor.uz elektron platformasini joriy etish;

korrupsiya holatlari haqida xabardor qilish imkonini beruvchi maxsus mobil dasturiy ta‘minotni joriy etish (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi PF-6013-sonli “O‘zbekiston

Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni).

Xorijiy amaliyot tahlili shuni ko'rsatdiki, bozor iqtisodiyoti qonunlarga asoslangan mamlakatlarda korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat va xususiy sektor ishtirokchilarining xalqaro standartlar, qonun hujjatlari va boshqa zamonaviy usullarga muvofiq samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim vositalardan biri o'z tarkibida korrupsiyaga qarshi kurashish komplaens nazorat (compliance control) tizimini tashkil etish hisoblanadi.

Korrupsiyaga qarshi komplaens nazorati – davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, xo'jalik yurituvchi sub'yektlar faoliyatini korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi xalqaro standartlar, qonun va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarga muvofiq tashkil etuvchi, korrupsiya xavf-xatarlari, manfaatlar to'qnashuvini o'z vaqtida aniqlash va chek qo'yish, qonun buzilishi va korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar berishni o'zida mujassam etgan profilaktik tizimdir.

Qayd etish lozimki, olib borilayotgan islohotlarni amaliy hayotga tatbiq etish maqsadida 2020-yil 4-fevralda Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha Vakili (Ombudsman) tomonidan Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha idoraviy chora-tadbirlar dasturi tasdiqlangan bo'lib, fuqarolar va yuridik shaxslar vakillari tomonidan korrupsiya haqida xabar berish mexanizmlari joriy etilganligi ahamiyatlidir, xususan, bugungi kunda:

- Ombudsmanning “10-96” ishonch telefoni va virtual qabulxonasi faoliyat yuritmoqda;

- fuqarolar va yuridik shaxslar vakillarining korrupsiyaviy holatlar bo'yicha hamda xodimlarning boshqa qonunga xilof ishlari to'g'risidagi murojaatlari tahlil qilinib boriladi, ularning natijalari odob-axloq komissiyasi yig'ilishlarida muhokama qilinadi;

- Ombudsman Kotibiyatiga ishga birinchi marta qabul qilinayotgan shaxslar uchun korrupsiyaga qarshi kurashish maqsadida yo'l-yo'riqlarni tushuntirish, xizmat vazifasiga qo'yiladigan asosiy majburiyatlar, ta'qiqlar, cheklovlar, talablar va idoraviy odob-axloq qoidalari mazmun-mohiyati 3 ish kunidan kechiktirmay tushuntiriladi;

- Vakilga korrupsiya bilan bog'liq bo'lgan murojaatlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2020-yilning 6 oy davomida “Korrupsiyaga qarshi

kurashish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 26-moddasiga muvofiq Ombudsman tomonidan Bosh prokuraturaga 17 ta murojaat yuborilgan (2019-yil – 21 ta). Ushbu murojaatlardan 2 tasi o'z tasdig'ini topgan.

Sohada amalga oshirilayotgan ushbu mazmundagi islohotlarning natijasi sifatida Transparency International xalqaro nohukumat tashkiloti tomonidan har yili e'lon qilib boriladigan "Korrupsiyani qabul qilish indeksi"da O'zbekiston 180 ta davlat orasida 2017-yilda 157-o'rin, 2018-yilda esa 158-o'rinni egallagan bo'lsa, 2019-yilda 25 ball bilan 153-o'rinni egallab, 5 pog'onaga ko'tarildi.

Ta'kidlash joizki, mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish hamda ushbu turdagi jinoyatlarni sodir etilishining oldini olishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. Davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiya omillarini keltirib chiqarayotgan tizimli muammolarni bartaraf etishga qaratilgan.

Tayanch so'zlar.

Ijtimoiy soha, aholi daromadi, arzon uy-joy, korrupsiya, "Obod qishloq", "Obod mahalla", aholi turmush darajasi, ijtimoiy soha, kam ta'minlangan oila, ishsizlik nafaqasi, islohot, aholi daromadi, yalpi ichki mahsulot, iste'mol savatchasi, infratuzilma, modernizatsiya, muhandislik-kommunikatsiyasi, taqsimlash.

Savollar.

1. O'zbekistonda ijtimoiy siyosatning o'ziga xos xususiyatlarini sanab bering?
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qachon qabul qilindi?
3. Harakatlar strategiyasi dasturi asosida ijtimoiy siyosat sohasida qanday ishlar amalga oshirildi?
4. Nominal daromad deganda nimani tushunasiz?
5. O'zbekistonda aholi bandligi ta'minlash va real daromadlarning izchil oshirilishi bo'yicha olib borilayotgan islohotlarning mazmuni nimalarda ifoda etiladi?

6. Mamlakatimizda aholini ijtimoiy himoya qilish borasida olib borilayotgan islohotlarning mazmuni.

7. O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish borisida olib borilayotgan islohotlar.

8. “Obod qishloq dasturi” doirasida olib borilayotgan izchil siyosat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.

2. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.

3. Usmonov Q. O‘zbekiston mustaqillik odimlari. – Toshkent, 1994.

4. O‘zbekiston Respublikasi: mustaqil davlatning bunyod bo‘lishi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1992.

5. Usmonov Q., Abdug‘aniyev A. O‘zbekiston-siyosiy va huquqiy islohotlar sari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.

6. O‘zbekistonning yangi tarixi. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Uchinchi kitob. – Toshkent: Sharq, 2000.

7. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: Akademiya, 2013.

8. Новейшая история Узбекистана. Учебник для вузов. – Ташкент: Адабиёт учқунлари, 2018.

10. Shamsutdinov R., Mo‘minov H. O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: Sharq, 2013.

8-MAVZU. MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONDAGI MA’NAVIY VA MADANIY TARAQQIYOT.

Reja:

1. Mustaqillik yillarida milliy urf-odatlar, qadriyatlar va an’analarning qayta tiklanishi.
2. O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning ajdodlar merosi va milliy qadriyatlarni tiklash borasidagi xizmati.
3. Shaharlar – ilm-fan, madaniyat va ma’naviyat maskani. Toshkent – “Islom madaniyati poytaxti”.
4. Mustaqillik yillarida madaniyat va san’atning taraqqiyoti. Beshta tashabbus va uning yuksak ma’naviy madaniyatni ta’minlashdagi o‘rni.
5. O‘zbekistonda millatlararo va dinlararo munosabatlardagi barqarorlikni ta’minlash borasidagi davlat siyosati.

1. Mustaqillik yillarida milliy urf-odatlar, qadriyatlar va an’analarning qayta tiklanishi.

Biron bir jamiyat ma’naviy imkoniyatlarini, odamlar ongida ma’naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o‘z istiqbolini tasavvur etish qiyin. Xalqning madaniy qadriyatlari, ma’naviy merosi ming yillar mobaynida Sharq xalqlari uchun qudratli ma’naviyat manbai bo‘lib xizmat qilgan. Uzoq vaqt davom etgan kuchli mafkuraviy tazyiqqa qaramay, O‘zbekiston xalqi avloddan-avlodga o‘tib kelgan o‘z tarixiy va madaniy qadriyatlarini hamda o‘ziga xos an’alarini saqlab qolishga muvaffaq bo‘ldi.

Shu o‘rinda milliy istiqbol g‘oyasiga to‘xtalib o‘tish joiz. Mustaqillik g‘oyibdan kelmaydi. Tirik jonzod borki erkinlikka intilib yashaydi. Mustaqillik shaxs, jamiyat, davlatning tarixiy orzusi hisoblanib, u haqidagi tasavvurlar, bilim va g‘oyalar amaliyot tajribalariga asoslangan holda o‘zgarib, boyib boradi. Mustaqil fikr va g‘oyasiz mustaqil amaliyot bo‘lmaydi. Ushbu qonuniyatga amal qilmagan jamiyat inqirozga duchor bo‘ladi, o‘z yo‘lini yo‘qotadi. G‘oya davlat, jamiyat va inson yo‘lini yoritib boruvchi nurga o‘xshaydi. Inson tanasi tabiat qonunlari asosida yashaydi, ammo uning ongi g‘oyasiz yaratuvchanlik qobiliyatini yo‘qotadi.

Har qanday mustaqillikning ma'naviy poydevorini g'oya tashkil etadi. Shu sababli g'oya va mafkura hamda milliy va diniy qadriyatlarining saqlanishi jamiyat asoslangan bo'lsa, jamiyat mustahkam, davlat barqaror bo'ladi. Ilmiy adabiyotlarda g'oya va mafkura tushunchalariga turlicha ta'riflar berilgan bo'lsa-da, ularni birlashtiruvchi yondashuv mavjud.

Mustaqil yashashni istagan millat uchun, birinchi navbatda, milliy g'oya kerak. Milliy g'oya mustaqil ichki va tashqi siyosatni, uning huquqiy asoslarini belgilaydi. Milliy g'oya har bir xalq va mamlakatning o'ziga xos immunitetidir. Milliy g'oyasini anglab yetmagan millat o'zga g'oyalar ta'siriga tushadi va o'zligini yo'qotadi. Milliy g'oyasi zaif millatni bo'lib tashlash va bo'ysundirish oson kechadi. Shu bois buyuk davlatchilik shovinizimi yoki egotsentrizm kasalligiga duchor bo'lgan kuchlar o'zga millat va xalqlarni bo'ysundirish uchun, birinchi navbatda, ularning milliy g'oyasiga tahdid soladi. Tarixda bo'lgandek, bugun ham ushbu qurol yangicha shakl va mazmunlarda qo'llanilmoqda. O'zbekiston xalqi mustaqilligini qo'lga kiritib, butun dunyoga O'zbekistonning o'ziga xos va o'ziga mos yo'li borligi, u o'zbek xalqining milliy manfaatlariga asoslanishini e'lon qildi. O'zbekistonning milliy manfaatlarini esa, albatta, uning milliy g'oyasi ifoda etadi. Milliy g'oya hech bir shaxs yoki buyuklar tomonidan o'ylab topilmagan. U buzg'unchi g'oyalardan farqli ravishda o'zbek xalqining og'zaki (Alpomish, Go'ro'g'li, Kuntug'mish kabi) va yozma ijodiyotida (Avesto, Forobiy, Navoiy asarlari kabi), xalqimiz hikmatlari, urf-odat va an'analarida asrlar davomida shakllanib, rivojlanib kelmoqda.

Milliy g'oya ongu shuuriga singdirilgan xalq farzandlari o'zligini anglab, buyuk ma'naviy jasorat namunalarini ko'rsatishgani tarixdan ma'lum. O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" asarida ta'kidlaganidek, To'maris, Shiroq, Muqanna, Temur Malik, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Navoiy, Avloniy, Qodiriy, Fitrat ana shunday ma'naviy jasorat sohiblaridir. O'zbek xalqi bor ekan, ularning nomi va xotirasi abadiydir. Milliy g'oyani anglagan avlod ajdodlari an'analarini davom ettiraveradi.

Jamiyat amal qiladigan g'oya salkam uch ming yillik mustaqil rivojlanish yillarida o'zbek xalqini buyuk kashfiyotlar va g'alabalar sari yetaklab, xalqimizning milliy rivojlanish g'oyasiga aylandi. Darhaqiqat,

O‘zbekiston ko‘p millatli, ko‘p konfessiyali davlat bo‘lgani bois hech bir din yoki elatning g‘oyasi jamiyatni birlashtirishga qodir emas. Faqat O‘zbekiston xalqining g‘oyasi bo‘lgan milliy g‘oyagina jamiyat sub’yektlarini birlashtirish salohiyatiga ega. Tarixdan ma’lumki, birlashtiruvchi g‘oyaga ega bo‘lmagan jamiyat, davlat tanazzulga yuz tutadi. Shu sababli milliy g‘oya va milliy mafkura masalasi har qandan jamiyat uchun hayot-mamot masalasidir. Hozirgi mustaqillik yillarida O‘zbekiston xalqining milliy g‘oyasi nafaqat amaliyotga tatbiq etildi, balki nazariy va amaliy jihatdan rivojlantirildi.

Milliy tiklanish o‘z-o‘zidan sodir bo‘lmaydi. Bu, avvalo, ko‘p jihatdan ma’naviyatga bog‘liq. Shu boisdan mustaqillikning dastlabki kunlaridan ajdodlarimizning ma’naviy merosini tiklash ishlari keng jabhada amalga oshirildi. Ma’naviy meros qadimgi zamonlardan buyon ajdodlarimiz, ota-bobolarimizdan bizgacha yetib kelgan ma’naviy boyliklar siyosiy, falsafiy, huquqiy va diniy qarashlar, axloq-odob me’yorlari, ilm-fan yutuqlari, tarixiy, badiiy va san’at asarlari majmuasidir. Ma’naviy qadriyatlar, boyliklar jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida uning ehtiyojlari tufayli vujudga keladi va o‘sha davr hayotini aks ettiradi. Davrlar almashinuvi, jamiyatlardagi o‘zgarishlar haqiqiy ma’naviy merosning qadrini oshirib boradi hamda keyingi avlodlar uchun ma’naviy meros maqomiga olib chiqadi. Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq ajdodlar tomonidan ko‘p asrlar mobaynida yaratib kelingan g‘oyat ulkan, bebaho ma’naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan nihoyatda muhim vazifa bo‘lib qoldi. Darhaqiqat, O‘zbekistondagi ijtimoiy sohaning tub ildizlaridan bo‘lgan ma’naviy sohaning keng rivojlanishi xalqning faol ishtiroki bilan bo‘ldi. O‘zbek xalqining o‘z tarixi, urf-odatlarini, milliy va diniy qadriyatlariga o‘zgacha ehtirom bilan munosabatda bo‘lishi jahon ahli tomonidan e’tirof etilgan.

Umuman olganda, ma’naviy qadriyatlarning tiklanishi xalqning ma’naviy sarchashmalariga, uning ildizlariga qaytishdan iborat uzviy, tabiiy jarayondir. Haqqoniy tarixni tiklash, milliy o‘zlikni anglash, ta’bir joiz bo‘lsa, milliy iftixorni o‘stirish jarayonida g‘oyat muhim o‘rin tutadi. Buyuk ajdodlarning hayot yo‘li va jasoratlari tarixiy xotirani jonlantirib, jamiyatda yangi fuqarolik ongni shakllantirishda axloqiy tarbiya va ibrat manbayiga aylanmoqda.

2. O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning ajdodlar merosi va milliy qadriyatlarni tiklash borasidagi xizmati.

O‘zbekistonning Birinchi rahbari Islom Karimov mustaqillik ostonalarida, ya’ni 1990-yil 20-yanvarda Toshkent shahar faollari bilan yig‘ilish o‘tkazdi. Unda Toshkentni yuksak madaniyatli shaharga aylantirish kerakligi, zamondoshlarini emas, kelajak avlod ham u bilan haqli ravishda faxrlanadigan shaharga aylantirish masalasi qo‘yildi. Ushbu yig‘ilishda Islom Karimov shunday degan edi: “Tariximiz uchun ham, hozirgi kun uchun ham o‘zbek ishchilarining, o‘zbek dehqonlarining, o‘zbek ziyolilarining uyalishlariga hech bir asos yo‘q. Aksincha, ular juda og‘ir sinovlarga, ba’zan esa nohaq sinovlarga qaramay, o‘zlarining mashaqqatli ishlarini munosib ravishda ado etib kelmoqdalar, bu bilan ular haqli ravishda faxrlanishlari mumkin”.

O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimovning 1994-yil 23-apreldagi farmoni asosida “Ma’naviyat va ma’rifat” jamoatchilik markazi tashkil etildi. Bu, o‘z navbatida, respublikada ma’naviy va mafkuraviy ishlarni yuksaltirishda katta ahamiyatga ega bo‘ldi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000-yilning 2-iyunidagi “Respublika ma’naviyat va ma’rifat kengashini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi farmoni esa mamlakatimizda ma’naviy-ma’rifiy islohotlarni izchil amalga oshirish, milliy istiqol g‘oyasining asosiy tushuncha va tamoyillarini xalqimiz ongi va qalbiga singdirish borasida ulkan ishlarni amalga oshirishga qaratilgan muhim dastur bo‘ldi.

Mustaqil O‘zbekistonda ma’naviy yuksalishning bosh yo‘li deb, avvalo, ajdodlar merosini chuqur o‘rganish, undan faxrlanish tuyg‘usi asosiy o‘ringa qo‘yildi. Markaziy Osiyo tarixida siyosiy aql-idrok bilan ma’naviy jasoratni, diniy dunyoqarash bilan qomusiy bilimdonlikni o‘zida mujassam etgan buyuk arboblarning ko‘p bo‘lgan. Ularning nomlari, jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo‘shgan buyuk hissalarini hozirgi kunda butun dunyoga ma’lum. Tarixiy tajriba, an’analarning meros bo‘lib o‘tishi – bularning barchasi yangidan-yangi avlodlarni tarbiyalaydigan qadriyatlarga aylanib qolmog‘i zarur.

Ma’naviy sohadagi o‘zgarishlarning keng ko‘lami, ayniqsa, so‘nggi uch yilda yanada aniq namoyon bo‘la boshladi. Islom hamkorlik tashkiloti

Tashqi ishlar vazirlari kengashining 43-sessiyasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimini bajaruvchi, mamlakat Bosh Vaziri Sh.M.Mirziyoyev “Ta’lim va ma’rifat-tinchlik va bunyodkorlik sari yo‘l” nomli ma’ruzasida (2016-yil 18-oktabr) shunday degan edi: “Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo‘ladi. Shuning uchun ham u qudratlidir. Tarixiy merosni asrab-avaylash, o‘rganish va avlodlardan-avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biridir”.

O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish bilan bir vaqtda ma’naviy merosni, madaniy qadriyatlarni tiklash va ularni xalqqa yetkazish borasida keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. O‘zbek xalqi mustaqil taraqqiyot yillarida ikkita renessansni (ya’ni buyuk rivojlanishni) o‘z tarixiga muhrlab qo‘ydi. Birinchi uyg‘onish davrida (IX-XII asrlar) ilmiy va diniy bilimlarning uyg‘unligi asnosida dunyoni larzaga keltiradigan buyuk kashfiyotlar qilindi. Yurtimiz ilm-fan o‘chog‘iga aylandi. Ibn-Sino, Forobiy, Al-Xorazmiy, Beruniy kabi mutafakkirlar tabiiy-ilmiy bilimlarni yangi sifat bosqichiga ko‘targan bo‘lsalar, At-Termiziy, Moturidiy, Imom Buxoriy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Najmiddin Kubro kabi ulamolar islom dinini milliy g‘oya va qadriyatlarimizga uyg‘un holda rivojlantirdilar. Imom Buxoriy musulmon dunyosida “hadis ilmining sultoni” sifatida e’tirof etildi. Islom dinidagi hanafiy mazhabi, yassaviya, kubroviya, naqshbandiya tariqatlari o‘zbek xalqining milliy g‘oyasiga mos holda rivoj topdi, yurtimiz islom ilmining markaziga aylandi.

Ikkinchi uyg‘onish XIV-XVI asrlarda o‘zbek davlati dunyoda eng rivojlangan, kuchli va adolatli davlatga, Amir Temurning “Kuch adolatdadir” g‘oyasi esa mamlakatning harakat dasturi va amaliyotiga aylandi. Alisher Navoiy kabi buyuk allomalar komil inson g‘oyasini fan darajasiga ko‘tardi. Bugun g‘arb olimlari 500 yil oldin o‘rganilgan inson omili, inson huquqi masalasini antropologiya fani tarkibida katta qiziqish bilan o‘rganishmoqda. O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti I.Karimov tomonidan chop etilgan “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” nomli asarda ma’naviyatning mustaqil O‘zbekiston uchun ahamiyatiga shunday to‘xtalgan edi: “Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo‘lmasligi,

farzandlarimizning bizdan ko‘ra kuchli, bilimli, dono va albatta, baxtli bo‘lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma‘naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi”. Shu sababli O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti tomonidan qadriyatlar, urf-odatlar, buyuk ota-bobolarimizning bizga qoldirgan meroslarini o‘rganish va targ‘ib etish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Mustaqillik yillarida, xususan, 1991-yil – Alisher Navoiy tavalludining 550 yilligi, 1992-yil – Boborahim Mashrab tavalludining 350 yilligi, 1993-yil – Zahiriddin Muhammad Bobur tavalludining 510 yilligi, 1994-yil – Mirzo Ulug‘bek tavalludining 600 yilligi, 1996-yil – Amir Temur tavalludining 660 yilligi, 1997-yil – Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon tavalludining 100 yilligi, 1998-yil – Ahmad al-Farg‘oniy tavalludining 1200 yilligi, 1999-yil – “Alpomish” dostonining 1000 yilligi, 2000-yil – Burhoniddin Marg‘inoniy tavalludining 910 yilligi, 2000-yil - Kamoliddin Behzod tavalludining 545 yilligi, 2001-yil – “Avesto” yaratilganligining 2700 yilligi nishonlandi.

1991-yili buyuk alloma, g‘azal mulking sultoni Alisher Navoiy yubileyini o‘tkazish katta voqea bo‘ldi. Bu tantanaga bag‘ishlanib respublikada shoirning asarlari nashrdan chiqarildi. Alisher Navoiy tavalludining 550 yilligi munosabati bilan haykalning ochilish marosimida (1991-yil 1-oktabr) O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov: “O‘z tarixi va ajdodlarini siylagan xalqning kelajagi, albatta, porloq bo‘ladi. Ishonamizki, O‘zbekistonimiz tez orada dunyo hamdo‘stligi o‘rtasida o‘ziga munosib o‘rinni egallaydi, inshoolloh. Ana o‘shanda ham Alisher Navoiyning qutlug‘ nomi bizga madadkor bo‘ladi” – deya niyat bildirgan edi.

O‘zbekistonning mustaqillikka erishishi natijasida badiiy ijod, tasviriy san‘atga e‘tibor davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Sharqning buyuk musavviri Kamoliddin Behzod tavalludining 540 va 550 yilligi keng nishonlandi, 545 yilligi YuNESKO qaroriga binoan xalqaro miqyosda Toshkentda o‘tkazildi. Kamoliddin Behzod nomidagi muzeyga asos solindi. 1994-yil Mirzo Ulug‘bek tavallud topgan kunining 600 yilligi keng ko‘lamda, jahon miqyosida nishonlandi. YuNESKOning Parijdagi qarorgohida yubileyga bag‘ishlangan haftalik o‘tkazildi.

YuNESKO tomonidan 1996-yil “Amir Temur yili” deb e’lon qilindi. Shu yili YuNESKOning Parijdagi qarorgohida “Temuriylar davri, fan, madaniyat va maorifning gullab-yashnashi” mavzusida anjuman o’tkazildi va unga bag’ishlangan ko’rgazma ochildi. Mamlakatimizda “Temur va temuriylar” muzeyi, Amir Temur nomi berilgan bog’lar, ko’chalar barpo etildi. 1999-yili mamlakatimizda Jaloliddin Manguberding 800 yillik tavalludiga, “Alpomish” dostoni yaratilishining 1000 yilligiga bag’ishlangan turli kechalar, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar tashkil etildi. O’zbekistonda unga atab bir nechta haykallar o’rnatildi, Xorazm viloyatida Jaloliddin Manguberdiga bag’ishlangan memorial majmua qurildi.

Buyuk ajdodlarimizning jahon ilm-faniga qo’shgan hissasi beqiyos bo’lib, jumladan, Imom Buxoriy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Muso Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Rudakiy, Ulug’bek, Jomiy, Navoiy, Bobur, Abdulla Qodiriy, Cho’lpon, Fitrat va boshqa yuzlab bobokalonlarni dunyo e’tirof etgan. Istiqlol yillarida ularning nomlari qayta tiklanib, ma’naviy merosi xalqimizga qaytarib berildi, ularning yubiley tantanalari mamlakatimizda va jahon miqyosda keng nishonlandi. 1998-yili Imom al-Buxoriy tavalludining 1225 yilligi, Ahmad al-Farg’oniy tavalludining 1200 yilligi, al-Marg’inoniy tavalludining 910 yilligi, kalom ilmining asoschisi Abu Mansur al-Moturudiy tavalludining 1130 yilligi, Iso at-Termiziyning 1200 yilligi, Mahmud az-Zamaxshariyning 920 yilligi, Najmiddin Kubroning 850 yilligi, Baxouddin Naqshbandiyning 675 yilligi o’tkazildi va allomalar hayotiga bag’ishlangan ilmiy anjumanlar, badiiy ko’rgazmalar ochildi.

O’zbek xalqi tarixiy xotirasini tiklash yo’lida juda muhim me’moriy tadbirlar amalga oshirildi. Ayniqsa, Imom Buxoriy tavalludining 1225 yilligi munosabati bilan Samarqand viloyati Xartang qishlog’ida ulkan me’moriy majmuot (maqbara, masjid, me’moriy idora, kutubxona va oshxona) yangi loyiha asosida tiklanishi (1998) musulmon dunyosida g’oyat minnatdorlik va katta olqish bilan kutib olindi. Ahmad al-Farg’oniyning 1200 yilligi munosabati bilan Quva va Farg’ona shaharlarida haykal va saylgoh bog’lar barpo etildi. Samarqandda Imom Moturudiy qabri ustiga me’moriy yodgorlik tiklandi, Burhoniddin Marg’inoniy xotirasiga bag’ishlangan me’moriy majmuot Marg’ilon shahrida bunyod etildi. Buxoroda Imom Buxoriy majmuasi qurildi.

Shuningdek, Buxoroda Xo‘ja Baxouddin ansambli yangidan rekonstruksiya qilindi.

3. Shaharlar – ilm-fan, madaniyat va ma’naviyat maskani. Toshkent – “Islom madaniyati poytaxti”.

Ittifoq davrida qadimiy shaharlarga qo‘yilgan sun’iy nomlar istiqlolning ilk kunlaridayoq olib tashlandi. Natijada respublikadagi 30 ga yaqin ko‘hna shaharlar o‘zining haqiqiy nomi bilan yuritiladigan bo‘ldi. Bugungi kunda Farg‘ona viloyati Oltiariq tumanidagi Hamza – Tinchlikka (2011), Andijon viloyati Jalolquduq tumani markazi Oxunboboyev – Jalaquduqqa (2015), Toshkent viloyatining O‘rtachirchiq tumanidagi To‘ytepa shahri Nurafshon (2017-yil) deb ataladigan bo‘ldi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining “O‘zbekiston Respublikasining shaharsozlik kodeksi”ni tasdiqlash to‘g‘risidagi qarorining qabul qilinishi (2002-y.) ayni muddao bo‘ldi. Mazkur qarorda Shaharsozlik to‘g‘risidagi qonun hujjatlari tartibga solinib, aholi punktlari turlarga bo‘lindi. Qonunning 9-moddasida aholi punktlarining turlarga bo‘linishi belgilab qo‘yildi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida shaharlar miqdorida katta o‘zgarish yuz bermadi. Faqat Xorazm viloyatidagi Gurlan, Xonqa, Shovot, Qo‘shko‘pir va Hazorasp shaharlari shaharchalarga (1992-y.), Samarqand viloyatidagi Payariq (1994-y.), Buxoro viloyatidagi Shofirkon (1995-y.) va Navoiy viloyatidagi Yangirabot (1998-y.) shaharchalari shahar aholi punktiga, Jizzax viloyatidagi Marjonbuloq shahri esa shaharchaga aylantirildi, Navoiy viloyatida, asosan, qurilish materiallari (marmar) yetkazib beradigan Gazgon shahri qo‘shildi (2020-y.).

Jahon sivilizatsiyasi rivojiga ulkan hissa qo‘shgan, haqli ravishda “Sharq darvozasi” deb nom olgan, xalqimizning g‘urur-iftixori bo‘lmish azim poytaxtimiz Toshkent shahrining milliy davlatchiligimiz tarixida va ijtimoiy-siyosiy hayotimizdagi o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Qadimdan ilm-fan va madaniyatning yirik markazi, tinchlik va do‘stlik ramzi bo‘lib kelayotgan Toshkent shahrining 2200 yilligini o‘tkazish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 2-aprelda qarori chiqdi, 2009-yilning aprel oyida YuNESKOning Parijdagi bosh qarorgohida Toshkent shahrining 2200 yilligiga bag‘ishlangan yubiley tantanalari bo‘lib o‘tdi. Shu yil 26-27-mayda “Toshkentning jahon sivilizatsiyasi

taraqqiyotidagi tutgan o‘rni” mavzuida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ham o‘tkazildi. Mamlakatimizda islom madaniyati hamda ma’naviy qadriyatlarni tiklash va saqlab qolish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ezgu ishlarning xalqaro ko‘lamdagi e’tiroflaridan biri sifatida Toshkent shahri “Islom madaniyati poytaxti” deb e’lon qilinishida yana bir bor namoyon bo‘ldi. 2007-yil yanvarda Islom konferensiyasi tashkiloti tarkibidagi muassasalardan biri – Ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha xalqaro islom tashkiloti (ISESCO) tomonidan bir qator shaharlar Fes (Marokash), Tripoli (Liviya), Dakar (Senegal) shaharlari, shuningdek, Toshkent islom madaniyatining poytaxti, deb e’lon qilindi hamda YuNESKOning “Butunjahon ahamiyatiga molik yodgorliklar ro‘yxati”ga kiritildi. Tadbir munosabati bilan shaharda bunyodkorlik ishlari yanada avj oldirildi. Jumladan, qisqa muddatlarda Hazrati Imom majmuasi tubdan qayta ta’mirlandi, yangi minora, masjid, xiyobonlar bunyod etilib, unda ko‘plab shaharliklar o‘z beminnat mehnatlari bilan hissa qo‘shdilar. Ko‘kaldosh madrasasi (XVI asr), Shayx Zayniddinbobo (XIII-XIX asrlar), Zangiota (XIV-XX asr), Xo‘ja Alambardor (XIX asr), Shayx Xovandi Tohur (XV asr), Yunusxon (XV asr) maqbaralari, Abulqosim madrasasi (XIX asr) va boshqalar ta’mirlandi. Toshkent qadimdan mintaqamiz tarixida muhim o‘rin tutgan qadimiy shahardir. U turli davrlarda jahon dinlari tutashgan markaz bo‘lib kelgan va islom tamadduni tarixidagi o‘rni beqiyosdir.

Keyingi yillarda shaharsozlikning yangi konsepsiyasi yaratildi. Ya’ni bunyodkorlik jarayonlari mintaqaning iqlimi, aholining tarixan shakllangan urf-odatlari, madaniy-maishiy ehtiyojlari inobatga olinib, ko‘rkam manzillarda, zamonaviy ko‘rinishlarda namoyon bo‘lmoqda. Bosh rejani ishlab chiqishda va qurilishda kichik biznes ob’yektlarining imkoniyatlari alohida e’tiborga olinib, qulay muhandislik infratuzilmalari yaratilyapti. Bugungi kunda O‘zbekistonda “Aqlli shahar” innovatsion texnologiyalarini joriy etishning boshlang‘ich bosqichi davom etmoqda. “Aqlli shahar” texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha Toshkent shahrida “Xavfsiz shahar”, “Aqlli hisoblagichlar”, “Aqlli transport”, “Aqlli tibbiyot” yo‘nalishlari bo‘yicha dastlabki sinov loyihalarini rejalashtirish va amalga oshirish yo‘lga qo‘yilmoqda. Nurafshon shahrida zamonaviy shahar infratuzilmasini joriy etish bo‘yicha keng qamrovli ishlar bilan

birga “Tashkent City” va “Delta City” loyihalari doirasida zamonaviy shaharsozlik infratuzilmasini joriy etish bo‘yicha kompleks ishlar amalga oshirilmoqda. 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni izchillik bilan amalga oshirish maqsadida 2019-yil 18-yanvar “O‘zbekiston Respublikasida “Aqlli shahar” texnologiyalarini joriy etish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Vazirlar Mahkamasining 48-sonli qarori asosida Konsepsiya ishlab chiqilishi muhim qadamlardan biri bo‘ldi. Qadimiy shaharlarimizdan biri Buxoro shahrida “Bukhara City” majmuasini qurish uchun 2019-yil 8-iyulda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Buxoro shahrida “Bukhara City” zamonaviy ishbilarmonlik va turar joylar markazini barpo qilishga doir tashkiliy tadbirlar to‘g‘risida”gi VM-565-sonli qarori chiqdi. Unga asosan Buxoro shahrining Hofiz Tanish Buxoriy, Zulfiya, Qayum Murtazoyev, Ibrohim Mo‘minov va Sanoatchilar ko‘chalariga tutash hududlarda samarasiz foydalanilayotgan ob‘yektlar, bino va inshootlar egallagan jami 83 gektar maydon “Bukhara City” zamonaviy ishbilarmonlik va turar joylar markazini barpo qilishga ajratildi.

Andijon viloyatida “Yangi Andijon” shaharchasini barpo etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 21-iyunda “Yangi Andijon” shaharchasini barpo etish va Andijon viloyatida tadbirkorlikni yanada qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5154-sonli qarori chiqdi hamda yangi shaharchani barpo etish uchun davlat byudjetidan qaytarib bermaslik sharti bilan 100 million AQSh dollari ajratildi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda shaharlar arxitekturasi zamonaviy ko‘rinishda o‘zgarib bordi. Bu esa tarixiy kentlarimizda milliylik va zamonaviylikni uyg‘unlashtirgan o‘ziga xos me‘morchilik uslubini namoyon etdi. O‘rta asrlarda bunyod etilgan Samarqanddagi Registon, Buxorodagi Labi Hovuz, Devonbegi, Xivadagi Muhammad Rahimxon ansambllari an‘analarining davomi istiqloq davrida Toshkentdagi Hazrati Imom, Navoiy nomidagi Milliy bog‘, Mustaqillik maydoni, Urganchdagi Shovot kanali yoqasida bunyod qilingan ansambllarda zamonaviy qiyofada davom ettirilganligini e‘tirof etish kerak. Poytaxtdagi ilgari ko‘rimsiz holatda bo‘lgan bosh maydonda barpo

etilgan Ezgulik arkasi, Bahtiyor Ona, Xotira maydoni, Senat bog‘i, mustaqillik Chorbog‘i, Anhor saylgohi singari qator landshaft ansamblari shaharga mutlaqo yangi manzara baxsh etdi. Vaholanki, sovet davrida bunyod etilgan mazkur maydon na mashtab va na qulaylikka ega edi. Yoz oylarida benihoya qizib, qishda izg‘irin shamollar tufayli o‘ta noqulayliklar tug‘dirar edi. Mustaqillik yillarda bu maydonda, eng avvalo, yangi jamiyat uchun mutlaqo yot bo‘lgan sho‘rolar bosh timsoli V.Lenin haykali olinib, uning o‘rniga Yer yuzidagi davlatlar qatoriga yangi mamlakat hur O‘zbekiston Respublikasi qo‘shilganligini anglatuvchi, ustiga O‘zbekiston Respublikasi xaritasi tushirilgan Yer sharining timsoli o‘rnatildi. Mavhumlik bilan sug‘orilgan “Noma’lum askar monumenti” o‘rniga Ikkinchi jahon urushida qahramonlik ko‘rsatib, qurbon bo‘lgan vatandoshlarimizning ismi sharifi zarhal lavhalarda bitilgan xotira ayvonlari barpo etildi. Uning markaziga Motamsaro va mushtipar Ona haykali o‘rnatildi. O‘zbekistonda sobiq sovet davridagi har bir tumanda mavjud bo‘lgan, paxta changi (lint) bosib, ulkan hududni egallab yotgan paxta va yog‘ zavodlari o‘rniga mustaqillik yillarida ixcham, atrofi va ko‘rinishi badiiy jihatdan puxta o‘ylab chiqilgan, yangicha ko‘rinishdagi paxta zavodlari qurildi. Ayni paytda shahar bo‘ylab tobora keng tus olib borayotgan ko‘p qavatli, keng, baland, go‘zal, zamon talablari asosida qurilayotgan 4-5 va 7-8 qavatli mahalliy sharoitlarga mos keluvchi g‘ishtli uy-joylar qurilishi ko‘paymoqda. Ularning rejali barpo etilishi, yo‘l-transport tizimi bilan bog‘lanishi, landshaft dizayni bilan uyg‘unlashuvi, savdo va maishiy xizmat tizimi bilan bog‘lanishi shahar aholisiga qulaylik, qiyofasiga esa zamonaviy ruh bag‘ishlamoqda.

Zamonaviy jahon shaharsozligida XX asrdagi nazariy paradigmalarning asosiy qismi o‘z ahamiyatini yo‘qotdi va “shaharlarning barqaror rivojlanishi” g‘oyasi ustuvor ahamiyat kasb eta boshladi. XX asr o‘rtalarida zo‘r berib rivojlantirilgan “megapolislar” yaratish g‘oyasi o‘rnini “ekopolislar” yaratish loyihalari egalladi. Ekopolislar atrof-muhitga zararsiz bo‘lish bilan birga uni sog‘lomashtirishga qaratilgan. Ekopolislarning to‘qimasini, shahar strukturasi “yashil belbog‘”, “yashil koridor”, “yagona suv tizimi”, “yashil tomlar” tashkil qiladi. Bularning barchasi ekologiyani yaxshilashga, muhitni sog‘lomashtirishga inson faoliyati uchun qulaylik yaratishga qaratilgan bo‘lib, yuqorida belgilab

o‘tilganidek, qadimiy an‘analar asosida yangi texnologik tizimga asoslanib rivojlantirilmoqda. Barqaror shaharsozlikning iqtisodiy tomoni insonning jismoniy, iqtisodiy va boshqa imkoniyat hamda resurslarini iqtisod qilishga qaratilgan. Bunda aholi yashash hududlaridan unumli foydalanish g‘oyalari boshlab, energiya tejamkorligi, ergonomik ratsionalizm singari cheksiz ko‘p indikatorlardan foydalaniladi. “Aqlli arxitektura” tushunchasi va yo‘nalishining kelib chiqishi shu omilning rivojlanayotganligidan dalolat beradi. O‘zbekistonda zamonaviy shahar qurilishi va obodonchilik sohasida olib borilayotgan ulkan ishlarni barcha viloyat markazlari siymosida kuzatish mumkin. Masalan, Urganch shahrida Pahlavon Mahmud, Abu Alg‘oziy Bahodirxon, Al Xorazmiy ko‘chalari ilk marta halqa tizimida o‘zaro bog‘landi.

4. Mustaqillik yillarida madaniyat va san‘atning taraqqiyoti. Beshta tashabbus va uning yuksak ma‘naviy madaniyatni ta‘minlashdagi o‘rni.

Mustaqillik yillarida yoshlarimizga bo‘lgan e‘tiborni yanada kuchaytirish, ularni madaniyat, san‘at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, yoshlarda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish, yurtimiz yoshlari o‘rtasida kitobxonlikni targ‘ib qilish, xotin-qizlar bandligini oshirish maqsadida Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbus muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur 5 tashabbus keng jamoatchilik, ayniqsa, yoshlar tomonidan katta qiziqish bilan kutib olindi. Shuni alohida ta‘kidlash lozimki, 5 ta muhim tashabbusning har bir yo‘nalishi ma‘lum bir sohani o‘z ichiga qamrab oladi.

Birinchi tashabbus – yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr va san‘atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste‘dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Ikkinchi tashabbus – yoshlarni jismoniy chiniqtirish, ularning sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga yo‘naltirilgan.

Uchinchi tashabbus – aholi va yoshlar o‘rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan.

To‘rtinchi tashabbus – yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ular o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo‘naltirilgan.

Beshinchi tashabbus – xotin-qizlarni ish bilan ta‘minlash masalalarini nazarda tutadi.

5 ta muhim tashabbus doirasida mamlakatimiz yoshlari o‘rtasida kitobxonlik an‘anasini yanada jonlantirish, kitob mutolaasiga keng e‘tibor qaratish bo‘yicha amalga oshirilayotgan sa‘y-harakatlar diqqatga sazovordir. 2017-yil sentabr oyida ta‘lim muassasalarida “Men sevib o‘qigan kitob”, “Eng yaxshi kitobxon” tanlovlari tashkil etildi. Buning uchun byudjetdan tashqari mablag‘lar, xayriya mablag‘lari hisobidan 160 mln. so‘m ajratildi. Har bir tuman markazlarida kitob do‘konlari, kutubxonalar ochildi va yangi asarlar bilan boyitildi.

Davlatimiz rahbari tomonidan 2017-yil 28-iyulda qabul qilingan “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishning yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi Qarori bilan Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi tashkil etildi. Ushbu markazning faoliyati bilan bog‘liq asosiy vazifalarda, xususan, milliy g‘oyani yurtimizda yashayotgan barcha millat va elatlar, ijtimoiy toifa vakillari orasida keng targ‘ib qilish, bunyodkorlik ruhini yalpi ijtimoiy harakatga aylantirish, yoshlar orasida ertangi kunga ishonch tuyg‘ularini kuchaytirish bo‘yicha vazifalar belgilandi.

Tarixan olib qaraganda, O‘zbekiston SSSR tarkibida bo‘lgan paytdayoq o‘zbek xalqining zabardast din ulamolarining xotirasini sharaflab, ilmiy anjumanlar o‘tkazish an‘anasi boshlab yuborildi. Shu o‘rinda O‘zbekiston SSR Prezidenti I.Karimov tomonidan Abu Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziyning 1200 yilligiga bag‘ishlab o‘tkazilgan ilmiy anjuman (1990-yil 14-sentabr) ishtirokchilariga yuborilgan tabrigidan qisqa keltirish maqsadga muvofiq bo‘ladi: “O‘zbekiston hukumati mo‘minlarning istaklarini inobatga olib, musulmon dunyosining eng muqaddas yodgorliklaridan biri – Xalifa Usmon “Mushafi”ni ular ixtiyoriga qaytarib berdi. Qator tarixiy obidalar diniy tashkilotlar ixtiyoriga o‘tkazildi. Yangi masjidlar ochilmoqda. Makka va Madinani ziyorat etishga borayotgan musulmonlar ko‘paydi... Davr shu kunning zarur

muammolarini hal etishga intilish barobarida ona tarixning ilg'or an'analaridan saboq olishni ham taqazo etadi".

5. O'zbekistonda millatlararo va dinlararo munosabatlardagi barqarorlikni ta'minlash borasidagi davlat siyosati.

1990-yil iyun oyida O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov "Musulmonlarning Saudiya Arabistoniga haj qilishi to'g'risida"gi farmonga imzo chekdi. 1992-yil Prezident farmoni bilan Ramazon va Qurbon hayit kunlari umumxalq bayrami, deb e'lon qilindi. Natijada uzoq yillar ma'n etilgan ikki ulug' bayram Iydi-Ramazon va Iydi-Qurbon kunlarini O'zbekiston xalqi katta shodiyona bilan nishonlamoqda. O'zbekiston hukumatining har tomonlama qo'llab-quvvatlashi bilan 1991-yilda haj qilish baxtiga 350 kishi sazovar bo'lgan bo'lsa, 2009-yilning o'zida haj ziyoratini amalga oshirganlar soni 9000 tadan oshdi. Jami mustaqillik yillari haj ibodatini ado etishga muvaffaq bo'lganlarning soni 100 mingdan oshiq ziyoratchilarni tashkil qildi. Shu o'rinda aytish mumkinki, sovet davrida haj amallarini yiliga 3-4 kishigina amalga oshira olganlar. 1999-yil Toshkentda Mirkaziy Osiyodagi birinchi Islom Universiteti ochildi. Mamlakatimizda 10 ta diniy ta'lim muassasasi, jumladan, Toshkent islom instituti, 9 ta o'rta maxsus o'quv yurti faoliyat ko'rsatmoqda. Ularning ikkitasi xotin-qizlar o'quv muassasasidir.

Vijdon erkinligi diniy bag'rikenglikning shakllaridan biri bo'lib, dinga e'tiqod qilish va qilmaslik huquqini anglatadi. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda diniy bag'rikenglik va vijdon erkinligi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida, "Vijdon erkinligi, diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunda o'z aksini topdi. Mustaqillik yillarida minglab masjidlar qurildi va ta'mirlandi hamda cherkov, sinagog va boshqa ibodatxonalar o'z faoliyatini jonlantirdi. Taqqoslash uchun ko'rishimiz mumkinki, O'zbekiston SSRda 89 masjid, 2 ta madrasa mavjud bo'lgan bo'lsa, 2012-yilda 2035 ta masjid 70 ta madrasa, Islom universiteti, Islom instituti 16 ta diniy konfessiyaga mansub ikki mingdan ortiq diniy tashkilotlar faoliyat yuritdi. Respublikada 170 ta xristian tashkiloti, 8 ta yaxudiy jamoasi, 6 ta baxay jamoasi, 1 ta buddaviylik ibodatxonasi va 1 ta kristianlar jamoasi qayd etilgan.

Yurtimizda hukm surayotgan diniy bag'rikenglik muhiti tufayli mamlakatimizda 2 ming 200 dan ortiq turli diniy tashkilotlar faoliyat

yuritmoqda. Zero, turli din vakillari o'rtasida o'zaro hurmat va do'stona munosabatlarni rivojlantirish, fuqarolar qaysi din va e'tiqodga mansubligidan qat'i nazar, ularning teng huquqliligini ta'minlash masalasi har doim hukumatning eng muhim vazifalardan biri bo'lib kelgan. Bugungi O'zbekiston jamiyatida diniy bag'rikenglikning noyob tajribasi to'planganligi jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilgan. Din inson ruhini poklashi, odamlar o'rtasida mehr-oqibat tuyg'ularini mustahkamlashi, milliy qadriyat va an'analarni asrashga xizmat qilishi bilan jamiyat hayotida muhim o'rin tutib kelgan. O'zbek yurti azaldan qadimiy dinlar rivoj topgan makondir. O'zga din vakillari bilan hamjihatlikda, o'zaro ishonch, yaqinlik asosida istiqomat qilish, vijdon erkinligiga qaramay O'zbekistondagi davlat siyosati, qolaversa, dunyo hamjamiyatining oldidagi muhim maqsadlardan biridir. O'zbekistonda turli konfessiya vakillari, diniy mansubligi turlicha xalqlarning asrlar davomida o'zaro tinchlik va xotirjamlikda yashab kelishlarining asrlar davomida tajribasi mavjud. Uzoq yuz yillar davomida musulmonlar, xristianlar, iuedallar va boshqa diniy qatlamlar tolerant yashashning o'ziga xos ijobiy jihatlarni o'zlarida jamlaganlar.

Bu borada 1995-yili rus pravoslav cherkovi Toshkent va O'rta Osiyo yeparxiyasi tashkil etilganligining 125 yillik yubileyi, O'zbekiston yevangel-lyuteran jamoasi tashkil etilganining 100 yilligiga bag'ishlangan "Bir osmon ostida" shiori bilan musulmon va xristian dinlari vakillari o'rtasida o'tkazilgan muloqot katta ahamiyat kasb etdi. Shuningdek, 2000-yilning sentabr oyida Toshkentda YuNESKO rahnamoligida "Jahon dinlari tinchlik madaniyati yo'lida" mavzuida dinlararo muloqot, xalqaro anjuman bo'lib o'tdi. Unda AQSh, Fransiya, Rossiya, Eron, Isroil, Hindiston, Xitoy, Vatikan kabi o'ttizga yaqin mamlakat hamda bir qator xalqaro diniy muassasalar vakillari qatnashdilar. Anjumanni o'tkazish uchun aynan O'zbekiston tanlangani bejiz emas. Zero, bu o'lkadan dunyoga dong'i ketgan buyuk allomalar, islom olamida katta hurmatga ega bo'lgan buyuk zotlar yetishib chiqqan.

Diniy qadriyatlarga bo'lgan munosabat yangilanayotgan O'zbekistonda tubdan o'zgardi. Diniy qadriyatlardan xavfsirash emas, undan ilmu ma'rifat yo'lida, yosh avlodlning tarbiyasi yo'lida foydalanish o'z natijalarini bera boshladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Sh.Mirziyoyev diniy qadriyatlarga o'ziga xos yondashuv, ya'ni xalqimiz kelajagi va yoshlarimiz tarbiyasidagi beqiyos o'rnini teran anglash lozimligini doimo uqtirib kelmoqda. Jumladan, prezidentimizning ta'kidlashicha, "Azaliy qadriyatlarimiz va axloqiy fazilatlarni o'zida mujassam etgan muqaddas dinimizni asrash va qadrlash har birimizning sharaflari burchimizdir. Islom haqiqatni anglash demakdir, u odamzodni ezgu amallarni bajarishga undaydi, har birimizni yaxshilik va tinchlikka chorlaydi, haqiqiy inson bo'lishni o'rgatadi. Shu nuqtayi nazardan buyuk ajdodlarimiz bo'lgan islom olamining mutafakkirlari asarlarini, ularning butun jahon sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan bebaho hissasini chuqur o'rganish, teran anglash va keng ommalashtirish alohida ahamiyatga egadir. Bu masala yoshlarda ilm-fanga va ta'lim olishga intilish tuyg'usini kuchaytirish, barcha jamiyatlarda islom qadriyatlari va madaniyatini to'g'ri anglash hamda qabul qilish, dunyoning barcha xalqlariga islom dinining haqiqiy mazmun-mohiyatini yetkazish uchun muhimdir. Shuningdek, bugungi kunda xalqaro miqyosda konfessiyalar, millatlar va madaniyatlararo muloqotni yo'lga qo'yish, tinchlik va totuvlikka erishishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Samarqandda Imom Buxoriy nomidagi ilmiy tadqiqot markazi, Toshkent shahrida Islom sivilizatsiyasi markazi barpo etilishi boshlandi. Bundan maqsad – islom dinining haqiqiy insonparvarlik mohiyatini, ma'rifiy islomni bolalarimiz ongiga singdirish uqtirib o'tildi. Shu yo'lda bizning buyuk ajdodlarimiz qanday ulug' ishlarni amalga oshirganliklari haqida ular ana shu maskanlarga kelib o'zlari uchun kerakli, eng muhim bo'lgan bilim va tasavvurlarga ega bo'ladi. Eng asosiysi ularning qalbida boy tariximiz, madaniy merosimiz bilan faxrlanish tuyg'usi kamol topadi. Imom Termiziy nomlaridagi ilmiy tadqiqot markazlari, islom akademiyasi kabi ilmiy-ma'rifiy muassasalar faoliyatini yo'lga qo'yish ishlari jadallashtirildi. Toshkent shahrida Islom sivilizatsiyasi markazining tashkil etilishi natijasida "Jaholatga qarshi – ma'rifat" shiori ostida kurash olib borishga imkoniyat yaratildi. Demak, Prezidentimiz tashabbusi bilan Samarqandda Imom Buxoriy ilmiy markazida hadisshunoslik, Imom Moturudiy markazi qoshida Kalom ilmi, Farg'onada – Marg'iloniy markazida Islom huquqi maktabi, Buxoroda – Bahouddin Naqshband markazida Tasavvuf, Qashqadaryoda Abu Muin Nasafiy markazida Aqida

ilmi maktablari tashkil etildi. Eng diqqatga sazovor yutuqlardan biri xofizi Qur'onlar o'rtasida respublika tanlovining o'tkazilishi bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi aholisi ko'p millatli davlatlar qatoriga kiradi. Hozirgi kunda mamlakatda 136 ta millat va elatlarning vakillari istiqomat qiladi, ularning umumiy manfaatlari bilan birga o'z qadriyatlari ham bor. O'zbekiston kabi ko'p millatli mamlakatda turli millatlar manfaatlarini uyg'unlashtirish, ular orasida totuvlikni ta'minlash taraqqiyotning hal qiluvchi omillaridan biri hisoblanadi. Millatlararo totuvlik g'oyasi sayyoramizda yashayotgan 1600 dan ziyod etnik guruhlarning teng huquqlilik, o'zaro hurmat va hamkorlik asosida tinch-totuv yashash g'oyasidir. Millatlararo totuvlik g'oyasi millatparvarlik g'oyasidir. U barcha millat va elatlarning tili, urf-odati, an'analari, bayramlari rivojlanishini talab etadi. O'zbekistonda millatlararo totuvlik g'oyasi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga singdirilgan. Jumladan, bosh qomusimizda "O'zbekiston xalqini, millatidan qat'i nazar O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi", degan muhim qoida belgilanb qo'yilgan (8-modda).

Bugun kunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahakamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi tarkibida 100 dan ziyod milliy-madaniy markazlar (Chingiz Aytmatov iborasi bilan aytganda, kichik BMTlar) millatlararo totuvlik g'oyasini hayotga tatbiq etmoqda.

Eng asosiysi – bag'rikenglikning muhim omillaridan biri bo'lgan millatlararo va dinlararo totuvlik to'la ta'minlandi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimov o'zining "Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida" asarida ushbu masalalarga quyidagicha to'xtalgan edi: "Og'ir sinov yillarida, urushlar va Stalin qatag'onlari davrida O'zbekiston hududiga kelib qolgan ayrim kishilar, oilalar hatto butun-butun xalqlarni ham qurshab olgan iliq munosabat, samimiyat va g'amxo'rlik, o'zbek xalqiga xos bo'lgan bag'rikenglik, insoniy mehribonlik va o'zgarlar qayg'usiga sherik bo'lish ochiq ko'ngillilik va mehmondo'stlikning yorqin namoyishi bo'ldi. O'zbeklar qiyinchilik yillarida o'zlari yemay, bolalariga yedirib-ichirmay, mutlaqo begona, ammo yordamga muhtoj odamlar bilan topganlarini baham ko'rdilar. O'sha og'ir yillarda turli millatlarga mansub bir emas,

o‘nlab yetim bolalar shundoq ham ko‘p bolali o‘zbek oilalarida yangi ota-ona orttirdilar, ota va ona mehriga qondilar. Butun bir xalq ana shunday yuksak olijanoblik va ma’naviy fazilatlarni namoyish etganligi haqidagi misollar tarixda kam topiladi. O‘zbekiston o‘z tarixida ana shunday sahifalar bo‘lganligi va hozir ham borligi bilan faxrlanadi. Xalqimiz va davlatimizning tarixiy xotirasida antisemitizm, irqchilik va o‘zga millatga, o‘zga xalqqa mensimasdan, hurmatsizlarcha munosabatning boshqacha shakllari namoyon bo‘lgan sharmandali sahifalar yo‘qligi bilan faxrlanadi”.

O‘zbekiston hukumati tomonidan mamlakatda yashovchi turli millat va elatlarning milliy an’analari, o‘z tillari, urf-odatlarini saqlanib qolishi uchun keng qamrovli tadbirlar amalga oshirilib kelinmoqda. Masalan, “Yagona oilada” (“В единой семье”) jurnali nashr etilmoqda. Ruslarning “Maslennitsa”, tatar boshqirdlarining “Sabanto‘y”, uyg‘urlarning “Sayil” bayramlari, xitoylarning “Chunuze” yangi yili, koreyslarning “Soller” va “Ovol – tano” bayramlari nishonlanmoqda. Har yili respublikamiz miqyosida “Biz yagona oila farzandlarimiz”, “Vatan yagonadir, Vatan bittadir”, “O‘zbekiston umumiy uyimiz” shiori ostidagi festivallar o‘tkazilmoqda. O‘zbekistonda yetti tilda: o‘zbek, qoraqalpoq, rus, tojik, turkman, qirg‘iz va qozoq tillarida ta’lim olib borilmoqda. Gazetalar sakkiz tilda (o‘zbek, qoraqalpoq, rus, tojik, turkman, qozoq, ingliz, koreys tillarida) nashr etilmoqda. Radio eshittirishlar o‘n bitta tilda olib borilyapti.

Bugungi kunda mamlakatimizda turli e’tiqodga mansub diniy tashkilotlar o‘rtasida o‘zaro hurmat va bag‘rikenglik muhitining o‘rnatilishi uchun barcha sharoitlar yaratilgan. O‘tgan yillar mobaynida bu yo‘nalishda muayyan natijalarga erishildi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risidagi Farmonning qabul qilinishi katta ahamiyat kasb etadi. Harakatlar strategiyasining beshinchi ustuvor yo‘nalishida fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlashga alohida urg‘u berilgan.

Shunday qilib, mustaqillik yillarida mamlakatimiz ichki siyosatining bosh bo‘g‘inlaridan biri ma’naviy tiklanish bo‘ldi. Yangilanayotgan O‘zbekistonda bu omil ma’naviy tiklanishdan ma’naviy yuksalish tomon rivojlandi. Aynan ma’naviy taraqqiyotga kelajakda tinchlik, farovonlik,

jahon hamjamiyatida munosib o‘rin olishdagi muhim tayanch deb qaralishi jamiyat hayotida barqaror bo‘lib bormoqda. O‘zbekistonda jamiyatda kechayotgan yangilanishlarning yana bir katta sohasi bu tarixiy shaxslar, tarixiy qadriyatlar va milliy san‘at, qadriyatlarni aslicha saqlash borasidagi tadbirlardir. O‘z tarixini chuqur o‘rganish, milliy qadriyatlarni ijtimoiy hayotning muhim jihatlaridan biriga aylantirish O‘zbekiston davlat siyosatining ilg‘or qismiga aylandi.

Tayanch so‘zlar.

Qadriyat, marosim, madaniy meros, globallashuv, milliy g‘oya, milliy mafkura, milliy bayramlar, “Ma’naviyat va ma’rifat markazi”, mafkuraviy tahdidlar, diniy ekstremizm, suverenitet, ekopolislar, urbanizatsiya, aqlli arxitektura, “Barqaror shahar”, “Aqlli shahar”, “Xavfsiz shahar”.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. O‘zbekistonning Birinchi rahbari Islom Karimov nechanchi yilda Toshkent shahar faollari bilan yig‘ilish o‘tkazib, unda Toshkentni yuksak madaniyatli shaharga aylantirish masalasini qo‘ygan edi?
2. O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidentining “Respublika ma’naviyat va ma’rifat kengashini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi yangi farmoni qachon qabul qilindi?
3. O‘zbekistonning Birinchi rahbari I.Karimovning “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” nomli asari qachon chop etilgan?
4. Adiblar xiyoboni maydonida qaysi adiblarning haykallari o‘rnatilgan?
5. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, qaysi tarixiy shaharlarning yubiley tantanalari mamalakatimiz va xorijda nishonlandi?
6. Respublikada shaharlar klassifikatsiyasi va mavqeyi jihatidan qanday boshqaruv tizimi mavjud?
7. Hozirgi kunda Respublikada faoliyat yuritayotgan qanday madaniyat markazlarini bilasiz?
8. Mamlakatimizda nechta diniy ta’lim muassasasi faoliyat ko‘rsatadi?
9. 2017-yilda madaniyat, adabiyot va san‘at, ommaviy axborot vositalari sohasiga taalluqli qanday muhim hujjatlar qabul qilindi?

10. Yurtimizdagi ijodiy uyushmalarning ijtimoiy hayotimizdagi o‘rni va nufuzini oshirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash maqsadida qanday fondlar tashkil etildi?

11. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbus yo‘nalishlarini aytib bering.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.

2. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. 5-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997.

3. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz. 7-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 1999.

4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

5. Ma’naviyat asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009.

6. Milliy g‘oya: asosiy tushuncha va tamoyillar. Darslik. – Toshkent: O‘zR IIV Akademiyasi, 2011.

7. O‘zbekistonda zamonaviy shahar madaniyati (1991-2016-yillar) – Toshkent: Yangi nashr, 2017.

8. To‘xtaboyeva D.E. Mustaqillik yillarida Farg‘ona vodiysidagi urbanizatsiya jarayonlari (kichik va o‘rta shaharlar misolida 1991-2017-yy). –Toshkent: TURON-IQBOL, 2018.

9-MAVZU. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TA’LIM SOHASIDA AMALGA OSHIRILGAN ISLOHOTLAR.

Reja:

1. Mustaqillik yillarida ilm-fanning rivojlanishi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”ning qabul qilinishi.

2. Ta’limning milliy modelining shakllanishi, rivojlanishi va sohadagi muammolar.

3. Oliy ta’lim sohasida qabul qilingan Qonunlar va ularda belgilangan vazifalar.

4. Ta’lim sohasida xalqaro hamkorlikning yo‘lga qo‘yilishi.

1. Mustaqillik yillarida ilm-fanning rivojlanishi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”ning qabul qilinishi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligining dastlabki yillaridanoq yosh avlodning ta’lim-tarbiyasiga katta e’tibor qaratilib, bu masala davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. O‘zbekiston mustaqillik ostonasida turar ekan, respublika rahbariyati ilm-fanni, ta’lim tizimini isloh qilish, modernizatsiya qilish dastlabki vazifalardan biri ekanligini chuqur anglar edi. O‘zbekiston rahbari I.Karimov 1988-yil 20-noyabrda O‘zbekiston SSR Fanlar Akademiyasida bo‘lgan uchrashuvda shunday degan edi: “Respublika hayotining barcha sohalarida ilm-fan mavqeyini prinsip e’tibori bilan yangi sifat darajasiga ko‘tarish respublika Fanlar Akademiyasining asosiy vazifasidir, deb o‘ylaymiz. Ilm-fan ahliga buyruq berish, quruq ma’muriyatchilik, olimlarga apparat xodimlari kabinetlarida paydo bo‘ladigan “ijtimoiy buyurtmani” ro‘baro‘ qilish davri o‘tib ketdi. Ijodiy izlanishlarning natijalarini qamrab olgan Fanlar Akademiyasi olimlarining asarlari va tavsiyalari respublika taraqqiyotining istiqbolini belgilaydigan kelajakdagi hisob-kitoblar va siyosatning poydevori bo‘lishi darkor...

Fanga iste’dodli yoshlarning kirib kelishini ta’minlash uchun kompleks tadbirlar turkumini amalga oshirish zarur. Bu borada oliy

maktabning hatto umumiy ta'lim maktablarining faoliyatini tubdan qayta qurish kerak”.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida islohotlarni boshidan kechirgan va natijasini ko'rsata olgan sohalardan biri ta'lim tizimidir. O'zbekistonda ilm-fanga alohida e'tibor qaratila boshlandi. Zamonning tezkor taraqqiyotiga xizmat qiluvchi yangi fan sohalari bo'yicha tadqiqotlar yo'lga qo'yildi. Tabiiy va aniq fanlarni o'qitish va ilmiy tadqiqotlar olib borish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasida ilm-fanni rivojlantirishda O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining o'rni beqiyosdir. Shuningdek, respublika oliy ta'lim muassasalaridagi professor-o'qituvchilar faoliyatining salmoqli qismi ilmiy tadqiqotlarga qaratilganligi o'z samarasini bera boshladi. “Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi” O'zbekistonda ilmu-fan rivojlanishida bosh maqsadlardan biri etib belgilandi.

1992-yilda O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidentining farmoniga binoan Respublika Vazirlar Mahkamasi huzurida Oliy Attestatsiya Komissiyasi tashkil etilishi munosabati bilan Fanlar Akademiyasining mavqeyi ortdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish to'g'risida” 2002-yil 20-fevraldagi farmoni ilmiy tadqiqotlar va texnologik ishlanmalar sifatiga qo'yilgan talablarga muvofiq ilmiy texnika va innovatsiya faoliyatini yanada rivojlantirishda, shuningdek, mamlakat ilmiy salohiyatidan samarali foydalanishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Respublikaning ilmiy tadqiqot majmuini Akademiya, oliy ta'lim va boshqa tarmoqlaridagi 350 dan ortiq muassasani, jumladan, ilmiy tadqiqot institutlari, oliy o'quv yurtlaridagi ilmiy tadqiqot bo'linmalari, loyiha konstruktorlik tashkilotlari, ilmiy ishlab chiqarish birlashmalari va tajriba korxonalarini, axborot-hisoblash markazlari o'z ichiga oladi. 2006-yildagi natijalar bo'yicha fanning turli tarmoqlarida 34 mingdan ortiq ilmiy xodim faoliyat ko'rsatgan. Ularning 2.4 mingi fan doktori, 2.4 mingi fan nomzodlari edi.

O'zbekistonning mustaqillikka erishuvi xalq ta'limi tizimining taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Milliy pedagogik tafakkur ta'sirchan

ta'limni sog'lomlashtirish jarayoni boshlandi. Uzoq vaqt mobaynida tashqi dunyodan uzib qo'yilgan, o'zga mamlakatlar tarixiy tajribasidan ham, milliy-ma'rifiy merosdan ham bahramand bo'lmagan milliy pedagogika jahon maydoniga chiqdi. Erishilgan natijalarni o'zgalarniki bilan qiyoslash, boshqalardan ijobiy jihatlarni o'zlashtirish imkoniyati paydo bo'ldi.

Respublikamizda ta'limning yangi tizimini amalga oshirishda O'zbekiston hukumati tariximizdagi ta'lim jarayonlarini o'rganib chiqib, ta'limni isloh qilish dasturini tayyorladi. Barcha e'tibor ta'lim tizimlarini demokratik va insonparvarlik tamoyillari asosida takomillashtirib, uning moddiy-texnik bazasini zamon va davr talablari darajasiga ko'tarish va O'zbekiston ma'rifiy salohiyatini kuchaytirishga qaratildi.

O'zbekiston Respublikasida 1992-yil 2-iyulda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risidagi" qonun ilgari erishilgan muvaffaqiyatlarni saqlab qolishga xizmat qildi. Ushbu qonun o'z vaqtida muhim bo'lgan bo'lsa-da, ammo ta'lim tizimini isloh qilishning amaliy chora-tadbirlari, ta'lim-tarbiya va o'quv jarayonlarining tarkibini, bosqichlarini bir-biri bilan uzviy bog'lash, ya'ni uzluksizlikni ta'minlash muammolarini yecha olmadi. Ta'lim tizimidagi yig'ilib qolgan muammolar 1997-yil 29-avgustda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi yangi qonunni va kadrlar tayyorlash milliy dasturining yaratilishiga sabab bo'ldi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, O'zbekiston Respublikasida bolalarga doir davlat siyosatini Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyaga muvofiqlashtirish maqsadida qonunchilik, ma'muriy va boshqa yo'nalishlarda ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Bolalar huquqini tartibga soluvchi O'zbekiston qonun hujjatlari tizimini mamlakat Konstitutsiyasi, oila kodeksi, Mehnat kodeksi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va boshqa qator qonunlar tashkil etadi.

Mustaqil davlat oldida turgan eng muhim masalalardan biri eskicha tafakkur va e'tiqodidan qutilgan, istiqlol uchun, o'z ona yurti uchun xizmat qiladigan kadrlar tayyorlash masalasi bo'ldi. Eski tuzumni asta-sekin tagtomiri bilan tugatib, batamom yangi, jahonning ilg'or taraqqiy etgan mamlakatlari yo'lidan boradigan haqiqiy demokratik jamiyat qurish endilikda yangicha fikrlaydigan quyidan tortib yuqori toifadagi kadrlarga bog'liq bo'lib qoldi.

Garchi mustaqillikning ilk yillarida O'zbekiston Respublikasida "Ta'lim to'g'risidagi" qonun qabul qilingan bo'lsada (1992-yil 2-iyulda),

1997-yil 29-30-avgust kunlari o'tkazilgan birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (yangi tahrirda) va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qabul qilindi (29-avgustda).

Mazkur dasturning maqsadi ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlashning Milliy tizimini yaratishdir. Ushbu maqsadni ro'yobga chiqarish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv-ilmiy ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirishni ta'minlash;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan demokratik-huquqiy davlat qurilishi jarayonlariga moslash;

- kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik faoliyatning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko'tarish;

- kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;

- ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning va ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish hamda joriy etish;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash, ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish va akkreditatsiya qilish sifatiga baho berishning xolis tizimini joriy qilish;

- yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

– ta’lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyalashuvini ta’minlash, tayyorlanayotgan kadrlarning miqdori va sifatiga nisbatan davlatning talablarini, shuningdek, nodavlat tuzilmalari, korxonalar va tashkilotlarning buyurtmalarini shakllantirishning mexanizmlarini ishlab chiqish;

– uzluksiz ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimiga byudjetdan tashqari mablag’lar, shu jumladan, chet el investitsiyalarini jalb etishning real mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

– kadrlar tayyorlash sohasida o‘zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish kabi vazifalarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida mazkur masalalarni quyidagi bosqichlarda amalga oshirish rejalashtirildi:

1. **Birinchi bosqich (1997-2001-yillar)** mavjud kadrlar tayyorlash tizimining ijobiy salohiyatini saqlab qolish asosida ushbu tizimni isloh qilish va rivojlantirish uchun huquqiy, ilmiy-uslubiy, moliyaviy-moddiy shart-sharoitlar yaratish.

2. **Ikkinchi bosqich (2001-2005-yillar)** Milliy dasturni to‘liq ro‘yobga chiqarish, mehnat bozorining rivojlanishi va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda unga aniqliklar Majburiy umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limiga, shuningdek, o‘quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga qarab, tabaqalashtirilgan ta’limga o‘tish rejalashtirildi. Ta’lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan to‘ldirish ta’minlandi, ularning faoliyatida raqobatga asoslangan muhit vujudga keltirildi.

3. **Uchinchi bosqich (2005 va undan keyingi yillar)** to‘plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish asosida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollari muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish. Ta’lim muassasalarining resurs, kadrlar va axborot bazalari yanada mustahkamlanadi, o‘quv-tarbiya jarayoni yangi o‘quv-uslubiy majmualar, ilg‘or pedagogik texnologiyalar bilan to‘liq ta’minlanadi.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunlariga va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasida o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi (1998-y.) 204-sonli

qaroriga muvofiq kasb-hunar kollejlari tashkil qilina boshladi. 1999-2000-o'quv yilidan boshlab – tayanch pedagogika institutlari va universitetlar talabalarini tayyorlash dasturiga yangi ta'lim, kasb-hunar dasturlari hamda akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari o'qitish uslubiyoti bo'yicha maxsus kurslar kiritildi.

2. Ta'limning milliy modelining shakllanishi, rivojlanishi va sohadagi muammolar.

So'nggi yillarda ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish masalasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan o'tkazilgan ko'plab yig'ilishlar va soha vakillari bilan bo'lgan uchrashuvlarda muhokama qilindi.

Darhaqiqat, davlatimiz rahbari Prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridan boshlab yurtimizda innovatsion va kreativ fikrlaydigan zamonaviy kadrlar tayyorlash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida, yuksak ma'naviyat egalari qilib tarbiyalash, shu maqsadda ta'lim tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelmoqda.

Ma'lumki, murakkab o'tish yillarida maktablardagi ma'naviy-ma'rifiy muhit, o'qituvchi kasbining obro'yi, nufuzi pasayib ketgani, yangi davr pedagoglarini tarbiyalash, pedagogika fanini rivojlantirish, innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishga yetarli e'tibor berilmagani sohada bir qator jiddiy muammolarni keltirib chiqardi. Keyingi yillarda ana shu muammolarni samarali hal etish, kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha mamlakatimizda ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan xalq ta'limi tizimiga oid 6 ta farmon va qarorlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21 ta qarori qabul qilinib, bu sohadagi islohotlarning huquqiy-me'yoriy asoslari mustahkamlandi. Ota-onalar, jamoatchilikning istaklari inobatga olinib, yurtimizda 11 yillik maktab ta'lim tizimi qayta tiklandi. 2017-2019-yillarda respublika miqyosida 157 ta umumta'lim maktabi yangidan qurildi.

Ulug' allomalarimiz – Mirzo Ulug'bek va Muhammad Xorazmiy nomidagi iqtidorli bolalar maktablari, Hamid Olimjon va Zulfiya, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Ibroyim Yusupov, Ishoqxon Ibrat, Muhammad Yusuf, Halima Xudoyberdiyeva nomlari bilan atalgan ijod maktablari, “Temurbeklar maktabi”, Prezident maktablari, xususiy maktablar singari yangi va zamonaviy namunadagi ta'lim dargohlari tashkil etildi. Ta'lim-tarbiya ishlarini samarali olib borishda erkak o'qituvchilarning alohida o'rni va ta'siri borligi hisobga olinib, ko'rilgan aniq chora-tadbirlar natijasida xalq ta'limi tizimiga 12 ming 871 nafar erkak o'qituvchi qaytdi.

Pedagog xodimlar mehnatini rag'batlantirish bo'yicha ham katta ishlar qilinmoqda. 2017-2020-yillar oralig'ida o'qituvchilarning ish haqi o'rtacha 2,5 barobar oshirildi. Uzoq tumanlarga borib ishlayotgan pedagog kadrlar mehnatini rag'batlantirish bo'yicha aniq mezonlar belgilandi. Ularga 50 foizgacha qo'shimcha oylik ustamalar to'lanmoqda. Bu olis hududlarda yetishmayotgan mingdan ziyod o'qituvchini jalb etish imkonini berdi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, respublikada ta'limning yangi tizimini amalga oshirishda O'zbekiston hukumati tariximizdagi ta'lim jarayonlarini o'rganib chiqib, ta'limni isloh qilish dasturini tayyorladi. Barcha e'tibor ta'lim tizimlari demokratik va insonparvarlik tamoyillari asosida takomillashtirilib, uning moddiy-texnik bazasini zamon va davr talablari darajasiga ko'tarish va O'zbekiston ma'rifiy salohiyatini kuchaytirishga qaratildi.

Mamlakatimizda yangicha ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda shakllanayotgan maktabgacha ta'lim tizimi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Statistik ma'umotlarda keltirilishicha, 2006-yilda 6565 ta maktabgacha ta'lim muassasasi bo'lib, unda 571157 nafar bola ta'lim-tarbiya olgan. 59595 nafar pedagog xodim shu sohaga jalb etilgan. Ammo bu raqam shuni ham ko'rsatadiki, bu paytda atigi 21,4 %gina maktabgacha bolalar qamrab olingan edi. Ushbu masalalarning yechimini topish jarayonida maktabgacha ta'lim muassasalarining yangi tarmog'i, ya'ni xususiy sektor ulushining ortganini ko'rish mumkin. Masalan, “Xonadon bog'chasi”, “Fermer xo'jaligi bog'chasi”, “Bolalar bog'chasi – boshlang'ich maktab” majmualari vujudga kelmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 30-sentabrdagi Qaroriga muvofiq yurtimizda birinchi marta Maktabgacha ta’lim vazirligi tashkil etildi. O‘tgan qisqa davrda 980 dan ortiq bog‘chalar ishga tushirildi. So‘nggi 2019-yili respublika bo‘yicha bolalar bog‘chalarining soni 1 ming 400 taga ortib, 6 ming 367 taga yetdi. Ularda ta’lim va tarbiya ishlari mazmun hamda sifat jihatidan eng ilg‘or usul va vositalar yordamida olib borilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Oliy majlisga Murojaatida O‘zbekistonda ta’lim tizimining taraqqiyoti davlat siyosatining ajralmas qismi ekanligini ta’kidlab shunday dedi: “Uchinchidan, ilm-fan, zamonaviy va uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish zarur. Xalqimizda “ta’lim va tarbiya beshikdan boshlanadi” degan bir hikmatli so‘z bor. Faqat ma’rifat insonni kamolga, jamiyatni taraqqiyotga yetaklaydi. Shu sababli, ta’lim sohasidagi davlat siyosati uzluksiz ta’lim tizimi prinsipiga asoslanishi, ya’ni ta’lim bog‘chadan boshlanishi va butun umr davom etishi lozim”.

Ta’lim tizimi aholining katta qismini jalb qiladi. Umumiy o‘rta ta’lim uzluksiz ta’lim tizimidagi asosiy bo‘g‘in bo‘lib, u bilimlarning zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Tarixiy ma’lumotlarga murojaat qiladigan bo‘lsak, 2000-yil boshiga kelib, mamlakatimizda 61 ta oliy, 25 ta o‘rta maxsus o‘quv yurtlari, shu jumladan, 75 ta kollejlarda 360 mingdan oshiq talaba tahsil oldi. O‘zbekistonda 2006-yilda 9748 ta maktab bo‘lib, ularda 5 mln 926860 ta o‘quvchilar ta’lim oladi. Ular uchun 451567 ta o‘qituvchilar faoliyat yuritib 463 nomda 16,8 mln nusxa darslik nashr etiladi.

Pedagog xodimlarni namunaviy arzon uy-joylar, avtotransport bilan ta’minlash maqsadida uzoq muddatli imtiyozli kreditlar berish, ularning oila a’zolariga tadbirkorlik faoliyati uchun imtiyozli kreditlar ajratish tizimi yo‘lga qo‘yildi. 2019-yildan boshlab mutaxassis o‘qituvchilarning oshirilgan haqi miqdori 54 foizga, oliy toifali pedogoglarniki esa 64 foizga yetkazildi. Ushbu harakatlar natijasida 2018-yilda umumiy o‘rta ta’lim maktablari 16 ming nafar oliy ma’lumotli yosh kadrlar bilan to‘ldirildi. Qariyb 13 ming nafar erkak o‘qituvchilar maktablarga qaytishdi. Professor-o‘qituvchilar oyligi va mavqeyini oshirish siyosati tizimli davom

ettirilmoqda. Oylik maoshlari bir necha barobar oshirildi. Ilg'or o'qitish tizimini kengroq joriy etish, ilmiy tadqiqot ishlarini rag'batlantirish maqsadida 20 foizdan 60 foizgacha ustama haq to'lash o'z natijasini ko'rsatdi.

Maktablardagi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish, "Milliy g'oya", "Odobnoma", "Dinlar tarixi", "Vatan tuyg'usi" kabi fanlarni birlashtirgan holda yagona "Tarbiya" fani joriy qilindi. Maktablarga buyuk allomalar, davlat va siyosat arboblari, mashhur sarkarda ajdodlarimizning nomlarini berish yo'lga qo'yildi.

Maktablarda 10-11-sinflar joriy etilib, kollejlarda kontingent qisqarishi munosabati bilan mavjud moddiy-texnika bazasidan samarali foydalanish maqsadida 7 ta kollej va akademik litsey negizida yangi 3 ta oliy ta'lim muassasasi filiallari va 1 ta oliy o'quv yurti tashkil etildi.

Umuman aytganda, xalqimiz qadimdan ilm va ma'rifatga intilib kelgan. Istiqlol yillarida ushbu soha davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari qatoridan o'rin oldi. Buni olib borilayotgan keng ko'lamdagi islohotlar yaqqol tasdiqlaydi. Bu jarayonda jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk barkamol yoshlarni tarbiyalash va ularning bilim olishi bo'yicha bergilangan vazifalarning amalga oshirilishi mamlakatimizda farovon hayotni ta'minlashning muhim omili bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, ustoz va shogirdlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari, olimlarning fidokorona mehnatlari tufayli masofaviy ta'lim va onlayn dars berishda ham ijobiy tajribalar to'plandi. Endilikda uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish, malakali kadrlar siyosatini rivojlantirishni hamda uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash borasida qilinayotgan ishlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlariga o'tishda oliy ta'lim muassasalari faoliyati va samaradorligini oshirish taqazo etilmoqda.

3. Oliy ta'lim sohasida qabul qilingan Qonunlar va ularda belgilangan vazifalar.

Ta'lim tizimining eng asosiy bo'g'inlaridan biri bo'lgan oliy ta'limning tubdan o'zgartirilishi mustaqil O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlarning tarkibiy qismi bo'ldi. Mamlakat kelajagi va taraqqiyoti bevosita yoshlarning bilimi va milliy istiqlol g'oyasi ruhida tarbiyalanganligi bilan belgilanadi. Bu murakkab vazifa esa zamonaviy

ta'lim va tarbiya tizimini vujudga keltirish orqali amalga oshiriladi. Shu bois ta'lim tizimida o'quv, ilmiy va ma'naviy-ma'rifiy ishlarni zamon talablari darajasida rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Yoshlarni tegishli mutaxassislik, hunar va kasblarini chuqur egallashlari, shuningdek, Vatan va millat manfaatlari yo'lida fidoyilik ko'rsata oladigan barkamol shaxsni tarbiyalash ham oliy ta'lim zimmasidagi asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Oliy ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining bosh bo'g'inlaridan biri bo'lib, bu soha jamiyatning iqtisodiyoti, fani, madaniyati va texnologik jarayoni bilan yaxlit holda chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun uning taraqqiyoti umummilliy rivojlanish strategiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. XXI asr globalizatsiya bilan bog'liq holda oliy ta'limda yangi an'analar va yangi muammolarni yuzaga keltirdi. Bu jarayon dunyoning barcha universitetlariga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Bugungi kunda barcha universitetlar uchun dunyo ta'lim kengliklarida o'z mavqeyini saqlab qolish, teng huquqli hamkor sifatida bo'lish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Birinchi galda universitetlar ta'lim tizimining zamonaviy loyihasi tayyorlanib, ta'lim tizimining asosi bo'lgan yangi o'quv rejalar, dasturlar yaratildi. 1993-yildan davlat ta'lim standartlari ishlab chiqildi va bakalavrlar tayyorlashda qo'llanila boshladi. Viloyat markazlarida tashkil etilgan oliy o'quv yurtlarida mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish, ularning ilmiy intellektual imkoniyat va moddiy-texnika bazasini mustahkamlash maqsadida 1995-yil 31-mayda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi mintaqaviy oliy o'quv yurtlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" maxsus qaror qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida oliy ta'lim muassasalari moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va rivojlantirish, ularni zamonaviy o'quv laboratoriya uskunalari va kompyuter texnikasi bilan jihozlash, darslik va o'quv-uslubiy materiallar, pedagog kadrlar bilan ta'minlash amalga oshirildi. Bu davrda Toshkent Islom universiteti, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti kabi o'nlab universitet va institutlar tashkil etildi. Keyingi yillarda Moskva Davlat universitetining filiali, xalqaro

Vestministr universiteti, Turin politexnika instituti kabi nufuzli oliy ta'lim dargohlari ham ochildi. Natijada mamlakatimiz oliy o'quv yurtlarida ta'lim sifatini oshirish, xorijda tayyorlanadigan mutaxassisliklarni qo'shma fakultet va institutlar ko'magida tayyorlash tajribasi yo'lga qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000-yil 28-yanvardagi Farmoni bilan Toshkent Davlat universitetiga "Milliy universitet" maqomi berildi. Respublikamizda emas, balki Markaziy Osiyoda oliy ta'limning tashkil topishi va rivojlanishida Toshkent Davlat Universiteti katta o'rin tutadi. Davrlar mobaynida ushbu universitetning qator fakultetlari negizida bir nechta mustaqil institutlar tashkil topdi. "Milliy universitet" mustaqillik yillarida oliy ta'lim rivojiga munosib hissasini qo'shdi va kadrlar tayyorlash Milliy Dasturining ijrosini ta'minlashga beminnat yordam berdi. Shu o'rinda ta'kidlash o'rinliki, oliy ta'lim sohasida ko'plab sohalarga bosh mezonni belgilovchi O'zbekiston Milliy universitetida 40 dan ziyod ilmiy maktablar shakllangan bo'lib, ulardagi ilmiy natijalar ilmu fan taraqqiyotiga xizmat qilib kelmoqda.

2006-yil respublikada 62 ta oliy o'quv yurtida 265438 talabaga 21409 ta professor-o'qituvchi, jumladan, 1662 nafar fan doktori va professorlar, 7360 ta fan nomzodlari va dotsentlar ta'lim berdi.

Mamlakatimizda 2016-yilda siyosiy-huquqiy, iqtisodiy, ma'naviy sohalar bilan bir qatorda, ijtimoiy sohalarda ham chuqur sifat o'zgarishlari ro'y berdi. Jamiyat ijtimoiy sohasining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri ta'lim-tarbiya sohasi bo'lib, uning rivoji siyosiy, huquqiy-iqtisodiy va ma'naviy sohalarga bevosita ta'sir etadi hamda ijtimoiy sohalar me'yoriy mohiyati, kamolot darajasini belgilab beradi.

2017-yilda ta'lim davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishiga aylandi. Davlat byudjetidan ta'limga ajratilgan mablag'lar byudjet xarajatlari qismining 33,7 foizi darajasida rejalashtirilib, ta'lim sohasiga yo'naltirilayotgan xarajatlar hajmi mamlakatimiz Yalpi ichki mahsuloti tarkibida 10-12 foizni tashkil etdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish to'g'risida"gi Qarorida boshlangan islohotlar qonuniy asosini topdi va bu tizimning rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Qarorda "har bir oliy ta'lim muassasasi tomonidan xorijdagi yetakchi turdosh ilmiy-ta'lim muassasalari bilan istiqbolli hamkorlik

aloqalarini yaqindan yoʻlga qoʻyish, oʻquv jarayoniga xalqaro taʼlim standartlariga asoslangan eng zamonaviy pedagogik texnologiyalar, taʼlim dasturlari va oʻquv metodik materiallarini keng joriy etish, ilmiy-pedagogik faoliyatga yuqori malakali chet el oʻqituvchilari va olimlarini jalb etish” belgilandi.

Shuningdek, belgilangan vazifalar sirasiga “oliy taʼlim muassasalarining ilmiy salohiyatini mustahkamlash, oliy taʼlim tizimida ilmiy tadqiqotlarni yanada rivojlantirish, ularning akademik ilm-fan bilan integratsiyasini kuchaytirish, professor-oʻqituvchilar tarkibining ilmiy faoliyati samaradorligini oshirish, iqtidorli talaba yoshlarni ilmiy faoliyat bilan shugʻullanishga jalb etish”ga ham eʼtibor berildi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, soʻnggi yillarda oliy taʼlim tizimini yanada rivojlantirish borasida koʻplab qonun hujjatlari qabul qilinib, amaliyotga joriy etildi. Jumladan, taʼlim sohasiga eʼtiborning kuchaytirilishi natijasida respublikadagi oliy oʻquv yurtlarining soni oshirildi, ularning oʻquv rejalari, fan dasturlari xalqaro standartlarga moslashtirildi. Joylarda oʻqituvchilarga boʻlgan ehtiyojni qoplash uchun Toshkent viloyatida Chirchiq davlat pedagogika instituti (2017-y.) tashkil etildi. Bundan tashqari 15 ta oliy taʼlim muassasalarida tashkil etilgan maxsus sirtqi boʻlimlarda oʻrta maxsus maʼlumotga ega boʻlgan 5 mingdan ortiq pedagoglar uchun oliy maʼlumotlar olish imkoniyati yaratildi.

Statistik maʼlumotlarga murojaat qiladigan boʻlsak, 2019-yili respublikadagi oliy oʻquv yurtlarining soni 114 ta yetganini koʻrish mumkin. Shulardan 93 tasi mahalliy hamda 21 tasi xorijiy oliy taʼlim muassasasi va ularning filiallari hisoblanadi.

Kadrlar buyurtmachilari takliflari asosida Oliy taʼlim yoʻnalishlari va mutaxassisliklari klassifikatoriga 329 ta taʼlim yoʻnalishi va 582 ta magistratura mutaxassisligi kiritildi. 2019-2020 oʻquv yilida 59 ta oliy taʼlim muassasasida sirtqi taʼlim, 10 ta oliy taʼlim muassasasida kechki taʼlim shakli joriy etildi.

Respublika oliy taʼlim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar soni bakalavriat taʼlim yoʻnalishi boʻyicha 410 ming, magistratura mutaxassisligi boʻyicha esa 13 ming nafarni tashkil qilib, 2016-2019-yillar oraligʻida 1,7 baravarga oshdi.

2019-2020 o‘quv yili uchun qabul parametrlari 121 mingtani tashkil etdi va o‘tgan yilga nisbatan 18 foizga, 2016-yilga nisbatan esa 92 foizga oshdi. Keyingi yillarda ham qabul ko‘rsatkichlarini muntazam oshirib borish rejalashtirilganini alohida ta’kidlash joiz.

Respublikaning 16 ta oliy ta’lim muassasasida 2018-2019 o‘quv yilidan boshlab xorijiy oliy ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda qo‘shma ta’lim dasturlari asosida kadrlar tayyorlash faoliyati yo‘lga qo‘yildi.

O‘zbekiston Milliy universiteti huzurida Nanotexnologiyalarni rivojlantirish markazi, Yarimo‘tkazgichlar fizikasi va mikroelektronika ilmiy tadqiqot instituti, Biofizika va biokimyo instituti, Intellektual dasturiy tizimlar ilmiy-amaliy markazi tashkil etildi.

Oliy ta’lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta’lim muassasalari faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta’lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan oshirish, sohada sog‘lom raqobat muhitini yaratish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi farmoniga muvofiq, Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Unda 48 ta maqsadli ko‘rsatkichlarga erishish bo‘yicha aniq mexanizmlar belgilandi. Masalan, 2030-yilga borib o‘quvchilar bilimni baholash bo‘yicha PISA xalqaro dasturi reytingida O‘zbekistonning jahondagi yetakchi 30 ta mamlakat qatoridan joy egallashi maqsad qilib qo‘yilgan.

Oliy ta’lim tizimidagi o‘zgarishning asosiylaridan yana biri yangi avlod darsliklarining yaratilishi, davlat ta’lim standartini shakllantirish bo‘ldi. Bu jarayonda professor-o‘qituvchilar tomonidan ilm-fan sohasidagi innovatsiyalarni qo‘llagan holda turli yo‘nalish va mutaxassislik fanlaridan ko‘plab darslik va o‘quv qo‘llanmalar yaratildi.

Oliy ta’limning maqsadi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojini ta’minlashga, o‘zi tanlagan mutaxassislik bo‘yicha bozor iqtisodiyoti sharoitida mustaqil ishlashga layoqatli, yuqori malakali, raqobatdardosh kadrlarni tayyorlashdan iborat. Respublika oliy o‘quv yurtlarida talabalar bilim olish bilan birgalikda ilmiy tadqiqot ishlarini ham olib boradilar. Talabalarning ilmiy mavzulari ixtisosligi bo‘yicha tegishli ishlab chiqarish korxonalarining ilmiy tadqiqot muassasalari bilan bog‘liq holda amalga oshiriladi.

O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarining xorijdagi nufuzli oliy ta’lim muassasalari bilan aloqasini kuchaytirish, chet el investitsiyalarini ta’lim sohasiga jalb etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Oliy ta’lim muassasalarining xalqaro hamkorligi ta’lim tizimini takomillashtirish va uni jahon andozalariga ko‘tarish, malakali ilmiy-pedagog kadrlar tayyorlash, xorijiy ta’lim muassasalari bilan o‘zaro manfaatli aloqalar o‘rnatish, professor-o‘qituvchi, doktorant, magistrant va talabalarning til va kasbiy malakasini oshirish hamda ta’limning turli yo‘nalishlari bo‘yicha tajriba almashish maqsadida amalga oshirilmoqda.

AQSh, Janubiy Koreya, Rossiya Federatsiyasi hamda Yevropa mamlakatlarining yetakchi oliy o‘quv yurtlarida malaka oshirishning tizimli asosi yaratildi. Shuningdek, so‘nggi yillardagi yana bir yutuq xorijdagi vatandoshlarimiz ilmiy salohiyatidan unumli foydalanish masalasiga, iqtidorli xorijlik olimlarning O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida dars berishlariga e’tibor kuchaytirildi. Bu jarayonda ilm ahli va chet eldagi olimlar o‘rtasida mustahkam ijodiy aloqalar o‘rnatildi. “Umid”, “Iste’dod” hamda “El-yurt umidi” fondlari tomonidan ilm-fan va ta’lim sohasi vakillariga xorijiy tajribani o‘rganish imkoniyati yaratildi. Buning natijasida tabiat va texnika-texnologiya haqidagi fanlar ham jahon andozasi darajasiga ko‘tarila boshladi. 1997-yilning dekabrda “Ustoz” jamg‘armasi tashkil topdi. Ushbu jamg‘armaning asosiy vazifasi professor-o‘qituvchilar orasidan yuqori malakali pedagog-ustozlarni tayyorlashdan iborat bo‘ldi. Bu jarayonni amalga oshirishda rivojlangan demokratik mamlakatlarda mavjud bo‘lgan tajribalar o‘rganildi va ular tatbiq etildi.

Davlatimiz rahbarining 2018-yil 25-sentabrdagi farmoni bilan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida “El-yurt umidi” jamg‘armasi tashkil etildi. Ushbu jamg‘arma chet ellarda faoliyat ko‘rsatayotgan salohiyatli olimlar, mutaxassislar va ekspertlarni O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarga faol jalb etish tadbirlarini, shuningdek, iqtidorli yoshlarning rivojlangan mamlakatlarda ta’lim olish, yetakchi xalqaro institutlar hamda xorijiy tashkilotlarda malaka oshirish ishlarini jadallashtirmoqda.

Shuni o‘rinda alohida qayd etish lozimki, so‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi salohiyatini oshirishga ham katta e’tibor qaratildi. O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi tizimi

takomillashtirildi, moddiy-texnika bazasi mustahkamlandi, uning tarkibida bir qator ilmiy tadqiqot institutlari va markazlar faoliyati qayta tiklandi. Ko'p yillik tanaffusdan so'ng Fanlar Akademiyasiga saylov o'tkazilib, o'zining ilmiy ishlari bilan mamlakatimiz va xalqaro miqyosda nom qozongan iste'dodli olimlar akademik degan yuksak sharafiga sazovor bo'ldilar. Bu o'z o'rnida, fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini yanada takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Chunki jahonning yetakchi universitetlari, ilmiy markazlari va fanlar akademiyalari bilan ilmiy hamkorlikni yanada mustahkamlashni zamonning o'zi talab etmoqda.

Olimlarni qo'llab-quvvatlash, ilmiy tadqiqotlarni yangi bosqichga ko'tarish ilmiy fanning iqtisodiyot tarmoqlaridagi ulushini oshirish maqsadida Innovatsion rivojlanish Vazirligi (2017-y.) tashkil etildi. Qisqa vaqt davomida Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyani ta'minlash uchun zarur tizim yaratildi. Ilmiy tadqiqot muassasalari va olimlarning innovatsion g'oya va loyihalari qo'llab-quvvatlanib, qiymati 28,2 milliard so'mlik 31 ta startap loyiha moliyalashtirildi. Xalqaro hamkorlik doirasida 2020-yil birinchi choragi davrida Germaniya, Rossiya, Belorussiyadagi sheriklar bilan 9,6 mlrd so'mlik 38 ta qo'shma loyiha amalga oshirildi.

Davlatimiz rahbari 2019-yil 24-may kuni O'zbekiston Milliy universitetida oliy ta'lim va ilm-fan namoyondalari bilan uchrashdi. Uchrashuvda ilmiy tadqiqotlar, ta'lim tizimini sifat jihatidan tubdan yaxshilash borasida qator fikrlar bildirildi va moddiy-texnika bazasini yaxshilash uchun 6 mln dollar hajmda moliyaviy ko'mak ajratishga ko'rsatmalar berildi.

2020-yil 24-sentabrda yangi tahrirdagi ta'lim to'g'risidagi qonun qabul qilindi. Yangi tahrirdagi ta'lim to'g'risidagi qonun 1997-yildagi ta'lim to'g'risidagi qonun va kadrlar tayyorlash Milliy dasturi asosida tashkil qilindi. Uning asosiy farqi quyidagilardan iborat:

- birinchidan, ta'lim turlari klassifikatsiyasi kengaydi;
- ishlab chiqarishdan uzilgan holda (kunduzgi) va ishlab chiqarishdan uzilmagan holda (sirtqi, kechki, masofaviy);
- dual ta'lim turi-nazariy qism ta'lim maskanida olinadi, amaliy qism ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi;
- uydagi ta'lim va mustaqil ta'lim;

yoshi kattalarga ta'lim berish;
imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta'lim;
eksternat – ya'ni o'quv dasturidagi materiallarni mustaqil o'zlashtirish va yakuniy imtihonlarni oliy ta'lim maskanida topshirish;
Mudofaa va huquqni muhofaza qilish sohasidagi kadrlarni tayyorlash.

Yangi tahrirdagi ta'lim to'g'risidagi qonunning qabul qilinishi natijasida oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish imkoniyatlari kengaytirildi, xususan, sirtqi, kechki va masofaviy shakldagi hamda imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimi joriy etildi.

Statistik ma'lumotlarga qaraganda, so'nggi yillarda respublikada 10 dan ortiq xalqaro oliy ta'lim muassasalari, jumladan, Samarqandda "Ipak yo'li" turizm xalqaro universiteti, Janubiy Koreyaning Puchon universiteti, Inxa universiteti filiali, AQShning Vebster universiteti filiali, Turkiya davlat Iqtisodiyot va texnologiyalar universitetining Toshkent shahridagi filiali, Toshkent shahridagi "MEI" Milliy tadqiqot universiteti" Federal davlat byudjeti oliy ta'lim muassasasi filiali, "MMFI" milliy tadqiqot yadro universiteti" federal davlat avtonom OTMning Toshkent filiali, Toshkent shahridagi Belarus-O'zbekiston qo'shma tarmoqlararo amaliy-texnik kvalifikatsiyalar institutlarining faoliyati yo'lga qo'yildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-iyundagi PQ-4740-sonli qaroriga muvofiq Geologiya fanlari universiteti tashkil etildi.

Umuman olganda, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar jarayonida oliy ta'limning o'rni va ahamiyati hamda ilm-fan taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shildi.

4. Ta'lim sohasida xalqaro hamkorlikning yo'lga qo'yilishi.

Ta'lim tizimidagi islohotlar jarayonida xorijiy davlatlardagi yetakchi oliy o'quv yurtlari bilan hamkorlik aloqalarini kuchaytirish, o'quv jarayonini xalqaro ta'lim standartlariga moslashtirish masalasiga ham e'tibor qaratilib, 2018-yilda ilk bor xalqaro tajribalar asosida oliy ta'lim muassasalarining milliy reytingi yaratildi, ta'lim tizimi va ilmiy tadqiqot jarayoni tahlil etildi.

Mazkur tahlil sohada qator muammo hamda kamchiliklar borligini ko'rsatdi. Xususan, oliy ta'lim muassasalari qabul kvotasi qamrovi

umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kolleji bitiruvchilarining atigi 7-9 foizini tashkil etardi. Bu ko'rsatkich Rossiyada 74, Koreya respublikasida 96 foizdir.

Ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida 2019-yilda respublika miqyosida jami 14 ta yangi oliy ta'lim muassasasi tashkil etildi, ulardan 6 tasi mahalliy oliy ta'lim muassasasining filiali, 8 tasi xorijiy oliy ta'lim muassasalarining filiali edi. Yangi tashkil etilgan 14 ta oliy ta'lim muassasasida 40 ta yangi ta'lim yo'nalishi (bakalavriatura) va 41 ta yangi mutaxassislik (magistratura) ochildi.

Oliy ma'lumotli kadrlarga bo'lgan ehtiyoj yuqori bo'lgan olis, chekka va tog'li hududlarda joylashgan umumta'lim maktablari uchun maqsadli qabul ko'rsatkichlari belgilandi.

Natijada yoshlarning oliy ta'lim bilan qamrovi 20 foizga yetkazildi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar soni 423 ming nafardan oshdi (2016-yilda 273 ming nafar). 2019-yili Oliy ta'lim muassasalariga qabul ko'rsatkichlari 121 mingdan oshdi (2016-yilga nisbatan ikki barobar).

Magistraturaga qabul 7705 tani tashkil etib, 2016-yilga nisbatan 1,5 barobarga (54 %) oshirildi. Bunda tabiiy va muhandis-texnik soha mutaxassisliklari bo'yicha to'liq davlat granti asosida belgilandi hamda davlat granti ulushi 54 %ga oshirildi. 55 ta oliy ta'lim muassasasida 21 ta xorijiy davlatning (AQSh, Germaniya, Turkiya, Finlyandiya, Fransiya, Gollandiya, Indoneziya, Isroil, Italiya va boshqa) yetakchi universitetlari bilan hamkorlikdagi qo'shma ta'lim dasturlar asosida 83 ta ta'lim yo'nalishi (bakalavriatura) va 64 ta mutaxassislik (magistratura) bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

2019-yili respublikamizdagi oliy o'quv yurtlari soni 60 foizga oshib, 116 taga yetdi. Ular orasida nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari borligi alohida e'tiborga loyiq.

Prezidentimizning 2018-yil 5-iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori oliy ta'lim tizimidagi mavjud muammolarini bartaraf etish, ta'lim sifatini yanada yuksaltirishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Miziyoyevning 2019-yil 8-oktabrda “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni imzolandi. Ushbu Farmon oliy ta’limda to‘planib qolgan uzoq yillik muammolarga yechim topib berish barobarida, oliy ta’limni jahon standartlariga javob bera oladigan, mamlakatning kelajagi uchun xizmat qila oladigan darajaga ko‘tarishning yangi bir davrini boshlab berganligini qayd etish zarur.

Ushbu konsepsiyada oliy ta’lim sohasida davlat – xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta’lim muassasalari faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta’lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan oshirish, sohada sog‘lom raqobot muhitini yaratish; respublikadagi kamida 10 ta oliy ta’lim muassasini xalqaro e’tirof etilgan tashkilotlar (Quacquarelli Symondg Wotld University Ranking, Times Higher Education yoki Academic Ranking of World Universites) reytingining birinchi 1000 ta o‘rindagi oliy ta’lim muassasalari ro‘yxatiga, shu jumladan, O‘zbekiston Milliy universiteti va Samarqand davlat universitetini birinchi 500 o‘rindagi oliy ta’lim muassasalari ro‘yxatiga kiritish, oliy ta’lim muassasalarini akademik mustaqilligini ta’minlash kabi qator muhim vazifalar belgilandi.

Shuningdek, Farmonda nodavlat-notijorat tashkilot shaklidagi Respublika oliy ta’lim Kengashini tuzish belgilandi. Kengash vazifalari sirasiga professor-o‘qituvchilar, talabalar o‘rtasida so‘rovlar o‘tkazish, jamoatchilik va ish beruvchining fikrini o‘rganish hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni tahlil qilish orqali oliy ta’lim sifatini oshirish, o‘quv dasturlarini takomillashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish, shuningdek, “ta’lim berishda yuqori sifatni ta’minlash yuzasidan ta’sirchan jamoatchilik nazoratini o‘rnatish, bu borada ommaviy axborot vositalari va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari bilan yaqindan hamkorlik qilish” vazifasi kiritildi.

Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining maqsadli ko‘rsatkichlari quyidagilardan iborat:

- Xorijiy oliy ta’lim muassasalari dasturlari asosida o‘qitish tashkil qilingan OTMlar soni 23 tadan 45 taga ko‘payadi.

- O‘quv va ilmiy adabiyotlarning elektron shaklini yaratish 20 foizdan 30 foizga oshiriladi.
- Magistratura mutaxassisligi bitiruvchilarini ilmiy faoliyatga yo‘naltirish 15 foizdan 45 foizgacha ko‘tariladi.
- Xorijda malaka oshirgan va stajirovka o‘tagan professor-o‘qituvchilarning ulushi 2 foizdan 20 foizgacha oshiriladi.
- Muhandislik – texnik ta’lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ulushi 20 foizdan 50 foizgacha ko‘payadi.
- 2019-yil aholini oliy ta’lim bilan qamrab olish 20 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2030-yilga borib 50 foizga oshadi.
- Nodavlat, shu jumladan, davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida oliy ta’lim muassasalari soni 35 taga yetkaziladi.
- Kredit – moddiy tizim joriy etiladigan oliy ta’lim muassasalari soni ham 2 tadan 85 taga ko‘payadi.

Shu o‘rinda qayd etish kerakki, so‘nggi yillarda ilmiy tadqiqot ishlarini rivojlantirish masalasiga ham katta e‘tibor qaratildi. 2017-2019-yillarda 1693 nafar professor-o‘qituvchi doktorlik dissertatsiyasini himoya qilishi natijasida oliy ta’lim muassasalarida ilmiy darajaga ega pedagog xodimlar soni 9636 taga yetdi, shu davr oralig‘ida oliy o‘quv yurtlarining 1611 nafar professor-o‘qituvchisi xorijiy oliy ta’lim muassasalarida stajirovka o‘tashi va malaka oshirishi ta’minlandi. Xalqaro hamkorlik doirasida xorijiy oliy ta’lim va ilmiy muassasalar magistratura mutaxassisliklariga 112 nafar, doktoranturasiga 51 nafar yoshlar ta’lim olishga yuborildi.

Yuqorida keltirilgan me‘yoriy hujjatlarning amalga oshirilishi oliy ta’lim muassasalarining taraqqiyotida muhim ahamiyatga molik masaladir. Bu jarayonda oliy ta’lim muassasalarining real imkoniyatlaridan kelib chiqib, qabul kvotalarini mustaqil belgilash tizimini joriy etishga yo‘l ochildi. Shu bilan birgalikda, bu oliy ta’lim olish istagidagi yoshlarimizga bir vaqtning o‘zida bir necha oliy o‘quv yurtlariga hujjat topshirish imkoniyatini ham yaratdi. Fuqarolarimizning chet davlatlardagi OTMlardan O‘zbekiston OTMlariga o‘qitishni ko‘chirish tizimi soddalashtirildi. 2019-2020 o‘quv yilida o‘qishni ko‘chirishga yalpi ravishda ruxsat berildi. Natijada minglab talaba yoshlar respublika OTMlarida o‘qishni davom ettirishga muvaffaq bo‘ldilar.

Oliy ta'limdagi sifat o'zgarishlari bilan birgalikda, uning jamiyat hayotidagi insonparvarlik jihatlariga ham alohida to'xtalib o'tish joiz bo'ladi. Masalan, Davlat komissiyasi majlisining 2020-yil 1-son bayoni bilan, Respublika OTMLariga umumiy belgilangan davlat granti asosidagi qabul ko'rsatkichlariga nisbatan xotin-qizlar uchun to'rt foizli qo'shimcha davlat granti asosidagi qabul ko'rsatkichlarining hududlar kesimidagi taqsimoti tasdiqlandi. Unga ko'ra, yangi o'quv yilida xotin-qizlar uchun OTMLar bakalavriyatning kunduzgi ta'lim shakliga qo'shimcha 940 ta kvota ajaratildi.

2020/2021 o'quv yili uchun respublika OTMLariga abituriyentlarni qabul qilishning umumiy soniga nisbatan nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qo'shimcha ikki foizli davlat granti asosidagi qabul ko'rsatkichlari belgilandi. Unga ko'ra, respublika miqyosda nogironligi bo'lgan shaxslar uchun jami 2799 ta kvota berildi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish bo'yicha Davlat komissiyasi majlisining 2-son bayoni qaroriga muvofiq:

Iqtisodiyot tarmoqlarida kamida besh yil ish stajiga ega bo'lgan fuqarolarni 2020/2021 o'quv yilida respublika oliy ta'lim muassasalarining sirtqi va kechki ta'lim shakliga suhbat natijalariga ko'ra tabaqalashtirilgan to'lov-kontrakt asosida o'qishga tavsiya etish huquqiga ega bo'lgan vazirlik, idora va yirik xo'jalik birlashmalarining ro'yxati tasdiqlandi.

Umuman aytganda, mustaqillik yillarida mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimini jahon talablari darajasiga ko'tarish doimo kun tartibida turdi. Oliy ta'lim sifatini, universitetlarning jahonning nufuzli universitetlari qatoridan joy olishi O'zbekistondagi oliy ta'lim oldiga qo'yilgan birlamchi talablardan bo'lib qolmoqda. Ilm-fan taraqqiyotining yangi bosqichi, yangi fan, ilm-tadqiqot, innovatsion yutuqlarni rag'batlantirish va ularni amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmi yaratilmoqda. Ta'lim tuzilishini modernizatsiyalash, uni demokratlashtirish, kompyuterlashtirish va insonparvarlashtirish, ta'lim dasturini erkin tanlash, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish tobora kuchayib bormoqda. Ta'limni fundamentallashtirish, ma'naviy mas'ul shaxsni shakllantirish, bilishni emas, balki fikrlashni o'rgatish zarurligi yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Zero, yosh avlodning har tomonlama kamol

topishi uchun zamon ruhiga mos yangidan-yangi qonun loyihalarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tadbiq etish bo'yicha innovatsion loyihalar ishlab chiqish, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida sifat o'zgarishlariga erishish bo'yicha aniq chora-tadbirlar yanada kuchaytirilmoqda.

Tayanch so'zlar.

Qonun, farmon, farmoyish, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, ta'lim, fan, dastur, o'quv reja, standart, oliy o'quv yurti, jahon tajribasi, islohot, modernizatsiya, vazirlik, universitet, institut, kvota.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

- XXI asr globalizatsiya bilan bog'liq holda oliy ta'limga qanday muhim vazifalarni qo'yimoqda?
- "El-yurt umidi" fondi tomonidan ilm-fan, ta'lim namoyondalarining xorijiy tajribaga o'rganishida nimalarga e'tibor qaratiladi?
- O'zbekiston Respublikasida Maktabgacha ta'lim vazirligini tashkil etishdan ko'zlangan maqsad nima edi?
- 2017-yilda ta'lim sohasiga yo'naltirilayotgan xarajatlar hajmi mamlakatimiz YaIM tarkibida qancha foizini tashkil etadi?
- Mamlakatimizda aholining necha foizini 30 yoshgacha bo'lganlar tashkil qiladi?
- O'zbekistonda bepul majburiy ta'lim necha yil?
- Bilimli, iste'dodli va qobiliyatli yoshlarni rag'batlashtirish bo'yicha qanday ishlar bajarilgan va qanaqa imtiyozlar bor?
- Yoshlarning xorijiy ta'lim muassasalarida ta'lim olishlari uchun qanday imkoniyatlar yaratilgan?

9. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi bosqichlarini ayting.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 23-avgust kuni xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini

yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasi. www.lex.uz.

2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997-y., 11-12-son, 295-modda; O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2007-y., 15-son, 150-modda).

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 13-maydagi "O'zbekiston Respublikasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. www.lex.uz

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 28.01.2020. www.lex.uz

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni. www.lex.uz.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 24-maydagi O'zbekiston Milliy universitetida oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari, akademiklar, olimlar, yosh tadqiqotchilar bilan uchrashuvdagi nutqi. za.uz/oz/documents/2019-2023-yillarda-mirzo-ulug'bek-nomidagi-O'zbekiston-milliy-u-18-06-2019.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qaroriga ilova. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. www.lex.uz.

9. Vasiyeva D.I. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda universitet ta'limining shakllanishi va rivojlanishi: tajriba va muammolari (1991-2001-yy.). Tarix fanlari nomzodi diss. – Qarshi, 2008.

10. O'zbekiston tarixi (1917-1991-yillar). 2 tom. Mas'ul muharrirlar: R.Abdullayev, M.Rahimov. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.

11. O'zbekiston tarixi. R.H.Murtazayevaning umumiy tahriri ostida. –Toshkent, 2005.

10-MAVZU: MUSTAQILLIK YILLARIDA QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASI.

Reja:

1. Qoraqalpog‘istonda kechgan asosiy ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.
2. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog‘iston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi.
3. Qoraqalpog‘iston Respublikasining ma’naviy va madaniy hayoti.
4. Qoraqalpog‘iston Respublikasida ekologik ahvol. Orol fojiasi.

1. Qoraqalpog‘istonda kechgan asosiy ijtimoiy-siyosiy jarayonlar.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi – O‘zbekiston Respublikasi tarkibidagi suveren respublika bo‘lib, tarixan olib qaraganda, o‘zbek va qoraqalpoq xalqlarining azaliy do‘stlik aloqalari uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Qayd etish lozimki, qoraqalpoqlarning xalq bo‘lib shakllanishi XVI asrlarga to‘g‘ri kelib, Qoraqalpoqlar XVIII-XIX asr 70-yillarda Xiva xonligi tasarrufida, 1873-yildan esa imperiyaning Amudaryo bo‘limiga qaram bo‘lganlar. Qoraqalpog‘iston 1932-yilda avtonom viloyat sifatida tashkil etilgan, keyinchalik Qoraqalpog‘iston avtonom respublikasiga aylangan. 1936-yilda esa O‘zbekiston SSR tarkibiga kiritilgan.

Qoraqalpog‘istonning ma’muriy markazi – Nukus shahri bo‘lib, respublika 15 ta tuman, 12 ta shahar, 16 ta qishloq, 112 ta ovuldan iboratdir. Hududning umumiy maydoni 166,59 ming kvadrat kilometrni tashkil etadi. Qoraqalpog‘iston Respublikasi O‘zbekiston Respublikasining shimoli-g‘arbiy qismida joylashgan bo‘lib, shimol va sharqdan Qozog‘iston Respublikasi bilan, janubdan Turkmaniston Respublikasi, Xorazm va Buxoro viloyatlari bilan, sharqdan Navoiy viloyati bilan chegaradosh. Geografik joylashuvi bo‘yicha Qoraqalpog‘iston Respublikasi uchta tabiiy landshaftda – Amudaryo deltasi, Ustyurt platosi, shuningdek, Qizilqum cho‘li hududida joylashgan.

Aholining 32,8 %i o‘zbeklar, 32,1 %i qoraqalpoqlardan iborat bo‘lib, qolgan aholini boshqa millat vakillari – qozoqlar, ruslar, ukrainlar, turkmanlar, koreyslar, tatarlar va boshqalar tashkil etadi.

1990-yil 1-dekabrda O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov qoraqalpog‘istonlik deputatlar bilan uchrashuv

o‘tkazib, ushbu uchrashuvda “Qoraqalpog‘iston suvereniteti to‘g‘risidagi deklaratsiya”ni qabul qilish va O‘zbekiston Respublikasi tarkibida Qoraqalpog‘iston suverenitetini tasdiqlash masalasi muhokama qilindi.

1990-yil 14-dekabr kuni Qoraqalpog‘iston ASSR Oliy Kengashi “Qoraqalpog‘iston suvereniteti to‘g‘risida Deklaratsiya”ni qabul qildi. 1992-yil 9-yanvarda “Qoraqalpog‘iston Respublikasi” tashkil etilib, u O‘zbekiston Respublikasi tarkibidagi respublikaga aylantirildi.

1992-yili 8-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganidan so‘ng, unda Qoraqalpog‘iston Respublikasining qonuniyligini ta’minlaydigan maxsus bob ajratildi.

Mamlakatimiz Konstitutsiyasining XVII bob 70-75-moddalarida Qoraqalpog‘iston Respublikasining suvereniteti O‘zbekiston Respublikasi tomonidan himoya qilinishi, Qoraqalpog‘iston Respublikasining o‘z Konstitutsiyasiga ega ekanligi, O‘zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar Konstitutsiya doirasida belgilanishi ko‘rsatilib o‘tildi.

Qoraqalpog‘iston suvereniteti to‘g‘risidagi deklaratsiya qabul qilingandan so‘ng, yangi tahrirdagi Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasining tahrir hay’ati va konstitutsiyaviy komissiya tuzilib, unga S.D.Niyetullayev boshchilik qildi.

Respublika Konstitutsiyaviy komissiyasi bu masalani muhokama qilib, 1993-yil 1-martda “Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi loyihasi to‘g‘risida” qaror qabul qildi. Shundan so‘ng loyiha “Erkin Qoraqalpog‘iston” va “Vesti Karakalpakistan” gazetalarida umumxalq muhokamasiga qo‘yildi.

1993-yil 9-aprelda XII chaqiriq Qoraqalpog‘iston Respublikasi Oliy Kengashining XII sessiyasida kirish, 25 bob, 116 moddadan iborat bo‘lgan Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilindi. Asosiysi Konstitutsiyaga muvofiq, 1993-yilda Qoraqalpog‘iston tarixida birinchi marta hokimiyat uchta tarmoqdan iborat bo‘lgan qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatining faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Oliy davlat hokimiyati organi – qonun chiqaruvchi organ – Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesiga aylandi. Ijro etuvchi hokimiyat – Vazirlar Kengashi tuzildi. Respublikadagi sud tizimi faqat qonunga bo‘ysunuvchi mustaqil organ sifatida ish boshladi.

1994-yil 25-dekabrda huquqiy demokratik va ko‘p partiyaviylik asosida respublika Oliy Majlisiga ilk bor ommaviy saylovlar o‘tkazildi. Shunday qilib, eng yuqori davlat qonun chiqaruvchi organ – Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi deputatlar korpusi shakllandi.

Bunda parlamentning alohida roli bo‘lib, mamlakatning eng yuqori davlat organi hisoblanadigan Qoraqalpog‘iston Respublikasi – Jo‘qorg‘i Kengesi raisi Qoraqalpog‘iston Respublikasi parlamenti raisidir.

Parlament ishining asosiy shakli – sessiyalar, ya’ni interval vaqti-vaqti bilan yalpi majlislar chaqiriladigan palatalar, doimiy komissiyalar faoliyatida ko‘rinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati a‘zolari (senatorlar) teng miqdorda – Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi deputatlari, viloyatlar, tumanlar davlat hokimiyati vakillik organlarining tegishli qo‘shma yig‘ilishlarida yashirin ovoz berish yo‘li bilan Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridan olti kishidan saylanadi.

O‘zbekiston Oliy Majlisi raisining o‘rinbosarlaridan biri Qoraqalpog‘iston Respublikasi vakili, hozirda Qoraqalpog‘iston Jo‘qorg‘i Kengashi (parlamenti) raisidir.

Respublikada oliy ijro etuvchi va ma‘muriy hokimiyatni amalga oshiruvchi Vazirlar Kengashining roli ham tegishli ahamiyat kasb etadi. Mustaqillik davrida uning huquqiy maqomi, shakllanishi va iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy qurilish va boshqaruv organlarini boshqarish faoliyatining qonuniy asoslari mustahkamlandi va yangilandi. Hukumat fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish va ikki respublikaning boshqaruv organlari bilan aloqalarini yaxshilash borasidagi faoliyatini kengaytirmoqda.

Mustaqillik yillarida Qoraqalpog‘istonning siyosiy huquqlarining kengayishi natijasida mamlakatning bozor munosabatlariga o‘tishi, iqtisodiyotni boshqarishda davlat funksiyalarining o‘zgarishi, vazirliklar va davlat qo‘mitalarining tizim va vakolatlarida jiddiy o‘zgarishlar ro‘y berdi. Respublika iqtisodiy va ijtimoiy hayotning ko‘plab sohalarini – konsern, uyushmalar va boshqalarni boshqarish uchun yangi markaziy boshqaruv organlari paydo bo‘ldi. Ular turli mulkchilik shakllariga mos keladi. Biroq

hozir ham butun boshqaruv mexanizmini har tomonlama takomillashtirish dasturini ishlab chiqish talab qilinmoqda. U bozor iqtisodiyoti qonunlariga bo‘ysunishi va markazda, joylarda ijro etuvchi hokimiyatni mustahkamlash sharoitida siyosiy va huquqiy islohotlar real holatidan kelib chiqishi kerak.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimi va huquqiy maqomining yaxshilanishi Qoraqalpog‘iston huquqlarining kengayishi, jamoat va davlat hayotining demokratiyasi, fuqarolarning huquq va erkinliklari himoyasining kuchayishi bilan bog‘liq edi. Mustaqillik davrida sud sohasida ijobiy o‘zgarishlar yuz berdi, unga ko‘ra, sud qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalar va jamoat birlashmalaridan mustaqil ravishda ishlay boshladi. Davlat arbitraji – hakamlik sudini xo‘jalik sudiga aylantirish, Qoraqalpog‘iston prokurorlarini tayinlash va ularning faoliyatini nazorat qilishda ishtiroki, ularning vazifalarini aniqlashtirish huquqni muhofaza qilish organlari rivojlanishining muhim bosqichi bo‘ldi.

Zamonaviy sharoitda vazirliklar, davlat qo‘mitalari va Vazirlar Kengashiga bo‘ysunuvchi tashkilotlar, davlat apparati tarkibida, davlat hokimiyati va boshqaruvining oliy organlari hujjatlari asosida tuzilgan va amalda bo‘lgani holda muhim ijodiy ishlarni amalga oshiradilar. Iqtisodiyotning bozor munosabatlariga o‘tishi davrida haqiqiy ijtimoiy-siyosiy va davlat hayoti talablari, milliy iqtisodiyot va madaniyatning alohida tarmoqlarini boshqarish, ularning ahvolini yaxshilash uchun muayyan choralar ko‘rishni nazarda tutadi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida respublikaning qonuniylik darajasi ta’minlangan bo‘lib, bu qoraqalpoq xalqiga o‘z taqdirini o‘zi belgilash, teng huquqli jamiyat qurish, fuqarolik pozitsiyasini har tomonlama rivojlantirish, shuningdek, aholining huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatini beradi.

Qoraqalpog‘iston suveren respublika sifatida o‘z Davlat ramzlariga ega. 1992-yil 14-dekabrda “Qoraqalpog‘iston Respublikasining davlat bayrog‘i to‘g‘risida” qonun qabul qilindi. Bayroq mashhur qoraqalpoq va o‘zbek rassomi Jolibay Izentayevning eskiziga binoan yaratilgan.

1993-yil 9-aprelda respublikaning davlat gerbi haqidagi qonun qabul qilindi. Gerb ham O‘zbekiston gerbi asosida rassom Jolibay Izentayev tomonidan ishlab chiqilgan. Qoraqalpog‘iston gerbi O‘zbekiston gerbiga

juda o'xshaydi va amalda qismlarga bo'lib nusxa ko'chiriladi. Bu ikki respublika birligining belgisidir.

1993-yil 24-dekabrda Qoraqalpog'iston Respublikasi Oliy Kengashining XIV sessiyasida "Qoraqalpog'iston Respublikasi Davlat madhiyasi" to'g'risida qonun qabul qilindi. Madhiya qoraqalpoq tilida bo'lib, gimn so'zlarining muallifi Ibroyim Yusupov, bastakori Najimaddin Muhammeddinov hisoblanadi.

1994-yil 24-sentabrda Oliy davlat qonun chiqaruvchi hokimiyati faoliyatining huquqiy asosi bo'lgan Qoraqalpog'iston Respublikasining "Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengeshlari to'g'risida" konstitutsiyaviy qarori qabul qilindi va kuchga kirdi. 1994-yil sentabr oyidan boshlab Jo'qorg'i Kengesi (Oliy Kengash) Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi deb nomlandi. Vazirlar Kengashi Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy davlat hokimiyatining ijro etuvchi organi bo'lib, rais, Vazirlar Kengashi, rais o'rinbosarlari, vazirlar, Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat qo'mitalari raislari, davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari rahbarlaridan iborat hisoblanadi.

Shu davrda tizimda amalga oshirilgan o'zgarishlar natijasida ijro etuvchi organlarning maqomi, qonunchilikni modernizatsiya qilish va takomillashtirish yuzasidan qator ishlar qilindi.

1993-1998-yillarda Qoraqalpog'iston Respublikasi vazirliklari va davlat qo'mitalari uchun alohida yangi qoidalar qabul qilindi. Bozor munosabatlariga o'tish jarayonida milliy iqtisodiyot tizimida yangi boshqaruv tizimini yaratish, shuningdek, mavjud vazirlik, davlat qo'mitalari, uyushmalar, muassasalar va boshqa davlat korxonalarini qayta tashkil etish zarurati tug'ildi.

Masalan, mustaqillik yillarida ko'plab korxonalar, uyushmalar va konsernlar optimallashtirildi. Davlat hokimiyatining ijro etuvchi organining amaliy yordami bilan bunday optimallashtirish natijasida 1991-yilda Davlat reja qo'mitasi va Qoraqalpog'iston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi tuzildi.

Shu o'rinda qayd etish kerakki, Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyasida bir qator muhim tushunchalar va tamoyillar mustahkamlab qo'yilgan, siyosiy partiyalarning davlat hokimiyati tizimidagi o'rni aniqlangan (32, 54, 55, 58-moddalar). Siyosiy partiyalarni

moliyalashtirishni huquqiy tartibga solish imkoniyatini yaratgan “Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilinishi partiyalarning ijtimoiy-siyosiy faolligining o‘shishiga ijobiy turtki bo‘ldi.

Qoraqalpog‘istonda jamiyatning turli sohalarida turli jamoat birlashmalari faoliyat yuritadi, jumladan, 2001-2016-yillarda respublika darajasida faoliyat yuritgan “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakati, shuningdek, O‘zbekiston Xotin-qizlar qo‘mitasi, kasaba uyushmalari va boshqa tashkilotlar ham samarali faoliyat yuritdi.

2. Mustaqillik yillarida Qoraqalpog‘istonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi.

Keyingi davrda Qoraqalpog‘iston iqtisodiyotining yetakchi tarmog‘i paxta tozalash sanoati hisoblanar edi. Ta’kidlash joizki, rivojlangan hududlarda qurilish materiallari ishlab chiqarish, metallga ishlov berish korxonalari, to‘qimachilik va oziq-ovqat fabrikalari, Mo‘ynoq shahrida baliq konserva zavodlarining faoliyati yo‘lga qo‘yilgan.

Mustaqillik yillarida natriy tuzi, ohaktosh, fosforit, qoplama va devor materiallarining tabiiy konlari o‘rganildi. Shu asosda ishlab chiqarishning joylashish omilini hisobga olgan holda oziq-ovqat va qurilish sanoatining qayta ishlash korxonalari shakllandi. Bunga quyidagilar kiradi: kuygan g‘isht, marmar buyumlar, ohak, texnik va oziq-ovqat tuzi, temir -beton buyumlari ishlab chiqarish zavodlari va boshqalar.

Respublikadagi iqtisodiy barqarorlik davri 1996-2003-yillarga to‘g‘ri keladi, bu yillar qayta ishlash sanoatiga sarmoya kiritish uchun sharoit yaratishdan iborat bo‘ldi. Strukturaviy o‘zgarishlar eksportga yo‘naltirilgan va import o‘rnini bosuvchi tovarlar ishlab chiqarish dasturlari va loyihalari orqali ta’minlandi. Mashinasozlik, kimyo va oziq-ovqat sanoati yengil sanoatiga, davlat idoralaridan investitsiyalar oqimi kuzatildi, shu bilan birga, eksportga tovar ishlab chiqaruvchilarni rag‘batlantirish va neft-gaz sanoatiga mablag‘ jalb qilish choralari ko‘rildi.

Mintaqa sharoitida qayta ishlash yo‘lga qo‘yildi natijada charm va poyabzal, xorijiy kompaniyalar bilan birgalikda changyutgichlar va ipak ip ishlab chiqarish bo‘yicha mini-zavodi ochildi

Qoraqalpog‘iston Respublikasida 39 ta qo‘shma korxonalar, 353 ta aksiyadorlik jamiyati, jumladan, “Kateks”, “Elteks”, Nukus marmar zavodi, Xo‘jayli shisha buyumlari zavodi, Nukus, To‘rtko‘l, Qo‘ng‘irot

shaharlaridagi un fabrikalari kabilar bor. Respublika tabiiy resurslarga boy. U titan, magnit rudasi, mineral tuz, sulfat, talk, alabaster, fosforitlarni ishlab chiqaradi va qayta ishlaydi.

2000-yili Xo‘jayli va Nukusni bog‘laydigan katta ko‘prik foydalanishga topshirildi. 2001-yilda Nukus-Sultonuvaystog‘-Miskin-Uchquduq-Navoiyni bog‘lagan 345 kilometrlik temir yo‘l ishga tushirildi. Yuz kilometrli avtomobil yo‘llari rekonstruksiya qilindi.

Shuningdek, qidiruv, qazib olish va samaradorlikka alohida e‘tibor qaratilmoqda. Chet elliklar bilan birgalikda hamkorlar “Jel” kabi istiqbolli konlarni ochdi. Ustyurtda va Orol dengizi yaqinida “G‘arbiy Orol” geofizik ishlarni faollashtirish dasturi ishlab chiqildi. Shunga ko‘ra, seysmik tadqiqotlar Ustyurt tekisliklarida olib borilmoqda. Tillali, Sayxun, Inom, Arslon kabi yangi konlari kashf qilinib, bu yerda hozirda kuniga 45000 kub metr gaz qazib olinmoqda.

Respublika O‘zbekistonda eng yirik neft va gaz konlariga ega. Ustyurt platosida taxminan 20 ta kon topilgan. Ustyurt platosidagi neft va gaz resurslarining taxminiy bahosi 1,7 trillion kub metr gaz va 1,7 milliard tonna suyuq uglevodorodlarni ko‘rsatadi.

2003-yilda “Gazprom” barcha magistralni nazoratga oldi va O‘zbekiston hududidan o‘tadigan gaz quvurlari va 2006-yil aprelda ishlab chiqish loyihasi bo‘yicha 15 yil muddatga Toshkent bilan PSA shartnomasini imzoladi.

O‘zbekistonda Xitoy kompaniyalari ishtirokida bir qator katta loyihalar amalga oshirilmoqda. Ulardan eng muhimi qurilish sohasi hisoblanadi. Xitoyning “Citic” korporatsiyasi tomonidan Qo‘ng‘irot soda zavodi qurildi. 2006-yil avgustda Qo‘ng‘irot soda zavodining ishga tushirilishi 2005-yilgi 0,5 %dan viloyatning umumiy sanoat tarkibidagi kimyo sanoatining ulushini 2011-yilda 9,4 %gacha oshirdi. Ko‘plab sanoat tarmoqlari uchun zarur bo‘lgan xomashyo – sodali suv ishlab chiqaradigan ushbu yirik korxonada mahsulotlarining katta qismi eksport qilinadi. 2016-yilda kompaniya xorijiy xaridorlarga 24 ming tonna mahsulot etkazib berdi. Ichki bozorda zavodning asosiy xaridorlari “Kvarts”, “Asl oina”, “O‘zkimyosanoat” aksiyadorlik jamiyatlari, “O‘zbekneftgaz” milliy xolding kompaniyasi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda korxonada Markaziy Osiyo respublikalariga soda yetkazib berishni ko‘paytirmoqda.

Qoraqalpog‘istonda eng rivojlangan tarmoqlar qishloq xo‘jaligi va metallga ishlov berish sohalari hisoblanadi. Viloyatda, shuningdek, qator to‘qimachilik va oziq-ovqat korxonalarini bor.

Ikki yirik elektr stansiyasi – Taxiatosh va Tuyamuyin nafaqat Qoraqalpog‘istonni, balki qo‘shni Xorazm viloyati, shuningdek, Turkmaniston Respublikasining ham elektr energiyasiga bo‘lgan ehtiyojini to‘liq qondiradi. Shuningdek, respublika noan’anaviy (shamol va quyosh) energiya resurslarida katta imkoniyatlarga ega.

Qoraqalpog‘istonda paxta va sholi ekin turlari – qishloq xo‘jaligi ekinlarining asosiy qismi bo‘lib hisoblanadi. Shuningdek, respublikada meva yetishtirish, kartoshka yetishtirish va yem-xashak plantatsiyalari ham mavjud.

Mustaqillik yillarida 243 kilometrli Tuyamuyin-Nukus-Chimboy-Taxtakopir suv quvuri foydalanishga topshirildi va minglab odamlarni ichimlik suvi bilan ta‘minladi.

2016-yildan boshlab Ustyurt gaz-kimyoy majmuasi ishlay boshladi, bu neft-gaz sohasidagi dunyodagi eng yirik loyihalardan biridir. Project Finance Interneshnl xalqaro nashri 2012-yilda ushbu loyiha bo‘yicha dizayn va moliyaviy kelishuvni neft-texnik va gaz-kimyoy sohasida eng yaxshisi deb tan oldi. Loyiha, shuningdek, Trade Finance jurnali va Global Trade Revyu tomonidan chop etilgan “2012-yilning eng yaxshi shartnomasi” xalqaro mukofotlari bilan taqdirlandi. 2014-yil 13-martda “Infrastructure Journal”ning yana bir xalqaro nashri neft-gaz sohasidagi 2014-yilgi global bitimni taqdirlandi.

Hozir bu yerda 4,5 milliard kubometr gaz qayta ishlanmoqda va buning hisobidan 3,7 milliard kubometr savdo gaz, 387 ming tonna polietilen, 83 ming tonna polipropilen, 102 ming tonna piroliz distillati va boshqa mahsulotlar ishlab chiqarilmoqda. Ta‘kidlash joizki, O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti tashabbusi bilan tashkillashtirilgan Ustyurt gaz-kimyoy majmuasi qurilishi bugungi kunda butun dunyo e‘tiborini o‘ziga tortmoqda.

2019-yilgi ma‘lumotlarga ko‘ra, Qoraqalpog‘iston Respublikasi yalpi hududiy mahsuloti yil davomida 6,8 foizga o‘tdi va 18 735,7 milliard so‘mni tashkil etdi. Yalpi ichki mahsulotning o‘shishiga mintaqa iqtisodiyotining qishloq xo‘jaligi, o‘rmon va baliqchilik kabi 106,7 %

(YaHM tarkibidagi ulushi – 27,3 %), sanoatning 105,0 % kabi asosiy tarmoqlarida qulay o‘shish sur‘atlari yordam berdi. Qurilish – 123,8 % (8,4 %), xizmatlar – 104,9 % (33,3 %). Shu bilan birga, aholi jon boshiga YaHM 9 944,1 ming so‘mni tashkil etdi va 5,2 %ga oshdi.

Aynan mustaqillik yillarida Qoraqalpog‘iston iqtisodiyotini rivojlantirishga ko‘proq e‘tibor qaratildi. Bu tufayli respublika poytaxti Nukusdan viloyat markazlariga, shahar va qishloqlarga, hatto chekka qishloqlargacha o‘zgarib, rivojlanib bormoqda. Shu bilan birga, davlat rahbari Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan ishlab chiqilgan Qoraqalpog‘iston Respublikasini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturi juda muhim ahamiyatga ega. Ta’kidlash joizki, bu dasturlar respublikani oddiy agrar hududlardan zamonaviy sanoat, ijtimoiy va iqtisodiy infratuzilmasi, transport-kommunikatsiya tarmoqlari va yuqori malakali kadrlarga ega kuchli mintaqaga aylantirishni ko‘zda tutadi.

Dasturlarning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi natijasida Qoraqalpog‘iston yildan-yilga o‘zgarib borayotgan, rivojlanayotgan o‘lkaga aylandi.

Mustaqillik yillarida erishilgan bu zaminning ulkan iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlari, qurilish va ko‘kalamzorlashtirish ishlariga ham alohida e‘tibor berish kerak. “Cho‘lda mo‘jiza” laqabini olgan O‘rta Osiyodagi yagona soda zavodi, jahon standartlari asosida qurilgan Ustyurt gaz-kimy o majmuasi, Nukus Polimer, Samsung Nukus, electrozel Nukus, Lanextrakt Gospel MChJ, Nukus Med Tex MChJ, To‘rtko‘l shisha idislari, Xo‘jayli shahridagi shisha zavodi, “Markaziy Osiyo dekorativ toshlari” qo‘shma korxonasi, Qo‘ng‘irotdagi karbid, Nukusdagi marmar va kabel zavodlari, gaz kondensati koni, “Elteks” va “Kateks” kompaniyalari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Oliy Kengashi binosi, Toshkent axborot texnologiyalari universitetining Nukus filiali, Olimpiya zahiralari kolleji, 345 kmlik Navoiy-Nukus temir yo‘li, Nukus va Xo‘jayli o‘rtasidagi katta ko‘prik, Qo‘ng‘irot avtomagistrali, o‘nlab umumiy va maktabgacha ta’lim maktablari, litsey va kollejlari, bolalar sport majmualari, bolalar musiqa va san’at maktablari – bularning barchasi olib borilgan ishlar samarasidir.

Eng muhimi shundaki, Qoraqalpog‘iston aholisi asrlar davomida o‘zining ezgu maqsadi – erkin, tinch va osoyishta hayotga erishish, tarixiy,

madaniy merosini, milliy an'analarini tiklash, o'zini rivojlantirish va o'zini anglashni orzu qilgan.

3. Qoraqalpog'iston Respublikasida ekologik ahvol. Orol fojiasi.

Qayd etish lozimki, sovet sanoatlashuvi yillari qoraqalpoqlar hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Davlatga katta ahamiyat kasb etuvchi strategik xomashyo bo'lgan – paxta kerak edi. Hosildorlikni oshirish uchun esa O'rta Osiyoda katta tanqislikka ega bo'lgan suv kerak edi. Dalalarni sug'orish uchun suv Amudaryodan faol tarzda olingan.

Natijada daryo juda sayoz bo'lib qoldi, Orol dengiziga suv oqimi kamaydi va u tez quriy boshladi. Uning akvatoriyasi raketa sinovlari uchun ishlatila boshlandi va Vozrojenje orolida bakteriologik qurol yaratish uchun eksperimental hayvonlar bilan tajribalar o'tkazildi.

80-yillarda SSSRda O'rta Osiyoni sug'orish maqsadida Sibir daryolarini janubga burish loyihasi ishlab chiqilgan edi. Biroq uni amalga oshirishga jur'at eta olmadilar. Hukmronlik davri tugagach, kommunistlar yashashga yaroqsiz bo'lib qolgan yerlardan qoraqalpoqlarni o'z vatanidan ko'chirmoqchi bo'lishdi. Millatlararo nizolarning oldini olish uchun ular eng yaqin Qozog'iston yoki Qirg'izistonni emas, balki Tver viloyatini tanladilar. Ittifoqning qulashi bunga to'sqinlik qildi.

Orol dengizining qurishi bilan bog'liq biologik, ekologik, tuproq, iqlim hodisalarining birlashishi uning o'rnida Orolqum cho'lining paydo bo'lishiga olib keldi. Mintaqaning iqtisodiy, ijtimoiy va sanoat rivojlanishida atrof-muhit omilining ta'siri ortib bormoqda.

Markaziy Osiyo davlatlarining sa'y-harakatlari natijasida 1993-yil 4-yanvarda Toshkentda Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi tashkil etildi. Uning maqsadi – Orol dengizi havzasidagi ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik vaziyatni yaxshilash hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-2017-yillarga mo'ljallangan qarori bilan O'zbekiston Respublikasi atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha harakatlar dasturi tasdiqlandi. Dastur, asosan, Orol dengizi mintaqasini ekologik yaxshilash ishiga bag'ishlangan. Xususan, cho'llanishning oldini olish, Orol dengizining qurigan tubida o'rmon meliorativ tadbirlarini o'tkazish bo'yicha keng ko'lamlı chora-tadbirlar ko'rildi. Bu ishlarga dasturga muvofiq 89,39 milliard so'm, 1635,55 million AQSh dollari va 57,63 million yevro sarflandi.

Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasining Nukus filiali 2014-yil Mo'ynoq tumanida 1500 gektarda saksovul o'rmonlarini barpo etdi. "Uxantay" uchastkasi va "Oqqum" uchastkasining 34 gektari drenajlangan Orol dengizi tubini qamrab oldi. Hozirda xalqaro tashkilotlar bilan birgalikda 90 million dollarlik loyiha ish boshladi. Qolgan qismida cho'llanishdan saqlaydigan o'rmon plantatsiyalarini yaratish Orol dengizining qurigan tubi, aholi farovonligini ta'minlash yo'lida olib borilgan ishlardan sanaladi.

Orol dengizi – O'rta Osiyo markazida, Qozog'iston va O'zbekiston chegarasida joylashgan sobiq yopiq sho'r ko'l. 1960-yilgacha u dunyodagi eng katta to'rtinchi ko'l edi. Keyin uning darajasi tez pasaya boshladi, jumladan, Amudaryo va Sirdaryoning asosiy oziqlantiruvchi daryolaridan sug'orish uchun suv tortib olinishi tufayli 40 yil davomida Orol dengizining maydoni deyarli ikki barobarga qisqardi, suv sathi 18 metrga kamaydi, hajmi besh baravar kamaydi, sho'rli oshdi, baliqlar yo'qoldi. 1989-yilda u ikkita alohida suv omboriga bo'lingan – O'zbekiston hududidagi Katta (Janubiy) Orol va Qozog'iston hududidagi Kichik (Shimoliy) suv omborlari.

2014-yilning yozida Janubiy Orolning sharqiy qismi qurib qoldi. Buni NASA sun'iy yo'ldosh tasvirlari ma'lumotlari ham tasdiqlaydi. Har yili shamollar qurigan dengiz tubidan 100 million tonnadan ortiq tuz, chang va qumni olib yuradi. Bu massaning barchasi 1000 kilometrgacha bo'lgan masofaga tarqaladi. Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining 1993-yil 4-yanvardagi qarori bilan Toshkent shahrida tashkil etilgan bo'lib, uning vazifasi Orol dengizi havzasidagi ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik vaziyatni yaxshilashdan iboratdir.

Olimlarning fikricha, endi Orol dengizini avvalgi holiga keltirishning iloji yo'q: buning uchun mintaqada mavjud bo'lmagan ko'p suv kerak bo'ladi. Bu Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi (IFAS)ning nuqtayi nazari. Boshqa tomondan, uning maqsadi jonsiz cho'lning Orol dengizidan chiqib ketishining oldini olishdir. "Bunday sharoitda suvdan oqilona foydalanish, suvni tejash hayotimizda normaga aylanishi kerak", – deyiladi jamg'arma hujjatlarida. Melioratsiya tizimlarini rekonstruksiya qilish, sug'orma dehqonchilikning zamonaviy texnologiyalari va usullarini joriy

etish, bu suvdan tejamkor foydalanish va biotizimni qisman bo'lsada tiklashni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ekologik ofatning og'ir oqibatlarini boshidan kechirayotgan O'zbekistonda 2013-2017-yillarda uning oqibatlarini yumshatish bo'yicha 500 dan ortiq loyiha amalga oshirildi. Jumladan, Orol dengizining qurigan tubiga qariyb 350 ming gektar maydonga saksovul va boshqa sho'rga chidamli o'simliklar ekildi. 2015-yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan dasturda ana shunday loyihalarga 3,9 milliard AQSh dollari miqdorida mablag' ajratish ko'zda tutilgan edi. Bundan tashqari Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2017-2021-yillarda Orolbo'yida sharoit va aholi turmush sifatini yaxshilash bo'yicha Davlat dasturi tasdiqlandi, dastur byudjeti 8,422 trillion so'm (1,08 milliard dollar) miqdorida bo'ldi.

O'zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2018-yilda Turkmanistonda bo'lib o'tgan Kengash yig'ilishida so'zlagan nutqida: "Mintaqamizdagi noqulay ekologik vaziyatni keskin yaxshilash uchun qat'iy va nostandart choralar ko'rish zarur", deya haqli e'tirofni ta'kidlagan edi. Ular quyidagilar:

– Orolbo'yi hududini ekologik innovatsiyalar zonasi deb e'lon qilish. Mirziyoyevning so'zlariga ko'ra, cho'llanish, migratsiyaning yanada oldini olish, suvni tejash va ekoturizmni rivojlantirishga ko'maklashuvchi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishga xorijiy sarmoyalarni jalb qilish uchun shart-sharoitlar yaratish zarur;

– qumlarni mustahkamlash va Orol dengizining qurigan tubidan zaharli aerozollarni olib tashlashni kamaytirish masalalariga e'tibor qaratish. Buning uchun cho'l ko'chatlarini yetishtirish bo'yicha hududiy markaz tashkil etish va butun qurigan ko'l tubini o'rmon plantatsiyalari bilan qoplash zarur. Bu o'simliklar orasida yem-xashak bo'lishi kerak: yangi yuqori mahsuldor yaylovlarning paydo bo'lishi chorvachilikni intensiv rivojlantirishga turtki beradi va o'n minglab odamlarni ish bilan ta'minlaydi;

– mintaqaning noyob faunasini (gepard, qulan, sayg'oq kabi yo'qolib ketish xavfi ostida turgan hayvonlar turlarini) saqlab qolish uchun mintaqaviy yondashuvni topish: Orolbo'yi hududidagi transchegaraviy

qo‘riqlanadigan tabiiy hududlarning – suvni tejash masalalari bo‘yicha mintaqaviy hamkorlik darajasini keskin oshirish.

Prezident Sh.M.Mirziyoyev Orol dengizi havzasi suv resurslaridan foydalanishning o‘zaro maqbul mexanizmlarini ishlab chiqish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratishga tayyor ekanini ma‘lum qildi va shu mavzuda O‘zbekistonda mintaqaviy konferensiya o‘tkazishni taklif qildi. Bu usul uchun esa Markaziy Osiyo olimlarining sa’y-harakatlarini birlashtirish, ilmiy ishlanmalarni tashkil etish zarur bo‘ladi.

O‘zbekiston Prezidenti qo‘shma fanlararo tadqiqotlarni, jumladan, Davlatlararo suvni muvofiqlashtirish komissiyasi va Barqaror suv ta‘minoti bo‘yicha Davlatlararo komissiyaning ilmiy axborot markazlari joylashgan maydonda olib borilishini talab qiladi.

Orol dengizining qurishi bilan bog‘liq biologik, ekologik, tuproq, iqlim hodisalarining uyg‘unligi uning o‘rnida Orolqum cho‘lining paydo bo‘lishiga olib keldi. Atrof-muhit omilining kuchayib borayotgan ta‘siri orqaga chekinmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha harakatlar dasturi 2013-2017-yillar – takomillashtirish bo‘yicha mazkur harakatning samaradorligini oshirishda muhim qo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi. Dastur asosiy e‘tiborni Orol dengizi mintaqasining ekologik holatini yaxshilashga qaratadi. Xususan, qabul qilingan cho‘llanishning oldini olish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar shular jumlasidandir. Orol dengizining qurigan tubida o‘rmon melioratsiyasi tadbirlari. Dasturga muvofiq ushbu ishlarga 89,39 milliard so‘m, 1635,55 million AQSh dollari va 57,63 million yevro mablag‘ sarflandi.

Orolni qutqarish xalqaro jamg‘armasining Nukus filiali 2014-yil Mo‘ynoq tumanida yiliga 1500 gektar maydonda saksovul o‘rmonlari yaratildi “Uxantoy” yer uchastkasi va “Oqqum” yer uchastkasining 34 gektarida suv quyildi.

4. Qoraqalpog‘istonda ma‘naviy va madaniy hayot.

Milliy mustaqillikning e‘lon qilinishi O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston xalqlarining milliy madaniyatini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratdi. Shu bilan birga milliy madaniyatning rivojlanishi nafaqat bu sohaning haqiqiy holatiga, balki jamiyat va umuman davlatning

ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy rivojlanishiga bog'liq edi. O'tish davrida O'zbekiston ahvoriga, millatning ma'naviy va madaniy tiklanishiga bir necha bor e'tibor qaratdi, bu borada madaniy rivojlanishning asosiy yo'nalishlari ishlab chiqildi.

Qoraqalpog'iston o'ziga xos etno-folklor mintaqasi bo'lib, u uchun ko'p tilli bo'lish an'anasi hikoyachilikning o'ziga xos o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Bu yerda hikoyachi tomoshabinlarga qarab, eposni ko'pincha turli tillarda – o'zbek, qoraqalpoq, turkman tillarida ijro etishi mumkin edi, bu shubhasiz, bu xalqlarning og'zaki va she'riy madaniyatining boyishiga, epik asarlar mazmunining chuqurlashishi va hikoyachilarning ijodiy izlanishlarini kengaytirishdir. Qoraqalpoqlarning mashhur “Qirq-qiz” dostoni jahon miqyosidagi xazinadir.

Qoraqalpog'istonda keng ko'lamli arxeologik ishlar va ko'plab xalqaro ekspeditsiyalar amalga oshirildi.

Tarix va madaniyat yodgorliklarini himoya qilish jamiyatining Qoraqalpog'iston Respublika kengashi (1967-yilda tashkil etilgan) 124 ta arxeologik yodgorlik, 75 ta tarixiy va inqilobiy yodgorlik va 3 ta san'at yodgorligini o'z nazoratiga oldi.

Qadimgi sivilizatsiya qatlamlarini o'rganishda arxeologlarning yutuqlari ahamiyatlidir. Qoraqalpog'iston hududi xorijlik hamkasblarini qiziqitirdi. Avstraliya, Fransiya, Buyuk Britaniya, AQSh, ular bilan birga olimlar Ustyurt va respublikaning janubiy vohalarida arxeologik ekspeditsiyalarni uyushtirdilar.

Qoraqalpog'iston o'zining qadimiy qal'alari bilan mashhur, hozirda ularning soni yigirmaga yaqin. Arxeologlar va sayyohlar orasida eng mashhuri: Qizil qal'a, Ayoq Qal'a – shimoldagi qal'a, Tupraqqal'a.

Masalan, antik davr yodgorliklari orasida Tuproq qal'a faxriy joy sanaladi. Bu ob'yekt, Qo'yqirlangan qal'a kabi YuNESKO ro'yxatiga kiritilgan. Miloddan avvalgi II asrda Tuproqqal'a Xorazm hukmdorlarining qarorgohi bo'lgan. Qazishmalar natijasida topilgani tufayli xalqaro e'tirofga sazovor ajoyib saroy binolari: qirollarning “zallari”, “qora tanli jangchilar”, “raqs maskalari”, “g'alabalar”. Freskalar, loydan yasalgan haykallar, oltin taqinchoqlar, jun va ipak matolar qoldiqlari, amaliy san'at buyumlari – tadqiqotchilar tufayli bu belgilar o'tmishni hamma ko'rishi

mumkin edi. Tuproqqal'a qadimgi Xorazmning poytaxti bo'lgan deb qayd etiladi.

Respublikaning noyob arxeologik me'moriy obidasi joylashgan qadimgi o'rta asr Mizdahkan majmuasidir. Mizdahkan – kattaligi bo'yicha uchinchi o'rta asr Xorazm shahri 12000 feodal qal'asining markazi bo'lgan. Turli yoshdagi nekropollar orasida sharq me'morchiligining durdona asarlari – Nazlimxon-suluning yarim yer osti maqbarasi, xalifa Erejen madrasasi, Shamun Nabi maqbarasi, Jumart Kassab tepaligi alohida ajralib turadi.

Moddiy madaniyatning boy qoldiqlari – qushlar tasvirlangan oltin ipli matolar, Hind okeanidagi kaura chig'anoqlari, xitoy selodon idishlarining bo'laklari, tangalar va boshqa narsalar Buyuk Ipak yo'lidagi Mizdahkonning savdo aloqalari haqida so'zlaydi.

Bugungi kunda o'ziga xos sensatsiya, arxeologiya hodisalariga aylandi. Ustyurt platosida topilgan yaxshi tashkil etilgan xizmat ko'rsatish tarmoqlari Buyuk Ipak yo'lidagi karvonlar, karvonsaroylar, quduqlar va boshqalar qum va gipsning cheksiz kengliklarida saqlanib qolgan tuzilmalar, cho'llar. Ajoyib tarixiy yodgorliklar g'urur va hayratga sabab bo'ladi – Daukesken maqbarasi, Beleuli karvonsaroyi, Qo'rg'onsha qadimiy qarorgohi. Sug'orishning qadimgi usullari bo'lgan drenaj inshootlari atmosfera namligidan foydalanadigan yerlar balandligini ko'rsatadi hamda bir paytlar Ustyurtda yashagan xalqlarning qobiliyatlarini namoyon etadi.

Qoraqalpog'istonning noyob tarixiy va arxeologik hududini asrab-avaylash, tarixiy va madaniy merosni o'rganish, shuningdek, ichki va tashqi turizmni rivojlantirish maqsadida Qoraqalpog'iston hududida Milliy tarixiy va arxeologik bog'ni yaratish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Zamonaviy qoraqalpoq milliy san'atini rivojlantirishda Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat musiqali teatri, nomidagi Yosh tomoshabinlar teatrining o'rni katta. Xojaniyozov nomidagi, Davlat filarmoniyasi, Berdaq nomidagi, Qirqqiz qo'shiq va raqs ansambli, "Aytsulash" estrada ansambli, "Amu To'lqini" milliy ansambli, simfonik orkestri va boshqalar shular jumlasidandir.

Mustaqillik davrida tasviriy san'at rivojlanishda davom etdi, bugungi kunda noyob haykaltaroshlik va tasviriy san'atlarni yaratgan iste'dodli

mo'yqalam ustalarining butun galaktikasi ma'lum. I.V.Savitsskiy, K-Saypov, K. Berdimuratov, A.Erimbetov, B.Kamenev, F.Madgazin va boshqalar milliy tasviriy san'atning ajoyib durdonalarini yaratdilar.

Ekspertlar va jahon matbuoti ma'lumotlariga ko'ra, to'plam I.V.Savitsskiy nomidagi Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat muzeyi, Osiyo mintaqasidagi eng yirik va muhtasham muzeylardan biri sanaladi. Britaniyaning "Guardian" gazetasi muzeyni "dunyodagi eng yaxshi muzeylardan biri" deb, uni "Sahrodagi Luvr" deb nomlagan edi.

Muzeyning arxeologik eksponatlari qadimgi Xorazm davlatining intellektual boyligi va madaniyatini – zardushtiylik ta'limoti qal'asini, xorazmiylar bilan savdo aloqalarini namoyish etadi. Muzeyda noyob to'planning katta to'plami mavjud o'rta asr kulolchiligi, milliy qoraqalpoq kumush vakarneli zargarlik buyumlari, an'anaviy gilamlar shular jumlasidandir. Shuningdek, muzey Rossiya avangard san'ati to'plami bilan dunyoga mashhur. 1992-yil 7-8-sentabr kunlari Amudaryo viloyati Nazarxon qishlog'ida J.Shamuratov tavalludining 100 yilligiga bag'ishlangan 31-jirav, xalq qo'shiqlari ijrochilari ishtirokida festival bo'lib o'tdi. 1997-yilda Qoraqalpog'iston Madaniyat vazirligi, "Kamolot" jamg'armasi filiali va "Gamxor" sug'urta kompaniyasi tomonidan o'sha yilning 26-dekabrida o'tkazilgan yosh estrada xonandalari uchun viloyat tanlovini tashkil etish to'g'risida qo'shma qaror qabul qilindi.

1997-yil 18-20-oktabr kunlari Xiva shahrining 2500 yilligiga bag'ishlangan Xalqaro simpozium bo'lib o'tdi. Simpoziumda ko'plab xorijiy davlatlar vakillari bilan bir qatorda Qoraqalpog'iston va Xorazm olimlari ham ishtirok etishdi. Shu bilan birga Xiva shahrining asos solingan sanasini belgilashda arxeolog olimlardan V.N.Yagodin, M.Mambetullayev, G.Xojaniyozov, Sh.Matrasulov, R.Abdirimov va boshqalarning alohida xizmatlarini qayd etish lozim.

1998-yilda Xorazm vohasi xalqlari qoraqalpoq adabiyoti klassikasi Berdaqning 170 yilligini tantanali nishonladilar. Keyingi yili Ajiniyozning 175 yilligi nishonlandi. Xuddi shu yili O'zbekiston Qahramonlari I.Yusupov va T.Qaipbergenovning 70 yillik yubileylari o'tkazildi.

1999-yilda O'zbekiston, Qoraqalpog'iston va Tatariston xalq artisti O.Xudoyshukurov xotirasiga bag'ishlangan "Ikki qirg'oq bulbuli" respublika tanlovi o'tkazildi. U nafaqat o'zbek qo'shiqlarini, balki

mintaqaning boshqa xalqlari – qoraqalpoqlar, qozoqlar, turkmanlarning qo‘shiqlarini ham kuylagan. U hamma uchun umumiy do‘st, qadimiy madaniyatning yorqin vakili va millatlararo totuvlik va birlik ramzi edi.

2001-yil 14-15-iyul kunlari Xorazm viloyatida Qoraqalpog‘iston madaniyat arboblari bilan do‘stona uchrashuvlar bo‘lib o‘tdi. Gurlan tumanidagi 20 gektar maydonda Xalqlar do‘stligi bog‘i tashkil etildi. Baxshi va jiravlarning chiqishlari bilan bir qatorda “Muxalles” folklor ansambli, “Oykulash” va “Amu To‘lqini” raqs ansambllari, K.Serjanov, T.Xo‘janazarov, R.Kutekeyevaning musiqiy asarlari ijro etildi.

2001-yilda Qoraqalpog‘iston olimlari – J.Bazarboyev, V.N.Yagodin, M.Mambetullayev, G‘.Xojaniyozov “Avesto” kitobining 2700 yilligiga bag‘ishlangan yubiley tadbirlarida faol qatnashdilar. Xorazm viloyati madaniyat va san‘at namoyandalari 2003-yili Nukus shahrining 70 yilligini nishonlashda faol qatnashdilar. O‘zbekiston xalq artisti G.Matyakubova boshchiligidagi “Xorazmraqs” birlashmasining raqs guruhi “Dutor lazgisi” nomerini namoyish etdi. Adabiyot, fan va madaniyat namoyandalari O.Matchon, A.Sa‘dullayev, M.Kushchanov, S.Iskandarov, D.Bobojonova, R.Qurbonov, B.Karimov, E.Madraximov, M.Abdulxakimov, K.Iskandarov, G.Matyakubova, K.Ismoilova, T.Kurezov o‘zbek va qoraqalpoq xalqlarining hurmatiga sazovor bo‘lgan.

Qoraqalpog‘istondagi qozoqlar, koreyslar, turkmanlar va ruslarning milliy-madaniy markazlari turli millat va elatlarning o‘ziga xosligini saqlab qolish, ma‘naviy hayot markazlari bo‘lish va ijtimoiy-siyosiy hayot va madaniy qurilishga amaliy hissa qo‘shish bo‘yicha muhim ishlarni amalga oshiradilar.

Qoraqalpog‘iston muzeylari va ko‘rgazma pavilonlari faoliyatida, asosiysi, insonning ma‘naviy hayotining mafkuraviy va fuqarolik tamoyillarini shakllantirish ishiga katta hissa qo‘shmoqda.

Millatlararo munosabatlarning yangi mafkurasi millatlararo muhitni o‘zgartirish jarayonlariga javob beradigan eng universal, harakatchan va moslashuvchan, mafkuraviy, axloqiy va axloqiy ta‘limotga aylanmoqda. Kishilarning birdamligi, millatlararo totuvlik jamiyatning milliy va iqtisodiy rivojlanishining muhim omili ekanligi haqidagi g‘oya tobora keng tarqalmoqda, milliy etnik guruhlarining milliy-madaniy aloqalari va hamkorligi doirasi kengaymoqda.

O'tgan yillarda 99 ta kasb-hunar kollejlari va 9 ta akademik litsey. 2015-yilda 9,7 ming o'quvchi uchun 22 ta zamonaviy maktab qurildi. 370 respublikaning umumiy ta'lim va ixtisoslashtirilgan maktablari 170 mingdan ortiq o'g'il-qiz zamonaviy bilimlarga ega. Qoraqalpog'istonning tashkil topishi tarixidagi muhim voqea 1976-yilda Nukus davlat universitetining ochilishi bo'ldi.

O'zbekiston mustaqillik davrida olimlar o'rta maxsus va oliy ta'limning shakllanishi hamda rivojlanish tarixiga, shu jumladan, Qoraqalpoq davlat universitetining tashkil topishi, ochilishi, fan taraqqiyotida erishilgan yutuqlarga katta e'tibor qaratadilar.

Qoraqalpog'istonda mustaqillik yillarida quyidagilar ochildi: Toshkent axborot texnologiyalari universitetining Nukus filiali, Olimpiya zahiralari kolleji, o'nlab umumta'lim maktablari, litsey va kollejlar, sport maktablari, bolalar musiqa va san'at maktablari.

Bugungi kunda Qoraqalpog'istonda:

- Qoraqalpoq davlat universiteti
- Qoraqalpog'iston tibbiyot instituti
- Nukus davlat pedagogika instituti
- Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Nukus filiali
- Toshkent davlat agrar universiteti filiali
- Davlat san'at va madaniyat instituti filiali faoliyat ko'rsatmoqda.

Tayanch soʻzlar.

Qoraqalpogʻiston Respublikasi, Nukus, Mustaqillik, suverenitet, respublika, Konstitutsiya, konstitutsiyaviy kengash, konstitutsiyaviy qonun, gerb, bayroq, madhiya, davlat ramzlari, tovar, mulk egasi, erkin raqobat, isteʼmolchilar.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. Qoraqalpogʻistonning siyosiy tuzilishi haqida nimalarni bilasiz?
2. Qoraqalpogʻiston iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlari qaysi?
3. Orol dengizini choʻllanishdan qutqarish uchun Orolni qutqarish xalqaro jamgʻarmasi tomonidan qanday tadbirlar oʻtkazilmoqda?
4. Orol dengizini qutqarish boʻyicha Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qanday choralar taklif qilingan?
5. Qoraqalpogʻistonning mashhur “Qirqqiz” dostoni haqida gapirib bering.
6. Qoraqalpogʻiston hududida qaysi oliy oʻquv yurtlari faoliyat yuritadi?

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati.

1. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2018.
2. Qoraqalpogʻiston Respublikasi Konstitutsiyasi. [https:// karakalpakstan. uz/ru/](https://karakalpakstan.uz/ru/)
3. Курбанов Ш.Б. Развитие городских поселений и проблема урбанизации низовых административных районов Узбекистана // Социально-экономическая география. Вестник Ассоциации российских географов-обществоведов, 2014. – № 3. – С. 104.
3. Джумабаева Ш.Х. демографический потенциал Республики Каракалпакстан // Народонаселение социально-экономические пиричини. Ключевые слова: численность населения, возрастной и половой состав, рождаемость, смертность, брак, развод, внутренняя и внешняя миграция.
4. Джумабаева Ш.Х. Постановка проблемы Цель предлагаемой работы: анализ демографических процессы в одном из регионов

Узбекистана – Республике Каракалпакистан. По географическому
2020 / Народонаселение.

11-MAVZU. O‘ZBEKISTON VA JAHON HAMJAMIYATI.

Reja:

1. O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy ustuvor tamoyillari.
2. O‘zbekiston Respublikasining BMTga a‘zo bo‘lishi hamda jahon hamjamiyatidagi o‘rni hamda nufuzining ortib borishi.
3. O‘zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan istiqbolli hamkorligi.
4. O‘zbekistonning ShHT bilan aloqalari.
5. O‘zbekistonning MDHdagi o‘rni va Markaziy Osiyo davlatlari bilan o‘zaro hamkorlik aloqalari.
6. O‘zbekiston faol tashqi siyosatining yangi bosqichi.

1. O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy ustuvor tamoyillari.

XX asrning oxirgi o‘n yilligi insoniyat tarixiga buyuk o‘zgarishlar davri bo‘lib kirdi, chunki yer yuzida vaziyat, kuchlar nisbati keskin o‘zgarib, bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan SSSR va AQSh yetakchilik qilgan ikki ijtimoiy-siyosiy tuzum, ikki harbiy-siyosiy blok barham topdi. Sotsialistik tuzum yemirilishi bilvosita butun mamlakatlar taqdiriga ta’sir etdi. Dunyo yangilanishi jarayonida har bir davlat o‘z taraqqiyot ko‘lami bilan jahon hamjamiyatidan munosib o‘rin olish uchun harakat boshladi. Shular qatori O‘zbekiston ham jahon hamjamiyatidan munosib o‘rin olish maqsadida o‘zining ijtimoiy-siyosiy yangilanish dasturini ishlab chiqdi. O‘zbekistonning o‘z taraqqiyot istiqbollari uchun qulay jo‘g‘rofiy-siyosiy imkoniyatlarga ega ekanligi ham mustaqil tashqi siyosat yuritish, jahon hamjamiyatidan munosib o‘rin olish uchun imkon berdi. Xususan, O‘zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasidagi o‘rni, bu hududda istiqomat qiladigan xalqlarning qadimdan hamfikr bo‘lib kelgani Markaziy Osiyo mintaqasida tashqi siyosat yuritishda ijtimoiy zarurat hisoblanib kelinmoqda.

Ma’lumki, sobiq ittifoq davrida O‘zbekiston tashqi siyosatda boshqa davlatlar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa qilish imkonidan mahrum bo‘lib, respublikaning o‘rni faqat qog‘ozlarda federatsiya sub’yekti sifatida

mustahkamlangan edi, xolos. O‘zbekiston o‘z imkoniyatlarini dunyo miqyosida ko‘rsatishdan ajrab qolgan, xorij bilan xalqaro aloqalar faqat markazning ruxsati bilan amalga oshirilar edi.

Istiqlolning dastlabki kunlaridan boshlab O‘zbekistonda xalqaro tashkilotlarning faoliyatini o‘rganish, xorijiy davlatlar bilan diplomatik, turistik aloqalarni yo‘lga qo‘yish va bu ishlarda faoliyat yuritish uchun yuqori malakali milliy kadrlar yetishtirish ehtiyoji kelib chiqdi. Shuni ta’kidlash kerakki, O‘zbekiston bu ishlarni rejali tarzda amalga oshirdi.

“Xalqaro hamjamiyatning to‘la huquqli a‘zosi bo‘lgan O‘zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarda mustaqil davlat, xalqaro huquq sub’yekti sifatida qatnashadi, uning maqsadlari mustahkam tinchlik, qurolsizlanish, o‘z hududini qurol-yarog‘lardan holi qilish, yadroviy qurolni va boshqa ommaviy qirg‘in qurollarini yo‘qotish, suveren davlatlar o‘rtasidagi nizo va ziddiyatlarni hal etishda kuch ishlatish va tazyiqqa yo‘l qo‘ymaslikdan iborat”, – deb 1991-yil 31-avgustda Oliy Kengash VI sessiyasida qabul qilingan “Mustaqillik haqidagi Bayonot”da o‘z tashqi siyosatining asosiy yo‘lini belgilab olgan O‘zbekiston Respublikasi 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyamizning 17-moddasida bu yo‘lni qonun bilan mustahkamladi. O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy ustuvor tamoyillari quyidagilarni tashkil etadi:

- milliy-davlat manfaatlarini ustun qo‘ygan holda tashqi siyosatda davlatlarning suveren tengligini hisobga olish;
- umumbashariy qadriyatlarni ustun qo‘ygan holda nizoli mojarolarni tinch yo‘l bilan hal etish;
- tashqi siyosatdagi teng huquqlilik va o‘zaro manfaatdorlikni o‘rnatishda boshqa mamlakatlarning ichki ishlariga aralashmaslik;
- barcha tinchliksevar davlatlar bilan tashqi aloqalarni o‘rnatishga intilish;
- xalqaro huquq normalarini tan olgan holda jahon hamjamiyatida xalqaro talablarga rioya qilish;
- tashqi siyosatda ko‘p tomonlama aloqalarni o‘rnatishda xalqaro tashkilotlar doirasida aloqalarni kengaytirish masalalari kiritildi.

O‘zbekiston Respublikasi butun jahon jamoatchiligi oldida xalqaro huquqning umumjahon e’tirof etgan normalariga sodiqligini Konstitutsiya darajasida ham mustahkamladi. Xalqaro huquqning tamoyillari va

normalarining butun bu majmui Konstitutsiyaga BMT Ustavidan, Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasidan va inson huquqlariga oid boshqa xalqaro huquq bitimlardan, Xelsinki bitimi, Parij va Madrid xartiyalariga asoslandi. Shuningdek, asosiy qonunga kiritilgan qonunlarni rivojlantirish maqsadida “Diplomatik munosabatlarni o‘rganish tartibi”, “O‘zbekistonda xalqaro shartnomalarni tuzish, ijro etish va bekor qilish” haqida aktlar ham qabul qilindi. Ularda tashqi siyosatning har tomonlama asoslangan tamoyillari o‘z aksini topdi.

Shu o‘rinda aytib o‘tmoq lozimki, bu tamoyillar yosh suveren davlatning asosiy tashqi siyosiy doktrinasini ifoda etish bilan birga davlatlararo munosabatlar yo‘nalishlarining rivojlanishi va keng doiradagi tashqi muammolarni hal qilish imkonini berdi. Mamlakatimizni jahon xalqlari tinchligi va xavfsizligini mustahkamlashga qaratilgan tinchliksevar tashqi siyosati uning jahon miqyosida mustaqil davlat sifatida tezda tan olinishini ta’minladi. O‘zbekiston Respublikasi o‘zining tashqi siyosatdagi yo‘nalishlarini demokratik prinsiplarga asoslangan holda olib borar ekan, 1991-yil dekabrda 1992-yil iyul oyigacha bo‘lgan davr ichida respublikani 111 davlat, 2015-yilga qadar esa O‘zbekiston mustaqilligini 180 dan ortiq davlat tan oldi. 2018-yilga kelib, ular 134 tani tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilda 138 ta mamlakat bilan diplomatik, siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy aloqalar o‘rnatildi. Toshkentda AQSh, Turkiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Xitoy, Hindiston, Pokiston va boshqa rivojlangan mamlakatlarning elchixonalari ochildi. Poytaxtda 44 ta davlat diplomatik missiyasi akkreditatsiyadan o‘tdi. Shuningdek, O‘zbekistonda 88 ta xorijiy mamlakatlar va xalqaro tashkilotlarning, 24 ta hukumatlararo va 13 ta nohukumat tashkilotlarning vakolatxonalari faoliyat ko‘rsatmoqda. O‘z navbatida, O‘zbekistonning elchilari dunyodagi 46 ta davlatlarda faoliyat ko‘rsatmoqdalar.

Mustaqil O‘zbekiston tashqi siyosatining asosini ochiq-oydinlik, teng huquqlik, demokratik prinsiplariga sodiqlik, umuminsoniy qadriyatlarini ulug‘lash, respublika ijtimoiy hayotidagi demokratik jarayonga ta’sir qilish kabilar tashkil etadi va Respublika tashqi siyosati tinchlik va xavfsizlik uchun umumjahon e’tirof etgan ochiq, yakdillik talablariga asoslanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston barcha xorijiy hamkorlar bilan o‘zaro foydali munosabatlarni rivojlantirishdan manfaatdor bo‘lib, asosiy tashqi

siyosiy harakatlarini 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan eng muhim sohalarga qaratgan.

Mazkur hujjat mamlakatning tashqi siyosat sohasida quyidagi eng muhim ustuvor yo‘nalishlarini shakllantiradi:

– davlat mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, mamlakatning xalqaro munosabatlarning to‘laqonli sub‘yekti sifatida o‘rni va rolini yanada mustahkamlash, rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga kirish, O‘zbekiston atrofida xavfsizlik, barqarorlik va do‘stona qo‘shnichilik munosabatlar mintaqasini yaratish;

– O‘zbekiston Respublikasining xalqaro nufuzini mustahkamlash, dunyo hamjamiyatiga mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar to‘g‘risida ob‘yektiv axborotni yetkazish;

– O‘zbekiston tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatining me‘yoriy-huquqiy bazasini, shuningdek, xalqaro hamkorlikning shartnoma-huquqiy asoslarini takomillashtirish;

– O‘zbekiston davlat chegarasini delimitatsiya va demarkatsiya qilish masalalarini tartibga solish.

Umuman, O‘zbekistonning tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo‘nalishlari barqaror, adolatli va demokratik davlat qurishga, mamlakatning tashqi oshkoraligini ilgari surishga hamda regional va ko‘p tomonlama o‘zaro hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan.

Mamlakat hozirgi tashqi siyosiy faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari Harakatlar strategiyasida ko‘rsatilgan vazifalar doirasida bo‘lib, xalqaro maydonda aloqalarni kengaytirishga yangi yondashuvlarni ishlab chiqish bo‘yicha amaliy qadamlarda o‘z aksini topmoqda.

Shu munosabat bilan Turkiya, Hindiston, Xitoy, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Afg‘oniston, Qozog‘iston, Turkmaniston kabi dunyo mamlakatlari bilan ko‘p qirrali hamkorlikni yanada rivojlantirishga doir bir qator tegishli dasturiy hujjatlar ishlab chiqilgan va qabul qilingan, “yo‘l xaritalari” tasdiqlangan.

Oliy va yuqori darajalardagi tashriflar davomida mamlakatning milliy manfaatlariga javob beradigan hamda yaqin va uzoq xorijiy davlatlar bilan aloqalarni kengaytirishga qaratilgan faol, ochiq, pragmatik

va chuqur o‘ylangan tashqi siyosiy yo‘nalishni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Tabiiyki, yangi ustuvor yo‘nalishlar va yondashuvlar tashqi siyosiy boshqarma tuzilishining tubdan isloh qilinishini talab etdi. Tashqi ishlar vazirligida yangi bo‘linmalar tashkil etildi, Belarus va O‘monda vakolatxonalar, Rossiya va Qozog‘istondagi shaharlarda bir qator bosh konsulliklar ochildi. Diplomatik faoliyatning iqtisodiy tarkibi kuchaytirildi.

Xalqaro maydondagi hamkorlik ilg‘or dunyo tajribasini o‘rganish, xorijiy mamlakatlar bilan aloqalarni yo‘lga qo‘yish orqali O‘zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo‘yicha vazifalarni hal qilishga yordam berishi kerak, bu mamlakatda maksimal qulay amaliy va investitsion muhitni shakllantirishga o‘z hissasini qo‘shadi.

Bu borada Respublika tashqi siyosiy strategiyasi xorijiy mamlakatlar bilan savdo-iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni, ilg‘or texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb etish, mahalliy eksport geografiasini kengaytirish sohasida yangi qirralarni ochdi.

O‘zbekistonning tashqi siyosat sohasidagi muhim ustuvor yo‘nalishi dunyoning yetakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlari bilan strategik sheriklik hamda hamkorlikning muvozanatlangan tizimini shakllantirishdan iborat. Bunday yondashuv iqtisodiyotni modernizatsiyalash, barqarorlik va xavfsizlikni qo‘llab-quvvatlash, Markaziy Osiyoda hamkorlik uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish vazifalarining samarali hal qilinishini ta‘minlashga qaratilgan.

Bugungi kunga kelib O‘zbekiston Respublikasi milliy xavfsizligining tub manfaatlaridan kelib chiqqan holda uning tashqi siyosat sohasidagi sa’y-harakatlarining asosiy maqsadi davlat mustaqilligini mustahkamlashdan, mamlakatning xalqaro jabhada milliy maanfaatlarini ilgari surishdan, O‘zbekiston fuqorolari va yuridik shaxslarning haq-huquqlarini himoya qilishdan, tashqi iqtisodiy hamkorlikni kengaytirishdan, O‘zbekiston tevaragida xavfsizlik, barqarorlik va yaxshi qo‘shnichilik makonini yaratishdan iboratdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan amalga oshirilgan islohotlar natijasida vatanimizning tashqi siyosatini shakllantirish va amalga oshirish borasida ulkan ishlar amalga oshirildi.

O‘zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida mamlakatning yangilangan tashqi siyosati ochiq, do‘stona va pragmatik tamoyillarga asoslangan. Xususan, O‘zbekiston barcha xorijiy mamlakatlar bilan munosabatlari va jahon hamjamiyati bilan samarali hamkorligi xalqimiz va yurtimiz manfaatlaridan kelib chiqib belgilangan.

2. O‘zbekiston Respublikasining BMTga a‘zo bo‘lishi hamda jahon hamjamiyatidagi o‘rni va nufuzining ortib borishi.

1992-yil 2-martda O‘zbekiston xalqaro munosabatlarning to‘la huquqli sub’yekti sifatida Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a‘zo bo‘lib dunyo miqyosida tan olindi. Bu voqea Respublikaning mustaqil davlat sifatida xalqaro hamjamiyatda munosib o‘rin olishida ham katta ahamiyatga ega bo‘ldi. 1993-yil fevral oyiga kelib Toshkentda BMT vakolatxonasi ochildi. Xolid Malik BMTning O‘zbekistondagi vakili etib tayinlandi.

O‘zbekiston BMTning to‘laqonli a‘zosi sifatida Birlashgan Millatlar Tashkilotining yig‘ilishlarida ishtirok etishi bilan o‘zining xalqaro hamjamiyatga kirish jarayonini davom ettirdi. O‘zbekiston rahbariyatining dunyodagi global muammolarga jahon miqyosida e‘tiborini qaratishi O‘zbekistonning tashqi siyosatda tutgan aniq o‘rnini belgilab berdi. Chunonchi, 1993-yil Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 48-sessiyasidagi ma‘ruzasida O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning ilgari surgan birinchi xalqaro tashabbusi O‘zbekistonning xalqaro miqyosdagi adolatparvar siyosatidan darak berdi.

O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov 1995-yil BMTning ellik yilligi munosabati bilan Bosh Assambleyaning maxsus tantanali yig‘ilishida so‘zlagan nutqida ham asosiy e‘tiborni bu tashkilotning faoliyatini yanada kengaytirish bilan bir qatorda yana mintaqaviy xavfsizlik va barqarorlik, ekstremizm, terrorizm, narkobiznesga qarshi kurash masalalariga qaratdi. Prezident muayyan “olovli nuqtalar” deb atalayotgan mintaqalarda birgalashib harakat qilib, tinchlik va barqarorlikka erishish lozimligi haqidagi aniq takliflarni kiritdi va O‘zbekiston “ommaviy qirg‘in qurollarini tarqatmaslikni ta‘minlash bo‘yicha kerakli xalqaro kafolatlarni qabul qilishni, yadro sinovlarini

butunlay to'xtatish haqidagi shartnomaning tezda tuzilishi tarafdori" ekanligini ham ko'rsatib o'tdi.

Ushbu yig'ilishda Orol dengizi qurishi bilan bog'liq bo'lgan global muammo ham ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov "Orol dengizining qurishi bilan bog'liq ekologik fojia, butun yer yuzini qamrab oladigan biosfera, o'nlab million kishilarning hayot sharoitlari, salomatligi, nasliga halokatli ta'sir ko'rsatuvchi global muammo" ekanligini ko'rsatib, bugungi kunda BMTning tashkilotchilik faoliyatisiz bu muammoni hal etish mumkin emasligini ham asoslab berdi.

1995-yil 16-sentabrda Toshkentda BMTning Markaziy Osiyoda xavfsizlik va hamkorlik masalalariga bag'ishlangan seminar-kengashi ish boshladi. Dunyoning ko'p davlatlari ishtirok etgan bu seminarda O'zbekiston rahbarining so'zlagan nutqi bosh hujjat sifatida qabul qilindi.

Xalqaro munosabatlar ravnaqi mamlakatimizda xavfsizlik va barqarorlikning, aholi turmush darajasini yuksaltirishning o'ziga xos kafolati ekanligi hech kimga sir emas. Shu bois ham O'zbekiston rahbariyatining tashqi siyosatda mintaqaviy barqarorlikni saqlab qolish maqsadida ilgari surgan tashabbuslari ko'pgina davlatlar va BMT tomonidan doimo tasdiqlanib kelindi. BMT Bosh Assambleyasining sessiyalarida, Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti sammitidagi yig'ilishlarda O'zbekiston prezidentining kiritgan aniq tashabbuslari, mintaqa xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan taklifi, BMT boshchiligidagi "6+2" guruhining tuzilishiga asos bo'lgan edi (O'zbekiston, XXR, Rossiya, Eron, Pokiston, Tojikiston, kuzatuvchi sifatida BMT, Birlashgan front va "Tolibon" harakati). Ushbu guruhning 1999-yil iyul oyida Toshkentda o'tkazgan uchrashuvi muhim xalqaro voqea bo'ldiki, bu uchrashuv mintaqaning o'zida bo'lib o'tdi. Uchrashuvning yakuni sifatida 19-iyul kuni "Afg'onistondagi mojarolarni tinch yo'l bilan hal qilishning asosiy prinsiplari to'g'risidagi" tarixiy hujjat imzolandi. Ushbu hujjat BMTning rasmiy hujjati sifatida tarqatildi.

2017-yilda Shavkat Mirziyoyevning ilk bor O'zbekiston Respublikasi Prezidenti sifatida BMT Bosh assambleyasining 72-sessiyasida nutq so'zladi. Mazkur nutq O'zbekistondagi islohotlar, demokratiya, inson huquqlari, xalqaro xavfsizlik, mintaqaviy hamkorlik, ekologiya va umuman, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini

rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish masalalarini qamrab oldi va BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan hamohang boʻldi.

Shuningdek, Prezident oʻz nutqida Afgʻonistonda tinchlik oʻrnatish, Orol fojiasi, yoshlar taʼlim-tarbiyasi, maʼrifat, diniy bagʻrikenglik masalalariga alohida toʻxtaldi. Prezident Sh.M.Mirziyoyev tomonidan “Maʼrifat va diniy bagʻrikenglik” tamoyilini xalqaro tashkilot tomonidan qabul qilinishi toʻgʻrisidagi taklif davlat rahbarlari va delegatsiyalari oʻrtasida yuksak eʼtirofga sazovor boʻldi. Ushbu tamoyil 50 dan ziyod davlatning qoʻllab-quvvatlashi natijasida 2018-yil 12-dekabr kuni BMT tomonidan qabul qilindi. BMT Bosh kotibi A.Guterrish bilan Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 10-iyunda Samarqand shahridagi uchrashuvi va keyingi bir qator uchrashuvlar xalqaro nufuzli tashkilotning Oʻzbekistonning jahonda tinchlik va barqarorlik, hamjihatlik va hamkorlik aloqalarini rivojlantirishdagi saʼy-harakatiga berilgan yuqori bahosidan darak beradi.

BMT Bosh assambleyasining 72-sessiyasida koʻtarilgan masalalarning yechimini topish amaliy jihatdan qoʻllab-quvvatlanib, bu jarayon 2017-yil 4-6-dekabr kunlari Afgʻoniston Prezidentining mamlakatimizga qilgan rasmiy tashrifi doirasida oʻz aksini topdi. Muzokaralar yakuni boʻyicha siyosiy, savdo-iqtisodiy va madaniy-gumanitar sohalarga oid qator hujjatlar imzolandi. Oʻzbekiston tomoni Afgʻonistonda tinchlik va barqarorlikni oʻrnatish yoʻlida eʼtiborga molik tashabbuslar bilan chiqdi. Xususan, Prezident Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan 2018-yilning 26-27-mart kunlari “Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy sheriklik” mavzuida Afgʻoniston boʻyicha yuqori darajadagi Toshkent xalqaro konferensiyasi boʻlib oʻtdi. Ushbu anjumanda 20 dan ortiq davlatlar, nufuzli xalqaro tashkilotlar delegatsiyalari ishtirok etdi. Soʻnggi yillarda Markaziy Osiyoni Hind okeani bilan bogʻlaydigan Trans-afgʻon transport yoʻlagini barpo etish borasida dastlabki amaliy qadamlar tashlandi. Bu loyihaning roʻyobga chiqarilishi butun mintaqada barqarorlik va iqtisodiy oʻsishni taʼminlashga beqiyos xizmat qiladi.

2018-yil 12-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan BMT Bosh Assambleyasining maxsus “Ma’rifiy va diniy bag‘rikenglik” rezolyutsiyasi qabul qilindi.

Uning asosiy maqsadi barchaning ta’lim olish huquqini ta’minlash, savodsizlik va jaholatga barham berish hamda jamiyatda bag‘rikenglik va o‘zaro hurmatni qaror toptirish, diniy erkinlikni ta’minlash, e’tiqod qiluvchilarning huquqini himoya qilish, ularning kamsitilishiga yo‘l qo‘ymaslikka ko‘maklashishga qaratilgan.

2021-yil avgust oylarida O‘zbekistonning janubdagi qo‘shni davlati Afg‘onistonda siyosiy o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Ushbu jarayonda O‘zbekiston hukumati tomonlarni murosa qilishga va afg‘on xalqining umummanfaatlaridan kelib chiqib, siyosiy muloqot orqali ish ko‘rishga chaqirdi. O‘z navbatida, xalqaro tashkilot va dunyo hamjamiyatini afg‘on inqirozini tinch yo‘l bilan hal etishga chaqirib, aholiga ijtimoiy ko‘mak ko‘rsatishga oid bir qator tashabbuslarni ilgari surdi.

Shuni alohida ko‘rsatib o‘tish kerakki, O‘zbekistonning milliy manfaatlariga mos keladigan puxta tashqi siyosatida jahon hamjamiyatiga qo‘shilish, xorijiy mamlakatlar bilan siyosiy, diplomatik, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy aloqalar o‘rnatish masalalari dolzarb vazifalar qatoriga kirdi. Shu bois O‘zbekiston jahon iqtisodiyotida integratsiyalashish yo‘lidan borib, Jahon banki, Xalqaro Valyuta fondi, Xalqaro moliya korporatsiyasi, Iqtisodiy taraqqiyotga ko‘maklashuv tashkiloti va boshqa moliyaviy-iqtisodiy tashkilotlarga a’zo bo‘lib kirdi va ular bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yib oldi. Shu bilan birga O‘zbekiston BMT doirasidagi ixtisoslashgan muassasalar – Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti, Xalqaro Mehnat tashkiloti, Jahon intellektual mulk tashkiloti, BMTning bolalar fondi, Xalqaro pochta ittifoqi, Elektr aloqasi bo‘yicha xalqaro ittifoq, Jahon meteorologiya tashkiloti, Xalqaro olimpiada qo‘mitasi, Xalqaro avtomobilchilar ittifoqi va boshqa tashkilotlar bilan o‘zaro aloqalarni tiklab oldi. Ularning vakolatxonalari Respublikamizda ochildi va faoliyat ko‘rsatmoqda. BMTning ta’lim, ilm-fan va madaniyat masalalariga ixtisoslashgan YuNESKO tashkiloti bilan ham Respublikamiz o‘rtasidagi hamkorlik munosabatlari muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Ma’lumki, O‘zbekiston 1993-yil YuNESKOga a’zo bo‘lgan edi. 1994-yilga kelib esa O‘zbekiston Respublikasining YuNESKO ishlari bo‘yicha

Milliy komissiyasi tashkil etildi va bu ham o‘zaro hamkorlik samaradorligini oshirishda muhim qadam bo‘ldi. 1996-yilga kelib Toshkentda YuNESKOning vakolatxonasi ochildi. Shu o‘tgan vaqtdan beri O‘zbekiston va YuNESKO tashkiloti o‘rtasidagi aloqalar yildan-yilga kengayib bordi.

1996-yil O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ham YuNESKO qarorgohiga rasmiy tashrif bilan bordi. Bu tashrif chog‘ida I.A.Karimov YuNESKO Ijroiya kengashining 149-sessiyasida nutq so‘zladi. YuNESKOning Bosh direktori va Fransiya Prezidenti ishtirokida YuNESKO qarorgohida “Temuriylar davrida fan, madaniyat va ma’rifatning gullab-yashnashi” ko‘rgazmasini ochdi.

O‘zbekiston bilan YuNESKOning o‘zaro hamkorligining kengayishi natijasida YuNESKO ishtirokida Markaziy Osiyo tadqiqotlari xalqaro instituti ochildi, 2000-yil 28-dekabrda esa Shahrisabz shahri YuNESKO ro‘yxatiga kiritildi. Shahrisabz bu ro‘yxatga kiritilgan respublikamizdagi uchinchi shahar bo‘ldi. Bunday aloqalar, o‘z navbatida, munosabatlarimizni yanada yuqori pog‘onaga ko‘tarib, hamkorligimiz sohalarini kengaytirdi. Mustaqillik yillari respublikada o‘tkazilgan barcha tadbirlarda YuNESKO ishtirok etmoqda. Xususan, Amir Temur tavallud topgan kunining 660 yilligi, Ahmad al-Farg‘oniy, Imom al-Buxoriy, Jaloliddin Manguberdi kabi buyuk shaxslarning yubiley tantanalari, Buxoro va Xiva shaharlarining 2500 yilligi, Samarqand shahrining 2750 yilligi, Toshkent shahrining 2200 yilligi, Marg‘ilon shahrining 2000 yilligi, “Alpomish” dostonining 1000 yilligi kabi tadbirlar bevosita YuNESKO homiyligida o‘tkazildi. Keyingi yillarda bu aloqalar yanada kengaymoqda.

Xususan, 2018-yil 8-oktabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Fransiya davlatiga bo‘lgan rasmiy tashrifi chog‘ida YuNESKO Bosh direktori Odri Azule bilan uchrashib, birgalikda O‘zbekiston bilan YuNESKO aloqalarini rivojlantirishga qaratilgan 2021 yilgacha hamkorlik dasturini imzoladilar. 2019-yil avgust oyining oxirgi o‘n kunligida YuNESKO Bosh direktori Odri Azule Samarqand shahrida bo‘lib o‘tgan XII xalqaro “Sharq taronalari” musiqa festivalida bevosita ishtirok etdi.

3. O‘zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan istiqbolli hamkorligi.

O‘zbekiston mustaqillikning ilk yillaridanoq jahonning yana bir yirik tashkiloti Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti bilan aloqalar o‘rnatishga intildi. Aslida bu masala Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining (EXHT) katta mansabdor xodimlari qo‘mitasining Pragadagi yig‘ilishida MDH tarkibidagi davlatlarni ushbu tashkilotga a‘zo bo‘lib kirishi jarayonida ko‘tarilgan edi. 1992-yil 26-fevralga kelib O‘zbekiston ham bu tashkilot kengashining yakunlovchi hujjatiga imzo chekdi. Mazkur hujjat imzolangan vaqtdan beri O‘zbekistonning Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti bo‘linmalaridagi ishtiroki tobora kengayib bormoqda. YeXHTning Markaziy Osiyo bilan aloqalari bo‘yicha Byurosi mintaqada barqarorlikni ta‘minlash maqsadida mintaqadagi respublikalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yib olgani quvonarli holdir. Ushbu byuroning tashabbusi bilan Toshkentda YeXHTning “Inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar”, “Ommaviy axborot vositalari demokratlashtirish sharoitida” mavzusidagi bir qator anjumanlari o‘tkazildi. Seminarlar Markaziy va Sharqiy Yevropada inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar faoliyatini rivojlantirish, xalq ta‘limi va ommaviy axborot vositalarining inson huquqlari sohasidagi roli masalasini ko‘rib chiqdi. Bunday yig‘ilishlarda O‘zbekistonning ishtiroki tinchlikparvar tashqi siyosat yuritishida asosiy omil bo‘lib qoldi. O‘zbekistonning 1996-yil Lissabon Sammitida ishtiroki respublika rahbariyatining xavfsizlik doirasiga kiruvchi qarashlarini bayon etishga ham imkon berdi.

1999-yil 18-19-noyabr kunlari 54 mamlakat rahbarlarining Turkiyaning Istanbul shahrida Oliy darajadagi uchrashuvi bo‘lib, mazkur anjumanda ancha dolzarb muammolar, jumladan, Yevropada xavfsizlik va hamkorlikni mustahkamlashning asosiy tamoyillari ishlab chiqilgan edi. Yig‘ilishda O‘zbekiston rahbarining ma‘ruzasi dunyo mamlakatlari iqtisodiy taraqqiyotini, fuqarolarning ijtimoiy turmush tarzini faqatgina xavfsizlikni ta‘minlagandagina amalga oshirish mumkinligiga qaratildi. O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti yig‘ilishda global ahamiyatga ega bo‘lgan terrorizmga qarshi markaz tuzish haqidagi taklifini kiritdi va turli qabih niyatdagilarga yordam berayotgan tashkilotlarni ildizi bilan yo‘qotish orqaligina mamlakatlar xavfsizligini ta‘minlash mumkinligini alohida ta‘kidladi. XX asr oxiri XXI asr boshlari xalqaro terrorizmga qarshi keskin kurash davri bo‘ldi. Bu kurashga O‘zbekiston

o‘zining katta hissasini qo‘shmoqda. Buni AQSh senatorlaridan biri bo‘lgan Liberman tasdiqlab, quyidagilarni ta’kidlagan edi: “O‘zbekistonsiz bizning Afg‘onistondagi aksilterrorchilarga qarshi kurashimiz muvaffaqiyatli bo‘lmas edi”, – deydi.

Bu o‘rinda O‘zbekistonning Yevropa Ittifoqi bilan hamkorligi masalasiga ham to‘xtab o‘tmoq joiz. Mazkur ittifoq bilan hamkorlik uchun tuziladigan bitim bo‘yicha ishlar respublikada 1995-yildan boshlangan bo‘lib, bu muzokaralar 1996-yilga qadar davom etdi. Bu muzokaralarning natijasi o‘laroq O‘zbekiston bilan Yevropa Ittifoqi o‘rtasidagi bitim 1996-yil 21-22-iyun kunlari Italiyaning Florensiya shahrida Yevropa Ittifoqi davlatlari rahbarlarining yig‘ilishida imzolandi. Florensiyaning “Fortezza de basso” qal’asida Yevropa Ittifoqiga kiruvchi davlatlar va hukumat boshliqlarining navbatdagi uchrashuvi-sammitda imzolangan sheriklik va hamkorlik to‘g‘risidagi bu hujjat O‘zbekistonning jahon hamjamiyatiga dadil kirib borishida o‘z o‘rni va ovozigaga ega bo‘lishida katta ahamiyat kasb etdi. O‘zbekiston Respublikasi va Yevropa Ittifoqi o‘rtasida imzolangan “Sheriklik va hamkorlik” to‘g‘risidagi bitim 1999-yildan kuchga kirgan bo‘lib, bitimning maqsadi quyidagilarga qaratilgan:

- O‘zbekiston mustaqilligi va suverenitetini qo‘llab-quvvatlash;
- Siyosiy aloqalarni rivojlantirishga, tomonlar bilan siyosiy muloqot olib borishga sharoit yaratish;
- O‘zbekistonda demokratik islohotlarni amalga oshirish va ularni mustahkamlash, bozor munosabatlariga o‘tish jarayoniga ko‘maklashish va yakunlash;
- savdoni rivojlantirishda investitsion sheriklar o‘rtasida iqtisodiy hamkorlikni uyg‘unlashtirish va shu orqali barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash;
- huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy, moliya, fuqarolik, ilmiy va madaniy sohalarda hamkorlikning huquqiy asosini yaratish.

Shunday qilib, “Sheriklik va hamkorlik” bitimining kuchga kirishi hamda amaldagi faoliyati, Yevropa Ittifoqi va O‘zbekiston uchun muhim ahamiyat kasb etib, hamkorlikning yangi qirralarining ochilishiga keng imkoniyatlar yaratdi. Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, Yevropa Ittifoqi bilan sheriklik va hamkorlik jarayonini amalga oshirish O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib,

xalqaro hamjamiyat va jahon xo‘jaligi bilan integratsiyalashuvida muhim o‘rin tutadi.

Jumladan, 2017-yil noyabrda Yevropa Ittifoqi delegatsiyasining Samarqandga tashrifi o‘zaro hamkorlik borasida yangi sahifani ochdi. 2018-yil 23-noyabrda Bryusselda bo‘lib o‘tgan Markaziy Osiyo va Yevropa Ittifoqi davlatlari tashqi ishlar vazirlarining uchrashuvida ham bir qator dolzarb masalalarga e‘tibor qaratildi.

Shuningdek, 2017-yilda olib borilgan diplomatik harakatlar natijasida Yevropa taraqqiyot va tiklanish banki, Yevropa investitsiya banki bilan aloqalar qayta tiklandi, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasi bilan hamkorlik munosabatlari yangi mazmun-mohiyat bilan boyidi.

Xorijiy davlatlar va moliya institutlari bilan savdo iqtisodiy, investitsiyaviy texnologik va boshqa sohalardagi aloqalarni kengaytirishda salmoqli natijalarga erishildi. Jumladan, xorijiy hamkorlar bilan 340 dan ortiq kelishuvlar tuzilib, 43 milliard dollardan ziyod bitimlar imzolandi.

BMT Bosh Assambleyasi sessiyasi, ShHT, IHT, MDH sammitlari, Yevropa Ittifoqi va 21 ta xorijiy davlatlar bilan muzokaralar hamda Xitoyda bo‘lib o‘tgan “Bir makon, bir yo‘l” forumida O‘zbekistonning xalqaro xavfsizlik va mintaqaviy rivojlanishning dolzarb muammolarini hal etish yuzasidan ilgari surgan yangicha yondashuv hamda tashabbuslari xalqaro miqyosda keng qo‘llab-quvvatlandi.

4. O‘zbekistonning Shanxay hamkorlik tashkiloti bilan aloqalari.

Ma‘lumki, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) shiddat bilan o‘zgarib borayotgan hozirgi zamonning eng dolzarb muammolarini samarali hal qilishda, xavfsizlik va barqaror taraqqiyotni ta‘minlashda katta hissa qo‘shib kelayotgan nufuzli xalqaro tashkilot hisoblanadi. Tarixiy o‘lchovlar bo‘yicha nisbatan qisqa muddatda Shanxay hamkorlik tashkiloti obro‘li, nufuzli xalqaro tuzilma sifatida shakllandi. 1996-1997-yillari “Shanxay beshligi” nomi bilan tashkil etilgan hamda 2001-yili O‘zbekistonning a‘zo bo‘lib kirishi bilan “Shanxay hamkorligi tashkiloti” nomini olgan mazkur tuzilmaning asosiy maqsadi a‘zo davlatlar o‘rtasida o‘zaro do‘stlik, ishonch va yaxshi qo‘shnichilik muhitini mustahkamlash hamda siyosiy, savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy, shuningdek, xavfsizlik, energetika, transport, turizm, atrof-muhitni muhofaza qilish va

boshqa ustuvor sohalardagi samarali hamkorlikni rivojlantirishdan iborat. Mustaqil O‘zbekiston 2001-yilning iyun oyida “Shanxay beshligi” deb yuritilgan xalqaro tashkilotning XXRni Shanxay shahrida chaqirilgan Sammitida bu tashkilotning to‘la huquqli a‘zosi bo‘ldi. Shundan keyin “Shanxay hamkorlik tashkiloti” nomi bilan yuritilib, hamkorlikning bosh maqsadi a‘zo davlatlar o‘rtasida har tomonlama aloqalar o‘rnatishdan iborat bo‘lib, ayni paytda xalqaro terrorizm va ekstremizmga qarshi kurash tashkilotning faoliyat markazida turadigan bo‘ldi.

O‘tgan 20 yil mobaynida mintaqaviy va xalqaro vaziyatda keskin o‘zgarishlar ro‘y berayotgan bir sharoitda ShHT o‘zini ko‘p tomonlama hamkorlikning ta’sirchan mexanizmi sifatida namoyon etmoqda. Qisqa davrda tashkilot salmoqli shartnomaviy-huquqiy bazaga ega bo‘ldi, institutsional jihatdan to‘laqonli tuzilma sifatida shakllandi, qator tarkibiy organlari tashkil qilinib, ularning barqaror faoliyati yo‘lga qo‘yildi.

Bugungi kunda mintaqaviy xavfsizlikni kafolatli ta’minlash, terrorizm, ekstremizm, ayirmachilik va giyohvand moddalarining noqonuniy savdosiga qarshi kurashish tashkilotning asosiy vazifalari sirasiga kiradi. Terrorizmga qarshi kurash qarorgohi (shtabi) Bishkekdan Toshkentga ko‘chirildi. Tashkilotning aniq vazifalari tashqi ishlar va mudofaa vazirliklarining kengashlarida hal qilinishi kelishib olindi.

O‘zbekiston Shanxay hamkorlik tashkilotini terrorizm va ekstremizmga, narkotik va qurolning noqonuniy oborotiga, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashishda hamkorlik uchun vosita sifatida baholaydi. O‘zbekiston uchun Shanxay hamkorlik tashkilotining iqtisodiyot, jumladan, transport kommunikatsiyalarini qurish va qayta tiklash sohasidagi faoliyatini ham faollashtirish, Shanxay hamkorlik tashkiloti bilan hamkorlikdan manfaatdor boshqa davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarni rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

2005-yilning 2-iyul kuni Qozog‘istonning Astana shahrida “Shanxay hamkorligi tashkiloti”ning o‘ninchi marta uchrashuvi o‘tkazildi. Sammitda doimiy a‘zo davlat rahbarlaridan tashqari Mo‘g‘uliston Respublikasining vakili kuzatuvchi sifatida qatnashdi. Kengashda Hindiston, Pokiston va Eron davlatlarini tashkilotga kuzatuvchi sifatida qabul qilindi. Astana uchrashuvi qatnashchilari “Terrorizm va ekstremizmga qarshi kurash konsepsiyasi”ni yakdillik bilan qabul qildi. O‘zaro iqtisodiy aloqalarni

kengaytirish to'g'risida hujjatlarni imzoladi. Tashkilotning faoliyat ko'lamini kengaytirish maqsadida 2005-2006-yillarda ShHTning Banklararo birlashmasi, Ishbilarmonlar kengashi va Forumi tashkil qilindi. 2016- yil iyun oyida Toshkent shahrida bo'lib o'tgan ShHTning yig'ilishida Pokiston va Hindiston davlatlari tashkilot tarkibiga kiritildi.

Mamlakatimizning so'nggi yillarda ShHT doirasidagi faoliyatini tashabbuskorlik va pragmatizm tamoyillari ustuvor bo'lib borayotgani bilan ifodalash mumkin. ShHT doirasida milliy manfaatlarimizga javob beradigan ko'p tomonlama hamkorlikni kengaytirish bo'yicha ilgari surilgan barcha taklif va tashabbuslarimiz mintaqadagi barqarorlik hamda hamkorlikni mustahkamlashning ustuvor yo'nalishlariga to'liq mos keladi.

Chunonchi, so'nggi yillarda O'zbekiston ShHT doirasida yangi hamkorlik platformalarini ishga tushirish bo'yicha qator tashabbuslarni ilgari surdi. Prezident farmoni bilan Toshkentdagi ShHT Xalq diplomatiyasi markazi ochildi. 2017-yil 9-iyunda Astanada (hoz. Nur-Sulton) bo'lib o'tgan ShHT davlatlari yig'ilishida iqtisodiy va madaniy-ma'rifiy hayot borasidagi qator masalalar bo'yicha fikr almashilib, umumiy xulosalarga kelindi.

Ushbu sammitda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tashkilotga a'zo davlat rahbarlarini ShHT doirasida madaniy hamkorlik aloqalarini kuchaytirish hamda xalq diplomatiyasi mexanizmlaridan har tomonlama foydalanishga chaqirdi. Buning natijasi o'laroq 2018-yilda Toshkentda Shanxay hamkorlik tashkilotining Halq diplomatiyasi markazi tashkil etildi. Haqiqatdan ham O'zbekiston Prezidenti tomonidan ilgari surilgan Xalq diplomatiyasi markazini yaratish g'oyasi, xalqaro vaziyatdagi beqarorlik va noaniqlik omillari hamda turli xatarlar sonining ko'payishi fonida o'ta dolzarbdir. Shu nuqtayi nazardan Toshkentdagi Xalq diplomatiyasi markazining faoliyati ShHT mamlakatlari o'rtasidagi hamkorlikning xilma-xil imkoniyatlarini ochishga, o'zaro ishonch, do'stlik va yaxshi qo'shnichilik, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash, fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirishga xizmat qiladi.

Tashkilotga a'zo davlatlar temir yo'l ma'muriyatlari rahbarlarining uchrashuvlari mexanizmi yo'lga qo'yildi. Samarqanddagi Ipak yo'li

xalqaro turizm instituti barpo etildi. Bu poytaxtimizda muqaddam ochilgan Mintaqaviy aksilterror tuzilmasiga qo'shimcha tuzilmalar sifatida O'zbekistonning ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

2018-yil 9-10-iyun kunlari Xitoyning Sindao shahrida Shanxay hamkorlik tashkiloti Davlat rahbarlari kengashining majlisi bo'lib o'tdi. A'zo davlatlar rahbarlari 2017-yilgi Astana sammiti yakunlarining ijrosini hamda jahon siyosati va iqtisodiyotida kechayotgan jarayonlar asnosida ShHTni yanada rivojlantirishga doir birinchi galdagi vazifalarni ko'rib chiqdilar. Tomonlarning o'zaro kelishilgan pozitsiyasi qabul qilingan Sindao deklaratsiyasida o'z ifodasini topdi.

A'zo davlatlar ShHT Xartiyasining maqsad va tamoyillariga rioya etgan hamda "Shanxay ruhi"ga tayangan holda ShHTni 2025-yilgacha mo'ljallangan rivojlantirish strategiyasida belgilangan vazifalarni izchil amalga oshirayotganlari qayd etildi. Bugungi kunda ShHT noyob, nufuzli va obro'li mintaqaviy birlashma sifatida qaror topgani, Tashkilotga Hindiston va Pokiston a'zo bo'lgandan so'ng uning salohiyati sezilarli darajada oshgani ta'kidlandi.

Umuman olganda, o'tgan yillar mobaynida O'zbekiston tomonidan 30 dan ortiq tashabbusni ilgari surdi. Bu ancha jiddiy va katta ko'rsatkich hisoblanadi. Eng muhimi, O'zbekiston tashkilot doirasida o'z tashabbuslarini shunchaki e'lon qilmasdan, balki ularni amaliy chora-tadbirlar orqali hayotga faol joriy etayotgani bilan ajralib turadi.

ShHT Davlat rahbarlari kengashining 2020-yil oktabr oyida Rossiya Federatsiyasi raisligida bo'lib o'tgan navbatdagi sammitida davlatimiz rahbari pandemiya sharoitida "Shanxay ruhi"ni mustahkamlashning muhimligiga katta e'tibor qaratib, global xatar va tahdidlarni yaxshi qo'shnihilik, teng huquqlilik, o'zaro ishonch va manfaatlarni hisobga olish yo'li bilan yengish mumkinligini ta'kidladi. "Har birimiz kuchli bo'lgan taqdirdagina, ShHT ham kuchli bo'ladi, – deb alohida ta'kidladi Prezidentimiz. – Buning uchun bir-birimizni qo'llab-quvvatlashimiz, kun tartibimizdagi asosiy masalalarga birgalikda murosa izlashimiz, ayniqsa, muhim ahamiyatga ega".

Mamlakatimiz ShHT faoliyatini yangi mazmun bilan to'ldirish, mintaqalararo transport va tranzit yo'laklarini yaratish, innovatsion va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish, iqtisodiy o'sishning yangi

nuqtalarini izlash, iqlim va ekologik tahdidlarga qarshi kurashda a'zo davlatlarning sa'y-harakatlarni birlashtirish kabi istiqbolli yo'nalishlarga katta e'tibor qaratmoqda.

O'zbekiston ShHTning amaliy ahamiyatini va xalqaro obro'sini oshirish uchun uning yangi kun tartibini shakllantirishga o'z konstruktiv hissasini qo'shishga tayyorligini namoyon etmoqda.

ShHTning 2021-yil 16-17-sentabr kunlari Dushanbe shahrida bo'lib o'tgan yubiley sammitida ShHTning 20 yillik faoliyatining asosiy natijalari, tashkilot doirasidagi ko'p tomonlama hamkorlikning holati va istiqbollari atroflicha muhokama qilinib, O'zbekiston Prezidenti tomonidan tashkilot samaradorligini oshirish maqsadida 10 ta ustuvor vazifa ilgari surildi. Davlatimiz rahbari Dushanbe shahrida bo'lib o'tgan ShHT sammitida tashkilot doirasida uyushqoqlik va o'zaro qo'llab-quvvatlashni yanada mustahkamlash, mintaqaviy iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirish, Afg'onistondagi vaziyatga nisbatan kelishuvga asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish bo'yicha dolzarb tashabbuslari qatorida, mintaqqa parlamentlari va keng jamoatchilik darajasida xalq diplomatiyasini rivojlantirishga qaratilgan takliflarni ham ilgari surdi.

Shular orasida mintaqada "xalq diplomatiyasi"da birgalikda erishilgan natijalar ijobiy baholanib, O'zbekiston rahbariyati tomonidan mintaqqa mamlakatlari hududlari o'rtasidagi ko'p qirrali hamkorlikni rivojlantirish, qo'shma madaniy, fan-ta'lim, sport va boshqa tadbirlarni o'tkazishdan manfaatdorlik alohida ta'kidlanib, shu maqsadda "ShHT Ezgu niyat elchisi" institutini ta'sis etish taklifi bildirildi.

Ishonchimiz komilki, "ShHT ezgu niyat elchisi" instituti a'zo mamlakatlarning san'at, adabiyot, fan, musiqa va sport sohalaridagi mashhur arboblardan tashkil topib, ular iste'dodi va bor kuch-g'ayratini tashkilotga a'zo davlatlar hamda butun dunyo xalqlarining turmush darajasini oshirishda ShHT harakatlariga nisbatan jamoatchilik xayrixohligini oshirishga safarbar etadi.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, o'tgan davrda ShHT o'zini samarali mexanizm sifatida namoyon etib, siyosat va xavfsizlikdan iqtisodiy hamda ijtimoiy hamkorlikkacha bo'lgan keng qamrovli masalalarni o'z ichiga olgan mintaqaviy muammolarning butun bir majmuini hal etishga qodir xalqaro forum sifatida jahon siyosat sahnasidan

mustahkam o‘rin egalladi. Dunyo bo‘ylab keng tarqalgan pandemiya esa ShHTga bo‘lgan ob‘yektiv hayotiy zaruratni yanada oshirmoqda.

5. O‘zbekistonning MDHdagi o‘rni va Markaziy Osiyo davlatlari bilan o‘zaro hamkorlik aloqalari.

1991-yil 8-dekabrda Minsk shahri yaqinida sovet ittifoqining barham topishi munosabati bilan Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga asos solindi. MDHning vujudga kelishi haqidagi hujjatga dastlab Rossiya Federatsiyasi, Ukraina va Belorussiya davlatlari imzo chekdilar. 13-dekabrda Ashxobodda o‘tgan O‘rta Osiyo va Qozog‘iston Respublika rahbarlarining kengashida hamdo‘stlikni kengaytirish zarur deb topdi. Natijada shu yili 21-dekabrda Almatida o‘tkazilgan uchrashuvda jami 11 davlat MDHga a‘zo bo‘lib kirdi. Ular bu bitimda davlatlarning hududiy butunligini tan olish, amaldagi chegaralar, ularning ochiqligi, fuqarolarning harakati erkinligiga, xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta‘minlash, harbiy harakat va qurol-yarog‘ tarqatishning oldini olishda birgalikda harakat qilishga kelishib oldilar.

MDH a‘zolarining birgalikdagi harakatlariga quyidagi vazifalar kiritildi:

– tashqi siyosiy faoliyatlarni muvofiqlashtirish, mudofaa siyosati va tashqi chegarani muhofaza qilish;

– umumiy iqtisodiy muhitni rivojlantirish va Umumyevropa, YevroOsiyo bozorini shakllantirish;

– iqtisodiy islohot o‘tkazish;

– bojxona siyosatini birga olib borish;

– transport, aloqa, energetika tizimlarini rivojlantirish;

– ekologik, atrof-muhit xavfsizligini ta‘minlash;

– uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish.

O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatida Hamdo‘stlik mamlakatlari bilan ikki tomonlama hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va rivojlantirishga alohida ahamiyat berilib, uning MDH doirasidagi hamkorligi yuzasidan quyidagi holatlar belgilab berildi:

– yangi mustaqil davlatlarning ko‘p yillar mobaynida tarkib topgan munosabatlari chuqurlashishi xalqaro maydonda vaziyatni chigallashtirishga olib kelishi mumkinligi;

– respublika iqtisodiyoti yagona transport va energetika tizimiga ega bo‘lgan sobiq umumittifoq iqtisodiy makoni doirasida shakllanganligi, mustaqillik yillarida bo‘lsa, MDH doirasidagi davlatlarning o‘zaro aloqalarini uzib qo‘yishi ishlab chiqarish hajmlarining pasayib ketishiga olib kelishi mumkinligi;

– MDH doirasidagi davlatlarda chegaralarning ochiqqligini saqlab qolish respublikada ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni va millatlararo munosabatlarda totuvlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynashi;

– mustaqil davlatlarning o‘zaro hamkorligi xalqaro maqomda o‘z mavqeyini saqlab qolishi uchun muhim omil bo‘lib hisoblanishi.

1991-2000-yillarda MDH davlatlari boshliqlarining 30 ga yaqin kengashlari bo‘lib o‘tdi va muhim hujjatlar imzolandi. Ular orasida xavfsizlik masalalari, tinchlikni saqlash, iqtisodiy hamkorlikni yo‘lga qo‘yib olish uchun davlatlalaro iqtisodiy qo‘mita tuzish, iqtisodiy integratsiyani to‘laqonli amalga oshirish, bojxona va ittifoq to‘lovi masalalarini izga solib olish kabilar muhim o‘rin egalladi. O‘zbekiston MDH doirasida siyosiy, iqtisodiy, madaniy sohalar bo‘yicha shartnoma hamda kelishuvlarni Rossiya, Ukraina, Belorussiya, Moldaviya va boshqa mamlakatlar bilan imzolab o‘zaro manfaatli hamdo‘stlik aloqalari uchun mustahkam asos yaratdi.

Ayni vaqtda O‘zbekiston 1996-yil Venada sobiq ittifoqdosh davlatlar Gruziya, Ukraina, Ozarbayjon, Moldova davlatlari asos solgan o‘ziga xos tuzilmaga ham 1999-yil aprel oyida a‘zo bo‘ldi. Natijada bu tuzilma unga uyushgan davlatlarning nomidan olingan bosh harflar asosida GUUAM deb yuritila boshlandi. Mazkur tuzilma mintaqaviy hamkorlik doirasidagi Osiyo-Kavkaz-Yevropa transport yo‘lagini rivojlantirish, iqtisodiy hamkorlikni kengaytirishni maqsad qilib oldi. 2001-yil iyun oyida ana shu tashkilotga a‘zo davlatlarning uchrashuvi bo‘lib, unda O‘zbekiston ham ishtirok etdi. Yaltada bo‘lib o‘tgan sammitda hamkorlikni mustahkamlashga doir ayrim masalalar ko‘rib chiqildi.

So‘nggi yillarda GUUAM davlatlarining ichki va tashqi siyosatida keskin o‘zgarishlar yuz berishi oqibatida O‘zbekiston bu tashkilotga a‘zolicini bekor qildi.

Rossiya Federatsiyasi bilan mustaqillik yillarida bo‘layotgan o‘zaro manfaatli va teng huquqli hamkorlik yaxshi samara berayotganini ta’kidlab

o‘tish joizdir. Bu ikki mamlakat o‘rtasida 1992-yil o‘rnatilgan diplomatik aloqalardan so‘ng siyosiy, iqtisodiy sohalarda 150 dan ortiq shartnomalar imzolandi.

2003-yilning avgustida ikki mamlakat Prezidentlarining navbatdagi uchrashuvi Samarqand shahrida bo‘lib o‘tdi. Unda Rossiyaning “Gazprom” va “Lukoil” kompaniyalarining O‘zbekistonda neft va gaz manbalarini qidiruv yuzasidan ishlayotgan korxonalarini texnik jihatdan qayta qurish masalalari muhokama qilindi. Ikki davlat o‘rtasidagi tovar almashuv 2002-yili bir milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2003-yili bu ko‘rsatkich 25 foizga oshdi.

2004-yili Rossiya va O‘zbekiston o‘rtasidagi munosabatlar yanada mustahkamlandi. Shu yili ikki davlat Prezidentlari jami yetti marta uchrashdi. O‘zbekistonga 32 marotaba Rossiya hukumati delegatsiyalari tashrif buyurdi, shu jumladan, Rossiya davlati xavfsizlik kengashining raisi, Mudofaa, Tashqi ishlar, Transport vazirlari o‘zbekistonlik davlat rahbarlari bilan muhim masalalar bo‘yicha bitimlar tuzdi. Shu yili 16 iyunda ikki davlat o‘rtasida strategik hamkorlik to‘g‘risida bitim tuzildi. Bunda siyosiy, harbiy, harbiy-texnika, iqtisodiy-ijtimoiy va boshqa masalalar bo‘yicha alohida bitimlar imzolandi.

O‘zbekistonda 350 korxonalar Rossiya investitsiyasi asosida ishlab, shundan 300 tasi qo‘shma korxonalarda, Rossiyada esa 100 dan ortiq O‘zbekiston-Rossiya qo‘shma korxonalari ishga tushdi.

Rossiya Federatsiyasi Prezidenti V.V.Putin O‘zbekiston bilan o‘zaro munosabatlarga to‘xtalib: “...biz har xil sohalarda munosabatlarni rivojlantirishdan manfaatdormiz” – degan edi.

Bunday uchrashuvlar nafaqat Rossiya Federatsiyasi bilan, balki Ukraina bilan ham keng yo‘lga qo‘yildi. 1994-yili Ukraina Prezidenti Leonid Kuchma davlat tashrifi bilan Toshkentga keldi. O‘zbekiston va Ukraina davlat rahbarlarining o‘rtasidagi o‘zaro muloqotda iqtisodiy hamkorlik, transport, sanoat, qishloq xo‘jaligi, mineral xomashyo qazib olish, fan-texnika taraqqiyotidagi yutuqlarda o‘zaro hamkorlikni amalga oshirish bo‘yicha tuzilgan bitimlarni amalga oshirish bilan aloqador bo‘lgan masalalar asosiy o‘rin egalladi. Nafaqat iqtisodiy, balki madaniy aloqalar ham yo‘lga qo‘yildi. Leonid Kuchma o‘zining O‘zbekistonga tashrifi davomida O‘zbekiston baynalminal madaniy markazida ham

bo'ldi. O'z navbatida, O'zbekiston Prezidenti ham Ukrainaga uch marotaba safar qildi. Bu ikki davlat o'rtasidagi aloqalar hozirgi kunga qadar davom etib, tovar ayirboshlash hajmi 300 million AQSh dollaridan oshdi. O'zbekiston Ukrainaga rangli metall, gazlama va boshqa turdagi mahsulotlarni yetkazib bergan bo'lsa, Ukrainadan O'zbekistonga texnika asbob-uskunalari keltirildi. Bugungi kunda O'zbekistonda 20 dan ortiq o'zbek-ukraina qo'shma korxonalari ishlab turibdi.

2001-yil MDH tashkil topganligining 10 yilligi munosabati bilan Rossiya davlati poytaxtida MDH davlatlari rahbarlari ishtirokida sammit o'z ishini boshladi. Sammitda o'tgan vaqt mobaynida qilingan ishlar sarhisob qilindi va o'zaro savdodagi cheklashlarni bartaraf etish, tovarlar va xizmatlar oqimini ko'paytirish uchun axborot-marketing markazlarini tuzish, ta'lim, madaniyat, soliq, bojxona sohalarida faoliyat ko'rsatuvchi muassasalar, xo'jalik sudlari hamkorligini kengaytirish masalalari muhokama etildi.

2017-yildan boshlab, MDH davlatlari bilan o'zaro munosabatlar yangi sifat pog'onasiga ko'tarildi. Xususan, MDH davlatlari bilan o'zaro savdo-iqtisodiy aloqalar hajmi 20 %ga ko'tarildi. MDH davlatlarining 2017-yil 11-oktabrdagi Sochi sammitida unga a'zo mamlakatlar davlat rahbarlarining "Oila instituti va an'anaviy oilaviy qadriyatlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha" bayonoti, Hamdo'stlikda 2019-yilni Kitob yili, 2020-yilni 1941-1945-yillardagi Ulug' Vatan urushida qozonilgan G'alabaning 75 yilligi yili – deb e'lon qilish haqida qaror qabul qilindi. Hamdo'stlik mamlakatlarining jinoiy daromadlarni legallashtirish, terrorizm va qirg'in qurollarini tarqatishni moliyalashtirish, korrupsiyaga qarshi kurashish sohalaridagi hamkorligiga doir konsepsiyalar ma'qullandi. Shuningdek, MDH mamlakatlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga qaratilgan yana qator hujjatlar qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida mamlakatning 2020-yilda MDHga birinchi raisligi strategiyasi haqida so'z yuritib, jumladan, shunday degan: "Hamdo'stlikda iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish, tashkilot tomonidan qabul qilingan qarorlar natijadorligini oshirish va ishtirokchi mamlakatlar o'rtasida insonparvarlik aloqalarini yanada mustahkamlash uchun barcha imkoniyatlarni ishga solamiz". Bugungi kunda O'zbekiston MDHda o'z milliy koordinatori darajasini Tashqi ishlar

vaziri o‘rinbosaridan Bosh vazir o‘rinbosarigacha ko‘tardi, MDH Iqtisodiy kengashidagi o‘z ishtirokini tikladi.

2020-yilda O‘zbekiston ilk bor Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi tashkilotiga raislik qildi va pandemiyaga qaramasdan, ko‘zda tutilgan 60 dan ziyod barcha xalqaro tadbirlar muvaffaqiyatli o‘tkazildi, 70 ga yaqin muhim hujjatlar qabul qilindi.

Mustaqil O‘zbekiston Respublikasi dunyo mamlakatlari bilan ko‘p tomonlama hamkorlik o‘rnatish bilan bir vaqtda qo‘shni mamlakatlar bilan ham har tomonlama aloqalarni rivojlantirdi.

1993-yil Markaziy Osiyo rahbarlarining Almatida bo‘lib o‘tgan uchrashuvidan so‘ng Markaziy Osiyo hamdo‘stligiga asos solindi. Hamdo‘stlikka a‘zo bo‘lgan davlatlarga milliy mudofaani kafolatlashga, ilmiy texnika taraqqiyoti yutuqlari va aloqa vositalari, yangi texnologiyaga erishish, xorijiy davlatlardan mahsulot tashish, zarur xomashyo va tayyor mahsulotlarni keltirish hamda o‘z mahsulotini jahon bozoriga olib chiqish, tabiiy ofatlar oqibatini tugatish, ekologiya sohasida tadbirlarni birgalikda o‘tkazish uchun imkoniyatlar yaratildi.

Din, e‘tiqod, til birligi, azaliy qardoshlik munosabatlari bu davlatlar iqtisodiy taraqqiyotida shubhasiz katta ahamiyat kasb etadi. Ayni paytda o‘ziga ruhan, urf-odatlari va an‘analari bilan yaqin mamlakatlar bilan mustahkam munosabatlar o‘rnatish suveren O‘zbekistonning tashqi siyosatidagi muhim yo‘nalishlardan biridir. Bu ishlar Turkiston xalqlarining asosiy manfaatlarini ifodalagani uchun, ular orasida qadimiy do‘stlik va birodarlikni mustahkamlash, o‘zaro iqtisodiy muammolarni yechish, milliy-madaniy aloqalarni tiklash uchun juda qulay sharoit yaratib, kishilar qalbida mehr-oqibat, birodarlik tuyg‘ularini uyg‘otib kelmoqda.

1994-yil 10-yanvarda Qozog‘iston Respublikasining Birinchi Prezidenti N.Nazarboyevning O‘zbekistonga tashrifi Markaziy Osiyo hamdo‘stligiga amaliy poydevorni qo‘ydi. Unda ikkala mamlakat rahbarlari “Yagona iqtisodiy hudud” barpo etish to‘g‘risidagi shartnomani imzoladilar. Bu shartnomada O‘zbekiston bilan Qozog‘iston o‘rtasida tovarlar, xizmatlar, sarmoyalar va ishchi kuchlarining erkin o‘tib turishini nazarda tutuvchi hamda o‘zaro kelishilgan kredit, hisob-kitob, byudjet, soliq, narx, boj va valyuta siyosatini ta‘minlovchi yagona iqtisodiy

makonni tashkil etish koʻzda tutildi. Fan, maorif, sogʻliqni saqlash yoʻlida imzolangan hujjatlar boʻlsa oʻzaro hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi omil boʻlib qoldi. Bu shartnomaga Qirgʻiziston keyinchalik Tojikistonning ham kirishi Markaziy Osiyo mintaqasida iqtisodiy integratsiya jarayonining chuqurlashuviga katta imkoniyat yaratdi. Oʻzbekiston, Qozogʻiston, Qirgʻiziston Prezidentlarining bu oliy darajadagi uchrashuvining yangi nuqtasi 1994-yil Almati shahrida boʻlib oʻtdi. Tomonlar Davlatlararo Kengash hamda uning doimiy ijroiya tashkiloti, Bosh Vazirlar kengashi, Tashqi ishlar vazirligi, Mudofaa vazirligi kengashini taʼsis etdilar. Kelishuvda qatnashgan mamlakat vakillarining davlatlararo ijroiya qoʻmitasi Almati shahrida joylashdi.

1995-yil 15-dekabrda Qozogʻiston va Oʻzbekiston Respublikalari davlatlararo Kengashining Jambul shahrida navbatdagi kengashi boʻldi. Mazkur kengashda Prezidentlar 2000-yilgacha boʻlgan iqtisodiy integratsiya va birinchi navbatda sarmoya sarflanishi lozim boʻlgan loyihalar dasturlarni hayotga joriy etish, kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish masalalarini muhokoma etdilar. Integratsiya dasturida 53 ta loyiha ishlab chiqildi.

Iqtisodiy sohadagi uzviy hamkorlikning davomi Markaziy Osiyo respublikalari prezidentlarining 1999-yil aprel oyida Choʻlpon-Ota shahridagi uchrashuvi boʻldi. Uchrashuvda Oʻzbekiston tomoni barchaning diqqat eʼtiborida turgan Afgʻoniston hisoblanmish xalqaro terrorizm oʻchogʻining xavfi masalasi keskinligini qayd etdi. Oʻzbekiston Prezidenti yigʻilish qatnashchilari hamda BMTning butun xalqaro hamjamiyatga tahdid solayotgan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashni kuchaytirishga chaqirdi. Uchrashuvda Tojikiston respublikasi rahbariyati va jamoatchiligi I.A.Karimovni tojik xalqining ogʻir kunlarda yordam beruvchi va qoʻllab-quvvatlovchi haqiqiy birodari hamda doʻsti sifatida qabul qildi. Prezident I.Rahmonov I.A.Karimovni tojik xalqining “boshidagi toji, koʻzidagi nuri” – dedi. Kengashda mintaqaning suv resurslaridan samarali foydalanish, Saraz koʻlining toshish xavfining oldini olishda Tojikistonga yordam berishga eʼtibor qaratildi.

Ayni paytda Oʻzbekiston Markaziy Osiyo respublikalari bilan aloqalarni yoʻlga qoʻyib borar ekan, bu mintaqada iqtisodiy, madaniy hamkorlikni yoʻlga qoʻyishdagi asosiy xavf Afgʻoniston mojarosi

ekanligini doimo diqqat markazida saqlab turdi. Bularga siyosiy jihatdan diniy ruhdagi ekstremizm, xalqaro terrorizm, korrupsiya va jinoyatchilik, narkotik moddalarni tarqatish, qurol-yarog‘ savdosi kabi muammolarni kiritish mumkin.

Markaziy Osiyo respublikalarining diqqat markazida turgan xalqaro terrorizmga qarshi jipslashish masalasi mintaqadagi respublikalar rahbarlarining 2000-yil 20-21-aprel kunlari Toshkentda O‘zbekiston Prezidentining Do‘rmon qarorgohida bo‘lib o‘tgan uchrashuvda yana ko‘tarildi. O‘zbekistonning xalqaro terrorizmga qarshi kurash Xalqaro markazini tuzish haqidagi tashabbusi qo‘llab-quvvatlandi. To‘rt davlat rahbarlari mintaqada xalqaro terrorizm, siyosiy va diniy ekstremizm va boshqa tahdidlarga qarshi birgalikda harakat olib borish haqida hujjatni imzoladilar. Shuningdek, uchrashuvda ikki davlat Qozog‘iston va O‘zbekiston respublikasi Prezidentlari chegaralar masalasida ikkala davlat orasida erkin harakatlanish to‘g‘risida, yo‘lovchi va yuk tashish transportlarini kengaytirish to‘g‘risida kelishib olindi.

2002-yil 28-fevral-1-mart kunlari Almati shahrida Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining uchrashuvida “Markaziy Osiyo hamkorligi” tashkilotini tuzish to‘g‘risidagi shartnomaga imzo chekildi.

Markaziy Osiyo davlatlari hamkorligining tuzilishi ularning boshqa davlatlardan uzoqlashishini ko‘rsatmaydi, balki murakkab o‘tish davrida mintaqa mamlakatlarining o‘zaro yordam va hamkorligini chuqurlashtirishga qaratilgan tadbirdir. Respublikaning geosiyosiy va geostrategik ahvoli, iqtisodiy salohiyati, ijtimoiy, iqtisodiy taraqqiyoti va boshqa omillardan qat’i nazar davlatning tashqi siyosatidagi ustuvor prinsipi davlatlarning suveren teng huquqlilik prinsipi bo‘lib qoldi.

2016-yil oxirlaridan boshlab O‘zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan o‘zaro aloqalari sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi. O‘zaro qo‘shni davlatlar bilan chegara, savdo-iqtisodiy, madaniy, xo‘jalik aloqalarni yanada yaxshilash bo‘yicha O‘zbekiston tomoni qator takliflar bilan chiqdi.

Xususan, 2017-yil davomida “Markaziy Osiyo tashqi siyosatning bosh ustuvor yo‘nalishi doirasida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan mintaqadagi davlat rahbarlari bilan 20 ta uchrashuv va muzokara 8 ta davlat tashriflari, 4 ta amaliy tashriflar uyushtirildi.

2017-yildan boshlab Tojikiston, Turkmaniston, Qirg'iziston, Afg'oniston davlatlari bilan ham o'zaro hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqish masalasida qator amaliy ishlar hayotga tatbiq etildi.

2017-yilning noyabr oyida Samarqand shahrida BMT shofeligida Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqaror taraqqiyot masalalariga bag'ishlangan xalqaro konferensiya o'tkazildi. Unda qo'shni davlatlar tashqi ishlar vazirlari, Rossiya, Xitoy, AQSh va Yevropa Ittifoqidan yuqori martabali vakillar ishtirok etdi.

Konferensiya yakunlari bo'yicha BMT Bosh Assambleyasiga mintaqaviy hamkorlik va xavfsizlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus rezalyutsiyasini ishlab chiqish haqidagi tashabbus yuzasidan murojaatnoma qabul qilindi. Mintaqa davlatlari rahbarlari darajasida muntazam maslahatlashuvlar tashkil etish haqidagi kelishuvga erishildi.

Qo'shni davlatlar bilan o'zaro hamkorlikda olib borilgan sa'y-harakatlar natijasida mintaqada mutlaqo yangi do'stona siyosiy muhit shakllanib, xalqlar o'rtasida o'zaro ishonch va do'stlik aloqalari tobora mustahkamlanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi o'z tashqi siyosatini olib borar ekan, qo'shni davlatlar bilan chegara masalasiga alohida yondashdi. Xususan, davlat chegarasini qo'shni mamlakatlar bilan belgilash borasida muzokaralarni davom ettirish maqsadida 2017-2018-yillarda O'zbekiston hukumati delegatsiyasi qo'shni mamlakatlar bilan jami 63 ta, jumladan, Qozog'iston bilan 17 ta, Qirg'iziston bilan 27 ta, Tojikiston va Turkmaniston bilan 9 tadan va Afg'oniston bilan 1 ta uchrashuv muzokaralarini o'tkazdi.

2018-yil 15-martda Astanada Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining birinchi maslahat uchrashuvi bo'lib o'tdi. Ma'lumki, davlatimiz rahbari 2017-yilning 10-noyabr kuni BMT shafeligida Samarqand shahrida o'tgan "Markaziy Osiyo: yagona tarix va umumiy kelajak, barqaror rivojlanish va taraqqiyot yo'lidagi hamkorlik" mavzusidagi xalqaro konferensiyada mazkur uchrashuvni o'tkazish taklifini ilgari surgan edi. O'shanda bu tashabbusni mintaqadagi barcha davlatlar va xalqaro tashkilotlar qo'llab-quvvatlagan va Qozog'iston Respublikasi Prezidenti Nursulton Nazarboyev birinchi uchrashuvni Astanada o'tkazishni taklif qilgandi.

Oliy darajadagi uchrashuvda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev, Qozog‘iston Respublikasi Prezidenti Nursulton Nazarboyev, Qirg‘iziston Respublikasi Prezidenti Sooronbay Jeenbekov, Tojikiston Respublikasi Prezidenti Imomali Rahmon, Turkmaniston Respublikasi Majlisi raisi Akja Nurberdiyeva ishtirok etdi.

Uchrashuvni Qozog‘iston Respublikasi Prezidenti Nursulton Nazarboyev ochdi. Sammitda mintaqa mamlakatlari o‘rtasida siyosiy, savdo-iqtisodiy va gumanitar hamkorlikni rivojlantirish, terrorizm, diniy ekstremizm, narkotik moddalar va qurol-yarog‘ kontrabandasiga qarshi birgalikda kurashish, Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash masalalari muhokama qilindi.

Qayd etish kerakki, Markaziy Osiyo nafaqat geografik va geosiyosiy, balki qadriyatlari mushtarak yagona madaniy makon bo‘lib, bu omil mintaqada barqaror rivojlanishni ta‘minlagan holda, mamlakatlarning sanoat, investitsiya va intellektual sohalardagi salohiyatini to‘la ishga solish imkonini beradi.

Uchrashuvda Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari MDH, ShHT, Islom hamkorlik tashkiloti va boshqa nufuzli xalqaro tuzilmalar mexanizmlari doirasida o‘zaro hamkorlikni yanada mustahkamlash zarurligini qayd etdi. Shuningdek, mintaqa mamlakatlari o‘rtasida siyosiy, savdo-iqtisodiy, transport, madaniy-gumanitar va boshqa sohalardagi hamkorlikni rivojlantirishga doir keng ko‘lamli masalalar ko‘rib chiqildi. Markaziy Osiyo mamlakatlari xalqlarini ko‘p ming yillik qardoshlik va yaxshi qo‘shnilik rishtalari bog‘lab turadi. Tarix, din, umumiy madaniyat va an‘analar birlashtiradi. Mintaqamizda dunyo tamadduni rivojiga ulkan ta‘sir ko‘rsatgan noyob madaniyat va taraqqiyot mavjud bo‘lib, bu Markaziy Osiyo mamlakatlarning umumiy kelajagi, barqaror rivojlanishi va farovonligini ta‘minlashda mustahkam poydevor bo‘la oladi. Keyingi yillarda mintaqa davlatlari yaxshi qo‘shnilik va o‘zaro manfaatli hamkorlik tamoyillari asosida savdo-iqtisodiy, transport-kommunikatsiya, madaniy-gumanitar sohalarda, xavfsizlik va barqarorlik masalalarida o‘z salohiyatini namoyon etmoqda. Markaziy Osiyoni barqaror, iqtisodiy rivojlangan va yuksak taraqqiy etgan mintaqaga aylantirish yo‘lida sobitqadam bo‘lmoqda. Davlatlar umummintaqa manfaatlaridan kelib chiqib chegara,

suvdan foydalanish, transport va savdo singari o'tkir masalalarga samarali yechim topmoqda.

Jumladan, transport sohasidagi hamkorlik borgan sari kengaymoqda. Tojikiston bilan to'g'ridan-to'g'ri avia, temir yo'l va avtomobil qatnovi tiklandi. Amudaryodan o'tadigan Turkmanobod – Forob yangi temir va avtomobil yo'llari ko'priklari ishga tushirildi. O'zbekiston – Qirg'iziston – Xitoy temir yo'li qurilishi bo'yicha kelishuvga erishildi.

O'zbekiston tomonining tashabbusi bilan mintaqa mamlakatlari ishbiarmon doiralari hamda yetakchi korxonalar vakillari ishtirokida ko'plab uchrashuvlar o'tkazildi. Bu iqtisodiy aloqalarni sezilarli ravishda faollashtirish va o'zaro savdo hajmini oshirish imkonini berdi. O'zbekistonning mintaqa mamlakatlari bilan tovar aylanmasi o'rtacha 20-30 foizga o'sdi.

2019-yilda O'zbekiston, Qozog'iston, Tojikiston, Qirg'iziston va Turkmaniston respublikalari Bosh vazir o'rinbosarlari ishtirokida birinchi Markaziy Osiyo iqtisodiy forumi o'tkazildi. Bu esa davlatlarning o'zaro savdo hamkorligiga ijobiy ta'sir qilmoqda.

O'zaro hamkorlikni yanada yaxshilash maqsadida 2019-yildan boshlab, Qozog'istonda O'zbekiston konsullik muassasalarida mehnat migratsiyasi masalalari bo'yicha atteshe lavozimi joriy etildi.

Yana bir jihat davlatlarning o'zaro madaniy – gumanitar sohada hamkorligi 2019-yilda yanada mustahkamlandi. Xususan, Toshkent shahrida xorijiy va mamlakat ekspertlari hamda olimlari ishtirokida “Markaziy Osiyo umumiy uyimiz” mavzusida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi.

Anjumanda Markaziy Osiyo davlatlarining mintaqaviy hamkorligini mustahkamlash, madaniy – gumanitar sohada almashuvni kengaytirish, ikki tomonlama aloqalarni mustahkamlashda xalq diplomatiyasi rolini kuchaytirish, xalq diplomatiyasini amalga oshirishda milliy madaniy markazlar va do'stlik jamiyatlarining ahamiyati hamda ular oldida turgan vazifalar va boshqa dolzarb masalalar muhokama qilindi.

O'zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari bilan savdo-iqtisodiy aloqalarida Qozog'iston alohida o'rin egallaydi. 2018-yilga kelib Qozog'iston bilan o'zaro hamkorlik aloqalariga oid 170 dan ziyod hujjatlar imzolangan bo'lib, ular orasida “Abadiy do'stlik” va “Strategik sheriklik”

to'g'risidagi shartnomalar alohida o'rin egallaydi. Oxirgi yillarda bu hamkorlik aloqalariga katta ahamiyat berilib, Qozog'iston va O'zbekiston davlat rahbarlari o'rtasida oliy darajadagi bir qator uchrashuvlar bo'lib o'tdi. Xususan, 2017-yil mart oyida bo'lib o'tgan Prezident Sh.M.Mirziyoyevning Qozog'istonga rasmiy tashrifi yaxshi qo'shnihilik aloqalarini yanada rivojlantirishda yangi sahifani ochdi. O'zbekistonda qozog'istonlik investorlar ishtirokida 260 ta korxonalar faoliyati yo'lga qo'yilgan bo'lsa, qo'shni davlatda yurtimiz ishbilarmonlari ishtirokida 105 ta biznes sub'yekti faoliyat olib bormoqda. 2017-yil Oston va Toshkent shaharlarida bo'lib o'tgan biznes-forumlar natijasi bo'yicha umumiy qiymati 1,2 milliard AQSh dollari miqdoridagi kelishuvlarga erishildi. Siyosiy jabhadagi muloqotlar rivoji iqtisodiy aloqalarni yanada jadallashtirish uchun qulay muhit yaratadi. Bu nafaqat savdo aylanmasi va sarmoyalar hajmini kengaytirishga xizmat qiladi, balki madaniy – gumanitar aloqalar rivojini ham kafolatlaydi. 2017-yilning sentabr oyida ikki davlat rahbarlari 2018-yilda Qozog'istonda O'zbekiston yili hamda 2019-yilda O'zbekistonda Qozog'iston yilini o'tkazishga kelishib olgan edi. Qozog'iston Respublikasi 2018-yilni mamlakatda O'zbekiston yili deb e'lon qildi. Bu qozoq eli va Qozog'iston davlatining o'zbek xalqiga hurmati, yurtimizga yuksak ehtiromi ramzidir.

Erishilgan kelishuvlar asosida, Qozog'iston chegarasida o'tkazish punktlari (M-39) faoliyati qayta tiklandi. "Toshkent – Olmata" yo'nalishi bo'yicha temir yo'l qatnovi yo'lga qo'yildi. 2 mlrd. AQSh dollaridan ortiq hajmdagi savdo va sarmoyaviy bitimlar imzolandi, shuningdek, hududlararo aloqalar tobora mustahkamlanib bormoqda.

Umuman olganda, Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi faol hamkorlik aloqalari va turli ko'rinishdagi bitimlarning imzolanishi natijasida 2021-yilga kelib, O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasidagi davlat chegarasini delimitatsiya qilish ishlari yakunlandi. Qirg'iziston bilan chegaraning 95 foizi kelishildi. Tojikiston bilan chegaraning 99,9 foiz qismida kelishildi.

Biroq bugungi kunda Markaziy Osiyo mintaqasida bir qator tahdid va xavf-xatarlar saqlanib qolmoqda:

Davlatchiligi zaif, iqtisodiy nuqtayi nazardan nobarqaror mamlakatlar mavjudligi;

Mintaqaga radikal diniy oqimlarning tarqalish xavfi;
Xalqaro terrorizm, uyushgan jinoyatchilik va narkotiklar oqimi;
Mintaqadagi geosiyosiy raqobat;
Davlat chegaralarini delimitatsiya va demarkatsiya qilish jarayoni tugatilmaganligi;
Transchegaraviy suv resurslaridan foydalanish muammolari;
Afg'onistondagi vaziyatning mavhumligi.

Yuqoridagi masalalarni hal etishda mintaqa mamlakatlarining o'zaro birgalikdagi sa'y-harakatlari muhim ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda respublika tashqi siyosatida o'zaro hamkorlik, yaxshi qo'shnichilik, manfaatli munosabatlar, ichki ishlarga aralashmaslik tamoyillarining yanada rivojlantirilishi nafaqat Markaziy Osiyo davlatlari xalqlari, balki xorijiy davlatlarning ham e'tiborini tortdi. Shu boisdan ham O'zbekiston Prezidentining mazkur siyosati jahon hamjamiyati tomonidan ijobiy e'tirof etildi. Xalqaro "The Economist" jurnali talqini bo'yicha 2019-yil yakunlariga ko'ra Prezident Sh.M.Mirziyoyev "Yil odami" deya e'lon qilindi.

Toshkent mintaqadagi barcha qo'shni davlatlar bilan strategik hamkorlik to'g'risida shartnoma tuzgan bo'lib, bu yuqori darajada regional siyosat tuzish imkonini beradi. Ushbu maqsadlarda amalga oshirilayotgan ishlar mamlakatning xalqaro munosabatlar tizimidagi o'рни va rolini mustahkamlashda ham muhim ahamiyatga ega.

Toshkent hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha tashabbuslarni ilgari surgan holda mintaqada biron-bir ustuvorlikni ko'zlamaydi. O'zbekiston tashabbuslari barcha mamlakatlar manfaatlarini hisobga oladi, konsensus tamoyiliga asoslanadi.

Toshkentning faol, tashabbuskor va konstruktiv diplomatiyasi tufayli shakllangan mintaqadagi yangi siyosiy reallik Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida keng doirali masalalar bo'yicha o'zaro harakatlarni kuchaytirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

2018-yil mart oyida Astanada, 2019-yil noyabr oyida Toshkentda, 2021-yil avgust oyida Turkmanistonning Avaza shahrida o'tkazilgan Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining konsultativ uchrashuv yig'ilishlari bunga yorqin misol bo'ldi. Uchrashuvlar davomida tomonlar Markaziy Osiyo kun tartibidagi bir tomonlama formatda ham, ikki tomonlama

formatda ham hal qilishning imkoni bo'lmagan ko'plab muammoli masalalar yechimini muvaffaqiyatli qildilar. Bundan tashqari bunday turdagi uchrashuvlarni muntazam asosda o'tkazish to'g'risida kelishuvga erishildi.

Bunda qayd etish kerakki, Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining konsultativ uchrashuvlarini o'tkazish mintaqada yangi xalqaro tashkilot yoki o'z ustaviga ega va davlat organlaridan yuqori turuvchi biron-bir integratsion tuzilma tashkil etilishini nazarda tutmaydi. Ushbu faoliyat faqat regional rivojlanishning muhim masalalari bo'yicha "soatlarni to'g'rilab olish"ga mintaqaning savdo-iqtisodiy hamda madaniy aloqalarini kuchaytirishga, xalq diplomatiyasini rivojlantirishga qaratiladi.

O'zbekistonning mintaq bo'yicha yo'nalishi faollashuvi regional yaqinlashish, ishonch va o'zaro tushunishni tiklash, shuningdek, yig'ilib qolgan masalalarni oqilona muvaffaqiyatli hal qilish asosida operativ hal qilish yuzasidan allaqachon yetilgan talabga o'z vaqtida va amaliy javob bo'ldi. Oliy darajada o'rnatilgan ochiq va ishonchli muloqot barcha hamkorlik yo'nalishlarini kuchaytirish uchun mustahkam asos yaratdi.

Birinchi, oliy va yuqori darajalarda siyosiy muloqot sezilarli faollashdi, parlamentlararo, muassasalararo va hududlararo aloqalar kuchaytirildi. O'z navbatida, qayd etilgan davrda regionning barcha davlat rahbarlari O'zbekistonga tashrif buyurdilar. Tahlil ma'lumotlariga ko'ra, ushbu uchrashuvlar yakunlari o'z samaradorligi bo'yicha misli ko'rilmagan natijalar bergan.

Ikkinchi, ekstremistik va terroristik tuzilmalar faoliyatiga qarshi birgalikda kurashish bo'yicha o'zaro kelishuvga erishildi. 2019-2020-yillar uchun O'zbekistonning Qirg'iziston va Tojikiston bilan tegishli kompleks chora-tadbirlar rejalari imzolandi. 2018-yil iyuldan sentabrgacha O'zbekiston Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston bilan qo'shma antiterroristik mashg'ulotlarini o'tkazdi.

Uchinchi, O'zbekistonning Qirg'iziston va Tojikiston bilan davlat chegaralarini delimitatsiya va demarkatsiya qilish masalalarini hal qilish ancha ilgari surildi.

Bularning barchasi nafaqat ikki tomonlama da'voli masalalarni hal qilish, balki butun regionning kun tartibidan o'tkir nizoli potensialni olib tashlash va siyosiy ishonch darajasini oshirishdan ham iborat.

O‘zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan siyosiy sohadagi o‘zaro hamkorligi faollashuvi bilan bir qatorda savdo-iqtisodiy, transport-kommunikatsiya, energetika va madaniy-insonparvarlik sohalarida yangi impuls olindi.

Markaziy Osiyo mamlakatlari o‘rtasida savdo-iqtisodiy munosabatlarning yaxshilanishi, umuman, mintaqaning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga yordam berdi. Xususan, 2017-yil boshidan hozirgi vaqtgacha O‘zbekiston va region mamlakatlari o‘rtasida 300 tadan ko‘proq shartnoma, shuningdek, taxminan 75 mlrd. dollar summada shartnomalar va bitimlar imzolangan.

Mintaqada ekologik, jumladan, suv-energetikaga bog‘liq masalalarni hal qilishda oldinga siljishlar kuzatilmoqda. Toshkent Qambar-Ota va Rog‘un GESi qurilishi loyihalarida o‘z ishtiroki imkoniyatini ko‘rib chiqishga tayyor. “O‘zbekiston – Turkmaniston – Eron – O‘mon” transport yo‘lagining muhim uchastkasini amalga oshirishga start berildi, Amudaryo orqali “Turkmanobod – Forob” temir yo‘l va avtomobil ko‘priklari ochildi. Ularning ishga tushirilishi “O‘zbekiston – Turkmaniston – Kaspiy dengizi – Janubiy Kavkaz” yo‘nalishi bo‘yicha Boku – Tbilisi – Kars hamda Gruziya, Turkiya, Ruminiya va boshqa davlatlarning Qora dengiz portlariga chiqish yo‘llari bilan oraliq transport-kommunikatsiya magistralini yaratish g‘oyasini amalga oshirish imkonini berdi.

Bundan tashqari 20 yillik muzokaralardan so‘ng Xitoy va Markaziy Osiyoni Qirg‘iziston orqali bog‘lovchi temir yo‘l qurilishi bo‘yicha jiddiy rivojlanishga erishildi. Dastlabki baholarga ko‘ra, ushbu loyiha amalga oshirilganida yuklarni yetkazib berish muddatlari 7-8 sutkaga qisqaradi, Sharqiy Osiyodan Yaqin Sharq va Janubiy Yevropa mamlakatlariga yo‘l masofasi 900 km. ga qisqaradi.

Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida madaniy-insonparvarlik sohasida yaqindan hamkorlikni, do‘stona va yaqin qo‘shnichilik aloqalarini mustahkamlash va kengaytirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Shu bilan birgalikda yaxshi tushunamizki, ushbu jarayon – oldindagi manzilning faqat boshlanishi. Mintaqa mamlakatlari o‘rtasida to‘laqonli hamkorlikni to‘xtatib turgan hal qilinmagan masalalar majmui mavjud. Yuqorida qayd etilganlardan xulosa chiqarib ta’kidlash mumkinki, Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni ta’minlash nafaqat mintaq

mamlakatlari manfaatlariga javob beradi, balki uning qo‘shni regionlardagi xavfsizlikka ta’siri nuqtayi nazaridan butun Yevrosiyo qit’asining barqaror rivojlanishiga ham ko‘maklashadi.

Prezidentimiz boshchiligida O‘zbekistonning yangilangan tashqi siyosati natijasida:

- Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan muloqotimiz jadallashdi, munosabatlarimiz sifat nuqtayi nazaridan yangi pog‘onaga ko‘tarildi, yangi siyosiy muhit yaratildi;

- o‘zaro ishonch va hurmat sezilarli kuchaydi;
- iqtisodiy aloqalar misli ko‘rilmagan darajada o‘ydi;
- mamlakatlar hamkorligi yo‘lidagi to‘siqlar bartaraf etildi;
- mintaqa sokinlik, barqaror rivojlanish va yaxshi qo‘shnichilik hududiga aylandi.

Shu tariqa O‘zbekistonning MDH va Markaziy Osiyo davlatlari bilan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va gumanitar sohalar, shuningdek, mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta’minlash borasidagi hamkorlik aloqalari doimiy ravishda rivojlanib bormoqda. O‘zbekiston o‘zining yaqin qo‘shnilari bilan munosabatlarda ochiq, do‘stona va pragmatik siyosat yuritish tarafdori bo‘lib qoladi. Markaziy Osiyo muammolari xalqaro huquq normalari asosida tashqi kuchlarning aralashuvisiz yechilmog‘i zarur.

6. O‘zbekiston faol tashqi siyosatining yangi bosqichi.

So‘nggi yillarda jamiyat hayotining barcha sohalarida olib borilayotgan tub o‘zgarishlar jarayonida respublika tashqi siyosatida ham qator o‘zgarishlar amalga oshirildi. O‘zbekistonning AQSh, Rossiya Federatsiyasi, Xitoy Xalq Respublikasi, Hindiston, Yaponiya, Germaniya, Turkiya, Italiya, Buyuk Britaniya, Koreya Respublikasi kabi rivojlangan mamlakatlar bilan aloqalari yanada kengayib, bu davlatlar bilan o‘zaro manfaatli hamkorlik bir-birining ishiga aralashmaslik, xalqaro huquq normalarida belgilangan qoidalarga va tamoyillariga asoslandi.

Xususan, 2018-yil davomida ham O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosati samarali olib borildi. Xususan, 18 ta davlatlararo rasmiy tashriflar bo‘lib o‘tdi. Ushbu davlatlar bilan 52 milliard dollarlik 1080ta loyiha bo‘yicha bitim imzolandi.

Chunki shu yili O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tizimini tubdan

takomillashtirish hamda tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatning ustuvor yoʻnalishlarini amalga oshirishda uning masʼuliyatini kuchaytirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi Farmoni qabul qilindi. Bu esa tashqi siyosatni olib boruvchi idoralarning faolligini taʼminladi.

Yaʼni Farmonda tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatning samarali amalga oshirilishi boʻyicha muhim vazifalar belgilab berildi. Bu omil mamlakatda keng koʻlamli islohotlarni va demokratik oʻzgarishlarni muvaffaqiyatli roʻyobga chiqarishda, xalqaro maydonda mamlakat nufuzini mustahkamlashda va aholi farovonligining oshishida juda katta ahamiyat kasb etishi taʼkidlandi.

2018-yilda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan hamkorlik sohasida Oʻzbekiston Respublikasi davlat siyosatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi Qarori bilan chet ellarda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan hamkorlik sohasida Oʻzbekiston Respublikasi davlat siyosati Konsepsiyasi hamda xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan hamkorlikni rivojlantirish boʻyicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar Dasturi tasdiqlandi.

Hech bir mamlakat iqtisodiy hamkorliksiz rivojlana olmasligini hozirgi kun voqeligi isbotlab turibdi. Oʻzbekiston rahbariyatining bu vaziyatga chuqur yondoshishi orqali tashqi iqtisodiy aloqalarda Respublikamiz iqtisodiyotiga xorijiy sarmoyalarni jalb etishga katta ahamiyat berildi. Iqtisodiyotga xorijiy sarmoyalarni jalb etishda Oʻzbekiston quyidagi tamoyillarga amal qiladi:

- Tashqi iqtisodiy faoliyatni erkinlashtirish;
- Oʻzbekiston iqtisodiyotiga xorijiy sarmoyadorlarni keng jalb qilishni taʼminlaydigan huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy shart-sharoitlar yaratish, tashkilotlar va muassasalar tuzish;
- Ilgʻor texnologiyaning kirib kelishiga, xoʻjalik tarkibining zamonaviylashishiga koʻmaklashadigan xorijiy sarmoyalarga nisbatan “ochiq eshiklar” siyosatini oʻtkazish;
- Respublika mustaqilligini taʼminlaydigan oʻta muhim sohalarni ishlab chiqarish vositalari bilan taʼminlash hamda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga qaratish.

O‘zbekistonning tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirishi va bu aloqalarni erkinlashtirishida huquqiy jihatdan ta’minlovchi qonunlarning ahamiyati katta bo‘ldi. “Tashqi iqtisodiy faoliyat to‘g‘risida”, “Chet el investitsiyalari to‘g‘risida” va “Xorijiy investorlar va investitsiyalarga kafolat berish to‘g‘risida”, “Bankrotlik to‘g‘risida” qonunlar va boshqa me’yoriy hujjatlar shular jumlasiga kiradi. Shu qatorda respublika chet el investitsiyalarini ishonchli sug‘urta bilan himoyalashni ham ta’minladi. Bu huquqiy hujjatlar tashqi iqtisodiy faoliyatni kengaytirish, xalqaro shartnomalar tuzish va ularni bajarish uchun shart-sharoitlar yaratdi. Amaldagi qonunlar chet ellik investorlar uchun kafolatlar bilan bir qatorda soliq sohasida keng imtiyozlar berdi. Birinchi navbatda, O‘zbekiston iqtisodiga umumiy hajmi 50 million dollardan ortiq miqdorda qilinadigan investitsiyalar boj to‘lashdan ozod qilindi. Bu investitsiyalarning davlat investitsiya dasturiga kiritilgan loyihalarda ishtiroki natijasida yetti yil mobaynida foydadan soliq to‘lashdan va korxonalar daromadlarining ishlab chiqarishni kengaytirishga hamda texnologiya bilan qayta jihozlashga sarflanadigan qismi ham soliq to‘lashdan ozod qilindi. Ishlab chiqarilgan tovarlarni import va eksport qilish uchun bojxona to‘lovlari ancha kamaytirildi.

Bu o‘rinda shuni aytib o‘tish lozimki, chet ellik investorlarga yordam ko‘rsatish maqsadida O‘zbekistonda ixtisoslashtirilgan tashkilotlar va muassasalar tarmog‘i tashkil etildi. Bular qatorida “O‘zbekinvest” Milliy eksport-import sug‘urta kompaniyasi, chet el investitsiyalari bo‘yicha agentlik, tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi katta ahamiyatga ega bo‘ldi.

2019-yili O‘zbekiston Turkiy tilli davlatlar hamkorlik Kengashining to‘laqonli a’zosiga aylandi. O‘zbekistonning ushbu Kengashga a’zo bo‘lishi savdo va investitsiyalar uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga, tovarlar, kapitallar, xizmatlar va texnologiyalarning erkin harakatlanishiga bosqichma-bosqich o‘tish uchun bojxona va tranzit tartib-qoidalarini hamda moliyaviy va bank operatsiyalarini soddalashtirishga yordam beradi.

2019-yilning oxiri – 2020-yilning boshlarida butun insoniyat jahon miqyosida so‘nggi yuz yilda ro‘y bermagan koronavirus pandemiyasi degan global ofatga duch keldi. 2020-yilning oxiriga kelib JSST

ma'lumotiga ko'ra, dunyoning 191 mamlakatida 81 million kishi koronavirus bilan kasallangan. Ulardan 1 million 765 ming nafari vafot etgan. Natijada pandemiya jahon iqtisodiyoti uchun 2020-yilning har bir oyida qariyb 400 milliard dollar miqdorida zarar keltirib, dunyo bo'yicha 500 millionta ish o'zni yo'qotilgan. Afsuski, bu ofat butun insoniyat qatori O'zbekiston tashqi siyosati uchun ham kutilmagan tashvish va murakkab muammolarni keltirib chiqardi. Koronavirus pandemiyasining salbiy oqibatlariga qaramasdan, Xalqaro valyuta jamg'armasi va xalqaro reyting agentliklari tahlillariga ko'ra, 2020-yilda O'zbekiston dunyoning sanoqli davlatlari qatorida ijobiy o'sish sur'atlarini saqlab qoldi.

Koronavirus pandemiyasiga qarshi kurash, uning mamlakatimizda keng tarqalishining oldini olish hamda mamlakat iqtisodiyotiga salbiy ta'sirini kamaytirish maqsadida 57 ta loyiha asosida O'zbekistonga boshqa mamlakatlardan (AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Italiya, XXR, Singapur, Ukraina) asbob-uskunalar keltirildi.

Shu bilan birga, pandemiyaning dastlabki davrida 9 ta mamlakatga O'zbekistonning gumanitar yuklari yetkazildi (Ozarbayjon, Belarus, RF, XXR, Eron, Vengriya, Qirg'iziston, Tojikiston, Afg'oniston).

Pandemiyaga qarshi kurashda O'zbekistonga Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti, xalqaro moliya institutlari, Rossiya, Xitoy, AQSh, Turkiya, Birlashgan Arab Amirliklari, Janubiy Koreya, Yaponiya, Germaniya kabi davlatlar amaliy ko'mak berib keldi.

2020-yilda mamlakatimizning xalqaro moliya bozorlariga chiqish imkoniyatlari yanada yaxshilandi, ilk bor milliy valyutada 2 trillion so'mlik davlat yevro obligatsiyalari past foizlarda joylashtirildi.

O'zbekiston "Ochiq ma'lumotlarni kuzatish" xalqaro indeksida 125 pog'onaga ko'tarilib, 44-o'rinni egalladi. Bunda davlat va jamiyat boshqaruvi sohasidagi 20 ta yo'nalish bo'yicha ko'rsatkichlarni oshkor qilib borish amaliyoti joriy etilgani muhim ahamiyat kasb etdi.

"Iqtisodiy erkinlik" reytingida ham mamlakatimizning 26 pog'ona ko'tarilgani islohotlarimizning xalqaro maydondagi yana bir e'tirofi hisoblanadi.

Hozirgi kunda jahonda kechayotgan murakkab geosiyosiy jarayonlar, koronavirus pandemiyasi va global iqtisodiy inqiroz sharoitida O'zbekiston ochiq va pragmatik tashqi siyosatni faol olib bormoqda. Xalqaro

maydondagi qat'iy sa'y-harakatlarimiz natijasida yurtimizning nufuzi va obro'-e'tibori tobora yuksalmoqda.

Mamlakatimiz tarixda birinchi marta Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari bo'yicha kengashiga a'zo etib saylandi. 2020-yilda AQSh davlat departamenti tomonidan O'zbekiston diniy erkinlik sohasidagi "maxsus kuzatuvdagi davlatlar" ro'yxatidan chiqarilgani ham keng ko'lamlı demokratik islohotlarning e'tirofidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining oliy minbaridan O'zbekiston ilgari surgan global va mintaqaviy tashabbuslar dunyo hamjamiyati tomonidan katta qiziqish bilan qabul qilinib, qo'llab-quvvatlanmoqda.

2020-yilning 29-dekabrida Prezidentning Oliy Majlisga va xalqimizga yo'llagan Murojaatnomasida O'zbekiston tashqi siyosatida asosiy xorijiy sheriklar hisoblangan Rossiya, Xitoy, Amerika Qo'shma Shtatlari, Turkiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya, Yaponiya, Hindiston, Pokiston, Birlashgan Arab Amirliklari va boshqa davlatlar bilan ko'p qirrali va o'zaro manfaatli aloqalarni yanada kengaytirish belgilab olindi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro miqyosda yangi qiyofaga ega bo'lgan O'zbekiston paydo bo'ldi, O'zbekiston rahbari dunyoda yangi formatsiyadagi va katta obro' qozongan arbob sifatida tan olindi, qo'shni davlatlar bilan do'stona va o'zaro ishonch ruhidagi munosabatlar rivoj topdi. O'zbekistonning yangi mazmunga ega bo'lgan tashqi siyosiy faoliyati asoslari shaklandi, bu esa mintaqamizda tinchlik va barqarorlik, samarali hamkorlikning asosiy garovidir.

Tayanch so'zlar.

Davlat, tashkilot, hamkorlik, tashqi siyosat, tinchlik, hamkorlik, aloqa, chegara, savdo, iqtisod, transport-kommunikatsiya, investitsiya, integratsiya, globalizatsiya, BMT, MDH, ShHT, JSST, geosiyosat,

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

• O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy ustuvor tamoyillariga nimalar kiradi?

• O‘zbekiston Respublikasining BMTga a‘zo bo‘lishi hamda jahon hamjamiyatidagi o‘rni va nufuzining ortib borishiga nimalar sabab bo‘lmoqda?

• O‘zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan istiqbolli hamkorliklari haqida so‘zlab bering.

• O‘zbekistonning ShHT bilan aloqalarida madaniy jihat deganda nimani tushunasiz?

• O‘zbekistonning MDHdagi o‘rni va Markaziy Osiyo davlatlari bilan o‘zaro hamkorlik aloqalari qay tartibda rivoj topib bormoqda?

• Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida qaysi davlat bilan iqtisodiy hamkorlikda yutuqlar salmog‘i ko‘proq?

• So‘nggi yillarda chegara masalasining hal qilinishi bilan bog‘liq kelishuvlar haqida gapirib bering.

• Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik va barqarorlikni ta‘minlashda O‘zbekistonning o‘rni haqida gapirib bering.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.

2. Evropada xavfsizlik va xamkorlik tashkiloti: insoniylik mezonlari sohadagi majburiyatlar. Mas’ul moharrir: A.Saidov. – Toshkent, 2012.

3. Jo‘rayev S. Zamonaviy xalqaro munosabatlar (o‘quv qo‘llanma). – Toshkent: Akademiya, 2007.

4. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. Mas’ul moharrir: A.Sabirov. – Toshkent: Akademiya, 2013.

5. Новейшая история Узбекистана. Руководитель проекта и редактор: М.А.Рахимов. – Ташкент: Адабиёт учкунлари, 2018.

6. Нуриддинов Э. Становление и дальнейшее развитие на этапе обновления страны внешнеполитической деятельности Республики Узбекистан. – Ташкент, 2020.

7. Саидолимов С.Т. Проблемы безопасности в Центральной Азии. – Ташкент: Akademiya, 2003.

8. Xomitov R. O‘zbekiston Respublikasi va Latviya, Litva, Estoniya o‘rtasidagi aloqalar yangi bosqichda (1991-2014-yillar). – Toshkent: Turon-zamin-ziyo, 2015.

9. Gafforov Y. O‘zbekiston va Osiyo mamlakatlari hamkorligi. – Toshkent: Tamaddun, 2020.

12-MAVZU: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINI RIVOJLANTIRISHDA HARAKATLAR STRATEGIYASINING TUTGAN O‘RNI.

Reja:

1. 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining ishlab chiqilishi, hayotga joriy etilishi va uning ahamiyati.

2. 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi va unda belgilangan ustuvor yo‘nalishlar:

– Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari;

– Qonun ustuvorligini ta‘minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlari;

– Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari;

– Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari;

– Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash hamda chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo‘nalishlar.

1. 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining ishlab chiqilishi, hayotga joriy etilishi va uning ahamiyati.

Mustaqillik yillarida mamlakatda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati qurishga, erkin bozor munosabatlariga va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirishga, xalq osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun shart-sharoitlar yaratishga, xalqaro maydonda O‘zbekistonning munosib o‘rin egallashiga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi. Shunday bo‘lsada, bosib o‘tilgan yo‘l va orttirilgan tajribani xolisona baholash, mustaqillik yillarida erishilgan yutuqlarni tahlil qilish hamda zamon talablaridan kelib chiqqan holda oldimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va mamlakat

taraqqiyotini jadallashtirishning muhim ustuvor yoʻnalishlarini hamda aniq marralarini belgilash vazifasi turgan edi.

Mazkur vazifani amalga oshirish yoʻlida aholining keng qatlamlari, jamoatchilik va ishbilarmon doiralar vakillari, davlat organlarining rahbarlari va mutaxassislari bilan amaliy suhbat hamda muhokamalar olib borildi, shuningdek, amaldagi qonun hujjatlari, milliy va xalqaro tashkilotlarning axborot-tahliliy materiallari, maʼruzalari, tavsiyalari va sharhlari oʻrganildi, rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasi tahlil qilindi.

Taraqqiyot va yuksak rivojlanishga erishgan davlatlar tajribasiga koʻra, har bir xalq oʻz oldiga ulugʻ va istiqbol maqsadlarni qoʻyishi hamda uni amalga oshirish salohiyatlari bilan jahon hamjamiyatida munosib oʻrin egallaydi. Binobarin, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasi istiqbolimiz taqdirini hal etuvchi muhim va yangi davr bosqichini ifodalovchi milliy gʻoyaga aylandi.

Strategiya – bu taʼlimotni izlash, ifodalash va rivojlantirish tizimi boʻlib, u izchillik bilan va toʻliq amalga oshirilganda uzoq muddatli muvaffaqiyatni taʼminlaydi.

Kelib tushgan takliflarni jamlash, chuqur oʻrganish hamda umumlashtirish asosida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida”gi Farmoni loyihasi ishlab chiqilib, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi Farmoni bilan 2017-2021-yillarda mamlakatimizni rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasi tasdiqlangani oʻzbek davlat boshqaruvi tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Mazkur hujjatda aniq, hayotiy islohotlar va ularni amalga oshirish mexanizmlari belgilab berilgani mamlakatimizda islohotlar samaradorligini tubdan oshirish, davlat va jamiyatni har tomonlama uygʻun, jadal rivojlantirish, barcha sohani modernizatsiya qilish va erkinlashtirishdek buyuk maqsadlarga xizmat qiladi.

Loyihalarni tayyorlash davomida aholining keng qatlamlari orasida qizgʻin muhokamalar olib borildi. Loyihalar muhokama uchun turli axborot maydonlariga joylashtirildi, ularning natijasida koʻplab taklif va mulohazalar kelib tushdi. Fuqarolar siyosiy-huquqiy borada yuksak faollik

ko'rsatib, olib borilayotgan islohotlarga alohida qiziqish va daxldorlikni namoyon qildilar.

Xususan, loyihalarning "Qonun hujjatlari ta'sirini baholash tizimi" portalida yo'lga qo'yilgan jamoatchilik muhokamasi natijalari bo'yicha 1310 ta taklif va mulohaza kelib tushib, ular asosida Davlat dasturining 41 ta bandi qayta ko'rib chiqildi.

Harakatlar strategiyasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan saylovoldi jarayoni, jamoatchilik, ishbiarmon doiralar vakillari hamda davlat organlari bilan uchrashuvlar chog'ida bildirilgan fikrlar bilan birga mamlakatni ijtimoiy-siyosiy, sotsial-iqtisodiy, madaniy-gumanitar rivojlantirishning konseptual masalalari kiritildi.

Harakatlar strategiyasining maqsadi olib borilayotgan islohotlar samaradorligini tubdan oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatni modernizatsiyalash va hayotning barcha sohalarini erkinlashtirishdan iboratdir.

Xususan, mamlakatni rivojlantirishning quyidagi 5 ta ustuvor yo'nalishi belgilangan:

1. Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish;
2. Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish;
3. Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish;
4. Ijtimoiy sohani rivojlantirish;
5. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritish.

Mazkur yo'nalishlarning har biri mamlakatdagi islohotlar va yangilanishlarni yanada chuqurlashtirishga oid aniq bo'limlardan iborat. Harakatlar strategiyasini besh bosqichda amalga oshirish nazarda tutilgan bo'lib, bunda yillarga beriladigan nomlarga muvofiq har yili uni amalga oshirish bo'yicha Davlat dasturi tasdiqlandi.

Davlat rahbarining 2017-yil 14-fevraldagi Farmoyishi bilan Harakatlar strategiyasini amalga oshirishga doir tashkiliy chora-tadbirlari belgilandi. Mazkur farmoyish asosida, Harakatlar strategiyasida nazarda

tutilgan tadbirlarning ekspertlik va jamoatchilik muhokamasini samarali tashkil etish borasidagi sa'y-harakatlarni birlashtirish, ularni mukammal amalga oshirish, fuqarolik jamiyati institutlarini, ekspertlar va olimlarni mamlakatimizni demokratlashtirish hamda modernizatsiya qilish jarayonlariga faol jalb etish maqsadida "Taraqqiyot strategiyasi" markazi tashkil etildi.

Markaz – nodavlat-notijorat tashkiloti bo'lib, Harakatlar strategiyasidagi islohotlarning mazmun-mohiyati, ahamiyati va natijalarini izchil muhokama qilish, davlat organlari va xalq o'rtasidagi ochiq muloqotni ta'minlash, jamoatchilik nazoratini samarali tashkil etishda o'ziga xos zamonaviy media-maydon vazifasini o'taydi.

"Taraqqiyot strategiyasi" markazi aql markazi sifatida qisqa vaqt ichida o'zida Harakatlar strategiyasining 5 ta ustuvor yo'nalishi bo'yicha tajribali, tahlilchi va kuchli ekspertlarni jamlay oldi. 170 ga yaqin davlat organlari va tashkilotlari bilan aloqa o'rnatgan markaz xorijiy tajribani o'rganish bilan birga xalqaro aql markazlari bilan hamkorlik qiladi va tajriba almashadi. Xususan, 2019-yilda Markaz dunyodagi eng yaxshi yigirmatalik reytingidan mustahkam joy olgan Italiyadagi "European House – Ambrosetti", 700 dan ortiq ekspertlarni o'zida jamlagan Siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy tadqiqotlar institutlari hamda Fransiyadagi 46 yillik tajribaga ega va o'z safida kuchli mutaxassislarni jamlagan Tahlil, prognozlash va strategiya Markazi (CAPS) kabi aql markazlari bilan o'zaro hamkorlik memorandumlarini imzoladi.

2020-yilning mart oyiga qadar ekspertlik muhokamalarida 60 dan ortiq qonun loyihalari o'rganildi va tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi. Qolaversa, 2019-yilning o'zida markaz jamoasi tomonidan 100 dan ortiq tahliliy va mualliflik maqolalari chop etildi hamda shuncha miqdorda OAV orqali lavha, ko'rsatuv, intervyu va suhbatlar keng omma e'tiboriga xavola etildi. 2020-yilda "Harakatlar Strategiyasi bilan 3 yil: kutilgan natijalar, yuqori samaradorlik va yuksak marralar" nomli risola ham chop etildi.

2. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi va unda belgilangan ustuvor yo'nalishlar.

Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yoʻnalishlari.

Oʻzbekistonda keng koʻlamda amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati koʻp jihatdan aynan davlat va fuqarolik jamiyati oʻrtasidagi yaqin hamkorlikka bogʻliq jarayondir. Bu borada Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev: “Bizning yana bir muhim vazifamiz – fuqarolar, davlat va jamiyat oʻrtasida oʻzaro masʼuliyat, huquq va burch bogʻliq ekaniga oid prinsipni izchil amalga oshirishdan iborat. Bu prinsip mamlakatimiz oldida turgan muhim vazifalarni hal qilishda davlat va fuqarolik jamiyati oʻrtasida samarali hamkorlikni taʼminlaydigan konstitutsiyaviy asosdir. Biz barchamiz – fuqarolar ham, jamiyat ham, davlat ham Vatanimiz ravnaqi uchun, mamlakatimizda tinchlik-barqarorlikni mustahkamlash uchun, tarixiy, maʼnaviy va madaniy merosimizni saqlash, boyitish va kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish uchun birdek masʼulmiz” – deb taʼkidlagan edi.

Davlat dasturining “Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish” deb nomlangan birinchi yoʻnalishini amalga oshirishda davlat hokimiyati tizimida Oliy Majlisning rolini kuchaytirish, qonun ijodkorligi faoliyatining sifatini tubdan yaxshilash, davlat boshqaruvida siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish nazarda tutilgan.

Davlat boshqaruvini takomillashtirish, eng avvalo, davlat xizmatini isloh qilish, iqtisodiyotda davlat boshqaruvini kamaytirish, davlat va xususiy sektorlarning oʻzaro foydali hamkorligining zamonaviy shakllarini, “Elektron hukumat” tizimini rivojlantirish boʻyicha chora-tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilgan.

Xalq bilan samarali muloqotni taʼminlash Davlat dasturining eng muhim va dolzarb vazifalaridan biri boʻldi. Shu munosabat bilan jamoatchilik nazoratini takomillashtirish, nodavlat-notijorat tashkilotlarini, ommaviy axborot vositalarini yanada rivojlantirish, shuningdek, mahallaning jamiyat hayotidagi rolini kuchaytirish nazarda tutilmoqda.

Mamlakatimizda fuqarolarning ijtimoiy sheriklik va jamoatchilik nazoratini amalga oshirish institutlari orqali jamiyat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratish borasida 2018-yil 12-aprelda “Jamoatchilik nazorati toʻgʻrisida”gi qonun qabul qilindi. Qonunga binoan fuqarolar, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari,

nodavlat-notijorat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari jamoatchilik nazorati sub'yektlari etib belgilandi.

Yangi O'zbekiston rivojining muhim jihatlaridan biri davlatning fuqarolar bilan doimiy muloqoti hisoblanadi. Ijtimoiy sheriklik munosabatlarini yanada mustahkamlash maqsadida davlat bunday muloqotning tashabbuskori bo'lib chiqmoqda va quyidagi shakllarda to'g'ridan-to'g'ri muloqotni rag'batlantirmoqda:

- Davlat boshqaruvi organlarida jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha ixtisoslashtirilgan matbuot xizmatlari;

- 2018-yilda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining muhokamasi uchun tashkil etilgan regulation.gov.uz veb portalini;

- fuqarolarning qonun hujjatlari loyihalari yuzasidan jamoatchilik murojaatlari Mening fikrim portalini yordamida fuqarolar jamiyat va davlat hayotiga oid dolzarb masalalar yuzasidan elektron shaklda jamoaviy murojaat qilish uchun imkoniyat yaratildi. Portal ishga tushirilishi natijasida jamoatchilik tashabbuslari uchun yagona maydon shakllandi, kelgusida u fuqarolarning qonunchilik tashabbuslarini ifoda etib, fuqarolik jamiyati rivojlanishining kuchli impulsi bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyati asoslarini yaratish va rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar fuqarolik jamiyatining shakllanishi bo'yicha quyidagi bosqichlarga bo'linadi: Birinchi bosqich o'z ichiga 1991-2000-yillarni qamrab oladi. Bu davrda, birinchi navbatda, fuqarolik jamiyatining asoslari yaratildi. Ikkinchi bosqich 2000-2010-yillarda mamlakatni demokratlashtirish va modernizatsiyalash bo'yicha faol jarayonlar davom ettirildi. Uchinchi bosqich 2011-2016-yillar. Bu davrda fuqarolik jamiyati qurishga doir huquqiy asoslar rivojlantirildi, fuqarolik jamiyatining ijtimoiy tayanchi – o'rta ijtimoiy qatlam yanada mustahkamlandi. To'rtinchi bosqich 2017-yilda boshlanib, fuqarolik jamiyatini shakllantirishning amaliy jihatlarini namoyon bo'lishi bilan xarakterlanadi. Fuqarolik jamiyatini qurish g'oyalari "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" va "Taraqqiyot strategiyasi"da yanada rivojlantirilib, bu sohada tub burilish davrini boshlab berdi hamda fuqarolik jamiyati shiddat bilan rivojlanib, o'zini har tomonlama namoyon eta boshladi. Bu davrda Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan olib

borilayotgan islohotlar mazmuni yangi bosqich boshlanganidan dalolat bermoqda.

Ayni paytda Davlat dasturining “Davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirish” yo‘nalishi ijrosi doirasida fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish hamda ularning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish uchun davlat siyosati darajasida izchil, tizimli ishlar amalga oshirilayotganiga yaqqol dalildir.

Ma’lumki, kuchli va adolatli fuqarolik jamiyatini qurish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlarni kompleks o‘rganish, tahlil qilish va baholashning yaxlit, mustaqil tizimini shakllantirish lozim. Qolaversa, ijtimoiy sheriklik va jamoatchilik nazorati mexanizmlari samaradorligini oshirish, ularni yanada rivojlantirishga oid takliflarni ishlab chiqish uchun ilmiy-amaliy maydon yaratish, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha maslahat kengashining samarali faoliyatini ta’minlash bu boradagi ishlar samaradorligini oshirishda muhim o‘ringa ega. Shu ma’noda Prezidentimizning mazkur qarori bilan Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil institutini ta’rischilar kengashi tomonidan “Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish markazi” etib qayta tashkil etish haqidagi taklifiga rozilik bildirilgani ayni muddao bo‘ldi. Shuningdek, ushbu hujjat asosida markazning asosiy vazifalari va faoliyati yo‘nalishlari belgilab berildi. Mazkur yo‘nalishlarning har biri fuqarolik jamiyatida olib borilayotgan islohotlarni va yangilanishlarni yanada chuqurlashtirishga oid aniq bo‘limlardan iborat.

2016-yilda ilk bor mamlakat aholisi va hukumatning to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqoti yo‘lga qo‘yildi. Xalq bilan samarali muloqotni ta’minlash dolzarb vazifalardan biri bo‘ldi. Ushbu qaror bilan endilikda bu borada olib borilayotgan ishlarni, xalq bilan muloqotning holati va rivojlanishini o‘rganish, davlat organlari faoliyati ochiqligini tizimli tahlil qilish zarurligi ko‘rsatildi. Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish sohasida ilmiy va ekspert doiralar ishtirokida amaliy tadqiqotlar o‘tkazish, ularning natijalarini umumlashtirish asosida kelajakda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning milliy modelini yanada takomillashtirish va strategik yo‘nalishlarini belgilash bo‘yicha takliflar ishlab chiqish vazifasi qo‘yildi.

Bu jarayonda yangi tashkil etilayotgan markaz tomonidan fuqarolik jamiyati rivojlanishining normativ-huquqiy tartibga solinishi holatini hamda ushbu sohada huquqni qo'llash amaliyoti, ijtimoiy sheriklik va jamoatchilik nazoratini amalga oshirishni o'rganish, davlat organlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan samarali hamkorligini yo'lga qo'yish, ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish yuzasidan takliflar ishlab chiqildi. Bundan tashqari jamiyatda siyosiy partiyalar rolini oshirish, raqobatdosh ko'p partiyali tizimning rivojlanish darajasini tahlil qilish va siyosiy partiyalar tomonidan o'tkaziladigan tadbirlarning elektorat manfaatiga xizmat qilishini ta'minlovchi loyihalar joriy etildi. E'tiborlisi, rivojlangan demokratik davlatlar tajribasi asosida davlat va jamiyat o'rtasida ochiq muloqotni tashkil etib, fuqarolarning dolzarb muammolarini hal etishning optimal yondashuvlarini ishlab chiqish ham Markazning asosiy vazifalaridan biri etib belgilandi.

Markazga fuqarolik jamiyati rivojlanishini, uning institutlarining davlat organlari va tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlik darajasini, ularning mamlakatni sotsial-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy jihatdan rivojlantirishga, shu jumladan, 2030-yilgacha bo'lgan davrda BMTning Barqaror taraqqiyot maqsadlarini amalga oshirish doirasida qo'shgan hissasini baholash indikatorlarini ishlab chiqish va tasdiqlash tavsiya etilgan. Bu esa islohotlarning ilmiy va tahliliy jihatdan puxta ishlab chiqilishi va natijada mamlakatimizning kelajakda har tomonlama rivojlanishida muhim poydevor vazifasini o'taydi.

Mamlakatimiz tub o'zgarishlar davom ettirilayotgan hozirgi paytda mazkur vazifalarni bajarishda davlat organlari rahbarlari Markazga har tomonlama ko'maklashadi, so'ralgan ma'lumotlarni o'z vaqtida taqdim etadi, undan olingan materiallar va tavsiyalarni ko'rib chiqadi. Markaz o'z vazifalarini bajarishi uchun shartnoma asosida yetakchi, shu jumladan, xorijiy muassasalar ekspertlarini jalb etish huquqiga egadir. Aynan qarorda ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganib, O'zbekiston sharoitida uni joriy etish uchun 2020-2022-yillarda Markaz xodimlarini fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga ixtisoslashgan yetakchi xorijiy tadqiqot va tahliliy institutlariga ish o'rganish uchun yuborish bo'yicha Vazirlar Mahkamasiga takliflar kiritish zarurligi alohida belgilab qo'yildi.

Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari.

Davlat dasturining ikkinchi yo'nalishi qonun ustuvorligini va sudning chinakam mustaqilligini ta'minlash chora-tadbirlarini nazarda tutadi. Jumladan, qarorlar qabul qilishda sudlar mustaqilligini ta'minlashi kerak bo'lgan Oliy sud kengashini tuzish, professional sudyalar korpusini shakllantirish, sudyalarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilgan. Yurtimizda sud-huquq tizimini demokratlashtirish, sudlar tomonidan fuqarolarning qonuniy manfaatlarini himoya qilish borasidagi vazifalar umume'tirof etilgan normalar asosida takomillashib bormoqda. Mamlakatimizni demokratik yangilashning bugungi bosqichidagi eng muhim yo'nalishlaridan biri – qonun ustuvorligi va qonuniylikni mustahkamlash, shaxs huquqi va manfaatlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan sud-huquq tizimini izchil demokratlashtirish va liberallashtirish hisoblanadi. O'tgan davr mobaynida sud-huquq tizimini isloh qilish va jinoyat qonunchiligini liberallashtirish borasida amalga oshirilgan islohotlar izchilligini quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin:

Birinchi bosqich 1991-2000-yillarni o'z ichiga olib, bu davrda, yangi davlat va jamiyat barpo etishning oqilona strategiyasi ishlab chiqildi. Sud hokimiyatining mustaqilligini ta'minlashning huquqiy asoslari yaratilib, mamlakatimiz tarixida ilk bor Konstitutsiyaviy sud qaror topdi. Natijada yangi mazmundagi umumiy yurisdiksiya sudlari, xo'jalik sudlari joriy etildi. "Sudlar to'g'risida"gi Qonun, Jinoyat kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi va odil sudlovga oid boshqa qonunchilik bazasi vujudga keldi. Fuqarolarning sud himoyasiga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqlari kafolatlandi. 2000-yil 14-dekabrda "Sudlar to'g'risida"gi Qonunning yangi tahrirda qabul qilinishi protsessual qonunchilikka sudlarda ish yuritishda tortishuvchilik prinsipini ta'minlash va amalga oshirish, jinoyat va fuqarolik tartibidagi ishlarni ko'rishning barcha bosqichlarida prokuror hamda advokatning tengligini ta'minlash, odil sudlovni sifatli va tezkor amalga oshirish, sud qarorlari adolatliligini ta'minlash, yuqori turuvchi sudlarni yakuniy qaror qabul qilishda mas'uliyatini kuchaytirishga qaratilgan qator o'zgartish hamda qo'shimchalar kiritilishini belgilab berdi.

Shu maqsadda ishlarni apellyatsiya bosqichida ko‘rish tartibi joriy etilib, kassatsiya instansiyasi isloh qilindi. Natijada fuqarolik va jinoyat sudlarida birinchi instansiya va tergov organi tomonidan yo‘l qo‘yilgan xato kamchiliklarni tez hamda samarali ravishda bartaraf etish imkoniyati yuzaga keldi.

Ikkinchi bosqich 2001-2009-yillarni o‘z ichiga olib, ushbu bosqich faol demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernizatsiya qilish davri bo‘lib, bunda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, siyosiy hayot, qonunchilik, sud-huquq tizimi va ijtimoiy sohalarni izchil isloh qilish ta‘minlandi. Jinoiy jazolarni liberallashtirishning yangi bosqichi 2001-yil 29-avgustda “Jinoiy jazolarning liberallashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat, Jinoyat-protsessual kodekslari hamda Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi Qonunning qabul qilinishi bilan boshlandi. Mazkur Qonunga ko‘ra:

- jinoyatlarning tasnifi o‘zgartirilib, og‘ir va o‘ta og‘ir toifadagi jinoyatlarning qariyb 75 foizi ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan va uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlar toifasiga o‘tkazildi;

- jinoiy jazo tizimidan insonparvarlik tamoyillariga mutlaqo zid bo‘lgan mol-mulkni musodara qilish tarzidagi jazo turi chiqarib tashlandi;

- iqtisodiyot sohasidagi jinoyat ishlari bo‘yicha qamoq va ozodlikdan mahrum etish jazolari o‘rniga jarima shaklidagi iqtisodiy sanksiyani qo‘llash imkoniyati ancha kengaytirildi, 11 ta moddaga yetkazilgan moddiy zararining o‘rni qoplangan taqdirda ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo qo‘llanmasligi haqidagi qoidalar kiritildi;

- jinoyat qonunchiligiga o‘zbek xalqining rahmdillik va kechirimlilik kabi ko‘p asrlik an‘analariga mos bo‘lgan yarashuv instituti kiritilib, o‘tgan yillar davomida yarashganlik munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish mumkin bo‘lgan jinoyatlar doirasi ham kengaytirib borildi. Respublikamiz bo‘yicha 2015-yilda 14,482 nafar shaxs, 2016-yilda esa 14,843 nafar shaxsga nisbatan qo‘zg‘atilgan jinoyat ishi tomonlarning yarashganligi munosabati bilan tugatilib, ushbu shaxslar “sudlangan” degan ijtimoiy-huquqiy oqibatdan xalos bo‘lgan;

- ehtiyot chorasi tariqasida qamoqqa olishning bir yarim yildan o‘n oygacha qisqartirilishi, alohida hollarda esa, bir yilgacha muddatga

uzaytirilishi mumkinligining belgilanishi, tuman va shahar prokurorlarining tergov hamda ayblanuvchini qamoqda saqlash muddatlarini uzaytirish huquqlari bekor qilinishi odil sudlovni amalga oshirishga, sudga qadar ish yuritishning tezkorligi va sifatini oshirishga, ayblanuvchi tariqasida jalb qilingan shaxslarni asossiz ravishda uzoq muddatda qamoqda saqlanishining oldini olishga imkon berdi;

– jinoyat ishini sudda ko‘rishning 2 oylik muddatining belgilanishi va sudlarda ishni ko‘rish muddatini uzaytirish tartibining joriy etilishi jinoyat ishlarini ko‘rishni asossiz ravishda kechiktirilishining oldini olishga xizmat qildi.

Bu davr jinoiy jazolar tizimidagi o‘lim jazosini bekor qilinishi bilan ham ahamiyatlidir. Favqulodda jazo chorasi hisoblangan o‘lim jazosi 2008-yil 1-yanvardan e‘tiboran jinoiy jazolar tizimidan chiqarilib, o‘rniga og‘irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o‘ldirish va og‘irlashtiruvchi holatlarda terrorizm jinoyatini sodir etganlik uchun umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi belgilandi.

Mazkur bosqichning o‘ziga xos xususiyati yana shundan iboratki, bunda sud hokimiyati bosqichma-bosqich mustahkamlandi, sudlarning mustaqilligi ta‘minlandi, bu esa, o‘z navbatida, sud tizimini ijro etuvchi hokimiyat organlari nazorati va ta‘siridan chiqarish imkonini berdi. Jumladan, sudlar faoliyatini tashkiliy jihatdan ta‘minlash, sud tizimi uchun kadrlar masalalari bilan shug‘ullanish vazifasi maxsus organ – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Sudyalarni tanlash va lavozimlarga tavsiya etish bo‘yicha oliy malaka komissiyasiga yuklatildi.

O‘z navbatida, “Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi natijasida sud hujjatlari majburiy ijro etilayotganda yuzaga keladigan mulkiy yoki nomulkiy munosabatlarni tartibga solib, sudlar sud qarorlarini ijro etish kabi o‘zlariga xos bo‘lmagan vazifalardan ozod qilindi. Shuningdek, prokuratura organlarining sud jarayoniga aralashuvini cheklash, prokuratura vakolatlarining bir qismini sudlarga o‘tkazish maqsadida 2005-yil 8-avgustdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qamoqqa olishga sanksiya berish huquqini sudlarga o‘tkazish to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilinib, mazkur tartib 2008-yil 1-yanvardan e‘tiboran amalga oshirilishi belgilandi.

Ushbu bosqichda amalga oshirilgan islohotlar natijasida siyosiy, iqtisodiy, davlat-huquqiy munosabatlarning butun tizimi modernizatsiya qilinib, fuqarolik jamiyatini shakllantirish, inson huquq va erkinliklarini himoya etishning huquqiy asoslari yaratildi.

Uchinchi bosqich 2010-yildan 2016-yilga qadar bo'lgan davrni o'zi ichiga olib, mazkur bosqichdagi sud-huquq islohotlari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010-yil 12-dekabrda Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma yig'ilishida so'zlagan "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish Konsepsiyasi" bilan bog'liq bo'lib, unda kuchli fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy davlat barpo etishda sud-huquq tizimini izchil isloh qilishning eng muhim jihatlari aks etdi. Natijada O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2012-yil 18- sentabrdagi "Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq lavozimdan chetlashtirish va shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish tarzidagi protsessual majburlov choralarini sudyaning sanksiyasi asosida qo'llash tartibi joriy etilib, jinoyat protsessida "Xabeas korpus" institutini qo'llash sohasini yanada kengaytirish imkonini berdi. Bundan tashqari ushbu Qonunga muvofiq sudning jinoyat ishi qo'zg'atishga doir vakolati chiqarildi. Amaldagi qonunchilikda prokurorning sud majlisida ayblov xulosasini o'qib eshittirish bo'yicha majburiyati aniq belgilanmaganligi sudning maqsad va vazifalariga zid ravishda ayblov xulosasini sudyalar tomonidan o'qib eshittirilishiga sabab bo'lgan. Yuqoridagi Qonunga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 439-moddasiga o'zgartish kiritilib, birinchi instansiya sudida ish bo'yicha ayblov xulosasini o'qib eshittirish majburiyati prokuror zimmasiga yuklatildi.

Shuningdek, jinoiy jazolarni liberallashtirish borasidagi islohotlar ham davom ettirilib, 2015-yil 11-avgustda "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi natijasida jinoiy jazolar tizimiga ozodlikdan mahrum qilish jazosiga muqobil bo'lgan yangi jazo turi – ozodlikni cheklash jazosi kiritildi. Yurtimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning maqsadi tadbirkorlik sub'yektlariga erkinliklar yaratish,

ularni jadal rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, 2015-yil 20- avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga xususiy mulkni, tadbirkorlik sub’yektlarini ishonchli himoya qilishni yanada kuchaytirishga, ularni jadal rivojlantirish yo‘lidagi to‘siqlarni bartaraf etishga qaratilgan o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi Qonunga ko‘ra, Jinoyat kodeksi 189-moddasining birinchi va ikkinchi qismlari dekriminalizatsiya qilinib, jinoiy qilmishlar doirasidan chiqarildi, shuningdek, 184-moddasi: “Birinchi marta jinoyat sodir etgan shaxs, agar u soliq tekshiruv materiallarini ko‘rib chiqish natijalari bo‘yicha davlat soliq xizmati organining qarorini olgan kundan e’tiboran o‘ttiz kun Ichida soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar, shu jumladan, penyalar va boshqa moliyaviy sanksiyalar tarzida davlatga yetkazilgan zararning o‘rnini to‘liq qoplasa, javobgarlikdan ozod qilinadi”, degan beshinchi qism bilan to‘ldirildi.

Sud-huquq tizimini isloh qilishning to‘rtinchi bosqichi 2016-yil sentabr oyidan keyingi davr bo‘lib, ushbu bosqichda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 21-oktabrdagi “Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni, 2017-yil 7-fevraldagi Farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”, 2017-yil 20-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonining qabul qilinishi bilan sifat jihatdan yangi davr boshlandi.

Qabul qilingan ushbu normativ hujjatlarda:

– sudlarning chinakam mustaqilligini ta’minlash maqsadida sudyalik lavozimiga birinchi marotaba besh yil muddatga va keyin o‘n yil muddatga, shundan so‘ng muddatsiz davrga tayinlash (saylash);

– O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Sudyalarni tanlash va lavozimlarga tavsiya etish bo‘yicha oliy malaka komissiyasi tugatilib, uning o‘rniga Sudyalar hamjamiyatining organi hisoblanadigan va O‘zbekiston Respublikasida sud hokimiyati mustaqilligining konstitutsiyaviy prinsipiga rioya etilishini ta’minlashga ko‘maklashadigan O‘zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi tashkil etish;

– O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi sud hokimiyatining fuqarolik, jinoiy, ma‘muriy va iqtisodiy sudlov sohasida yagona oliy organi sifatida davr talablari asosida yangidan shakllantirilgani, odil sudlovning mazmun-mohiyatiga mutlaqo to‘g‘ri kelmaydigan holat – sudlar tomonidan jinoyat ishlarini qo‘shimcha tergovga qaytarish amaliyotiga chek qo‘yilgandi. Bugungi kunda xalqimiz kutayotgan adolatli qarorlar qabul qilishga har tomonlama qodir, irodasi mustahkam, yuksak kasb va ma‘naviy fazilatlarga ega bo‘lgan sud xodimlari tarkibini shakllantirish eng muhim vazifa bo‘lib qolmoqda;

– 2017-yil 1-iyundan O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Oliy xo‘jalik sudini birlashtirish, fuqarolik, jinoiy, ma‘muriy va iqtisodiy sud ish yurituvi sohasidagi sud hokimiyatining yagona oliy organi – O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudini tashkil etish, ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ma‘muriy nizolarni, shuningdek, ma‘muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlarni ko‘rib chiqishga vakolatli bo‘lgan Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar ma‘muriy sudlarini, tuman (shahar) ma‘muriy sudlarini tashkil etish belgilandi.

Mazkur Farmon va Harakatlar strategiyasida qayd etilgan vazifalardan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 2017-yil 29-aprelda “Fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”, 2017-yil 6-aprelda “O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida” va “O‘zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi to‘g‘risida”gi Qonunlar qabul qilindi. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta‘minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish, odil sudlovga erishish darajasini oshirish kabi vazifalar bu boradagi ishlarning asosini tashkil etadi.

2017-yilning 1-apreldan jinoyat, jinoyat-protsessual, fuqarolik protsessual va boshqa qonun hujjatlariga inson huquq va erkinliklari ustuvorligini ta‘minlash, sud muhokamasini adolatli va o‘z vaqtida o‘tkazish, jazoning adolatli va insoniyligi kafolatlarini kuchaytirishni

inobatga olgan holda odil sudlov samaradorligini oshirishga qaratilgan bir qator o'zgartishlar kiritilmoqda. Jumladan, qamoq tarzidagi jinoiy jazo turi tugatilib, uning o'rniga ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazoning muqobil turlarini qo'llash imkoniyati kengaytirilmoqda. Ya'ni jinoiy jazolar tizimidan nisbatan qattiq ta'sir choralaridan biri chiqarilayotganligi jinoiy jazolarni liberallashtirishga, huquqbuzarlarga nisbatan tarbiyaviy-tuzatish ta'sir choralarining ilg'or shakl va uslublarini keng qo'llash bo'yicha olib borilayotgan siyosatning mantiqiy davomi hisoblanadi. Jinoyat protsessida fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishning huquqiy kafolatlarini kuchaytirish, jinoyat ishlarini tergov qilishning tezkorligini oshirish maqsadida jinoyat sodir etishda gumon qilingan shaxslarni ushlab turish muddati 72 soatdan 48 soatga, qamoqqa olish va uy qamog'i tarzidagi ehtiyot choralarini qo'llashning, shuningdek, jinoyat ishlari bo'yicha dastlabki tergovning eng ko'p muddatlari 1 yildan 7 oyga qisqartirilmoqda.

Shuningdek, "Xabeas korpus" institutining qo'llanish doirasini yanada kengaytirish ham ko'zda tutilmoqda. Fuqarolik ishi bo'yicha sud qarorini nazorat tartibida qayta ko'rib chiqish imkoniyatini beruvchi muddatning 3 yildan 1 yilga qisqartirilishi fuqarolik huquqiy munosabatlarning barqarorligi, fuqarolik protsessi ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlari himoya qilinishini ta'minlashga xizmat qiladi. Yarashuv institutini jinoyat protsessida qo'llash doirasini kengaytirish, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan ayrim turdagi jinoyat tarkiblarini jinoyat toifasidan chiqarish, jabrlanuvchining arizasi asosida jinoyat ishi qo'zg'atilishi mumkin bo'lgan jinoyat tarkiblari ro'yxatini kengaytirish nazarda tutilmoqda.

Ma'muriy sudlarni, xo'jalik sudlari tizimida mintaqaviy apellyatsiya sudlarini tuzish, sudya yordamchisi lavozimini ta'sis etish orqali sudlarni kelgusida ixtisoslashtirish va ularning devonini mustahkamlash nazarda tutilmoqda.

Sansalorlikka va ishlarning ko'rib chiqilishi sudlar tomonidan asossiz cho'zib yuborilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida protsessual qonun hujjatlarini takomillashtirish, quyi instansiya sudlarining kamchiliklarini mustaqil bartaraf etish va uzil-kesil qaror qabul qilish yuzasidan yuqori sud instansiyalarining vakolatlarini kengaytirish rejalashtirilmoqda.

Ushbu yoʻnalish doirasida barcha huquqni muhofaza qilish va nazorat organlari, davlat hamda xoʻjalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari rahbarlarining xalq bilan bevosita muloqotini yoʻlga qoʻyish chora-tadbirlarini roʻyobga chiqarish, aholi ularga erkin murojaat eta olishini taʼminlash, jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari hamda erkinliklari buzilganligi toʻgʻrisidagi murojaatlarning, xabarlarining oʻz vaqtida olinishini taʼminlash nazarda tutilmoqda.

Huquqbuzarliklarning oldini olish tizimiga, jinoyatchilikka qarshi kurashish va jamoat tartibini saqlash boʻyicha ichki ishlar organlarining faoliyatini tubdan takomillashtirishga alohida eʼtibor qaratildi.

Shuningdek, ushbu yoʻnalish 2018-2021-yillarda jinoyat va jinoyat-protsessual qonun hujjatlarini yanada takomillashtirish kontsepsiyasini ishlab chiqishni, sud, huquqni muhofaza qilish va nazorat organlari xodimlarini oʻqitish, tanlash va joy-joyiga qoʻyish tizimini takomillashtirishni, murojaatlarni muntazam tahlil qilishni hamda vaqti-vaqti bilan uning natijalarini eʼlon qilib borishni, advokaturani rivojlantirishni, notariat tizimini va FHDYo organlarini isloh qilishni ham oʻz ichiga oladi.

Jamoat tartibini saqlash, avvalambor, voyaga yetmagan va yoshlar oʻrtasidagi huquqbuzarliklar profilaktikasi hamda jinoyatchilikka qarshi kurashish samaradorligini oshirish, huquqni muhofaza qiluvchi tuzilmalarning buzgʻunchi tahdidlarni barvaqt aniqlash boʻyicha yakdil harakatlarni, ularni hamkorlikda va sifatli bartaraf etilishini taʼminlash maqsadida 2018-yil 14-fevralda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Toshkent shahrida jamoat tartibini saqlash, huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashishning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish toʻgʻrisida”gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga koʻra, taraqqiy etayotgan poytaxt xavfsizligining garovi sifatida harakatlar yakdilligi asosida barcha davlat organlari, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan oʻzaro hamkorlik qilishning amaliy mexanizmini joriy etish, “Jaholatga qarshi maʼrifat” ezgu gʻoyasi asosida har bir mahalla kesimida diniy-ekstremistik xususiyatga ega boʻlgan huquqbuzarliklarni sodir etishning sabab va shart-sharoitlarini barvaqt aniqlash hamda bartaraf etishga,

birinchi navbatda, ekstremistik oqim mafkurasi ta'siri ostiga tushib qolgan shaxslarni tuzatishga alohida e'tibor qaratish ishlari jadallashtirildi.

“Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish” deb nomlangan uchinchi yo‘nalishda ko‘rsatilgan chora-tadbirlarni ro‘yobga chiqarish uchun milliy valyuta va narxlarning barqarorligini ta‘minlash, valyutani tartibga solishning zamonaviy bozor mexanizmlarini bosqichma-bosqich joriy etish, mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish, tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish, eksportga mo‘ljallangan mahsulot va materiallar ishlab chiqarish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, transport-logistika infratuzilmasini, tadbirkorlikni rivojlantirish hamda xorijiy investorlar uchun investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish, soliq ma‘murchiligini yaxshilash, bank faoliyatini tartibga solishning zamonaviy prinsiplari va mexanizmlarini joriy etish, ko‘p tarmoqli fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish, shuningdek, turizm industriyasini jadal rivojlantirish nazarda tutilgan.

Shuningdek, ushbu yo‘nalish xususiy mulkni, moliya bozorini himoya qilish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiyalash, zargarlik sohasini rivojlantirish, ayrim milliy korxonalarining aksiyalarini (IPO) nufuzli xorijiy fond birjalariga dastlabki tarzda joylashtirishga tayyorgarlik ko‘rish chora-tadbirlarini ham o‘z ichiga oladi.

Harakatlar strategiyasining uchinchi yo‘nalishi iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishga qaratilgan bo‘lib, quyidagi vazifalar hal qilishini lozim:

- makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini saqlab qolish;
- tarkibiy o‘zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish;
- qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish;
- iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish hamda uning ustuvor mavqeyini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag‘batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish;

– viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali hamda optimal foydalanish.

Qayd etish lozimki, 2017-yilda Harakatlar strategiyasi doirasida iqtisodiyot sohasida zamon talablariga javob beradigan, yangicha ma'no-mazmundagi va samarali islohotlarni amalga oshirish yo'lida dadil qadamlar qo'yildi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, bozor iqtisodiyoti va iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirishning samarali sharti – dunyo bozoriga chiqish, kichik biznes va tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyatda, investitsiyalar jalb qilishda qatnashishi, yangi, zamonaviy texnologiya va menejmentni joriy etishdir.

Noaniqliklar manbai bo'lgan globallashtirish sharoitida dunyo iqtisodiyotida chuqur tarkibiy o'zgarishlar va tizimli islohotlarni amalga oshirish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning omili sifatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati ortib bormoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, "Xitoyda ish bilan band aholining 81,4 foizi, yalpi ichki mahsulotning (YaIM) 54,3 foizi, Yaponiyada mos ravishda 70,8; 67,0 foizi, AQSh da 50,6; 53,1 foizi kichik biznes ulushiga to'g'ri kelmoqda.

O'zbekistonda barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan islohotlar milliy iqtisodiyotimizda xususiy mulkning o'rni va rolini, YaIMdagi ulushini izchil oshirish, ularning moddiy va kredit resurslaridan foydalanishini kengaytirish, biznes muhitini yaxshilash, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirishga qaratilgan.

Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Prezidentligiga saylangan birinchi kunlaridanoq mamlakatni yalpi liberallashtirish siyosatini yuritmoqda. Bugun O'zbekiston iqtisodiyoti erkinlashtirilmoqda: kichik biznes sohiblariga nazorat yuki pasaytirilmoqda, ba'zi inspeksion tashkilotlardagi byurokratik ovoragarchiliklarga barham berilmoqda, moliyaviy, soliq va bojxona tizimlarimiz liberallashtirilmoqda, xususiy biznesni hukumatdan himoyalovchi qonunlar qayta isloh qilinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisi yig'ilishidagi nutqida: "Bizning yana bir muhim vazifamiz – kichik biznes va tadbirkorlik

sohasini qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish, mamlakatimiz iqtisodiy qudratini, yurtimizda tinchlik va barqarorlik, ijtimoiy totuvlikni mustahkamlashdan, bu soha ulushini yanada oshirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratib berishdan iborat. Nega deganda, tadbirkor nafaqat o‘zini va oilasini, balki xalqni ham, davlatni ham boqadi. Men takror bo‘lsa ham, aytishdan hech qachon charchamayman, ya’ni “Xalq boy bo‘lsa, davlat ham boy va qudratli bo‘ladi”. Shuning uchun bundan keyin tadbirkorlikni rivojlantirishga to‘sqinlik qilish – davlat siyosatiga, Prezident siyosatiga to‘sqinlik qilish, deb baholanadi. Prinsipial jihatdan g‘oyat muhim bo‘lgan bu pozitsiyamizni yana bir bor alohida ta’kidlab o‘tishni muhim va zarur deb hisoblayman” – deb ta’kidladi.

Prezidentning 2017-yil 7-fevraldagi Farmoni bilan qabul qilingan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”ga muvofiq makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘sish sur‘atlarini saqlab qolish yo‘nalishida xalqaro iqtisodiy hamkorlikni yanada rivojlantirish, yetakchi xalqaro va chet el moliyaviy institutlari bilan aloqalarni kengaytirishga katta ahamiyat qaratildi. Bu bilan, avvalo, xalqaro moliyaviy institutlar pul mablag‘larini jalb qilish orqali moliyalashtiriladigan investitsiyaviy loyihalarni o‘z vaqtida amalga oshirilishini ta’minlash ko‘zda tutilmoqda. Shu maqsadda 2017-2020-yillarda Jahon bankining 3 milliard dollarlik kreditlari hisobidan 27 ta, Osiyo taraqqiyot bankining 2,97 milliard dollarlik kreditlarini jalb qilgan holda 20 ta loyiha amalga oshirildi. Shuningdek, 2017-2021-yillarda Islom taraqqiyot bankining 1 milliard dollarlik kreditlari jalb qilinib, qator investitsiya loyihalari amalga oshirildi.

Davlat dasturi bo‘yicha hamda tarkibiy o‘zgartirishlarni chuqurlashtirish milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobidan uning raqobatbardoshligini oshirish yo‘nalishida korxonalarining mablag‘lari, tijorat banklari krediti, xorijiy investitsiya va kreditlar hisobidan 2017-2021-yillarda umumiy qiymati 40 milliard AQSh dollari miqdoridagi 649 ta investitsiya loyihasini nazarda tutuvchi tarmoq dasturlari belgilanib, amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda qisqa muddatda 161 ta yirik sanoat

ob'yekti ishga tushirildi. Bu O'zbekiston uchun 2018-yilda qo'shimcha 1,5 trillion so'mlik mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi.

Xalqaro ekspertlarning qayd etishicha, O'zbekistonda iqtisodiy siyosatni amalga oshirish bo'yicha yondashuv o'zgarib borayapti. Bu, avvalambor, aholining iqtisodiy faolligini oshirish va qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishga qaratilgandir. Bunda asosiy e'tibor yuqori texnologik va innovatsion ishlab chiqarishni tashkil qilish hamda kengaytirishga xorijlik sheriklar va investitsiyalarni jalb etishga qaratilmoqda. Chet el investitsiyalarini faol jalb qilish, eksportga mo'ljallangan mahsulotlar ishlab chiqaradigan korxonalarini tashkil qilish uchun qulay sharoitlar yaratish maqsadida mamlakatimiz hududlarida erkin iqtisodiy zonalar faoliyati yo'lga qo'yilayapti va ularning geografiyasi kengayib bormoqda. 2018-yilda mamlakatimizda Qoraqalpog'iston Respublikasi, Buxoro, Jizzax, Namangan, Samarqand, Sirdaryo, Surxondaryo, Toshkent, Farg'ona va Xorazm viloyatlarida 12 ta erkin iqtisodiy va 45 ta sanoat zonasi faoliyati yo'lga qo'yildi. Ko'rilgan tashkiliy choralar hududlarni jadal rivojlantirish imkonini bermoqda.

“Ijtimoiy sohani rivojlantirish” deb nomlangan to'rtinchi yo'nalish aholi bandligini oshirish, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va ularning salomatligini saqlash, yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya hamda ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va modernizatsiyalash, aholini elektr energiya, gaz bilan ta'minlashni yaxshilash, aholining muhtoj qatlamlariga ko'rsatiladigan ijtimoiy yordam sifatini oshirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi maqomini oshirish, sog'liqni saqlash sohasini isloh qilish, maktabgacha ta'lim muassasalarining qulayligini ta'minlash, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus va oliy ta'lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirishni nazarda tutadi.

Xususan, hududlarni har tomonlama rivojlantirish bo'yicha qariyb 25 mingta investitsiya loyihasini ro'yobga chiqarish hisobiga 256,4 ming ish o'rni tashkil etish orqali aholini ish bilan ta'minlash dasturlarini to'liq ijro etish nazarda tutilgan. Ishsizlik darajasi eng yuqori bo'lgan mintaqalarda 46,8 ming yangi ish o'rni tashkil etish, tadbirkorlik faoliyatini boshlash uchun ta'lim muassasalarining 10 ming nafar bitiruvchisiga kreditlar ajratish rejalashtirilmoqda.

Katta yoshli avlodni qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy nafaqalar berish tartibini takomillashtirish, sog‘liqni saqlash sohasini isloh qilish chora-tadbirlari kiritilgan. Jumladan, 78 ta tuman tibbiyot birlashmasini, 7 ta shahar va 2 ta viloyat ko‘p tarmoqli tibbiyot markazini qayta qurish, tez tibbiy yordam xizmatini 1200 ta maxsus avtotransport bilan ta‘minlash rejalashtirildi.

Qishloq joylarda 15 mingta arzon uy-joy, 415 kilometrlik suv ta‘minoti quvurlari, 316 kilometrlik gaz ta‘minoti quvurlari va 291 kilometrlik ichki yo‘llar qurish rejalashtirilgan. Aholiga transport xizmatlari ko‘rsatish sifatini yaxshilash maqsadida 86 ta yangi avtobus yo‘nalishini joriy etish va 537 ta zamonaviy avtobus xarid qilish nazarda tutilmoqda.

Umuman olganda, ushbu yo‘nalish doirasida bir qator muhim vazifalar belgilab olindi. Birinchi muhim vazifa sifatida barcha shahar va tumanlarda ommaviy sportni rivojlantirishga, jumladan, sport maydonchalari, piyodalar va velosipedchilar uchun yo‘laklar, ekoparklar, ta‘lim dargohlaridagi sport zallaridan iborat sport infratuzilmasini yaratishga alohida e‘tibor qaratish, Olimpiya va Paralimpiya harakatini rivojlantirish uchun sport maktablarini ko‘paytirish va yangi sport ob‘yektlarini barpo etish hamda Olimpiya o‘yinlariga kiritilgan har bir sportni rivojlantirish va ommalashtirish bo‘yicha kompleks dasturlarni amalga oshirish nazarda tutildi.

Ikkinchi muhim vazifa sifatida keksa avlod vakillariga e‘tibor va g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, ularni har tomonlama e‘zozlash vazifasi belgilab olindi. Buning uchun keksa avlod vakillari, mehnat faxriylarining hayotini mazmunli va fayzli qilish, ular uchun munosib turmush sharoitini yaratish, sog‘ligini mustahkamlash bo‘yicha boshlangan ishlarni yanada kuchaytirish hamda “Uch avlod uchrashuvi”, “Keksalar haftaligi” singari ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlarni ko‘paytirish, har bir tumanda faxriylarni qo‘llab-quvvatlash ishlarini kengaytirish uchun alohida dasturlar ishlab chiqish va ularni amalga oshirish lozimligi ta‘kidlab o‘tildi.

Uchinchi muhim vazifa sifatida nogironligi bo‘lgan fuqarolarning huquqiy va qonuniy manfaatlarini ta‘minlash maqsadida jahon tajribasidan kelib chiqib, nogironligi bo‘lgan fuqarolarni kafolatlangan ish o‘rni va daromad manbai bilan ta‘minlash uchun ularga aniq kvotalar belgilash

bo'yicha amaldagi qonunchilikka tegishli o'zgartirishlar kiritish nazarda tutildi.

To'rtinchi vazifa sifatida ota-onasidan ajragan, mehrga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunarga o'qitish va turar joy bilan ta'minlash, jamiyatda munosib o'rin egallashiga jiddiy e'tibor qaratish lozimligi ta'kidlandi. Buning uchun "Mehribonlik uylari" va maxsus maktab-internatlarda yashayotgan bolalarni oilaga yaqin muhitda, bilimli va kasb-hunarli etib tarbiyalash uchun "Mehr daftari" doirasida boshlangan ishlarni izchil davom ettirish lozimligi belgilab olindi.

Beshinchi vazifa sifatida xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashdek muhim masala kun tartibiga qo'yildi. Unda ayollar bandligini ta'minlash, davlat va jamiyat boshqaruvidagi o'rni hamda nufuzini yanada oshirish, ularning o'z salohiyatini namoyon etishlari uchun sharoitlarni kengaytirish, gender tenglik, oila, onalik va bolalikni himoya qilish borasidagi ishlarni yangi bosqichga ko'tarish maqsadida Milliy dasturni qabul qilish lozimligi alohida qayd etildi.

Oltinchi vazifa sifatida navqiron yoshlarni, ayniqsa, qizlarni sog'lom va yetuk etib tarbiyalash, ularning qobiliyat va iste'dodini ro'yobga chiqarish, Vatanga muhabbat va sadoqat, milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida kamol toptirish lozimligi belgilab olindi. Buning uchun xorijiy davlatlarda bilim olayotgan, mehnat qilib daromad topayotgan mamlakat fuqarolarini, ularning O'zbekistonda yashayotgan oila a'zolarini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy himoya qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni qabul qilish hamda "Vatandoshlar" jamoat fondi orqali chet ellarda yashayotgan mamlakat fuqarolari va ularning oilalari bilan aloqalarni kengaytirish, ularning bilim va salohiyatini mamlakat taraqqiyotiga samarali yo'naltirish bo'yicha ishlarni davom ettirish vazifalari belgilab olindi.

"Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash hamda chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat yuritish" deb nomlangan beshinchi yo'nalish doirasida respublikaning konstitutsiyaviy tuzumini, suverenitetini, hududiy yaxlitligini himoya qilishga doir chora-tadbirlarni ro'yobga chiqarish, kiberxavfsizlik sohasida axborot, normativ-huquqiy asoslar tizimini takomillashtirish, aholini

favqulodda vaziyatlardan xabardor qilish tizimini tashkil etish va rivojlantirish, Orol fojiasining oqibatlarini yumshatish, shuningdek, Millatlararo munosabatlar sohasidagi siyosatning ustuvor yoʻnalishlari konsepsiyasini hamda Diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasini ishlab chiqish nazarda tutilgan. Harkatlar Strategiyasining beshinchi ustuvor yoʻnalishida quyidagi vazifalar aks etgan:

5.1. Xavfsizlik, diniy bagʻrikenglik va millatlararo totuvlikni taʼminlash sohasidagi ustuvor yoʻnalishlar:

Oʻzbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish;

axborot xavfsizligini taʼminlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga oʻz vaqtida va munosib qarshilik koʻrsatish;

fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash;

davlatning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, Oʻzbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining jangovar qudrati va salohiyatini oshirish;

atrof-tabiiy muhit, aholi salomatligi va genofondiga ziyon yetkazadigan ekologik muammolarning oldini olish;

favqulodda vaziyatlarni oldini olish va bartaraf etish tizimini takomillashtirish.

5.2. Chuqur oʻylangan, oʻzaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yoʻnalishlar:

davlat mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, mamlakatning xalqaro munosabatlarning teng huquqli subʼyekti sifatidagi oʻrni va rolini oshirish, rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga kirish, Oʻzbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qoʻshnichilik muhitini shakllantirish;

Oʻzbekiston Respublikasining xalqaro nufuzini mustahkamlash, mamlakatda olib borilayotgan islohotlar toʻgʻrisida jahon hamjamiyatiga xolis axborot yetkazish;

Oʻzbekiston Respublikasining tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatining normativ-huquqiy bazasini hamda xalqaro hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari aks etgan.

Ushbu vazifalarning mantiqiy davomi sifatida taraqqiyot strategiyasida ikkita muhim vazifa ishlab chiqildi. Birinchi vazifa sifatida qurolli kuchlarimizning qudratini yanada oshirish masalasi qo'yildi. Buning uchun harbiylarning jangovar shayligi, jismoniy va ma'naviy tayyorgarligini kuchaytirish hamda harbiy xizmatchilar va soha faxriylarini, ularning oila a'zolarini qo'llab-quvvatlash, moddiy ta'minotini yanada yaxshilash, uy-joy bilan ta'minlash, farzandlarining zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashi uchun barcha zarur chora-tadbirlarni ko'rish. Ikkinchi masala sifatida pragmatik va chuqur o'ylangan tashqi siyosat va iqtisodiy diplomatiya borasidagi munosabatlarni yanada rivojlantirish vazifasi kiritildi. Buning uchun Markaziy Osiyo mintaqasidagi barcha mamlakatlar bilan yaxshi qo'shnichilik va strategik sheriklik munosabatlarini tobora kuchaytirish, mintaqaning ajralmas qismi, yaqin qo'shni bo'lgan Afg'onistonda tinch va osoyishta hayotni tiklash, bu mamlakatda iqtisodiy va gumanitar inqirozga yo'l qo'ymaslik uchun afg'on xalqiga yordam ko'rsatish, Afg'oniston bilan birgalikda yirik transport-kommunikatsiya loyihalarini amalga oshirish masallalari kun tartibiga qo'yildi.

Rossiya, Xitoy, Amerika Qo'shma Shtatlari, Turkiya, Hindiston, Pokiston, Germaniya, Fransiya, Janubiy Koreya, Yaponiya, Birlashgan Arab Amirliklari va dunyoning barcha mintaqalaridagi sheriklar bilan o'zaro manfaatli va ko'pqirrali aloqalarni kengaytirish hamda Birlashgan Millatlar Tashkiloti va uning ixtisoslashgan tuzilmalari, Parlamentlararo ittifoq, xalqaro moliyaviy institutlar va mintaqaviy tashkilotlar, jumladan, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti, Islom hamkorlik tashkiloti, Turkiy Kengashi Iqtisodiy hamkorlik tashkiloti bilan ko'p tomonlama munosabatlarni yangi, amaliy ma'no-mazmun bilan boyitish masalalari kun tartibiga qo'yildi.

2021-yil qayta saylangan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisida so'zlagan nutqi "Harakatlar Strategiyasidan – taraqqiyot startegiyasi sari" deb nomlandi. Unda taraqqiyot strategiyasi doirasida amalga oshiriladigan eng ustuvor vazifalar belgilab olindi. Ular quyidagilardan iborat:

1. Erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish, inson qadr-qimmatini va uning qonuniy manfaatlarini ta'minlash.

2. Adolat va Qonun ustuvorligi hamda inson qadr-qimmatini ta'minlash.

3. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirish.

4. Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish va inson kapitalini rivojlantirish.

5. Ma'naviy va ma'rifiy sohalarda islohotlarni amalga oshirish.

6. Global muammolarning milliy va mintaqaviy darajadagi yechimlarini topish.

7. Tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Umuman olganda, Harakatlar strategiyasining amalga oshirilishi O'zbekiston Respublikasining mamlakatni isloh qilish va modernizatsiyalash, rivojlangan bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish, qonun ustuvorligini, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlat chegaralarining daxlsizligini, jamiyatda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash yo'lidagi shaxdam harakatlariga yangi kuch bag'ishladi.

Tayanch so'zlar.

Harakatlar strategiyasi, elektron hukumat, qonun ustuvorligi, ilm-fan, iqtisodiyotni liberallashtirish, imkoniyati cheklanganlarni himoya qilish, agrar islohotlar, xalqaro hamkorlik.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. 2017-2021-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish Harakatlar strategiyasi qachon qabul qilindi?

2. Harakatlar Strategiyasi nechta ustuvor yo'nalishdan iborat? Ularning mazmun-mohiyatini aytib bering.

3. Jamiyatni demokratlashtirishda xalq qabulxonalarining o'rni nimalarda ko'rinadi?

4. Sudyalar Oliy kengashining tashkil etilishi va uning asosiy vazifalarini sanab o'ting?

5. Chet el investitsiyasini jalb etish va xalqaro bozorga chiqishning yangi bosqichi nimalardan iborat?

6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Og‘ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan xotin-qizlarga, nogironligi bo‘lgan, kam ta‘minlangan, farzandlarini to‘liqsiz oilada tarbiyalayotgan va uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj onalarga arzon uy-joylar berish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi Qarorning nogironlarni uy bilan ta‘minlashdagi o‘rnini aytib bering.

7. O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy prinsiplari nimalardan iborat?

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Abduazimov O. Fuqarolik jamiyati va ommaviy axborot vositalari. –Toshkent: Akademiya, 2008.

2. Malikova G.R. Fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlari – milliy demokratik institut. – Toshkent: TDYuI nashriyoti, 2009.

3. Муминов Е.А. модернизация гражданского общества в Республике Узбекистан и Королевстве Испания. – Ташкент: ИПТД имени Г.Гуляма, 2011.

4. Мавлонов Ж.Ё. гражданское общество: от концепта к концепциям и парадигмам (социально-философский анализ). Монография. – Ташкент: Истиклол нури, 2014.

5. Nishanbayeva E.Z. Fuqarolik jamiyati va ijtimoiy sheriklik tamoyillari. –Toshkent: Sharq, 2015.

6. Tolibov I.I. Fuqarolik jamiyati: tushunchasi, institutlari, asosiy prinsiplari va funksiyalari. – Toshkent: Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy Markazi, 2008.

7. Utamurodov A. va boshqalar. Fuqarolik jamiyati fanidan tushuncha va atamalar lug‘ati. – Toshkent: Turon-Zamin, 2017.

8. Utamurodov A. Fuqarolik jamiyatining huquqiy asoslari. O‘quv-uslubiy qo‘llanma.– Toshkent: Brok class Servis, 2017.

9. Xasanov R., O‘tamurodov A. Fuqarolik jamiyati: nazariya va amaliyot. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent, 2016.

10. Qirg‘izboyev M. Fuqarolik jamiyati: nazariya va xorijiy tajriba. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.

13-MAVZU: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING XALQARO REYTING VA INDEKSLARDAGI O‘RNI VA NUFUZINING ORTIB BORISHI.

Reja:

1. Xalqaro reyting va indekslar haqida ma’lumot, ularning dunyodagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta’siri.

2. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o‘rnini yaxshilash borasidagi davlat siyosati, qabul qilingan huquqiy-normativ hujjatlar.

3. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o‘rnini oshirish borasida olib borilayotgan chora-tadbirlar.

1. Xalqaro reyting va indekslar haqida ma’lumot, ularning dunyodagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta’siri.

Xalqaro hamjamiyatning to‘la huquqli a’zosi bo‘lgan O‘zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarda mustaqil davlat sifatida faoliyat ko‘rsatib, mustahkam tinchlik, qurolsizlanish, o‘z hududini qurol-yarog‘lardan holi qilish, yadroviy qurolni va boshqa ommaviy qirg‘in qurollarini yo‘qotish, suveren davlatlar o‘rtasidagi nizo va ziddiyatlarni hal etishda kuch ishlatish va tazyiqqa yo‘l qo‘ymaslikdan iborat bo‘lgan maqsadlarni ko‘zlagan holda tashqi siyosat olib bormoqda.

Shu o‘rinda qayd etish kerakki, mustaqil O‘zbekiston tashqi siyosatining asosini ochiq-oydinlik, teng huquqlilik, demokratik tamoyillarga sodiqlik, umuminsoniy qadriyatlarini ulug‘lash, respublika ijtimoiy hayotidagi demokratik jarayonga ta’sir qilish kabilar tashkil etadi. Shuninglek, Respublika tashqi siyosati tinchlik va xavfsizlik uchun umumjahon e’tirof etgan ochiq yakdillik talablariga asoslanadi.

O‘zbekiston Respublikasi jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi jarayonida ko‘plab xalqaro tashkilotlarga a’zo bo‘ldi, xalqaro huquqiy tashabbuslari jahon hamjamiyati oldida turgan mintaqaviy va global muammolarni hal etishga qaratilib, O‘zbekiston tarixiy jihatdan qisqa bir davrda xalqaro munosabatlarni yo‘lga qo‘yish va rivojlantirish borasida katta ishlarni amalga oshirdi.

Bu jarayonda mamlakat miqyosida amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy o'zgarishlarni dunyo miqyosida e'tirof etilishi borasida ham samarali ishlar qilindi va davom ettirilmoqda.

Shu o'rinda ta'kidlash muhimki, ko'plab xorijiy ommaviy axborot vositalarida dunyo mamlakatlarining iqtisodiy ko'rsatkichlari, xalqlarning turmush darajasi yoki yashash uchun eng xavfsiz davlatlar kabi reytinglar muntazam e'lon qilib boriladi, tahlil va taqqos qilinadi.

Inson huquqlari himoyasini kafolatlash, aholi turmush darajasini oshirish, iqtisodiy faoliyatda erkinlikni ta'minlash, sud-huquq sohasidagi moddiy va protsessual normalarni takomillashtirishga qaratilgan islohotlar har qanday mamlakatning xalqaro maydondagi nufuzini oshiradi. Zero, mazkur yo'nalishdagi islohotlar mamlakat taraqqiyoti, xalq farovonligini belgilab beruvchi muhim omillardan hisoblanadi.

Ammo islohotlarning ijobiy natijalari, xalqning erishgan va erishayotgan yutuqlarini dunyo hamjamiyati e'tiboriga taqdim etish alohida chora-tadbirlarni, maqsadli sa'y-harakatlarni talab etishini ta'kidlash kerak. Bu jarayonlarda xalqaro reyting agentliklarining xizmati katta. To'g'ri, har qanday davlat ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni o'tkazar ekan, birinchi o'rinda aholi turmushi farovonligini oshirish, huquq va manfaatlarini ta'minlash, mamlakatning xalqaro miqyosdagi nufuzini mustahkamlashni asosiy maqsad qilib belgilab oladi. Mamlakatlarning ana shu iqtisodiy-ijtimoiy sohalarda erishgan yutuqlarini hamda insonlarning haq-huquqlarini ta'minlanishi bilan bog'liq ko'rsatkichlarini turli reyting agentliklari baholab boradi, ular ijobiy yoki salbiy o'zgarishlarni aslo e'tiborsiz qoldirmaydi.

Chunki xalqaro hamjamiyatning e'tiborini tortish, xorijiy investorlarning qiziqishini qozonish ko'p hollarda nufuzli xalqaro reyting agentliklarining baholariga bog'liq bo'ladi.

Hozirgi davrda xorijiy reytinglar xalqaro iqtisodiy munosabatlarga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi o'ziga xos omillardan biri hisoblanadi. Mustaqil ekspertlar xulosasi aks etgan reytinglar mamlakat xalqaro imijiga, kirib kelayotgan investitsiyalar miqdoriga katta ta'sir ko'rsatadi. Binobarin, rivojlanib borayotgan va o'z iqtisodiyotiga sarmoyalarni jalb qilishdan manfaatdor bo'lgan davlatlar mazkur reytinglarga kirish va o'z o'rnini bosqichma-bosqich ko'tarib borishga alohida e'tibor qaratmoqda. Keyingi

yillarda Sharqiy Yevropa hamda Mustaqil davlatlar hamdo'stligiga a'zo ayrim mamlakatlar eng nufuzli xalqaro reytinglarda yuqori darajaga ega bo'lish bo'yicha maxsus dasturlar asosida ish olib borayotgani ma'lum. Zero, har qanday chet ellik investor muayyan qarorga kelishdan avval o'zi qiziqayotgan davlatning iqtisodiy holati to'g'risidagi ob'yektiv, mustaqil baholarni sinchiklab o'rganib chiqadi.

Qayd etish kerakki, xalqaro reytinglarni tuzuvchi agentliklar iqtisodiy va moliyaviy ko'rsatkichlarni baholashda turli usullardan foydalanadi. Shu boisdan investorlar o'z tahlillarida faqatgina bitta reyting agentligining ma'lumotlariga tayanib qolmasdan, bir qancha reyting ko'rsatkichlarini kompleks tahlil qilishga harakat qiladilar. Ma'lumotlarga ko'ra, hozir jahonda 160 dan ortiq xalqaro reyting mavjud, ulardan 50 taga yaqini ta'sir darajasi yuqori mezonlar sirasiga kiradi. Global raqobatbardoshlik indeksi, biznesni yuritish yengilligi indeksi, Iqtisodiy erkinlik indeksi, sanoat raqobatbardoshligi indeksi, global innovatsion indeks, inson salohiyati rivojlanishi indeksi, transchegaraviy investitsiyalash indikatorlari, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni tartibga solish indeksi, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar uchun jozibadorlik indeksi shular jumlasidandir. Ana shu kabi asosiy xalqaro reytinglar va indekslarda O'zbekistonning ham munosib o'rinlarda bo'lishi katta ahamiyatga ega.

2.O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash borasidagi davlat siyosati, qabul qilingan huquqiy-normativ hujjatlar.

O'zbekiston Respublikasining Xalqaro reytinglar tizimiga integratsiyalashuvidan ko'zlangan asosiy mezon va maqsadlarga to'xtaladigan bo'lsak, bu masala yuzasidan qator fikr va mulohazalar O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan ustuvor vazifalarni amalga oshirish doirasida ham yuritilgan edi. Xususan, O'zbekistonning global raqobatbardoshlik reytingi va boshqa xalqaro reytinglarda qatnashishi hamda unda mamlakatimizning egallagan o'rnini yaxshilab borishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish, mamlakatda qulay biznes va investitsion muhitni shakllantirish sohasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, qonunchilikning amaliyotga tatbiqi

ustidan kuchli parlament va deputatlik nazoratini o‘rnatish va boshqa vazifalar belgilangan edi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, reytinglar ichida eng mashhurlari, investitsiya jalb qilinishida muhim o‘rin tutadiganlari sirasiga “Standard and Poors”, “Moody’s”, “Fitch Ratings” agentliklari hamda yirik auditorlik va konsalting kompaniyalari tomonidan e‘lon qilib boriladigan baholash mezonlarini ham kiritish mumkin. Hozirgi kunda yuqorida qayd etilgan agentliklar tomonidan e‘lon qilinadigan suveren kredit reytingiga O‘zbekistonning ham kiritilishi bo‘yicha ishlar olib borilyapti. Biroq bu ishlarni hozircha qoniqarli deb bo‘lmaydi. Aytaylik, bir qator indekslar bevosita investitsion faoliyat bilan bog‘liq ko‘rsatkichlarni e‘lon qiladi. Jumladan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar indeksi (FDI index) 62 ta mamlakatda 22 sohani o‘z ichiga qamrab olgan holda qonunchilik tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarning kirib kelishiga to‘sqinlik qiluvchi omillarni tahlil etadi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarning ishonchlilik darajasini ko‘rsatuvchi “FDI Confidence” indeksi global konsultatsion kompaniya bo‘lmish “A.T.Kearney” tomonidan belgilanib, 40 ta mamlakat bo‘yicha tahlillarni reyting ko‘rinishida chop etadi.

Afsuski, mazkur indekslardan o‘rin olgan davlatlar qatorida hozircha mamlakatimiz yo‘q. Bu esa yurtimizga potensial investorlarning kirib kelishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Mamlakat ichkarisida investitsion muhit qanchalik qulay va jozibador bo‘lmasin, uning xalqaro maydondagi targ‘iboti yetarli darajada bo‘lmas ekan, bir joyda deysinib turilaveradi.

2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish doirasida mamlakatimizning xalqaro maydondagi mavqeyini ko‘tarish, ko‘rsatkichlarning xolis va haqqoniy baholanishini ta‘minlash bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Prezidentimizning 2020-yil 25-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reytinglar va indekslardagi o‘rnini yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarni baholashning yaxlit va mustaqil tizimini shakllantirish, shuningdek, respublikamizning xalqaro reytinglardagi o‘rnini yaxshilashni ta‘minlash yo‘llari atroflicha belgilab berildi.

Mazkur hujjatga muvofiq vazifalar 3 ta asosiy yoʻnalishda ish olib borilayotgani alohida eʼtiborga molik. Yaʼni:

1. Oʻzbekiston Respublikasining xalqaro reytinglardagi oʻrnini monitoring qilish va baholashning milliy tizimi, yaʼni Milliy monitoring tizimining yaratilishi.

2. Koʻrsatilayotgan davlat xizmatlari sifatini yaxshilash, aholining davlat organlari faoliyatidan qoniqish darajasini hamda ularning xodimlari kasbiy mahoratini oshirish maqsadida “davlat xizmatlarining sirli mijoz” institutining joriy etilishi.

3. “Oʻzbekiston Respublikasi xalqaro reytinglarda” yagona portalining yaratilishi esa ushbu yoʻnalishda samarali muloqot va axborot almashinuviga xizmat qiladigan imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi.

Shu yilning 5-fevral kuni davlatimiz rahbari “Jahon banki va Xalqaro moliya korporatsiyasining “Biznes yuritish” yillik hisobotida Oʻzbekiston Respublikasining reytingini yaxshilashga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi qarorni imzolagan edi. Unda mamlakatimizni xorijlik investorlar uchun yanada jozibador hududga aylantirish, yurtimizning xalqaro maydondagi nufuzi va investitsion imijini keskin yuksaltirishga xizmat qiladigan vazifalar bayon etilgan. Qarordan kelib chiquvchi asosiy strategik maqsad mamlakatda 2022-yilgacha Jahon banki va Xalqaro moliya korporatsiyasining “Biznes yuritish” hisobotidagi jahon mamlakatlarining birinchi yigirmataligi darajasiga mos keladigan qulay shart-sharoitlarni yaratishdir.

Mazkur qarorda taʼkidlanganidek: “Soʻnggi bir necha yillar davomida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish sohasida normativ-huquqiy hujjatlar bazasini va tartibga solish jarayonlarini takomillashtirishga, qulay biznes muhitini va xalqaro maydonda mamlakatning ijobiy nufuzini shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar koʻrildi. Oxirgi 5 yil davomida koʻrilgan chora-tadbirlar natijasida Jahon banki va Xalqaro moliya korporatsiyasining “Biznes yuritish” reytingida Oʻzbekiston jahonning 190 ta mamlakati orasida 146-oʻrindan 76-oʻringa koʻtarildi. Shu bilan birga, amaliyotda, xususan, qurilishga ruxsatnomalar olishda, mulkni roʻyxatdan oʻtkazishda va tashqi savdo operatsiyalarini amalga oshirishda tadbirkorlik subʼyektlari duch kelayotgan ortiqcha byurokratik tartib-taomillar hanuzgacha saqlanib qolmoqda”.

Anglashilmoqdaki, O‘zbekiston 2022-yilga qadar yana kamida 56 pog‘ona yuqorilashi kerak.

Shu o‘rinda mavzuga oid yana bir ma’lumotni keltirib o‘tish maqsadga muvofiq. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-iyuldagi “Jahon banki va Xalqaro moliya korporatsiyasining “Biznes yuritish” yillik hisobotida: “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Loyiha boshqaruvi milliy agentligi manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda uch oy muddatda eng muhim xalqaro reytinglarni va tarkibiy indikatorlarni, ularni shakllantirish metodologiyasini, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslarda oxirgi ikki yilda egallab turgan mavqeyini chuqur o‘rganishni ta’minlanishi”, deya qayd etilgan edi.

Ta’kidlash joizki, so‘nggi yillar mobaynida O‘zbekistonda hayotning barcha jabhalarini qamrab olgan ulkan o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. Bularning barchasi xalqaro hamjamiyat tomonidan e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, xalqaro reyting agentliklari o‘z indekslarida O‘zbekistonni yuqori o‘rinlarda qayd eta boshlayotgani mustaqillik yillarida birinchi bor kuzatilmoqda. Bu davlatimiz uchun, xalqimiz uchun juda katta yutuq. Masalan, O‘zbekiston Meros jamg‘armasining “Iqtisodiy erkinlik” indeksida 5-pog‘onaga, Jahon bankining “Logistika samaradorligi” indeksida 19-pog‘onaga, “Biznes yuritish” indeksida 18-pog‘onaga ko‘tarildi. O‘zbekiston Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining “Mamlakatlarga xos xatarlarni tasniflash” tizimidagi 6-guruh davlatlari qatoridan 5-guruh mamlakatlari qatoriga ko‘tarilgani ham mazkur o‘zgarishlar natijasidir. Xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni olish dunyo hamjamiyatining mamlakatimizga bo‘lgan e’tibori, chet el investorlarining qiziqishini oshirish uchun muhim omil hisoblanadi. Demak, bu masalaga jiddiy qarash kerakligini hayotning o‘zi talab etadi. Ammo ayrim sohalarda reytinglar bilan ishlashga yetarlicha e’tibor qaratilmayotgani va xalqaro tashkilotlar tomonidan o‘tkazilayotgan so‘rovlarda aksariyat islohotlar o‘z aksini topmayotgani oqibatida yetakchi xalqaro reyting va indekslarda O‘zbekiston hamon quyi pog‘onalarda qolmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020-yil 2-iyun kuni imzolangan “O‘zbekiston Respublikasining Xalqaro reyting va indekslardagi o‘rnini yaxshilash hamda davlat organlari hamda

tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy qilish to‘g‘risida”gi farmoni shu jihatdan qayd etib o‘tilgan kamchiliklarga chek qo‘yishga qaratilgan muhim hujjat hisoblanadi.

Farmonda mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va xalqaro maydondagi imijini mustahkamlash, davlat organlari va tashkilotlarida xalqaro reyting hamda indekslar bilan ishlashning yangi mexanizmlarini joriy qilish, shuningdek, 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish maqsad qilingan. Hujjatda bu boradagi aniq vazifalar belgilab berilgan bo‘lib, ushbu vazifalarni bajarish jarayonida xalqaro reyting va indekslar bilan ishlash bo‘yicha Respublika Kengashi tashkil etildi. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy taraqqiyot darajasini tizimli tahlil qilib borish, turli sohalarda amalga oshirilayotgan tub o‘zgarishlarning O‘zbekiston uchun ustuvor bo‘lgan xalqaro reyting va indekslarda mamlakatimizning o‘rnini yaxshilashga xizmat qilishini ta’minlash, mazkur yo‘nalishdagi ishlarga to‘siq bo‘layotgan muammolarni bartaraf etish mazkur kengashning asosiy vazifalari etib belgilandi.

3. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o‘rnini oshirish borasida olib borilayotgan chora-tadbirlar.

O‘zbekiston uchun ustuvor bo‘lgan xalqaro reyting va indekslarda mamlakatning o‘rnini yaxshilash maqsadida davlat hokimiyati va boshqaruvi tizimini takomillashtirish, jamiyatni demokratlashtirish, ilg‘or xalqaro tajribaga asoslangan davlat va jamiyat qurilishi sohasidagi islohotlarni amalga oshirish bo‘yicha tashabbuslarni ilgari surish ham Respublika Kengash (yuqorida qayd etilgan) oldidagi asosiy vazifa sifatida belgilab berildi. Shuningdek, Kengashning asosiy vazifalari qatorida O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy taraqqiyot darajasini tizimli tahlil qilib borish, amalga oshirilayotgan o‘zgarishlarning xalqaro reyting va indekslarda mamlakatning o‘rnini yaxshilash maqsadlariga xizmat qilishini ta’minlash belgilangan.

Binobarin, bundan buyon davlat va jamiyat hayotining turli jabhalarini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalari O‘zbekistonning xalqaro reyting va indekslardagi o‘rniga ta’siri nuqtayi nazaridan kompleks baholab boriladi.

Kengash O'zbekiston uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslarda mamlakatning o'rnini yaxshilashga qaratilgan ta'sirchan choralar ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi hamda ushbu yo'nalishda tizimli xalqaro hamkorlik olib borilishini nazorat qilib boradi. Farmonda belgilab berilgan vazifalar kengash ishchi organlari bo'yicha taqsimlangan bo'lib, bundan buyon mas'ul davlat organlari birinchi rahbarlarining faoliyati samaradorligini baholashning bosh mezonlaridan biri etib O'zbekiston Respublikasi uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslarda mamlakatning o'rnini yaxshilash belgilandi. Mutasaddi vazirlik va idoralar o'zlari mas'ul bo'lgan reyting va indekslarning e'lon qilinishi uchun e'lon qiluvchi tashkilotlar hamda ularni tuzishda foydalaniladigan axborot manbalari bilan hamkorlik qilishi nazarda tutiladi. Bu jarayonda Jahon iqtisodiy forumining Global raqobatbardoshlik indeksida O'zbekistonning o'rnini aks ettirish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi tasdiqlandi. Dunyoning nufuzli reyting agentliklari e'lon qilib borayotgan mazkur reyting ko'rsatkichlari ushbu ro'yxatda ishtirok etayotgan mamlakatlarning xalqaro maydondagi obro'sini ham belgilab beradi. Unda yuqori o'rinlarni olgan mamlakatlarga investitsiyalar, ilg'or texnologiyalar, yangi g'oyalar ham oqib kelishi barchaga ma'lum.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, Xalqaro reyting va indekslar bilan ishlash bo'yicha tashkil etilgan Respublika Kengashi Parlament nazorati ostida bo'ladi. Senat raisi Kengashga rahbarlik qiladi. Bundan tashqari Kengash ishchi organlari sifatida Moliya va Adliya vazirligi belgilangan. Ular mos ravishda ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy reytinglar bo'yicha ish olib borishadi. Shuningdek, "O'zbekiston Respublikasining xalqaro reytinglarda" yagona portali ham ishga tushirildi. Kengash ishchi organlari Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi bilan birgalikda portal faoliyatining uzluksiz ishlashini ta'minlash va uni yangilab borish uchun mas'ul etib belgilandi.

Farmon bilan shuningdek, O'zbekiston uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslar bo'yicha samaradorlikning eng muhim ko'rsatkichlari (KPI) tasdiqlandi. Shu bilan birga, mas'ul davlat organlarining birinchi rahbarlari har chorak yakuni kengash ishchi organlariga zarur statistik axborotlar va boshqa materiallarni taqdim etadi. Bundan tashqari, farmonga muvofiq, Adliya vazirligi markaziy apparati

tuzilmasida adliya organlari va muassasalari boshqaruv xodimlarining cheklangan soni va mehnatga haq to‘lash fondi doirasida 6 ta shtat birligidan iborat Xalqaro reyting va indekslar bilan ishlash boshqarmasi tashkil etildi.

Xalqaro reyting va indekslar bilan ishlash bo‘yicha respublika kengashining asosiy vazifasi ustuvor bo‘lgan xalqaro reyting va indekslarda O‘zbekistonning o‘rnini quyidagilar orqali yaxshilashdan iborat:

1. Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy taraqqiyot darajasini tizimli tahlil qilib borish, turli sohalarda amalga oshirilayotgan tub o‘zgarishlarni hisobga olish, shuningdek, mazkur yo‘nalishdagi ishlarning samaradorligiga to‘siq bo‘layotgan muammolarni bartaraf etish;

2. Davlat hokimiyati va boshqaruvi tizimini takomillashtirish, jamiyatni demokratlashtirish, ilg‘or xalqaro tajribaga asoslangan davlat va jamiyat qurilishi sohasidagi islohotlarni amalga oshirish bo‘yicha tashabbuslarni ilgari surish;

3. Davlat va jamiyat hayotining turli jabhalarini tartibga solishga qaratilgan NHH va ularning loyihalarini mamlakatimizning o‘rniga ta‘siri nuqtayi nazaridan kompleks baholab borish. Ustuvor bo‘lgan xalqaro reyting va indekslar bo‘yicha mamlakatimizning o‘rnini yaxshilash – mas‘ul davlat organlari birinchi rahbarlarining faoliyati samaradorligini baholashning bosh mezonlaridan biri bo‘lib, u bo‘yicha eng muhim ko‘rsatkichlar (KPI) belgilandi.

O‘zbekiston Respublikasi uchun ustuvor bo‘lgan xalqaro reyting va indekslar bo‘yicha samaradorlikning eng muhim ko‘rsatkichlari quyigilardan iborat:

Tt/r	Toifalar nomlanishi	Joriy holat	2020-yil	2022-yil	2030-yil
	Suveren kredit reytinglar (Sovereign Credit Ratings)				
11	Fitch Ratings	«BB-»			
	(barqaror)	«BB-»			
	(barqaror)	«BB»			
	(barqaror)	«BBB-» (ijobiy)			
12	S&P Global Ratings	«BB-»			

(barqaror) «BB-»
 (barqaror) «BB»
 (barqaror) «BBB-»
 (ijobiy)

2 “Biznes yuritish” indeksi (Doing Business Index) 69,90 (69-o‘rin) 72,43 77,08 89,36

21 Korxonalarni ro‘yxatdan o‘tkazish (Starting a Business) 96,2 96,2 97,2 97,45

22 Qurilish uchun ruxsatnomalar olish (Dealing with Construction Permits) 61,7 64,7 70,7 88,2

23 Elektr ta‘minoti tizimiga ulanish (Getting Electricity) 86,9 88,4 91,4 97,4

24 Mulkini ro‘yxatdan o‘tkazish (Registering Property) 67,9 70,9 76,9 91,9

25 Kredit olish (Getting Credit) 65 70 75 90

26 Minoritar investorlarni himoya qilish (Protecting Minority Investors) 70 72 76 90

27 Soliqlar to‘lovi (Paying Taxes) 77,5 79 82 91

28 Xalqaro savdo (Trading across Borders) 58,2 61,2 67,2 88,2

29 Kontraktlar ijrosini ta‘minlash (Enforcing Contracts) 71,9 74,4 78,9 85,9

210 To‘lovga qobiliyatsizlikni hal qilish (Resolving Insolvency) 43,5 47,5 55,5 74,5

3 Boshqaruv sifati indikatorlari (Worldwide Governance Indicators) 31 Siyosiy barqarorlik va zo‘ravonlik / terrorizmning mavjud emasligi (Political Stability and Absence of Violence / Terrorism) 44,3 (136-o‘rin) 46,3 50,3 66,3

32 Hukumat samaradorligi (Government Effectiveness) 39,1 (139-o‘rin) 41,1 45,1 61,1

33 Tartibga solish sifati (Regulatory Quality) 27,9 (184-o‘rin) 31,9 39,9 71,9

34 Aholini fikrini inobatga olish va hisobdorlik (Voice and Accountability) 17,7 (182-o‘rin) 21,3 28,5 57,3

35 Huquq ustuvorligi (Rule of Law) 28,5 (191-o‘rin) 31,5 37,5 61,5

36	Korrupsiyani tiyib turish (Control of Corruption)	28,6	(183-o‘rin)	31	39	71,6
4	Elektron hukumatni rivojlantirish reytingi (E-Government Survey)					
41	Elektron hukumatni rivojlantirish indeksi (E-Government Development Index)	0,62	(81-o‘rin)	0,66	0,70	0,86
42	Telekommunikatsiya infratuzilmasi indeksi (Telecommunication Infrastructure Index)	0,33		0,40	0,47	0,75
43	Inson kapitali indeksi (Human Capital Index)	0,74		0,76		0,78
		0,86				
44	Onlayn xizmat ko‘rsatish indeksi (Online Service Index)	0,79		0,82	0,85	0,97
45	Elektron ishtirok etish indeksi (E-Participation Index)	0,76				
	(59-o‘rin)	0,78		0,80		0,88
5	“Korrupsiyani qabul qilish” indeksi (Corruption Perception Index)	25	(158-o‘rin)	27	31	65
6	“Logistika samaradorligi” indeksi (Logistics Performance Index)	51,55	(99-o‘rin)	56,44	61,28	80,61
61	Bojxona	42,07		48,07	54,07	78,07
62	Infratuzilma	51,40		56,40	61,40	81,40
63	Xalqaro jo‘natmalar	48,47		53,47	58,47	78,47
64	Logistika xizmatlarining sifati	51,75		55,75	59,75	75,75
65	Yuklarni kuzatib borish imkoniyati	54,18		59,18	64,18	84,18
66	Yuklarni o‘z vaqtida yetkazib berish imkoniyati	61,80		65,80	69,80	85,80
7	Jahon bankining Statistika salohiyat indeksi (Statistical Capacity Indicators of the World Bank)	64,4		67,8	74,4	100,0
8	Iqtisodiy erkinlik indeksi (Economic Freedom Index)	57,2				
	(114-o‘rin)	57,2		63,6		82,3
81	Huquq ustuvorligi					
	Mulkchilik huquqi	59,1		59,1		63,8
		82,8				
	Sud faoliyati samaradorligi	34,20		34,20	43,02	78,30
	Davlatning yaxlitligi	28,20		28,20	34,20	58,20
82	Davlat aralashuvi darajasi					
	Soliq yuki	91,60		91,60	92,42	
		95,70				

	Davlat xarajatlari	74,70	74,70	77,64	89,40
	Fiskal salomatlik	98,90	98,90	98,80	99,50
83	Tartibga solish samaradorligi	72,60	72,60	76,98	94,50
	Biznes erkinligi	59,90	59,90	64,06	80,70
	Mehnat bozori erkinligi	59,90	59,90	63,00	75,40
84	Bozorlarning ochiqqligi	67,60	67,60	68,80	73,60
	Savdo erkinligi	20,00	20,00	40,00	80,00
	Investitsiyalar erkinligi	20,00	20,00	40,00	80,00
	Moliyaviy erkinlik	20,00	20,00	40,00	80,00
9	Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (IHTT) mamlakatlarga xos xatarlarni tasniflash tizimi (OECD Country risk classification) 5-guruh				
10.	Inson kamoloti indeksi (Human Development Index)	0,71	(108-o‘rin)	0,72	0,74 0,82
10.1	Kutilayotgan o‘rtacha umr davomiyligi indeksi	0,79	0,80	0,82	0,90
10.2	Ta‘lim indeksi	0,72	0,73	0,75	0,83
10.3	Daromad indeksi	0,63	0,64	0,66	0,74
11.	Huquq ustuvorligi indeksi (Rule of law, World Justice Project)	0,46	(94-o‘rin)	0,48	0,51 0,64
11.1	Hukumat vakolatlarining cheklanganligi	0,33	0,35	0,39	0,55
11.2	Korruptsiyaning mavjud emasligi	0,38	0,39	0,43	0,60
11.3	Hukumatning ochiqqligi	0,31	0,33	0,37	0,53
11.4	Fundamental huquqlar	0,39	0,40	0,42	0,50
11.5	Tartib va xavfsizlik	0,91	0,91	0,92	0,96
11.6	Qonunlarga rioya etish	0,44	0,45	0,47	0,55
11.7	Fuqarolik odil sudlovi	0,51	0,53	0,57	0,73
11.8	Jinoiy odil sudlov	0,44	0,46	0,50	0,66
12.	Jahon mamlakatlari demokratiyasi indeksi (Democracy Index)	2,01	(157-o‘rin)	2,07	2,29 4,8
12.1	Saylov jarayoni va plyuralizm	0,08	0,09	0,5	4
12.2	Hukumat faoliyati	1,86	1,95	2,2	5
12.3	Siyosiy ishtirok	2,22	2,27	2,35	5
12.4	Demokratik siyosiy madaniyat	5,0	5,1	5,3	6,0

12.5	Fuqarolar erkinligi	0,88	0,95	1,1	4,0
13.	Matbuot erkinligi indeksi (World Press Freedom Index)	53,07	(156-o‘rin)	47	38 20

O‘zbekiston Respublikasi uchun ustuvor bo‘lgan xalqaro reyting va indekslarda mamlakatning o‘rnini yaxshilashga qaratilgan ustuvor yo‘nalishlarini tizimli rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlar olib borilayotganiga uzoq vaqt o‘tmagan bo‘lsada, ayrim sohalarda oldinga siljishlar kuzatildi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Raisi Tanzila Narbayevaning ta’kidlashicha: “Xalqaro reyting va indekslar dunyodagi institutsional muhitning sifatini baholashda iqtisodiy rivojlanishning asosiy sharti sifatida jahon hamjamiyati tomonidan qabul qilingan vositadir. Ular nafaqat ekspertlar, balki davlatlar darajasida ham islohotlar va ijtimoiy-iqtisodiy siyosat mezoni sifatida qo‘llanib kelinadi. Masalan, yaqinda BMTning Sanoatni rivojlantirish tashkilotining (YuNIDO) “Raqobatbardosh sanoat unumdorligi indeksi” bo‘yicha hisoboti chop etildi. Unda mamlakatimiz ilk marotaba aks ettirilib, 152 ta mamlakat orasida 92-o‘rinni, MDHga a‘zo davlatlar orasida 5 o‘rinni, Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida 2 o‘rinni egallagan (2020-yil holatiga). Shuningdek, iqtisodiyotda davlatning rolini kamaytirish, makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, iqtisodiy o‘sish istiqbollarini yaxshilashga qaratilgan bosqichma-bosqich islohotlar 2020-yilda Jahon bankining “Biznes yuritish” indeksida 76-o‘rindan 69-o‘ringa ko‘tarilishimizga, “Transparency International”ning Korrupsiyani qabul qilish indeksi hamda “World Justice Project”ning Qonun ustuvorligi indeksida mamlakatimiz o‘rni yaxshilanishiga olib kelgan”.

Xulosa qilib aytganda, so‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o‘rnini yaxshilash hamda davlat organlari hamda tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy etish borasidagi davlat siyosati, bu tegishli huquqiy-normativ hujjatlarning qabul qilinishi, mazkur yo‘nalishdagi ishlarning samaradorligiga to‘siq bo‘layotgan muammolarni bartaraf etish yuzasidan olib borilayotgan chora-tadbirlar, birinchi navbatda, respublikada olib borilayotgan islohotlarning natijasini jahon miqyosida e‘tirof etishga qaratilgan bo‘lsa, eng asosiysi, bu harakatlar xalqning

farovonligi va turmush tarzining yaxshilanishi va haq-huquqlarining himoya qilinishi tizimining yanada yuqori saviyaga ko'tarilishiga xizmat qiladi. Bu jarayonda O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan islohotlar nafaqat ichki tartib-qoidalar, ya'ni tegishli hukumat organlari va nodavlat-notijorat tashkilotlar tomonidan, balki jahonda tan olingan xalqaro reyting va indekslarning (mustaqil) identifikator-laridagi reytinglari asosida baholanib boriladi. Bu esa, o'z navbatida, O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuv jarayonini tezlash-tirishga, dunyo miqyosida respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa sohalarda olib borilayotgan islohotlarni amaldagi natijalarini yaqqol ko'rsatishga xizmat qilib, rivojlangan davlatlarning respublikaga turli ko'rinishdagi investitsiyalar kiritish imkonini kuchaytiradi.

Tayanch so'zlar.

Demokratiya, jahon hamjamiyati, davlat, tashkilot, hamkorlik, tashqi siyosat, savdo, iqtisod, transport-kommunikatsiya, investitsiya, integratsiya, globalizatsiya, xalqaro reyting, indeks, identifikatsiya, logistika, korrupsiya, kredit, elektron hukumat.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlari haqida gapirib bering.
2. Xalqaro reyting va indekslar haqida nimalarni bilasiz?
3. Bugungi kunda dunyodagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga xalqaro reyting va indekslarning ta'siri qay darajada?
4. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash borasida qanday huquqiy-normativ hujjatlar qabul qilindi?
5. O'zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini oshirish borasida olib borilayotgan chora-tadbirlar haqida gapirib bering.
6. O'zbekiston Respublikasi uchun ustuvor bo'lgan xalqaro reyting va indekslar bo'yicha samaradorlikning eng muhim ko'rsatkichlarini ko'tarish uchun qaysi tashkilotlar mas'ul qilib belgilandi?

Normativ-huquqiy hujjatlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 7-mart 2019-yildagi “Xalqaro reyting va indekslarda O‘zbekiston Respublikasining o‘rnini yaxshilashga oid chora-tadbirlarni tizimlashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 5-fevral 2019-yildagi “Jahon banki va xalqaro moliya korporatsiyasining “Biznes yuritish” yillik hisobotida O‘zbekiston Respublikasining reytingini yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 25-fevral 2020-yildagi “O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reytinglar va indekslardagi o‘rnini yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2-iyun 2020-yildagi “O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o‘rnini yaxshilash hamda davlat organlari va tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlashning yangi mexanizmini joriy qilish to‘g‘risida”gi Farmoni.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Ermetov A. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o‘rni va nufuzining ortib borishi masalalari / Uchinchi renessansning ilmiy-ma’naviy asoslari / Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. – Navoiy, 2021. – B. 15-18.
2. <https://xs.uz/uzkr/post/ozbekistonning-khalqaro-rejting-va-indekslardagi-ornini-yakhshilashda-parlament-qandaj-jol-tutadi>

GLOSSARIY

Abolitsionizm – (lot. bekor qilish) biror qonunni bekor qilishga qaratilgan ommaviy harakat. XVIII asr oxiri va XIX asrning birinchi yarmida AQSHda negrlarni qullikdan ozod qilish uchun boshlangan harakat ishtirokchilari – abolitsionist deb atalgan.

Avtonomiya – (yunon. autos+nomos-o‘zi+qonun); 1. yagona Davlat miqyosida hududiy-milliy tuzilmalarga (viloyat, o‘lka) o‘zini o‘zi boshqarish vakolatlarini berish; 2. Ma’muriy-hududiy birlik; 3. Qandaydir organlar (xo‘jalik, davlat, partiya va boshqalar) faoliyatlaridagi o‘zini o‘zi boshqarish huquqi.

Afv etish – Sud hukmi bilan jazo tayinlangan biror shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish yoki berilgan jazoni yengillashtirish. Odatda afv davlat boshlig‘ining qarori bilan amalga kiritiladi.

Agregatsiya – (lot.) nodavlat va jamoat tashkilotlari ayrim manfaatlarni agregatsiya qilish, ya’ni turli munozaralar va muhokamalar vositasida turli manfaatlar uyg‘unlashtiriladi va ular o‘rtasida muayyan munosabatlar tizimini shakllantiradi. Bu jarayonda asosiy va muhim manfaatlar tanlab olinadi ularni qondirish chora va tadbirlari ko‘riladi.

Advokatura – huquqiy institut, advokatlik faoliyati bilan Shug‘ullanuvchi shaxslarning mustaqil, ko‘ngilli, kasbiy birlashmalarini o‘z ichiga oladi. O‘zb.Res. fuqarolari, ajnabiy fuqarolar, fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarga, korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga yuridik yordam ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasining advokatura to‘g‘risidagi qonuni 1996-yil 27-dekabrda qabul qilingan.

Adliya – (arab.-adolat) sud muassasalarining butun majmuini, ularning odil sudlovni amalga oshirish faoliyatini, Shuningdek, sud idorasini bildiruvchi atama.

Adolat (arab. – odillik, to‘g‘rilik) – u yoki bu qadriyatlarning o‘zaro umumiy munosabatini va ularning individlar o‘rtasida konkret taqsimlanishini ifodalovchi tushuncha; insonning mohiyati va uning ajralmas huquqlarini haqidagi tasavvurlarga mos bo‘lgan jamoa tartibi.

Aeronavigatsiya – (lot. - kemada suzish) Uchish apparatlarini tegishli asbob va vositalar yordamida belgilangan yo‘ldan olib borish haqidagi fan; havo navigatsiyasi.

Amnistiya – jinoyat sodir etgan shaxslarni jinoiy javobgarlikdan to‘liq yoki qisman jazodan ozod qilish, Shuningdek, ilgari sud tomonidan belgilangan jazoni o‘tab bo‘lgan shaxslardan sudlanganlikni olib tashlash. Amnistiya akti normativ xususiyatga ega, ya’ni amnistiya akti bilan belgilangan talablarga javob beradigan barcha shaxslarga nisbatan qo‘llaniladi.

Apatiya – (yunon.) butunlay befarqlik holati, loqaydlik.

Axborot – (“informatio” lotinchadan ma’lumotlar, tuShuntirishlar, bayonlarni anglatadi) – bu ma’muriy, tashkiliy tadbirlar o‘tkazish haqida qarorlarni qabul qilish uchun, Shuningdek taklif va tavsiyalarni tayyorlash uchun asos bo‘lib xizmat qiluvchi muhim faktlar (shaxslar, harakatlar, tashkilotlar, voqealar) to‘g‘risidagi ma’lumotdir. Falsafiy nuqtai nazardan axborot bizning ma’lumot (belgi) olish natijasida o‘rganilayotgan hodisalar (jarayonlar) haqida tasavvurlarimizning noaniqligini kamaytirish yoki olib tashlashni ta’minlaydi.

Axborot madaniyati – jamiyatning axborot resurslar va axborot-kommunikatsion texnologiyalardan samarali foydalanish, shuningdek bu maqsadlarda axborotlashtirish vositalar va axborot texnologiyalarni rivojlantirish sohasida ilg‘or yutuqlarni qo‘llash qobiliyati. Axborot madaniyati kishida axborot muhiti bilan o‘zaro munosabatda bilim, mahorat, ko‘nikma va refleksli ko‘rsatmalar mavjud bo‘lishi bilan ifodalanadi. Kishining axborot madaniyatining eng muhim elementlaridan biri – axborot resurslarini bilish (ulardan erkin foydalanish imkoniyati).

Axborot makoni – (Axborot muhiti) axborotni saqlash, ishlash va uzatish bo‘yicha texnikaviy va dasturiy vositalar, shuningdek axborotlashtirish jarayonining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy shart-sharoitlari majmuasi.

Axborot sohasini liberallashtirish – (liberalis lotinchadan erkinlikka taalluqli) OAV huquq va erkinliklarini kengayish jarayoni, shuningdek ularning faoliyatidagi cheklovlarini olib tashlash va davlat nazoratini susaytirish.

Axborot erkinligi – fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bo‘lib, so‘z, matbuot va boshqa ommaviy axborotga ega bo‘lgan axborotni olish huquqi va qonuniy asosda olingan axborotlarni tarqatish huquqi axborot erkinligi hisoblanadi. O‘z.Res. Konstitutsiyasiga asosan, ommoviy

axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar, senzuraga yo'l qo'yilmaydi (67-modda).

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari – axborot foydalanuvchilari manfaatida uni yig'ish, ishlash, saqlash, tarqatish, aks etish va foydalanish maqsadida integrallashgan metodlar, ishlab chiqarish jarayonlar va dasturiy-texnikaviy vositalar majmui. Bugungi kunda AT tushunchasiga mikroelektronika, kompyuterlar va dasturiy ta'minotni ishlab chiqish va ishlab chiqarish, aloqa va telefoniya, mobil servislar, Internetdan foydalanishni ta'minlash, Internet axborot resurslarini ta'minlash kiradi.

Bakalavr – (lot. Baccalaureus) Oliy ta'lim dasturining birinchi bosqichini tugallagan talabalarning ilmiy darajasi.

Baynalmilal – (arabcha–millatlar o'rtasidagi, millatlararo) Xalqaro, umuminsoniy, umumxalqiy mazmunlarida qo'llaniladi.

Bipartizm-ijtimoiy sheriklikning ikki sub'ekti o'rtasidagi keliShuv

Bozor – ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar (sotuvchilar va xaridorlar) o'rtasida pul orqali ayriboshlash jarayonida bo'ladigan munosabatlar yig'indisidir.

Bozor iqtisodiyoti – tovar ishlab chiqarish, ayriboshlash va pul muomalasi qonun – qoidalari asosida tashkil etiladigan va boshqariladigan iqtisodiy tizimdir.

Bozor mexanizmi – bozor iqtisodiyotining faoliyat qilishini tartibga solishni va iqtisodiy jarayonlarni uyg'unlashtirishni ta'minlaydigan dastak va vositalardir.

Bunyodkor g'oya — jamiyatni taraqqiyot sari yetaklovchi, turli guruh va qatlamlarni, millatlarni ezgu maqsad yo'lida birgalikda harakat qilishga undovchi, amalga oshirishning real asoslari bo'lgan g'oya.

Vayronkor (buzg'unchi) g'oya – yovuzlik va jaholatga, ayrim jinoyatkor kuchlarning hukmronligini o'rnatishga xizmat qiladigan, insonlar, millatlar va jamiyatning mustaqilligiga, erkinligiga, ijodkorligiga zid bo'lgan g'oyalar majmuini ifodalovchi tushuncha.

Vatan (arabcha “Vatan” – ona yurt) – kishilarning yashab turgan, ularni avlod va ajdodlari tug'ilib o'sgan joyi, hududi, ijtimoiy muhiti, mamlakati. Vatan bir-birini taqozo etuvchi tashqi muhit va ichki

kechinmalar hamda tushunchalarni o'z ichiga oladi. Tashqi muhit nuqtayi nazaridan Vatan kishi yoki avlodlar tug'ilib o'sgan va kamol topgan joy.

Vatan ravnaqi – milliy istiqlol mafkurasining Islom Karimov tomonidan asoslab berilgan g'oyalaridan biri. Prezidentimiz Vatan ravnaqi g'oyasini ilgari surar ekan, uning mazmunini har bir kishining manfaatlarini yurt manfaatlari bilan uyg'unlashtiruvchi, uni xalq baxt-saodati yo'lida xizmat qilishga undovchi bunyodkor g'oyadir deb ta'riflaydi. Zero, u milliy istiqlolning oliy maqsadi - O'zbekistonda yashayotgan barcha fuqarolarning el-yurt kamoli bilan bog'liq orzu-umidlarini amalga oshirishni ifodalaydi.

Vatanparvarlik – Vatanining ozodligi va obodligi, uning sarhadlari daxlsizligi, mustaqilligining himoyasi yo'lida fidoyilik ko'rsatib yashash, ona xalqining or-nomusi, shon-sharafi, baxt-u saodati uchun kuch-g'ayrati, bilim va tajribasi, butun hayotini baxsh etishdek dunyodagi eng muqaddas va olijanob faoliyatni anglatadigan insoniy his-tuyg'udir. Vatanparvarlik - ona-yurtning, xalqning tarixi va taqdiriga chuqur hurmat bilan qaraydigan, Vatan manfaatlari yo'lida fidoiylik namunalarini ko'rsatishga qodir bo'lgan shaxslarga xos fazilat.

Verbal – (lot.) og'zaki; bunda siyosiy ishtirokni shaxsning subyektiv jihatiga bog'liq emasligiga ishoraqilinmoqda.

Vijdon erkinligi – ijtimoiy-falsafiy tushuncha; har kimning o'z e'tiqodiga ko'ra, mazkur jamiyatda mavjud ijtimoiy me'yorlarni buzmaganda holda vijdoni buyurgani bo'yicha yashash, ishlash imkoniyati. Bunda dinga munosabat masalaning bir tomoni hisoblanadi. fuqarolarning istagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslik huquqi.

Galereya – (fr. – peshayvon) binoning ikki qismini birlashtiruvchi usti yopiq uzun yo'lak; tomosha zalida eng yuqorigi yarus.

Genezis – yunon. genesis- kelib chiqish; paydo bo'lish, tashkil topish jarayoni.

Global – (frans. global-umumiy); umuman olganda, butun er yuzi bo'ylab.

G'oya – inson tafakkurida vujudga keladigan, ijtimoiy xarakterga ega bo'lgan, ruhiyatga kuchli ta'sir o'tkazib, jamiyat va odamlarni harakatga chorlaydigan, maqsad-muddao sari etaklaydigan kuchli, teran fikr

G'oyaviy bo'shliq – deb, eski hukmron mafkura halokatga uchrab, u bilan bog'liq tushunchalarning qadrsizlanishi, bugungi hayot, o'tmish va kelajakka dahldor qadriyatlar, tushuncha va tasavvurlarni to'liq anglab etmasligi oqibatida odamlarning qalbi va ongida vujudga keladigan bo'shliqqa aytiladi.

Gumanizm (insonparvarlik) – tenglik, adolat, o'zaro hurmat, inson qadrini ardoqlash, odamlar farovonligi uchun g'amxo'rlik qilish g'oyalari singdirilgan dunyoqarash.

Davlat – muayyan hududda jamiyat va uning siyosiy tizimini tashkil etish usuli, hokimiyatning markaziy instituti, jamiyatning siyosiy tashkiloti bo'lib, ma'lum bir hudud va unda yashovchi xalqlarni o'z ichiga oladi. Jamiyatni boshqaruvga tizim sifatida Davlat ichki tizimga o'z vakolatlarini amalga oshirish uchun maxsus organlarga ega. Davlat odamlar va jamoat guruhlarining faoliyati hamda munosabatlarini tashkil etadi, ularni yo'naltiradi va nazorat qiladi.

Davlat tassarrufidan chiqarish – davlat mulki hisobidan boshqa nodavlat mulk shakllarining vujudga keltirilishi.

Daxldorlik hissi – fuqarolarning tug'ilgan joyi, ona Vatani, mustaqillikni anglash, uni asrab-avaylash, himoya qilish, uni yanada rivojlantirishga chorlaydigan, shart-sharoit, omillar majmui.

Delimitatsiya – (lot. – chegaralamoq, ajratmoq) davlat chegaralarini tuzilgan shartnomaga muvofiq tavsiflash va xaritalashtirish asosida belgilash; belgilangan chegaralarni qayta ko'rib chiqish.

Demokratik institutlar – bu, davlat va jamiyatda demokratik tuzumni shakllantiruvchi demokratik tamoyillarni amalga oshirishning tashkiliy shakllari hisoblanadi. Jamiyat hayotida demokratik tamoyillarni qaror topishga xizmat qiladigan tashkilotlar va tuzilmalar majmuasi.

Demokratik kuchlar bloki – parlamentdagi ko'pchilikni tashkil etish maqsadida o'z dasturiy maqsadli vazifalarining yaqinligidan yoki mosligidan kelib chiqqan holdabir nechta siyosiy partiyalar fraksiyalari va O'zbekiston ekologik harakatidan saylangan deputatlar o'z sa'y-harakatlarini birlashtirishi.

Demokratiya (yunoncha, “demos” – xalq, “kratos” – hokimiyat) – xalq hokimiyati ma'nosini anglatib, xalqni hokimiyat manbai, deb biluvchi siyosiy tizimni shakli. Demokratiya insonni har tomonlama barkamol

rivojlanishi uchun berilgan imkon bo‘lib, davlat konstitutsiyasida ozchilikning ko‘pchilikka bo‘ysunishi tamoyili rasmiy e‘lon qilindi, hamda fuqarolarning erkinligi teng huquqligi e‘tirof etildi. Demokratiya har bir davrning ijtimoiy – iqtisodiy sharoitlariga mos shakllanib, rivojlanib boruvchi chegarasiz tabiiy – tarixiy jarayondir.

Deputat – (lot. Deputatus - vakil qilingan, yuborilgan) Vakolatli davlat organiga saylangan kishi, vakil.

Diaspora – yun. diaspora “tarqalish” ma’nosida bo‘lib, ma’lum bir davlat hududida yashovchi, ammo boshqa bir davlatda o‘z davlat tuzilmasiga ega, ma’lum bir xalq millat vakillarining yig‘indisi (masalan O‘zbekistonda yashovchi rus, ukrain millatining diasporasi).

Diversifikatsiya – (lot.diversificatio – o‘zgarish, xilma-xil) ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, iqtisodiy bankrotlikni oldini olish maqsadida ishlab chiqariladigan mahsulot assortimentining kengaytirilishi, mahsulot sotiladigan bozorlarni o‘zgartirish yoki yangi mahsulot turlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashish.

Diniy bag‘rikenglik –bizning dunyomizdagi turli boy madaniyatlarni, o‘zini ifodalashning va insonning alohidaligini namoyon qilishning xilma-xil usullarini hurmat qilish va to‘g‘ri tushunishni anglatadi. Uni bilim, samimiyat, ochiq muloqot hamda hurfikr, vijdon va e‘tiqod vujudga keltiradi.

Diskurs – ingl. discourse lot. discursus – suhbat, muomala, monolog, dialog.

Doktrina – (lotincha – ta’limot; o‘qimishlilik) Ilmiy yoki falsafiy ta’limot, nazariya; asosiy nazariy yoki siyosiy nuqtayi nazar.

Dotatsiya (lot. - tuhfa) – ma’lum harajatlarni qoplash uchun iqtisodiyotning bir sub’yekta tomonidan ikkinchisiga qaytarib bermaslik sharti bilan pul mablag‘i berilishi.

Jamiyat – insonlar munosabati va ijtimoiy aloqalar yig‘indisi. Jamiyat tarixiy, moddiy-ma’naviy hayot tarzidan kelib chiqqan holda umumiy orzu-maqсадlari bilan birlashgan insonlar uyushmasining alohida shakli. Jamiyat doimo o‘zgarish va rivojlanishda bo‘lib, uning asosini doimo insonlar tashkil etadi.

Jamoat birlashmalari – fuqarolarning qonunda belgilangan tartibda ro‘yxatdan o‘tkazilgan birlashmalari. Ularga kasaba uyushmalari, siyosiy

partiyalar, olimlarning jamiyatlari, faxriylar va yoshlarning tashkilotlari, ijodiy uyushmalar va fuqarolarning boshqa birlashmalari kiradi.

Identifikatsiya – (lot. o‘xshatmoq, tenglashtirmoq, baravarlamoq) monandlik. Siyosiy identifikatsiya - u yoki bu siyosiy guruhga o‘zini boshqalardan ajratish imkonini beruvchi barqaror belgilar, xususiyatlar birligi.

Ijtimoiy adolat – barcha ijtimoiy toifalarning jamiyatda o‘z o‘rni mavjudligini va qonun oldida ularning o‘zaro teng huquqlarga ega ekanligini e‘tirof etish.

Ijtimoiy manfaat – bu barcha jamiyat a‘zolarining birgalikda ro‘yobga chiqadigan manfaatlaridir.

Ijtimoiy uyushmalar – fuqarolar manfaatlari umumiyligi va ixtiyoriylik asosida vujudga keluvchi, lekin o‘z faoliyati natijasida daromad olishni ko‘zlamaydigan tashkilotlar (siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar, kasaba uyushmalari, ayollar, keksalar, nogironlar, yoshlar, bolalar tashkilotlari, ilmiy texnik, madaniy-ma‘rifiy, sport va boshqa ko‘ngilli jamiyatlar, jamg‘armalar, assotsiatsiyalar, boshqa tuzilmalar). Demak, fuqarolarning har qanday ko‘ngilli uyushmasi – ijtimoiy uyushmadir. Mavjud siyosiy hayotni o‘zgartirishga yoki unga ta‘sir etishga urinuvchi ijtimoiy uyushmalar siyosiy, deb qaraladi.

Ijtimoiy hamkorlik – turli millat, irq va dinga mansub kishilar va guruhlarning umumiy maqsad yo‘lidagi hamjihatligi.

Ijtimoiy sheriklik – davlat organlarining nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, Shu jumladan tarmoq, hududiy dasturlarni, Shuningdek normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo‘lgan boshqa qarorlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish borasidagi hamkorligidir

Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar – bu kishilar uchun zarur bo‘lgan hayotiy ne‘matlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va is‘temol qilish jarayonida vujudga keladigan munosabatlar.

Iqtisodiy mustaqillik – muayyan bir mamlakatning shu mamlakatda mavjud ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish vositalariga, tabiiy va ma‘naviy boyliklarga va shu boyliklar tufayli yaratilgan mahsulotdan tushgan milliy daromadga va uni taqsimlashga yagona egalik qilishi.

Iqtisodiy resurslar – ma’lum davrda ma’lum bir mamlakat ixtiyorida to’plangan va mavjud bo’lgan ishlab chiqarish, xizmat ko’rsatish, ularni iste’molchilarga etkazib berish va iste’mol jarayonlarida qo’llanilishi mumkin bo’lgan vositalar, qo’r-qutlar, imkoniyatlar va manbalardir

Immunologiya – (yun. — tushuncha, ta’limot) Organizmning kimyoviy xususiyatlari, uning immuniteti haqidagi fan.

Individ – lot. individuum-bo’linmas, alohida; inson zotining alohida olingan namunasi, uning vakillaridan biri; har biri alohida, mustaqil mavjud bo’lgan tirik organizm; shaxs esa u yoki bu inson sifatida namoyon bo’lib, u ma’lum va betakror individuallikka ega bo’ladi.

Innovatsiya – (ingl.— kiritilgan yangilik, ixtiro) Ilg’or texnologiya, boshqarish va boshqa sohalardagi yangiliklar va ularning turli sohalarda qo’llanishi.

Inson omili – inson mohiyatiga xos bo’lgan eng muhim xususiyatlarni – insondagi jismoniy – ruhiy tomonlarning birligi.

Inson huquqlari – unga tor ma’noda faqat davlat himoya qiladigan va kafolat beradigan huquqlar kirib, bu huquqlarga barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, yashash va jismoniy daxlsizlik huquqi, inson qadr-qimmatini hurmat qilish, o’zboshimchalik va noqonuniy ushlab yoki qamash, vijdon va din erkinligi, ota-onalarning o’z bolalarini tarbiya qilish huquqlari kiradi. Keng ma’nodagi inson huquqlari esa o’zida shaxs erkinligi va huquqlarining keng majmuasi va turlarini ifodalaydi

Institut – lot. institutum-mahkama, idora, muassasa; tizimlashtirilgan, hammaga tanilgan, amalda qo’llanilayotgan va e’tirof etilgan (har qachon ham o’z rasmiy tasdig’ini topavermaydigan), u yoki bu tarzda mustahkamlangan qoidalar va me’yorlarga muvofiq o’zaro xatti harakat qilish uchun qo’llab-quvvatlanayotgan ko’rsatmalarga ega bo’lgan ijtimoiy agentlarning o’zaro hatti harakatlari shakllari kiradi.

Integratsiya – (lot. — tiklash, to’ldirish) Ayrim qismlarning, elementlarni qo’shib birlashtirishni ifodalovchi tushuncha. Fanlarning yaqinlashishi va o’zaro bog’lanish jarayoni.

Interaktiv davlat xizmatlari – idoralar tomonidan jismoniy va yuridik shaxslarga idoralarning axborot tizimlari vositasida telekommunikatsiya tarmoqlari orqali ko’rsatiladigan xizmatlar. Bizning mamlakatimizda bu xizmatlar 2013- yil 1 iyuldan harakat qiluvchi hamda davlat organlarining

aholi va xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar bilan o‘zaro hamkorligining qulay va samarali vositasi sifatida xizmat qiluvchi my.gov.uz Interfaol Davlat xizmatlari yagona portali orqali ko‘rsatiladi.

Internet – axborot bilan almashish uchun ham kompyuter tarmoqlari foydalanuvchilarni, ham shaxsiy kompyuterlarni o‘zaro bog‘lovchi butun dunyo axborot kompyuter tarmog‘i.

Interfaol muloqot – real vaqt rejimida turli OAV (asosan Internet) vositasida “jonli” muloqot qilish. Shartli ravishda bunday muloqotning bir necha shaklini belgilash mumkin:

Ishlab chiqaruvchi kuchlar – ishlab chiqarishning shaxsiy va moddiy omillari, ya’ni ishchi kuchi bilan ishlab chiqarish vositalari birligi.

Infratuzilma – Ishlab chiqarishga xizmat qiluvchi va jamiyat hayoti uchun zarur bo‘lgan me’yoriy sharoitni ta’minlashga xizmat qiladigan turli-tuman yordamchi xizmat ko‘rsatuvchi sohalar majmui.

Kadrlar tayyorlashning milliy modeli tizimi – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 1997 - yilning 29 avgustida “Kadrlartayyorlashmilliy dasturi to‘g‘risida” qaror qabul qilindi. Ushbu dasturda (3-bandi) kadrlar tayyorlashning milliy modeli quyidagi tarkibiy qismlardan iboratligi belgilab qo‘yilgan:

1. Shaxs – kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub’ekti va ob’ekti, ta’lim sohasidagi xizmatlarning iste’molchisi va ularni amalga oshiruvchisi.

2. Davlat va jamiyat – ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga amlga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari.

3. Uzluksiz ta’lim – malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo‘lib, ta’limning barcha turlarini, davlat ta’lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi va uning faoliyat ko‘rsatish muhitini o‘z ichiga oladi.

4. Kadrlar tayyorlash tizimida – fan yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi.

5. Kadrlar tayyorlash tizimida ishlab chiqarish – kadrlarga bo‘lgan ehtiyojini, Shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo‘yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliya va moddiy-texnik jihatidan ta’minlash jarayonining

qatnashchisi (“Barkamol avlod–O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori”, T., 2008-., 41-53 b.).

Kasaba uyushmalari – korxonalar, muassasalar, o‘quv yurti va boshqa mehnat jamolarida ishlayotgan ishchi va xodimlarni ijtimoiy manfaatlarini himoya qilish, ish beruvchilar bilan ishlovchilarning ijtimoiy sherikchiligini tashkil etish maqsadida faoliyat yuritadigan nodavlat notijorat tashkiloti;

Konfessiya – lot. cōnfessio dinlar va uning shaxobchalari, tarmoqlari, mazhab, oqim va yo‘nalishlarini ifodalovchi umumiy tushuncha.

Konsepsiya – biror sohani rivojlantirishga qaratilgan keng qamrovli loyiha yoki qarashlar majmui.

Konvertatsiya – (lot. convertatio – o‘zgartirish, aylantirish) Milliy valyutaning amaldagi kurs bo‘yicha boshqa xorijiy valyutalarga erkin va cheklanmagan miqdorda almashtirilishi.

Kooperatsiya – lot. cooperatio-hamkorlik; ko‘pchilik kishilarning birgalikda bitta yoki o‘zaro bir-birlariga bog‘liq bo‘lgan bir necha faoliyatlardagi ishtiroki, mehnatni tashkil etish shakllaridan biri; ishlab chiqarish va mahsulot ayirboshlash sohasidagi jamoaviy birlashma.

Ko‘ppartiyaviylik – mamlakat parlamentida ko‘pchilik o‘rinni olish uchun teng imkoniyatga ega bir necha siyosiy partiyalar mavjud bo‘lgan siyosiy tizim.

Kuchli davlat – omma faoliyatiga asoslangan kuchli boshqaruv tizimiga, rivojlangan iqtisodiyot, yuksak ma‘naviyatga egabo‘lgan davlat. Bunday davlat mustahkam iqtisodiy, huquqiy va ma‘naviy asosga ega bo‘ladi. Uning qudrati fuqarolar hamjihatligi, jamiyatdagi do‘stlik va bag‘rikenglik, har bir fuqaroning onglilik darajasi, davlat boshqaruvidagi faol ishtirokiga asoslanadi.

Kuchli davlatdan-kuchli jamiyat sari – ushbu konsepsiyaning mohiyati odamlarning siyosiy ongi, siyosiy madaniyati va faolligi yuksalib borgani sari davlat vazifalarining nodavlat tuzilmalari va fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o‘tishi, mahallalarning nufuzi va mavqeining oshishi demakdir.

Kuchli jamiyat – mustahkam negizning barqaroligi ta‘minlangan, davlatning boshqaruvchilik faoliyati qisqarib, jamoat tashkilotlarining roli

kuchaygan, fuqarolarning qonun asosida, ularning huquq va erkinliklari oliy qadriyatlarga aylangan jamiyat.

Kuchli fuqarolik jamiyati – inson manfaatlari ustuvorligi va fuqarolik jamiyati institutlari orqali ularning davlat va jamiyat boshqaruvida faol ishtirok etishi ta'minlangan, qonun ustuvor bo'lgan jamiyat.

Qonun – qonunchilik hokimiyatining fuqarolar, jamiyat va davlat hayotiga taalluqli munosabatlarda muayyan tartib joriy etish borasidagi irodasining namoyon bo'lishi.

Qonun ustuvorligi – ushbu tamoyilning mazmuni Shuni anglatadiki, qonun ijtimoiy hayotning barcha sohalarida qat'iy hukmron bo'ladi. Ya'ni, hech kim, hech birdavlat organi, mansabdor shaxs, tadbirkor yoki boshqa bir fuqaro qonunga bo'ysunishi, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy munosabatlar faqat qonun bilan tartibga solinadi, uning barcha ishtirokchilari esa, hech bir istisnosiz, huquq normalarini buzganligi uchun javobgarlikka tortilishi kerak. Huquqiy normalarni tadbiq etishda konstitutsiya va qonunlarning normalari boshqa huquqiy normalardan ustun turadi.

Legitimlik – (lot. qonuniy) muayyan davlat hokimiyatining qonuniyligini

a) fuqarolar tomonidan; b) xalqaro hamjamiyat tomonidan e'tirof etilishini anglatuvchi qadriyatiy tushuncha. Tarixan an'anaviy, xarizmatik, oqilona-qonuniy shakllarda nomoyon bo'ladi.

Liberalizm – (lot. erkinlik) mafkura, ijtimoiy-siyosiy harakat. U ijtimoiy imtiyozlar va avloddan-avlodga o'tuvchi hokimiyatga qarshi chiqib burjua qatlamlarining qarashlarini o'zida mujassam etadi. Asosiy tamoyillari: individualizm, erkinlik, bozor va raqobatning mutloqligi, davlatni cheklash zarurligi (asoschilari I.Bentam, J.Mill, A.Smit, G.Spenser).

Liberallashtirish – ijtimoiy hayotning barcha sohalarida erkinlik ustuvor bo'lishini, jamiyatning evolyusion rivojlanish yo'lini e'tirof etuvchi va asoslovchi nazariya, amaliyot.

Logistika – (yun. logistike – hisoblash, muhokama san'ati) Inson faoliyatining u yoki bu sohasini moddiy-texnik ta'minlashni boshqarish tizimi.

Madaniyat – kishilarning tabiatni, borliqni o‘zlashtirish va o‘zgartirish jarayonida yaratgan moddiy, ma’naviy boyliklar hamda bu boyliklarni qayta tiklash va bunyod etish yo‘llari va uslublari majmui.

Magistral – (lot. — bosh, asosiy) asosiy yo‘l. Qatnov yo‘li, umuman, tarmoqlangan sistemalarning asosiy qismi.

Magistr – (lot. – boshliq, ustoz) ayrim mamlakatlarda bakalavr va fan doktori o‘rtasidagi ilmiy daraja. Tayanch oliy ta’lim kursidan so‘ng qo‘shimcha dastur bajargan, maxsus imtihonlarni topshirgan va muayyan ilmiy ishni himoya qilgan shaxslarga beriladi.

Mahalliy (yoki munitsipal) boshqaruv – ma’muriy-hududiy birliklardagi aholining manfaatlarini ifodalaydigan va saylab qo‘yiladigan organlar hamda ularning ma’muriy apparati tomonidan amalga oshiriladigan mahalliy ahamiyatga molik ishlarni boshqarish.

Ma’naviy barkamol inson – komil inson tushunchasi bilan hamohangdir. Ayni vaqtda ma’naviy barkamol inson tushunchasi sog‘lom avlod tushunchasi bilan ham bog‘lanib ketadi. Ilmiy adabiyotlarda bu tushunchalar alohida-alohida ishlatilsa-da, mohiyatan ularning hammasi inson axloqi va odobini, ularda shakllangan barcha ijobiy xislatlarni, ularning insonlarga, jamiyatga va Vatanga bo‘lgan munosabatlaridan tortib, toki oilaga, ota-onaga va boshqalarga munosabatlarining barcha qirralarini qamrab oladi.

Ma’naviy jasorat – er yuzida barcha o‘lmas obidalarni, insoniyat hayotini tubdan o‘zgartirib yuborgan jamiki ulug‘ kashfiyot va ixtirolarni, mumtoz san’at va adabiyot durdonalari hamda mardlik va qahramonlik namunalarini ko‘rsatgan insonlarning mislsiz aql-zakovati vayuksak ma’naviy salohiyatini ifodalaydi.

Ma’naviy tahdid – tili, dini, e’tiqodidan qat’i nazar, har qaysi odamning tom ma’nodagi erkin inson bo‘lib yashashiga qarshi qaratilgan, uning aynan ruhiy dunyosini izdan chiqarish maqsadini ko‘zda tutadigan mafkuraviy, g‘oyaviy va informatsion hurujlarni nazarda tutadi.

Ma’naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg‘ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e’tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg‘otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir.

Ma'naviyatga tahdid – inson qalbi va imon e'tiqodini susaytirishga qaratilgan hamda insonning o'zligidan begonalashtirib, kelajagidan mahrum etishga yo'naltirilgan yot va begona g'oyalar.

Ma'naviyatni shakllantiradigan mezonlar – inson ongiga ta'sir ko'rsatadigan, uning dunyoqarashi tafakkur tarzini muayyan yo'nalishga soladigan, o'zgartiradigan, jamiyat, millatga xos ma'naviy, madaniy va moddiy asoslar, an'analar, qadriyatlar, meros, turmush tarzi, g'oyalar va qarashlarni umumlashtiruvchi tushuncha.

Ma'rifat – ta'lim tarbiya, iqtisodiy, siyosiy, falsafiy, diniy va ma'naviy boyliklarning, ularni yanada ko'paytirib hamda takomillashtirib borish usullarining majmui.

Mentalitet – (nem. – aql, idrok) Jamiyat, millat, jamoa yoki alohida shaxsning tarixiy tarkib topgan tafakkur darajasi. Jamiyat, millat yoki shaxsning mentaliteti ularning o'ziga xos an'analari, rasm-rusumlari, urfodatlar, diniy e'tiqod va irimlarini qamrab oladi.

Millat – til, ma'naviyat, milliy o'zlikni angash ruhiyati, urf-odatlar, an'analar va qadriyatlar yagonaligi asosida muayyan hududda yashovchi iqtisodiy aloqalar bilan bog'langan mustaqil sub'ekt sifatida o'ziga xos moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratuvchi kishilarning etnik birligidir.

Millatlararo munosabatlar – birga yoki ayri tarzda yashaydigan har xil millatlar o'rtasida amalga oshadigan turli-tuman shakllardagi aloqalarni anglatuvchi tushunchadir.

Millatlararo totuvlik g'oyasi – milliy istiqlol mafkurasining asosiy g'oyalaridan biri bo'lib, mamlakatimizda istiqomat qilib kelayotgan barcha etnik vakillari bilan, avvalambor, o'zbek millati va Shu bilan birga o'zlarining o'rtasida ko'p yillarga mo'ljallangan ezgulik, ishonchlilik, do'stonalik, yakdillik, qarindoshlik, ma'naviy-axloqiy va mafkuraviy yaqinlik va birdamlik, murosallilik va boshqa insoniylik munosabatlari mavjudligini va kelajakda ham u yanada kamol topishini ifodalaydi.

Millatchilik bu – millat ayirish, bir millatni har tomonlama ulug'lab, boshqalarining huquq, ehtiyoj va manfaatlarini nazar-pisand qilmaslik, ularni erga urishdan iborat bo'lgan nodemokratik mafkura.

Milliy g'oya – ajdodlardan avlodlarga o'tib, asrlar davomida e'zozlab kelinayotgan, shu yurtda yashayotgan har bir inson va butun xalqning qalbida chuqur ildiz otib, uning ma'naviy ehtiyoji va hayot talabiga aylanib

ketgan, ta'bir joiz bo'lsa, har qaysi millatning eng ezgu orzu-intilish va umid-maqсадlari yig'indisi.

Milliy g'oya negizlari – ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan, xalqning o'ziga xos milliy xususiyatlarini ifodalagan milliy ma'naviy meros qadriyatlari hamda dunyo xalqlari tomonidan e'tirof etilgan demokratiyaning umuminsoniy prinsiplar majmuidir.

Milliy qadriyat – millat uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog'liq bo'lgan qadriyat shakli.

Milliy mafkura – millatning etnoijtimoiy birlik sifatida mavjud bo'lishi va rivojlanishini, erkin va ozod taraqqiyotini g'oyaviy asoslash, ta'minlashga qaratilgan qarashlar tizimi

Modernizatsiya – (modern – zamonaviy) yangilanish, zamonaviy; davlat, jamiyat, iqtisodiyot, texnologiya va boshqa sohalarning yangilanishi, yangi uslublar, ixtirolarning qo'llanishi asosidagi o'zgarishlar.

Mulkdan foydalanish – mol-mulkning iqtisodiy faoliyatda ishlatilishi yoki ijtimoiy hayotda qo'llanilishi, ya'ni uning nafli jihatlarining bevosita iste'mol qilinishi.

Mulknı tasarruf etish – mol-mulk taqdirini mustaqil hal qilish. Mulkka egalik qilish - mulkdorlik huquqining uning egasi qo'lida saqlanib turishi va yaratilgan moddiy boyliklarni o'zlashtirishning ijtimoiy shakli.

Mulkchilik munosabatlari – mulkka egalik qilish, undan foydalanish, uni o'zlashtirish va tasarruf etish jarayonida vujudga keladigan munosabatlar.

Nizom – muayyan davlat yoki jamoat tuzilmalarini tashkil etish tartibini, tuzilishi, vazifasi, funksiyalari va vakolatlarini belgilovchi kodekslashtirilgan normativ hujjat hisoblanadi.

Nodavlat notijorat tashkiloti (NNT) – jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foyda) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlarni (foydani) o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini o'zi boshqarish tashkilotidir.

Nodavlat elektron ommaviy axborot vositalari – o'z oldida Internet tarmog'ida ommaviy axborot vositasi (OAV) funksiyalarini bajarish vazifasini qo'yuvchi nodavlat tUSDagi ro'yxatga olingan veb-saytlari.

Ommaviy axborot vositalari – keng ko‘lamda axborotni yig‘ish, ishlash va tarqatishni ta‘minlovchi ijtimoiy institutlar va kanallar (matbuot, kitob nashriyotlari, matbuot agentliklari, radio, televidenie va h.k.). Ommaviy axborotni davriy tarqatishning doimiy nomga ega bo‘lgan hamda bosma tarzda (gazetalar, jurnallar, axborotnomalar, byulletenlar va boshqalar) va (yoki) elektron tarzda (tele-, radio-, video, kinoxronikal dasturlar, umumfoydalanishdagi telekommunikatsiya tarmoqlaridagi veb saytlar) olti oyda kamida bir marta nashr etiladigan yoki efirga beriladigan shakli hamda ommaviy axborotni davriy tarqatishning boshqa shakllari ommaviy axborot vositasidir. “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida. (O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2007 - y., 3-son, 20-modda)

Parlament – ingl. parlament, frans. parlargapirmoq va so‘zlamoq; parlament oliy qonun chiqaruvchi vakillik organi hisoblanadi.

Parlamentdagi ko‘pchilik – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasida ko‘pchilik o‘rinni egallagan siyosiy partiya fraksiyasi.

Parlamentdagi muxolifat – yangitdانشakllantirilgan hukumatning tutgan yo‘li va dasturiga yoki uning ayrim yo‘nalishlariga qo‘shilmaydigan siyosiy partiyalar fraksiyalari, shuningdek O‘zbekiston ekologik harakatidan saylangan deputatlar guruhi.

Partiya – (lot. partio — bo‘lak, qism) G‘oyaviy jihatdan maslakdosh, manfaatlari bir bo‘lgan kishilar guruhidan iborat, muayyan ijtimoiy guruh yoki qatlamlarning manfaatlarini himoya qiluvchi siyosiy tashkilot.

Passiv saylov huquqi – fuqarolarning saylanadigan davlat organlari va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlariga saylanish huquqi.

Plyuralizm – lot. pluralis-turlicha, turli tuman; turli ijtimoiy qatlamlar manfaatlarini ifodalovchi turli tuman ijtimoiy-siyosiy kuchlar mavjud bo‘lgan siyosiy tizim.

Prezident – lot. praesidens (praesidentis) – oldinda o‘tiruvchi, raislik qiluvchi, boshda turuvchi so‘zlaridan olingan bo‘lib, ko‘pchilik Prezidentlik va parlament respublikalari joriy etilgan mamlakatlarda ma‘lum bir muddatga saylangan davlat boshlig‘i.

Prinsip – lot. principium-asos, dastlabki, boshlang‘ich; asos bo‘ladigan poydevor g‘oyalari; xulq, faoliyat va xatti-harakatning asosiy qoidasi.

Proporsional – (proportionalis-mutanosib; saylovlarda nomzodlar uchun beriladigan ovozlar ro‘yxatlar bo‘yicha beriladigan, har bir ro‘yxat uchun berilgan ovozlarga mutanosib ravishda joy egallanadigan saylov huquqi tizimi.

Ratsional – (lot. rationalis-oqilona); maqsadga muvofiq, asoslangan, dalillangan (eng to‘g‘ri yo‘l ma’nosida ham ishlatiladi).

Rejim – fran. rejime; davlat tuzumi, idora etish obrazi.

Referendum – (lotincha – ma’lum qilinishi zarur bo‘lgan narsa) Davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan muhim masalalar bo‘yicha o‘tkaziladigan va ba’zan qonun qabul qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan umumxalq so‘rovi, ovoz berish yo‘li bilan xalq fikrini aniqlash.

Sammit – (ingl. – tepa, yuqori, cho‘qqi; yuksak daraja) ikki yoki bir necha davlat boshliqlarining muhim xalqaro masalalar bo‘yicha uchrashuvi; oliy darajadagi kengash.

Sanksiya – huquqshunoslikda huquqbuzarga nisbatan qo‘llaniladigan va uning uchun muayyan oqibatlar keltiruvchi chora.

Saylov – aholining rasmiy mansabni egallash uchun biror shaxsni tanlashi jarayonidir.

Saylov huquqi – davlat boshlig‘i, vakillik organlari va boshqani saylash tartibini belgilab beruvchi huquqiy normalar yig‘indisi. Saylov huquqi, odatda, konstitutsiya va saylov to‘g‘risidagi maxsus qonunlar bilan belgilanadi.

Seminariya – 1) boshlang‘ich maktab o‘qituvchilari tayyorlaydigan maxsus o‘quv yurti; 2) xristian cherkovlari uchun ruhoniylar tayyorlaydigan o‘quv yurti.

Senat – lot. senatus-eski, qariya; ko‘pchilik mamlakatlar parlamentining yuqori palatasi.

Sessiya – (lot. sessio – majlis, yig‘ilish) ish, mashg‘uloti davriy ravishda amalga oshiriladigan vakolatli organlarning, sud yoki jamiyatlarning ish, yig‘ilish o‘tkazadigan davri.

Simpozium – (musiqqa, she’r o‘qish bilan o‘tadigan yig‘in) biror ilmiy masala bo‘yicha o‘tkaziladigan xalqaro ilmiy kengash; ilmiy anjuman.

Siyosiy jarayonlar – turli siyosiy institutlar, ijtimoiy guruhlar, tashkilotlar individlar munosabati sifatida namoyon bo‘ladi.

Siyosiy qarashlar – siyosiy qarashlarning shakllanishi va qaror topishida o‘ziga xos an’analar mavjud bo‘lib, siyosiy hodisalar turli xil talqin etilgan.

Siyosiy madaniyat – insonning siyosiy hodisalarga doir qadriyatlarga oid tasavvurlari va uning amaliyotda namoyon bo‘ladigan xulqi kodeksi yoki uning siyosiy hokimiyat subyekti sifatidagi faoliyat uslubi. Shu ma’noda, siyosiy madaniyat fuqaroning umuminsoniy ahamiyatga molik bo‘lgan siyosiy faoliyat namunalarini qay darajada egallaganligini namoyish qiladi.

Siyosiy ong – turli ijtimoiy guruhlar davlat hokimiyatiga, siyosiy tashkilotlar, ularning jamiyat hayotidagi roliga, boshqa davlat va millatlar bilan munosabatiga oid qarashlarning bir tizimga solingan nazariy ifodasi.

Siyosiy partiyalar – ijtimoiy guruhlar manfaatlarini ifodalovchi, ularning eng faol vakillarini birlashtiruvchi siyosiy tashkilotlar. Siyosiy partiyalar jamiyat siyosiy tizimining muhim qismi, ular davlatning siyosiy yo‘nalishini belgilashda ishtirok etadi, hukumatning vakillik va ijro etuvchi muassasalarini shakllantiradi.

Siyosiy tashkilotlar – siyosiy partiyalar, turli ijtimoiy qatlam va guruhlar manfaatlarini, maqsadlarini ifoda etadi.

Siyosiy tizim – jamiyatda davlat hokimiyati va boshqaruvni shakllantirish va amalga oshirish bilan bog‘liq munosabatlar harakatlarida o‘z ifodasini topadi.

Skrining – (ing. – saralash) maxsus usullar yordamida kasallikni erta va tez aniqlash uchun aholini ommaviy tekshirishdan o‘tkazish.

Sotsial – lot. socialis – ijtimoiy, jamoatchilik; jamiyat va ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘langan.

Sotsium – lot. socium-umumiy, birgalikdagi; insonlar hayot faoliyati shart-sharoitlarini birligini xarakterlovchi ijtimoiy umumiylik, birlik.

Strategiya – uzoqqa boruvchi ta’sir vositalari va uslublari; maqsadni istiqbolli dinamik aniqlab olish.

Struktura (lotincha “structura” –“tuzilma”, “tuzilish”) – ob’ektning bir butunligini va uning o‘ziga o‘zi aynanligini, ya’ni turli ichki va tashqi

o'zgarishlarda o'zining asosiy xususiyatlarini saqlay olishini ta'minlovchi barqaror aloqalar yig'indisidir.

Subordinatsiya – (lot.) tartibga keltirish; xizmat intizomi qoidalariga tegishli holda martaba darajalari bo'yicha kichik mansabdorlarni katta mansabdorlarga bo'ysunishiga qat'iy amal qilish.

Suveren – fran. souverain-oliy so'zidan olingan bo'lib, oliy, suverenitetga ega bo'lish, mustaqil, qaram bo'lmagan ma'nolarini beradi.

Suverenitet – (fran. “souveränität”) davlatning ichki ishlar va tashqi munosabatlarda xorijiy aralashuvlarga yo'l qo'ymagan holdagi mustaqilligi va muxtoriyati.

So'z erkinligini ta'minlash – insonning fundamental va tabiiy huquqlaridan biri – o'z fikrini (hayolini) oshkora (og'zaki, yozma ravishda va/yoki ommaviy axborot vositalardan foydalangan holda) ifoda etish huquqini amalga oshirish uchun kompleksli shart-sharoitlarni yaratish.

Shafe – (tarafini oluvchi, homiy; vositachi) birovga yon bosuvchi, homiylik qiluvchi; homiy.

Taraqqiyot – jamiyat rivojlanishining oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga yo'nalgan, bir sifat bosqichidan yangi sifat bosqichiga o'tishi jarayoni.

Taraqqiyotning “O'zbek modeli” – istiqlolning dastlabki yillarida Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov rahbarligida ishlab chiqilgan islohotlar strategiya bo'lib, taraqqiy topgan mamlakatlarning bozor munosabatlariga o'tish tajribasi, mamlakatimiz boshidan kechirgan tarixiy sinovlar va ularning saboqlari, xalqimizning turmush va tafakkur tarzi asos qilib olindi. Shu tariqa yurtboshimiz tomonidan jamiyatni isloh etishning chuqur ilmiy asoslangan quyidagi besh tamoyili vujudga keldi: Birinchi tamoyil: iqtisodiyotning siyosatdan ustunligi; Ikkinchi tamoyil: davlat – bosh islohotchi; Uchinchi tamoyil: jamiyat hayotining barcha sohalarida qonunning ustuvorligi; To'rtinchi tamoyil: aholining demografik tarkibini hisobga olgan holda, kuchli ijtimoiy siyosat yuritish; Beshinchi tamoyil: bozor iqtisodiyotiga ob'ektiv iqtisodiy qonunlarning talablarini hisobga olgan holda, tadrijiy asosda, puxta o'ylab, bosqichma-bosqich o'tish.

Tashabbus – lot. initsiativa initiative-tashabbus; qandaydir ishni boshlashga undash, ishbilarmonlik; muhokama qilish uchun takliflar berish.

Tolerantlik – fr. tolyrant (lat. Tolerāns-tolerantis) hozirgi o‘zbek tilida lug‘aviy tarjima qilganda chidamlilik, sabrlilik, bardoshlilik, toqatlilik ma’nolarini anglatadi. Antik davr va o‘rta asrlarga qadar asosan tabobat sohasida keng istifoda etilgan mazkur tushuncha hayvonlar va insonlar organizmlarining turli-tuman kasalliklar, jarohatlar va umuman, hayot uchun kurashish jarayonlariga doir immun qobiliyatini o‘rganish masalalariga aloqador bo‘lgan. Keyinchalik boshqa fanlar doirasida ham e’tiborli asarlar yaratgan mashhur tabobat olimlari va aksincha, tabobat borasida ham diqqatga sazovor fikrlar bildirgan boshqa soha olimlari mazkur tushunchani kengroq ma’noda qo‘llay boshlaganlar (Epimenid, Gorgiy, Aristotel, Epiktet, Ibn Sino). XX asrga qadar tolerantlik tushunchasining ayniqsa din bilan bog‘liq muruvvat ma’nosidagi talqinlariga ko‘p duch kelish mumkin. Lekin mazkur asr boshlaridan texnika taraqqiyoti va uning asosida mehnatni tashkil etish munosabatlarining jadal rivojlanishi natijasida tolerantlik tushunchasi davlat va xalq munosabatlarida, ayniqsa huquqiy munosabatlar tizimida keng mazmun kasb etadi. Endi tushuncha chidam, sabr-toqat ma’nolarini yo‘qotmagan holda ko‘proq bag‘rikenglik, hamjihatlik, hamkorlik kabi mazmunda talqin etila boshlandi.

Totalitar – lot. totalis-butun, to‘la, bir butun); davlat hokimiyati organlari tomonidan jamiyat hayotining hamma sohalarini nazorat qiladigan davlat shakli, amalda konstitutsion huquq va erkinliklarni tugatilishi; bu rejimda davlat hokimiyati biron-bir guruh (siyosiy partiya) qo‘lida to‘planib, mamlakatda demokratik erkinliklar va siyosiy muholifatni amal qilishi uchun imkoniyatlar bo‘lmaydi.

Transchegaraviy – chegaralararo, bir necha davlat hududidan o‘tuvchi. Daryolar va yo‘larga nisbatan qo‘llaniladi.

Tranzaksiya – ingl. bank transaction, ot lot. transactio - keliShuv, shartnoma; tranzaksiya – bu sotib olishga doir sharnomani tuzish/moliyaviy vositalarni sotishga doir shartnoma.

Bank tranzaksiyasi, deganda bir bank hisob raqamidan ikkinchisiga yoki bank ichidagi bir hisob raqamidan ikkinchisiga pul mablag‘larini o‘tkazish tushuniladi.

Transformatsiya – lot. *transformatio* – o‘zgarish; tuzilmalarni, shakllarni va usullarni o‘zgartirish, faroliatning maqsadli yo‘nalishini o‘zgartirish.

Tripartizm – ijtimoiy sheriklikning davlat organlari, biznes vakillari va nodavlat notijorat tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari o‘rtasidagi kelishuv.

O‘zini o‘zi boshqarish – (ingl. *municipal o‘zini o‘zi boshqarish*); u yoki bu ma‘muriy-hududiy birliklardagi aholining vakolatlarini ifodalovchi saylangan organlar va ularning ma‘muriy apparati tomonidan amalga oshiriladigan mahalliy ahamiyatga ega bo‘lgan ishlarni boshqarishga aytiladi. O‘zbekistonda o‘zini o‘zi boshqarish organlari tarkibiga mahalla, qishloq, ovul va shaharcha fuqarolar yig‘inlari kiradi.

O‘zini o‘zi boshqarishning asosiy prinsiplari – O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida va qonunlarida mustahkamlangan o‘zini o‘zi boshqarish organlarining tabiati bilan bog‘liq bo‘lgan mustaqil faoliyatni amalga oshirishni tashkil qiluvchi rahbariy g‘oyalar yig‘indisidir.

Umumbashariy qadriyat – dunyo xalqlarining ko‘pchiligi tomonidan tan olingan, huquqiy me‘yorlar tarkibiga kiritilgan yoki qadriyat, an‘ana va mas‘uliyatiga aylangan, voqe‘lik va yohud munosabatlar tizimiga nisbatan qo‘llaniladigan tushuncha.

Umuminsoniy qadriyatlar – butun insoniyatning tajribasini ifodalovchi va ma‘lum farqlanishlar bo‘lishidan qat‘iy nazar, barcha odamlar uchun mushtarak bo‘lgan dunyoqarashning ideallari yoki axloqiy normalar.

Uchinchi sektor – dunyodagi barcha mamlakatlarda notijorat va xayriya maqsadlarida tashabbus ko‘rsatayotgan va keng faoliyat yuritayotgan nodavlat notijorat tashkilotlarga (NNT) nisbatan qo‘llaniladi (birinchi sektor - davlat, ikkinchi sektor - tijorat sektori yoki shaxsiy sektor deyiladi).

Faol (aktiv) saylov huquqi – fuqaroning saylanadigan davlat organlari va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlariga saylash huquqi.

Feminizm – lot. *femina*-ayol; erkaklar bilan ayollar huquqlarini tenglashtirish uchun faoliyat yuritadigan ayollar harakati.

Festival – (ital.– bayramona, shod, quvnoq) san‘atning musiqa, kino, teatr va boshqa sohalarida erishilgan eng yaxshi yutuqlar bo‘yicha o‘tkaziladigan tanlov, ko‘rikdan iborat ommaviy bayram, tantana, sayil.

Fikr erkinligi – bu jamiyat a’zosi bo‘lgan har bir shaxs tabiiy va ijtimoiy jarayonlarga, fuqarolar bilan siyosiy tashkilotlarga va milliy, irqiy, diniy, sinfiy munosabatlarga ega bo‘lgan mustaqil fikrlarini huquqiy, siyosiy diniy va boshqa muassasalar tomonidan bo‘lishi mumkin bo‘lgan turli tazyiqlardan muhofaza qiladigan ijtimoiy muhit.

Forum – lot. forum; vakillar majlisi, qurultoyi, kongressi; qadimgi Rimda xalq majlisi o‘tkazilgan maydon.

Fraksiya – lot. fractio-buzish, sinish, darz ketish; parlament a’ziligiga yoki boshqa vakillik organlariga saylangan deputatlar birlashmasi.

Fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining hududiy asosi – fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarini tuzish, birlashtirish, tugatish hamda ularning chegaralarining o‘rnatish va o‘zgartirish tartib-qoidalarini belgilab beruvchi huquqiy normalarning mushtarak tizimidir.

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarishi – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Qonunlari bilan kafolatlanadigan ularning o‘z manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy xususiyatlaridan, Shuningdek milliy va ma’naviy qadriyatlardan, mahalliy urf-odatlar va an’analardan kelib chiqqan holda mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qilish borasidagi mustaqil faoliyatidir.

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarishning tashkiliy asosi – o‘zini o‘zi boshqarish huquqining instituti sifatida o‘zini o‘zi boshqarish organlarining tuzilishi, faoliyat tartibi, shakli va prinsiplarini, faoliyat doirasini belgilab beruvchi huquqiy normalarning mushtarak tizimidir.

Fuqarolik – insonlarni muayyan davlat, davlatchilik bilan bog‘liq huquqiy holatlarini, munosabatlarini ifoda etuvchi tushunchadir.

Fuqarolik jamiyati – fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvida tegishli fuqarolik institutlari orqali faol ishtirok etishi ta’minlangan ijtimoiy makondir.

Fuqarolik jamiyati institutlari – fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvida ishtirok etishiga xizmat qiladigan nodavlat, notijorat tashkilotlari, jamiyat birlashmalari, oila, mahalla, ijtimoiy harakatlar va boshqa tuzilmalar majmuidir.

Fuqarolik mas’uliyati – qonun ustivorligini tan olish va har bir shaxsning ijtimoiy hayotni takomillashtirish jarayonida ishtirok etish vazifasini teran his qilish.

Funksiya – lot. functio-faoliyat, o‘tash, bajarish; faoliyat, majburiyat, ish, tayinlash, burch, vazifa, topshiriq.

Xalq – (arab. yaratilgan jonzot, odamlar) – keng ma’noda, muayyan mamlakatning barcha aholisi, tor ma’noda, tarixiy-etnoijtimoiy birliklarning turli shakllari, chunonchi, millat, elat, etnik birlik, urug‘ va boshqalarni ifoda etuvchi tushunchadir. Xalq - birinchi marta xalqaro huquq sub’ekti sifatida 1945 yili BMT Ustavida «Xalqlarning tengligi va o‘z taqdirini o‘zi belgilash» tamoyilining mustahkamlanishi natijasida tan olingan.

Xalq farovonligi – milliy istiqlol mafkurasining asosiy g‘oyalaridan biri. Xalq farovonligi har bir shaxs va oila farovonligi bilan bog‘liqdir. Bunda insonning shaxsiy manfaatlari jamiyat manfaatlari bilan uyg‘unlashib ketadi va har bir fuqaroning farovonligi butun jamiyat farovonligidir, degan tamoyil amalga oshadi.

Xartiya – (yun. qog‘oz, yorliq) o‘rta asrlarda ommaviy huquqiy siyosiy xarakterdagi hujjat bo‘lgan. Hozirgi xalqaro huquqda deklaratsiyaning sinonimi. U – majburiy kuchga ega bo‘lmagan, umumiy tamoyillar va maqsadlarni ifoda etuvchi hujjat.

Xususiylashtirish – mulkka egalik huquqining davlatdan xususiylashtirilgan shaxslarga o‘tishi.

Hamkorlik siyosati – xalqaro siyosat sub’ektlarining birgalikdagi siyosiy harakatlarda vujudga keladigan masalalar yuzasidan yagona nuqtai nazarlarni ishlab chiqishida ifodalanuvchi munosabat turlaridan biri. Unga ko‘ra tomonlar o‘z faoliyatining asosiy yo‘nalishlarida mustaqillikni saqlab qolgani holda qarashlar mos tushuvchi amaliy masalalarda birgalikda faoliyat ko‘rsatadilar. Masalan, gitlerchi Germaniyasiga qarshi davlatlar hamkorligi.

Huquq – davlat qonunlari bilan beriladigan erkinlik, harakat qilish imkoniyati, nimanidir amalga oshirish yoki nimadandir foydalanish, nimagadir egalik qilish; jamiyatdagi munosabatlarni, kishilar va ularning harakati va xulqini muvofiqlashtirish, davlat va jamiyat organlarini yashashini ta’minlashga imkoniyat berish maqsadlarida davlat tomonidan o‘rnatilgan va himoya qilinadigan umum majburiy ijtimoiy me’yorlar va qoidalar.

Huquqiy davlat – huquq, Konstitutsiya va Qonun hukmronlik qiladigan davlatdir. Davlat va uning institutlari, mansabdor shaxslar jamiyat va fuqaro oldidagi o‘z ma’suliyatlarini his qilishlari, o‘z navbatida jamiyat va fuqaro, uning tashkilotlari davlat oldidagi ma’suliyatlarini his qilishlari kerak. Bu ma’suliyatni oshirish orqali huquqiy demokratik davlat shakllantiriladi va rivojlantiriladi hamda bu jarayon uzoq muddatni talab etadi.

Huquqiy madaniyat – umumiy madaniyatning muhim qismi. Huquqiy madaniyat tarixan asta – sekin shakllangan ijtimoiy voqea bo‘lib, hozirgi davrda ilg‘or huquqiy davlatlarning va ularning fuqarolarining zaruriy xislati va taraqqiyot omiliga aylangan.

SHok terapiyasi (iqtisodiyotda) – iqtisodiyotni sog‘lomlashtirishga yo‘naltirilgan qator salbiy oqibatlarni (narxlarning o‘sishi, inflyasiya, bandlikning pasayishi va Shunga o‘xshash boshqa holatlar) o‘z ichiga oluvchi radikal chora-tadbirlar majmuasi.

Evolyusiya (lotin tilidan tarjimasi – boshlash, vujudga kelish) – tizimning rivojlanish jarayonini anglatadigan tushuncha bo‘lib, birinchi galda jamiyatga xosdir. Unga ko‘ra, jamiyatda asta-sekin yuz berayotgan o‘zgarishlar tizimga, uning tuzilmalari tashkil qilinishi va funksiyalari sifatli o‘zgarishiga olib keladi.

Elat – bir tilda so‘zlashuvchi, o‘ziga xos madaniyati mavjud bo‘lgan va ma’lum hududda yashaydigan hamda muayyan maqsad asosida birlashgan va o‘z tuzilmasiga ega bo‘lgan ijtimoiy-tarixiy birlik tushuniladi. Elat – kishilarning til, hudud, iqtisodiy va madaniy jihatdan tarixan tarkib topgan birligi.

Elektoral – lot. elector-saylovchi; saylanadigan, tanlanadigan.

Elektorat – saylovlarda ma’lum siyosiy partiyaga (siyosiy lider)ga ovoz beruvchi saylovchilar davrasi; ma’lum bir saylov okrugi yoki mamlakat saylovchilari majmui.

Elektron hukumat – (angl. e-Government) – bu fuqarolar, biznes, davlat hokimiyatining boshqa tarmoqlari va davlat xizmatchilariga axborotni taqdim qilish va shakllanib bo‘lgan davlat xizmatlarining to‘plamini ko‘rsatish usulidir, bunda davlat va arizachi o‘rtasidagi o‘zaro shaxsiy aloqa minimallashtirilgan va imkon boricha maksimal ravishda axborot texnologiyalardan foydalaniladi. Elektron hukumat – mamlakat

miqyosida boshqaruv jarayonlarning butun majmuasini avtomatlashtirishga asoslangan hamda davlat boshqaruvining samaradorligini sezilarli darajada oshirish va jamiyatning har bir a'zosi uchun ijtimoiy kommunikatsiyalar harajatlarini kamaytirish maqsadiga xizmat qiluvchi davlat boshqaruvi elektron hujjat almashinuvi tizimi. Elektron xuqumatni yaratish hujjatlarni va ularni ishlash jarayonlarini boshqarish bilan bog'liq vazifalarning to'liq ko'lamini hal etishni amalga oshiruvchi ijtimoiy boshqaruvining umumdavlat taqsimlash tizimi qurilishini nazarda tutadi.

Emissiya – fr. *émission* – chiqarish; pul emissiyasi - muomalaga yangii pullarni chiqarish, muamaladagi pul hajmini ko'paytirish. Emissiya naqd yoki naqd pulsiz bo'lishi mumkin.

Empirizm – yunon. *emperia*-tajriba; tajribani bilishning birdan-bir vositasi, deb tan oluvchi ta'limot.

Erkinlashtirish – mamlakatning demokratik jamiyatgao'tish va islohotlar o'tkazish jarayoni damavjud bo'ladigan turli to'siqlar, cheklashlar va yon berishga majbur etadigan omillardan qutilishga qaratilgan amaliy faoliyatdir. U demokratik jarayonlarning samarali rivojiga yangi kuch, quvvat va ilhom bag'ishlash imkoniyatini yaratadi.

Yuksak ma'naviyat – inson ma'naviyatining eng yuqori darajasi bo'lib, u insonlarni eng ezgu va ulug' maqsadlarga yo'naltirishga xizmat qiladigan ona Vatan baxti iqboli yo'lida buyuk jasoratga chorlaydigan yengilmas kuchdir.

Yurisdiksiya – (lotincha – sud qilish, sud jarayoni) Huquqiy masalalarni hal qilish, sudlov ishlarini olib borish huquqi. Muayyan davlat organi vakolatlari doirasidagi huquq sohasi.

Yurt tinchligi – milliy istiqlol mafkurasining asosiy g'oyalaridan biri, mamlakat barqaror taraqqiyotining asosiy sharti.

ISESCO – Islom Konferensiyasi tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha muassasi.

ZiyoNet – ZiyoNET jamoat axborot ta'lim tarmog'i. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 2005-yil 28-sentabrdagi PQ191-sonli “O'zbekiston Respublikasining jamoat ta'lim axborot tarmog'ini tashkil etish to'g'risida”gi Qaroriga muvofiq tashkil topgan. ZiyoNET tarmog'ining asosiy maqsadi, respublika yoshlari hamda ta'lim oluvchilari uchun ta'lim olish tizimida keng ko'lamli axborot-

kommunikatsiya xizmatlarini joriy etishdan iborat. Ziyonet O‘zbekiston Respublikasiga taalluqli bo‘lgan turli resurslar tiplaridan axborot axborot ta’lim tarmog‘i: darsliklar, o‘quv va metodik qo‘llanmalar, leksiyalar konspektlari, referatlar, taqdimotlar, ma’lumotnomalar va lug‘atlar, bakalavrlarning bitiruv ishlari, magistrning dissertatsiyalari, nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalarning avtoreferatlari va yana boshqalar.